

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Pohřebiště doby stěhování národů v Praze-Zličíně

**Fragment populace doby stěhování národů z pohledu typologie,
chronologie a prostorových vztahů na pohřebišti**

Mgr. Jaroslav Jiřík, Ph.D.

2019

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav pro archeologii

HABILITAČNÍ PRÁCE

Pohřebiště doby stěhování národů v Praze-Zličíně

**Fragment populace doby stěhování národů z pohledu typologie,
chronologie a prostorových vztahů na pohřebišti**

:

Burial Ground of the Migration Period in Prague-Zličín

**Population Fragment of the Migration Period from the Perspective of
Typology, Chronology and Spatial Relations within the cemetery**

Mgr. Jaroslav Jiřík, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem práci vytvořil samostatně s použitím veškeré uvedené literatury a pramenů

V Praze dne 8. března 2019

Mgr. Jaroslav Jiřík, Ph.D.

Tento rukopis věnuji památce svého otce.

Poděkování:

Rád bych poděkoval oběma po sobě následujícím vedoucím Ústavu pro archeologii, panu prof. PhDr. Janu Klápště, CSc. a doc. PhDr. Miroslavu Popelkovi, CSc. za četné rady a pomocnou ruku.

Zvláštní poděkování patří třem „kmenovým“ kolegům, kteří se od počátku účastní „zličínských“ projektů. Předně je to Mgr. Jiří Vávra, dále Mgr. Milan Kuchařík a Mgr. Miroslava Šmolíková, bez jejichž pomoci by realizace této práce nebyla možná. Mimořádné poděkování patří doc. Jaroslavu Tejralovi, Dr.Sc., doc. PhDr. Eduardu Droberjarovi, Ph.D., prof. nadzw. UO, dále Priv.-Doz. habil. Dieteru Quastovi, M.A., prof. Michelu Kazanskému, prof. Florinu Curtovi, PhDr. Pavlu Břicháčkovi, Dr. Susanne Greiff a Dr. Joanu Pinaru Gilovi za průběžné připomínky a konzultace významu nálezů.

Za průběžné čtení dřívějších verzí vybraných pasáží této práce děkuji ing. Tomáši Hiltšcherovi, Mgr. Tereze Šálkové, Mgr. Miroslavě Šmolíkové a Mgr. Ivaně Jarošové, Ph.D. Za kresebnou dokumentaci nálezů děkuji Mgr. Martinu Černému. Za grafické zpracování tabulek pak Mgr. Jakubu Pizingerovi.

Děkuji zejména svým blízkým za všestrannou podporu během vzniku tohoto rukopisu.

Jaroslav Jiřík

Obsah:

Předmluva

Úvod

1) Archeologický výzkum v Praze-Zličíně

2) Pohřební ritus

2.1) Hrobové jámy s orientací Z-V a s římsami

2.2) Komorový hrob

2.3) Hroby s výklenky

2.4) Druhotné narušování hrobů (vykrádání)

3) Hmotná kultura pohřebiště

3.1) Spony

3.2) Přezky, nákončí řemení

3.3) Závěšky a náhrdelníky, cloisonné

3.4) Jehlice

3.5) Prsten

3.6) Nákrčník

3.7) Fragmenty pancířů

3.8) Šipky

3.9) Nože

3.10) Hřebeny

3.11) Skleněné nádoby

3.12) Starožitnosti

3.13) Keramika

4) Prostorový vývoj pohřebiště – horizontální chronologie

4.1) Hroby chronologické fáze D2a

4.2) Hroby chronologické fáze D2b (D2-D3)

4.3) Hroby chronologické fáze D3

4.4) Hroby chronologické fáze D3-E1 (E1)

4.5) Prostorový vývoj pohřebiště v průběhu jeho užívání

4.6) Prostorová distribuce pohlaví a věkových skupin na pohřebišti

4.7) Prostorová distribuce hrobů, vybavených prestižními předměty a skleněnými nádobami

4.8) Prostorová distribuce dřevin, užitých k výrobě rakví

4.9) Význam hrobových inventářů k poznání sociální stratifikace

5) Historický scénář vývoje doby stěhování národů v Čechách v evropských souvislostech

5.1) Úvodní fáze pohřebišť vinařické skupiny a vlivy časně federátní kultury z Podunají

5.2) Hroby prostřední třetiny 5. století a vývoj mladší fáze federátní kultury

5.3) Hroby druhé poloviny 5. století a „východogermánská renesance“

5.4) Hroby z přelomu 5. a 6. století a problém „labsko-germánské renesance“

6) Závěr

Předmluva

Na podzim roku 2005 mi náhle telefonoval kolega a spolužák Mgr. Milan Kuchařík, tehdy pracující pro Muzeum hlavního města Prahy, že se na skrývce v rámci staveniště bytových domů kdesi na okraji pražské obce Zličín podařilo patrně odkrýt poměrně rozsáhlé pohřebiště, nejspíše z období stěhování národů. Tehdy, po zkušenosti se slavným nálezem Anáhítá v Holubicích u Prahy, jsem jej vybidl k opatrnosti, aby nedošlo k nějakému podobnému přešlapu, především ve vztahu k médiím.

Záhy po Muzeu hlavního města Prahy převzala tehdy štafetu vedení výzkumu společnost Labrys, o.p.s. a za ní pak Mgr. Jiří Vávra. Následoval tříletý mimořádně náročný záchranný terénní archeologický výzkum, během kterého se podařilo odkrýt prakticky celé pohřebiště z období 5. století n. l.

Po skončení samoté terénní akce vyvstala základní otázka, jak vlastně s tak velkým nálezem naložit. Předně bylo nutné zpracovat nepřehledné množství dokumentace, dále provést nákladnou konzervaci zachráněných artefaktů. Velmi brzy nato vykryštovala představa, že výzkum bude potřeba prezentovat jak odborné, tak široké veřejnosti. Po mnoha peripetiích se nám za spolupráce kolegů z Römisch-Germanisches Zentralmusea, Priv.-Doz. habil. Dietera Quasta, M.A. a Susanne Greiff, Ph.D. podařilo získat dva důležité vědecké granty, projekt GAČR: P405/11/2511 s názvem „Interregional contacts of Bohemia in the Migration Period. Evidence of precious metal jewellery and luxury glass vessels“; a projekt nadace Pro Archaeologia Saxoniae s názvem „Prunk, Luxus und Sparsamkeit in der Grabausstattung der Völkerwanderungszeit am Beispiel der Nekropole Prag-Zličín“. Díky těmto grantům se podařilo nakreslit, vyfotografovat, zdokumentovat a slovně popsat inventář celého pohřebiště. Byla též digitalizována dokumentace terénních situací. Především se podařilo připravit několik odborných publikací, z nichž ta nejvýznamnější s názvem „Hroby barbarů v Praze-Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů“ byla připravena ve spolupráci s Muzeem hlavního města Prahy. Na její přípravě se podílela řada externích a dokonce zahraničních odborníků. Tato kniha se stala též úspěšnou i z jiného hlediska. Ač to v žádném případě nebylo prvotním úmyslem při jejím vzniku, byla vyhlášena v roce 2016 jako nejlepší muzejní publikace předchozího roku v rámci národní soutěže Gloria Musaealis.

Během přípravy této knihy otevřelo vedení Muzea hlavního města Prahy otázku, zda nevyužít nashromážděné materiály k přípravě výstavy, která by prezentovala výzkum lokalit i celého období doby stěhování národů široké veřejnosti. To se vskutku povedlo a za intenzivních

příprav, které měla na starosti v Muzeu hlavního města Prahy především Mgr. Miroslava Šmolíková, byla výstava s názvem „Hroby barbarů“ slavnostně otevřena vernisáží dne 26. května 2015. Následně získala výstava status výstavy putovní, když se pod názvem „Poklady barbarů“ v roce 2016 objevila i v Moravském zemském muzeu v Brně. Toto období má pro mě ještě jeden osobní význam, neboť hned druhý den po vernisáži pražské výstavy spatřil světlo světa můj syn Jakub. Jeho narození znamenalo radostné završení této hektické až adrenalinové životní etapy.

Nutno konstatovat, že projekt zpracování rozsáhlého souboru z pohřebiště v Praze-Zličíně nepostihoval pouze naše profesní, ale i osobní životy. Předně to bylo angažmá mé partnerky Mgr. Terezy Šálkové na zpracování rozsáhlého souboru rostlinných makrozbytků, které byly během výzkumu hrobů získány. Pracovní cesty, které jsme společně s Jiřím Vávrou a dalšími kolegy učinili (např. s Mgr. Marcelou Víškovou-Horákovou a Mgr. Ivanou Jarošovou, Ph.D.), nepochybně rozšířily náš obzor a způsob vnímání světa. Ať už se jednalo o účast na domácích konferencích a workshopech (z nich lze především uvést úspěšný projekt doc. PhDr. Eduarda Droberjara, Ph.D., prof. nadzw. UO, s názvem „Archeologie barbarů“), ale především na zahraničních cestách. Jednalo se například již o dva námi organizované workshopy s názvem „Bohemian-Bavarian Forum“, konané v bavorském Řezně a Praze v letech 2012 a 2018, dále workshop nazvaný „Trinken und Trinkgefäße im Germanischen Altertum in Lichte der Archäologie, Ikonographie und Literatur“, konaný v roce 2012 v Praze, CSR Research Colloquium – „Migration Period Finds“ konané v Britském muzeu, či „Late Antique Glass Vessels Colloquium: Prague-Zličín and the Marmaray Project“, workshop organizovaný v roce 2012 istanbulskou univerzitou. Zúčastnili jsme se také řady tematických konferencí v zahraničí, z nichž bych vyzvedl dvě: konference pořádaná k výročí 1600 let od příchodu Vizigótů do města Toulouse: „Du royaume goth au Midi mérovingien. XXXIVe journées internationales d'archéologie mérovingienne de l'AFAM“ na Université Toulouse 2 – Le Mirail a „XXII International Limes Roman Frontiers Congress“ konaný v bulharském Ruse.

V rámci řešení projektu zpracování výzkumu v Praze-Zličíně jsem měl možnost také podniknout delší zahraniční stáž, poskytnutou Fulbrightovou komisí na University of Florida, Gainesville, u prof. Florina Curty. Tehdy jsem měl možnost získávat poznatky týkající se především příspěvku přírodních věd ke zpracování prehistorických pohřebišť, jako jsou izotopové a archeogenetické studie. Jako skvělí konzultanti mých témat a návrhů se osvědčili především Prof. Connie J. Muligan, Prof. John Krigbaum a Dr. Peter Rej. Tato spolupráce je příslibem do budoucna, stejně jako možná spolupráce s prof. Joachimem Burgerem, JGU

Mainz, při řešení návrhu archeogenetického projektu Emagen. Do Zámoří jsem měl posléze možnost vydat se na kratší pracovní cestu znovu v roce 2018 za významným antropologem českého původu, prof. Leopoldem J. Pospíšilem, na Yale University v New Havenu a tamějšího Peabody Musea. Každá tato cesta, ať už pracovní či soukromá, se vždy nějakým způsobem promítla do směřování projektu zpracování výzkumu v Praze-Zličíně.

Z letargie muzejního pracovníka a příležitostného univerzitního lektora mě probudil další nečekaný telefonát v květnu roku 2017. Byl to tentokrát prof. PhDr. Jan Klápště, CSc. s výzvou k napsání této práce. Nový rukopis vznikl s podporou celé mé rodiny a od června 2018 též pod dohledem dcery Markéty. Ve svém zaměstnání, Prácheňském muzeu v Písku, jsem povinován poděkováním řediteli PhDr. Jiřímu Práškoví a kolegovi ing. Tomáši Hiltšcherovi za jejich podporu, pochopení a toleranci. A za totéž v míře nemenší pak své partnerce Tereza a dětem.

Níže předkládám rukopis analytické části zpracování výzkumu na pohřebišti v Praze-Zličíně, který zahrnuje typologický a chronologický rozbor v rámci výzkumu v Praze-Zličíně objeveného inventáře. Jedná se o jeden z připravovaných dílů budoucí finální publikace o pohřebišti, která pravděpodobně vyjde u cizojazyčného nakladatele. Tento rukopis je mým dílem. Dalším dílem (prvním) je katalog všech situací a artefaktů, který je dokončován ve spolupráci s vedoucím výzkumu, Mgr. Jiřím Vávrou. Třetím dílem budou výsledky technických a přírodovědných analýz především externích spolupracovníků, které zahrnují rozbor antropologického a osteologického materiálu, výsledky spektrálního měření skleněných nádob a kovových předmětů, výsledky analýz archeobotanického rázu, atp. Z těchto důvodů níže předkládám jakožto součást návrhu habilitačního řízení díl prostřední, jehož jsem autorem.

V Praze a Písku dne 8. března 2019

1) Úvod: Archeologický výzkum v Praze-Zličíně

Archeologický výzkum v Praze-Zličíně nás zavádí do turbulentního období doby stěhování národů. Jedná se o dobu, kterou známe jak z písemných pramenů, tak díky intenzivnímu archeologickému bádání posledních dvou století také z hmotných nálezů. Ty do značné míry nepředstavují prostou ilustraci historických dějů, byť stále do značné míry vytvářejí interpretační rámec archeologických nálezů. Naopak, archeologie přináší svůj vlastní příběh, který jednak do jisté míry upřesňuje mezery v historických pramenech, mnohdy však v rozsáhlých geografických prostorách Evropy archeologické prameny vyplňují naprosté vakuum mlčení dějepisců.

A právě to je případ výzkumu v Praze-Zličíně. Toto nově objevené pohřebiště je svědectvím pohnutého období u nás. Z pohledu zličínského výzkumu se jeví i ostatní pohřebiště vinařické skupiny, kam toto pohřebiště kulturně a časově patří, naprosto v jiném světle. Doby stěhování národů vnímáme prostřednictvím písemných pramenů především jako období plné násilí, čemuž ovšem archeologické prameny odpovídají pouze částečně. Archeologické nálezy však přinášejí v některých ohledech naprosto jiný obraz. Nejde pouze o období temna, jež provází zánik římského panství na Západě. Je to naopak i období rozmachu a uměleckých tvůrčích sil, které se projevují nepřeborným množstvím forem předmětů a výzdobných technik ve všech odvětvích lidské činnosti. V míře nevídané pak proudí (nejen) do oblasti středoevropského barbarika množství importů spojených s rozličnými aspekty každodennosti ze všech koutů tehdejší Evropy.

Poloha Čech na křižovatce obchodních a jiných tras znamená, že soubor movitých nálezů z Prahy-Zličína spíše připomíná průřez katalogem produkce a výrobních tradic napříč celou Evropou. Pozorujeme tak vztahy s oblastmi labsko-germánskými, středním Podunajím, pozdně antickým Středomořím či dokonce vizigótskou Hispánií. V rámci vinařické skupiny pak tyto vztahy můžeme rozšířit i o severní Afriku a Skandinávii.

Totéž platí i o věcech posledních, jež člověka provázejí. Jsou to osudy lidí ze zličínského pohřebiště, které zůstaly po dlouhá staletí zapomenuty. Nově formující se náboženské představy s původem ve Středomoří zanechávají vliv i na organizaci pohřbů jakožto ceremonie a tyto změny pohřebního ritu, jež se na našem území udály v průběhu 5. století, ukazují mimo jiné i na změnu „šéfa protokolu“.

Naopak nový jev v podobě vykrádání hrobů ukazuje na rostoucí společenské rozdíly. Na jednu stranu okázalost až opulentnost, jež provází pohřby příslušníků formující se vojensko-agrární elity, na stranu druhou cynismus, provázející jejich tzv. druhotné narušování. Poněkud se tak přibližujeme k ději filmu „Ceremoniář“ s Janem Hrušínským v hlavní roli, byť pochopitelně naprosto v jiných historických kulisách a souvislostech.

2) Pohřební ritus

Hroby obsahovaly známky kostrových pohřbů jednotlivců, kteří byli ukládáni na dně hrobových jam v poloze na zádech a s hlavou k západu. Ve třech případech byly v terénu zaznamenány dva pohřby nad sebou v jednom hrobovém objektu, v jednom případě byla zachycena superpozice dvou hrobů (přesněji dvou hrobových jam a tři pohřbů). Kosterní pozůstatky byly dochovány většinou ve velmi špatném stavu. Pokud byly přítomny, byly rovněž zjevně narušeny druhotnými zásahy. Preparace, dokumentace a vyzvedávání kosterních pozůstatků byly prováděny v úzké spolupráci s antropologem.

Jednotlivé hroby byly v půdorysném plánu uspořádány do nepravidelných a neúplných řad severojižního směru a vytvářely několik skupin, doplněných o čtyři solitérní hroby. Celkově se jednalo o 176 kostrových pohřbů ve 173 hrobových celcích.

Hrobové jámy měly původně pravoúhlý obdélný půdorys, orientovaný svou delší stranou přibližně západovýchodním směrem. Hloubka jam od povrchu skryté plochy sice kolísala v poměrně velkém rozpětí od 30 cm až po více než 3 metry, většinou se však pohybovala od jednoho do dvou metrů. Ve většině hrobů přecházely svislé stěny hrobových jam v určité výšce nade dnem (20-30 cm, u hlubokých hrobů až 120 cm) do obvodových říms při podélných stranách. V 28 hrobech byly zjištěny různé výklenky, vyhloubené v západní stěně hrobové jámy – přičemž jich většina obsahovala keramické nebo skleněné milodary. Na dně jednoho rozměrově z nadprůměrných hrobů byly v rozích doloženy sloupové jamky, které spolu se stopami po výdřevě pravděpodobně indikují přítomnost hrobové komory. Rakve na pohřebišti v Praze-Zličíně byly pravděpodobně vyrobeny z jednoho vydlabaného kmene stromu a jejich pozůstatky se při výzkumu jevily jako stín tvořený odlišnou vrstvou. V několika případech bylo dřevo natolik zachovalé, že bylo možno přistoupit i k paleobiologickým analýzám (Vávra *et al.* 2008; Vávra *et al.* 2012).

2.1) Hrobové jámy s orientací Z-V s římsami

V mladší a pozdní době římské jsou kostrové hroby v Čechách takřka výhradně spojeny s elitou vedle poměrně rozsáhlých žárových pohřebišť (Třebusice, Dobřichov-Třebická, Opočno, Plotiště nad Labem, Přešt'ovice). Mezi tyto hroby, nesoucí zpravidla severo-jihní orientaci, náležejí například hrobky z Berouna-Závodí, Vlíněvsi, Dolních Chaber, okr. Praha-sever, Hostivice, hrob z roku 2003, Křesína, hrob I, Křesína, hrob II, Prosmyk, hrob z roku 1905, Prosmyk, hrob z roku 1911, Prosmyk, hrob z roku 1902, Slepotic 2002, Soběsuky. V případě těchto bohatých hrobů se navíc setkáváme s komorovými hrobkami, které jsou ohlasem podobných pohřebních monumentů v labsko-germánském kulturním okruhu, především středoněmeckých hrobů typu Leuna-Hassleben-Gommern (např. *Rybová 1989*, 528-530; shrnutí nálezu dvou knížecích hrobek z Gommernu např. *Becker 2010*, 229-237, obr. 1) (k samotným komorovým hrobkám viz níže).

V labsko-germánském kulturním okruhu přežívá severo-jihní orientace hrobů hluboko do doby stěhování národů. Příkladem mohou být pohřebiště v oblasti dolního Polabí v Německu. S kostrovými pohřby se setkáváme i v případě rozsáhlých birituálních pohřebišť v Liebenau a Issendorfu v dolním Polabí. Je to případ liebenauských hrobů R15/A2. Tento hrob lze na základě inventáře datovat do pokročilého, respektive závěru 5. století a jeho orientace je zhruba severo-jihní. Opačnou orientaci mají hroby R15/A1, O8/A2 a Q10/A1 tamtéž (*Häßler 1990*, tab. 23, 25, 58). V případě Issendorfu se pak jednalo o komorové hrobky s vnitřním pohřbem v rakvi (*Häßler 2002*, 92, obr. 3), tak jak to v mnohem propracovanější formě známe z Popradu-Matejovců (viz níže kapitola: komorový hrob).

Zvláštní pozornost věnuje změně pohřebního ritu a orientace inhumací ve středním Německu Bertold Schmidt. Západo-východní orientace hrobů se zde objevuje výrazněji od poloviny 5. století a naprosto převládá ve století 6. Přesto i v tomto období v okrajových oblastech oikumeny se severo-jihní orientace ojediněle vyskytuje, příkladem je šest pohřebišť z mladší fáze doby stěhování národů. Podobná situace je i v Meklenbursku. Naopak příkladem časného výskytu západo-východní orientace hrobů je pohřebiště ve Wulfenu, kde se vyskytuje tato orientace již ve fázi 370 – 450 n. l. a prosazuje v období následujícím v letech 450 – 480 (*Schmidt 1961*, 56-61). Pro poznání těchto změn je důležité birituální pohřebiště v Merseburgu-Süd, kde bylo prozkoumáno 44 urnových a 62 kostrových hrobů z počátku až přibližně poloviny 5. století (nejmladším artefaktem je spona typu Niemberg C). Naprosto převládající orientací je sever – jih, pouze u hrobů č. 13, 39 a 52 byla pozorována orientace západo-východní

s drobnými odchylkami. Na pohřebišti byly pozorovány rozličné variace, např. dvojhroby či pohřby na břiše (*Schmidt 1982*, 183-193).

Obr. 1: Praha-Zličín, příklad hrobu č. 152 s postranními římsami. Foto: Jiří Vávra.

Naproti tomu řada pohřebišť z 5. století na našem území vykazuje orientaci Z-V (obr. 1). Je možno jmenovat celou řadu lokalit vinařické skupiny, jako například Vinařice, Lužec nad Vltavou, Litovice, Kolín-plynárnu, hroby v Praze Podbabě, v Praze-Kobyliších, Praze-Radotíně, atd. (např. *Svoboda 1965*, obr. 25-26); mimo naše území např. Eschborn, Wenigumstadt, ad. (*Ament 1992*; *Stauch 2004*). Období počátku 5. století tak představuje z hlediska orientování inhumací jasný zlom a diskontinuitu, zároveň lze konstatovat upuštění od žárového pohřbívání. To je možné vysvětlit například konfesní změnou, v našem případě přijetím křesťanství, výměnou obyvatelstva, nebo kombinací více faktorů. Jinými slovy pohřeb nespáleného těla lze považovat za komplex rituálních úkonů, kterými se liší inhumace vinařické skupiny například od sady úkonů související nedílně s kremacemi částečně soudobého přešťovického pohřebiště na Strakonicku.

V případě hrobů s orientací západ-východ lze vcelku s jistotou konstatovat, že největší vliv na jejich šíření do oblasti vinařické skupiny měla oblast římsko-provinciální v oblasti dunajsko-rýnského limitu (např. *Quast 1997*, 175). Příkladem pohřebiště, jež můžeme považovat za prototyp nekropolí vinařských, respektive řadových je pozdně antické západní pohřebiště Zwentendorf – Austuris v Dolním Rakousku. Zde se podařilo prozkoumat v sousedství nekropole též vicus v zázemí římského kastelu a s ním souvisejícího jižního pohřebiště. Celkem se podařilo v rámci západního pohřebiště nalézt 97 kostrových s (ovšem s opačnou) orientací

V-Z (tj. s mírnými odchylkami hlavou k východu, s rukama složenýma na prsou či volně svislými podél těla) a 5 žárových hrobů, jejichž datování spadá do průběhu celého 4. století, na jehož konci vyznívá osídlení celé lokality. Jejich inventář tvoří především římsko-provinciální materiál, nicméně v případě hrobů 14 a 58 se zde setkáváme rovněž s dvojicí samostřílových spon, které mají analogie i v rámci naddunajských oblastí labsko-germánského okruhu (Gorbach 2016, 8-9, 33, 49-50, obr. 2; 16:7-8). Také na velkém římsko-provinciálním a franském pohřebišti v Gellepu II pozorujeme vývoj od orientace inhumací ve směru sever – jih k orientaci západovýchodní. Zatímco naprostá většina hrobů, datovatelná do průběhu 4. století respektuje severo-jihní orientaci, ona západo-východní se projevuje od 5. století a dominuje hrobům 6.-7. století (Pirling 1966, generální plán na konci publikace).

Přesto však ve středoevropském prostoru pozdně antických provincií pohřebišti se „správnou“ orientací disponujeme. Příkladem budiž pohřebišť v Unterbibergu u Mnichova, nicméně jak uvádí Hubert Fehr, stává se orientace Z-V kanonickou až v polovině 5. století. Přesto i uvedený autor pokládá tento typ hrobů v rámci merovejských řadových pohřebišť za pozdně antické dědictví (Fehr 2012, 321-323, obr. 2).

Nicméně je potřeba dodat, že orientace Z-V se vyskytuje i na pohřebišťích pozdní černjachovské kultury (například hroby 10 a 11 na pohřebišti Slobozia-Chișcăreni v Moldávii), kde alternuje s orientací severojižní. Poloha rukou zemřelých je splývavá podél těla, v rámci hrobových jam jsou doloženy i postranní sokly, jež známe i ze zličínského pohřebišťe (Levinschi 1999, obr. 2).

V prostředí kultury Černjachov-Sîntana de Mureș je změna pohřební zvyklosti uložení zemřelého ze severo-jihní orientace na západo-východní (hlavou k západu) někdy vysvětlována jako jeden z dokladů římských vlivů, konkrétně působení křesťanských misionářů ve východogermánském prostředí (Ioniță 1994, 113). Obdobnou změnu v důsledku působení orientálních kultů předpokládá pro vinařickou skupinu B. Svoboda (1965, 78). Západo – východní orientace hrobů byla na sledovaných lokalitách Gavrilovka, Budești a Slobozia-Chișcăreni zjištěna u pohřbů pozdní fáze těchto nekropolí. Naproti tomu jiní autoři připisují užitému pohřebnímu ritu (žárový, kostrový, tvar a konstrukční prvky hrobové jámy) etnický rozměr (Levinschi 1999, s. 29-30 s literaturou; Niculescu 2003, s. 195-6). Orientaci západ – východ vykazují i některé pohřby na lokalitě Tiszadob, kde je možno sledovat černjachovský vliv na hrobový inventář, viz například přezky s obdélnou ploténkou (Istvánovits; Kulcsár 1999, s. 69). Stejná orientace hrobové komory byla zaznamenána i u hrobu federáta z Gloucesteru (Böhme 1986, s. 503).

V rámci černjachovských pohřebišť však spatřujeme i další prvky konstrukcí hrobů, s nimiž se posléze setkáváme v rámci pohřebišť federátů a dalších skupin barbarů více na západě. Kupříkladu komorový hrob s kůly v nárožích, případně v prostředku delších stran je známá z pohřebiště Dančeny, konkrétně hrobů č. 169 a 224 (*Magomedov 1993*, obr. 1:1-2). Tato konstrukce odpovídá konstrukčním prvkům polozemnic v tomto kulturním prostředí (*Magomedov 1999*, obr. 2:2-3). Další konstrukcí hrobu je pak obložení rakve plochými kamennými plotnami (například hrob 10 na lokalitě Kamenka-Ančekrak: *Magomedov 1993*, obr. 1: 6). Obdobné hroby bložené kamennými deskami známe i z pohřebiště federátů na lokalitě Mócz v Pannonii (*Salamón – Lengyel 1980*, 95, obr. 3-4). Dále některá pohřebiště, respektive hroby v rámci nich nesou jasné stopy druhotného narušení a manipulace s ostatky zemřelých (např. opět Dančeny, hrob č. 181 a další: *Rafalovič 1986*, tab. VIII: 2-3, 6-7) (k druhotnému narušení hrobů viz níže).

Variabilní pozdně černjachovské pohřební zvyklosti se patrně promítají u východogermánských migrantů ve středním Podunají i mimo území někdejších provincií. Severojižní orientaci vykazují i některé hroby spjaté s časně federátním prostředím. Příkladem jsou knížecí hroby z Untersiebenbrunn, okr. Gänsemdorf v dolním Rakousku. První z nich, náležící ženě, byl nalezen při kopání hliníku místním čeledínem Franzem Petruchoou dne 22. ledna roku 1910.¹ Druhý hrob náležející dítěti byl nalezen o několik měsíců později při podobné příležitosti dne 2. dubna 1910. Revizní výzkum zde prováděl W. Kubitschek a též Oswald Menghin. Následně předměty získalo do svých sbírek Umělecko-historické muzeum ve Vídni. Lokalizace hrobů je zajímavá i z toho důvodu, že se nacházejí pouze 19 km od římského města Carnuntum. Oba hroby byly uloženy v hrobové jámě vykopané do písčitého podloží, měly ovšem orientaci sever-jih a jejich hloubka se pohybovala kolem dvou metrů. Vzájemně vzdálené byly šest metrů. Poprvé byly hroby publikovány Wilhelm Kubitschekem již v roce 1911 (*Nothnagel 2013*, 12-14). Rovněž pak hroby časně nomádkého prostředí, patrně spjaté s přítomností Hunů ve středním Podunají, vykazují severo-jížní orientaci (např. Arpás: *Tejral 2010*, 99).

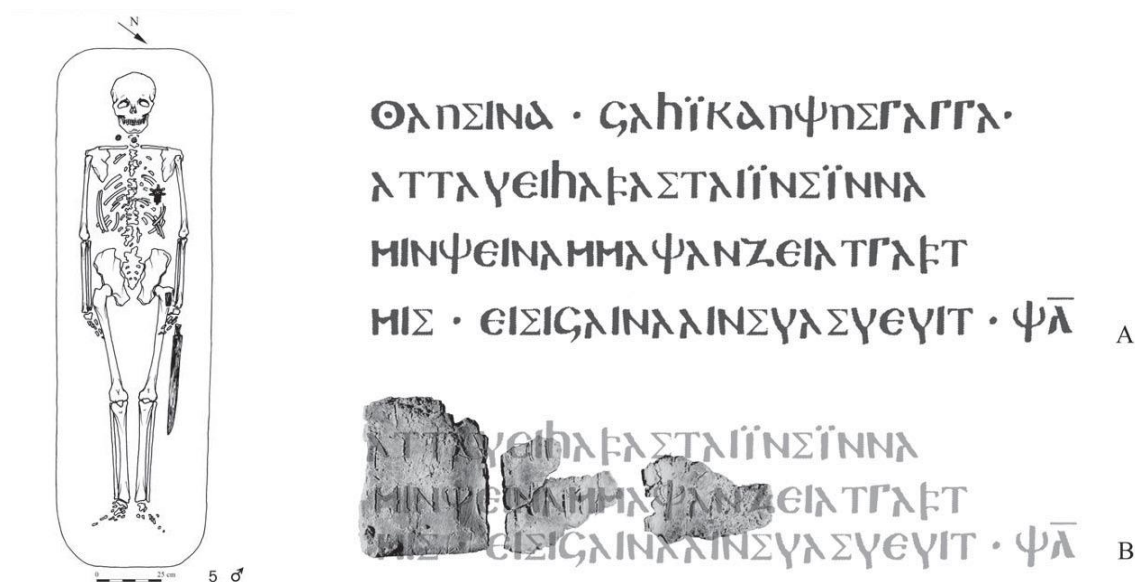
¹ Následující události ukazují, že tento mimořádný nález měl pohnutý osud, když jej z části nálezce propil v místním hostinci a z části byl rozebrán dalšími osobami, jmenovitě jistým Martinem Bragowským. Teprve poté zvěst o nálezu doputovala k místnímu starostovi, jenž zjednal nápravu. Následně o nálezu informoval důstojní C.K. rakouské armády Wiliam Patz Dr. Wilhelma Kubitscha, který čtyři dny po nálezu lokalitu opakovaně navštívil a ohledal. Bohužel není dnes možno rekonstruovat, které z předmětů byly vyzvednuty nálezcem a které získal při revizním průzkumu W. Kubitschek.

Dalším příkladem jsou pohřebiště připisovaná maďarskými badateli Gepidům. Podobně jako v Praze-Zličíně byla taktéž naprostá většina pohřbů na lokalitě Hódmezővásárhely-Kishomok uložena v rakvích rozličných tvarů a konstrukčních možností, včetně železných skob, upevňujících víko rakve. Objevují se tak všechny možné kombinace jako například rakev tvaru monoxilu bez víka (hrob děvčete č. 26), rakve vyrobené z prken pravoúhlého tvaru se zaobleným týlem (hrob č. 27), trapezovitého tvaru (hrob č. 37), imitující siluetu zemřelého (hrob č. 62), s profilovaným víkem (hrob č. 43) a dále sarkofág zhotovený z kmene stromu (hrob č. 38). Rakve byly zjištěny přibližně v polovině mužských pohřbů, u ženských a dětských pohřbů se jednalo přibližně o třetinu. Rakve vyrobené z prken i celých kmenů stromů jsou poměrně častým nálezem jak na pohřebištích v Karpatské kotlině, tak i v Pannonii (v langobardském horizontu), kde je však poměr mužských a ženských/dětských hrobů vybavených rakvemi opačný. I. Bóna a M. Nagyová předpokládají v některých hrobech přivázání paží k tělu zemřelého, což se projevilo mimo jiné bližším umístěním pažních a klíčních kostí k lebce (*Bóna – Nagy 2009*, 83-85, obr. 39).

I na území severně od našich hranic můžeme pozorovat určité stopy spjaté s post-černjachovským horizontem. Z hlediska pohřebního ritu je zajímavé také pohřebiště na lokalitě Żerniki Wielkie v Dolním Slezsku. Lokalita známá díky souhrnné publikaci Lothara Zotze z roku 1935 doznala aktuálně nové pozornosti. Ačkoliv se zdejší hroby liší od těch zličínských svojí převládající severo-jihní orientací (převládá hlava k jihu; pouze ve čtyřech příkladech se jednalo o orientaci V-Z, hlavou k západu), můžeme zde pozorovat celou řadu zvláštností pohřebního ritu, jako například pohřeb na zádech s nataženýma nohama, někdy překříženýma, jindy pokrčenýma, dále pohřeb na boku s pokrčenýma nohama, pohřeb na břichu, hrob s velkým kamenem přes lebku, dvojhroby, hrob se třemi jedinci, hrob s pěti jedinci, atp. Hrob 40 a 11 navíc nesou jasné stopy druhotného narušení a manipulace s ostatky. Inventář hrobů vykazuje neregionální kontakty a názory na jeho interpretaci se mezi jednotlivými autory trochu liší, A. Kokowski poukazuje na možnost, že se jedná o navrátilí se skupinu Vandalů, nevylučuje ovšem ani možnost, že se zde setkáváme s pomíšenou populací se vztahem k západogótským skupinám po jejich porážce od Hunů po roce 376. Dle názoru Magdaleny Mączyńskiej a Ireneusz Jakubczykovej nelze jednoznačně rozhodnout, zdali lze tyto vztahy dát do přímé spojitosti s nekropolemi typu Tiszadod-Tiszavalk v Potisí, nebo je připsat šíření určitých stylistických proudů (*Mączyńska – Jakubczyk 2017*, 287-288, 293-295).

V případě hrobů s orientací západ-východ lze poměrně důvodně předpokládat vliv raného křesťanství (hlava mířící k západu s pohledem upírajícím se k východu, tedy ke světové straně,

odkud byl očekáván příchod Spasitele). Klíč k pochopení snad nabízí v barbarském prostředí jeden zajímavý hrobový celek opět ze středního Podunají. Tím je hrob č. 5 na lokalitě Hács-Béndekpuszta u Balatonu v Maďarsku, datovaný do poslední čtvrtiny 5. století, kde byla nalezena olověná plaketka (či plaketky) s úryvkem z Wulfilova gótského překladu Nového zákona. K uložení hrobu došlo patrně již v době, kdy Ostrogóti Panonii opustili směrem na jih na Balkánský poloostrov a posléze do Itálie. Ukazuje nám to, že góština mohla sloužit jako svého druhu lingua franca, užívaná jako církevní jazyk různými barbarskými populacemi, vyznávajícími ariánství. Olověná destička publikovaná poprvé Jánosem Harmattou v roce 1996, je žel již několik desetiletí v muzejních sbírkách nezvěstná. Pořízené černobílé fotografie jsou však cenným svědectvím o světonázoru jednoho z pohřbených jedinců, jehož inventář by jinak pro církevní dějiny nebyl nijak zajímavý.² Co je důležité z hlediska určitých odchylek od „kanonické“ orientace hrobu, i tento hrob směřuje svou podélnou osou JZ-SV (Bollók 2016, obr. 1) (obr. 2).

Obr. 2) Hrob 5 na lokalitě Hács-Béndekpuszta a verše Janova evangelia 17, 11-12 na olověné destičce z hrobu (podle: Harmatta 1996/97; Bollók 2016).

Odchylna z přísně Z-V orientace hrobu 5 na lokalitě Hács-Béndekpuszta a na dalších lokalitách nás přivádí k problému jejich interpretace. Detailní a do značné míry inovativní analýzu provedl v případě pohřebiště v bavorském Altenerdingu u Mnichova spoluautor

² K diskusi ohledně významu celého nálezu viz nověji studie *Ádáma Bollóka* (2016, 53-56).

monografie o lokalitě Andrej Pleterski. Jeho přínosem je zamyšlení se nad možností prostorového uspořádání jednotlivých lokalit funerálního a sakrálního charakteru v kontextu členění krajiny na jednotlivé hospodářské, sídelní a ekologické jednotky. Podle jeho názoru vztahy mezi těmito jednotkami vykazují nízkou entropii a podléhají skryté geometrii a jednotnému měrnému systému. Otázku skryté geometrie řeší na příkladu pohřebiště a sakrálních lokalit v Marktoberdorfu, kde se pokouší definovat tzv. posvátný úhel, který představuje rozdíl mezi postavením slunce v poledne v období rovnodennosti a slunovratu, činící $23,5^\circ \pm 1,5^\circ$. Uplatnění užití tohoto sakrálního úhlu sleduje autor u řady kultur (Slovani, Keltové, Germáni), stejně jako v antickém světě. Zároveň předpokládá kontinuitu užívání délkových a plošných jednotek, zděděných po předchozích kulturách, kombinující například římskou a galskou stopu při konstrukci plošné jednotky *aripennis*, užívané ve franské říši, jejíž délkový pětinasobek tvoří jednotku jednoho stadia. Užití skryté geometrie a metriky, stejně jako pravidelných odstupů mezi lokalitami sakrálního a (zároveň) funerálního charakteru ukazuje autor na příkladu několika pohřebišť a pokouší se rekonstruovat obdobné vztahy i mezi jednotlivými lokalitami v mikroregionu Altenerdingu (*Losert – Pleterski 2003*, 611-612, 624, obr. 279-281, 290). Z pohledu výzkumu v Praze-Zličíně jde samozřejmě o velmi zajímavou myšlenku, narážející ovšem na řadu problémů při její aplikaci na reálnou situaci. Předně zde není k dispozici kontinuita paměti kulturní krajiny, což nepochybně souvisí s politickými turbulencemi a přinejmenším minimální diskontinuitou etnickou a náboženskou v průběhu raného středověku. Jakkoliv je podobný model lákavý a ryze teoreticky by mohl sloužit k predikci doposud neznámých lokalit, v podmínkách urbanizovaného západního okraje Prahy se tak stává podobná rekonstrukce zatím spíše intelektuálním cvičením.

Pozoruhodný je rovněž konstrukt A. Pleterského, který se týká vnitřního uspořádání pohřebiště v Altenerdingu, kde se rovněž snaží prokázat přítomnost skryté geometrie, jež měla být v pozadí vývoje jednotlivých fází pohřebiště (tetraktys, *aripennis*). I zde se dle jeho názoru uplatňují astronomické vlivy, např. pozice slunce při jeho západu v době letního slunovratu, atd. (*tamtéž*, 618-626, obr. 287-293). Velice detailní jsou též autorova pozorování ohledně orientace hrobů v závislosti na světových stranách a především měření a interpretace různých druhů odchylek. Ačkoliv i v případě Altenerdingu je orientace hrobů v zásadě Z-V, A. Pleterski udává jednotlivé odchylky z praktických důvodů ve stupních od severu. Všechny hroby se pak pohybují uvnitř maximálních hodnot, jež činí 53° - 101° . Kupříkladu počínaje obdobím kolem roku 590 n. l. pozoruje výrazné rozšíření dvou skupin hrobů, z nichž jedna je orientována s odchylkou 86° - 88° a druhá pak s odchylkou 65° a méně. Obě skupiny ačkoliv se vzájemně

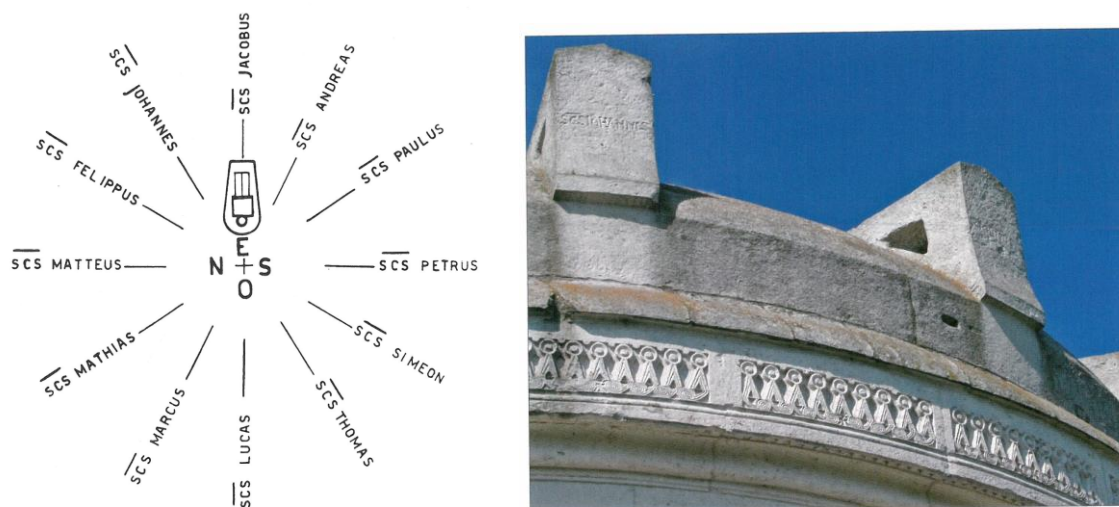
prostorově dosti vylučují a mají „odlišnou dynamiku“, přesto dle autorova názoru představují dvě křesťanská (patrně vzájemně odlišná) společenství. Předpokládá, že u některých odchylek od přesného směru Z-V (např. 82°) hrála roli právě skrytá geometrická struktura a základní prostorové body, jimiž byla definována. S časovou fází pohřebiště kolem roku 520 pak souvisí odchylka v orientaci 74°-76°, která se projevuje u ohraničené skupiny pohřbů v jihozápadní části nekropole. I zde uvažuje o vlivu geometrických struktur na orientaci těchto hrobů. Odchylka kolem 82° se objevuje relativně pravidelně ve všech fázích pohřebiště. V některých jiných případech uvažuje autor o vlivu vyměřování podle vrženého stínu, v závislosti na tom, zdali bylo (podobně jako v principu slunečních hodin) využito slunce dopoledne či odpoledne. Odchylka 86°-88° je velmi blízko směru ve kterém zapadá slunce během rovnodennosti (*tamtéž*, 628-631, 634-635).

Situace v Alterneringu může být velmi inspirativní, nicméně aplikace tohoto přístupu naráží na určité problémy. Předně v Alterneringu je téměř desetinásobek prozkoumaných hrobů z časového horizontu zhruba 250 let. Prostorovou dynamiku tak zde může autor sledovat v širších časových souvislostech. Naproti tomu pohřebiště v Praze-Zličíně je omezeno jak počtem jedinců, tak i kratším časem, po něž bylo užíváno. Lze tak v zásadě konstatovat, že odchylky ve směru SZ se vyskytují rovnoměrně ve všech skupinách na pohřebišti s výjimkou skupiny VI. Naproti tomu odchylky více k jihu chybějí ve skupině I, V-VII. K dalekosáhlejším závěrům nás ovšem tyto prostorové vztahy neopravňují.

Orientace hrobu hlavou k západu a tedy pohledem k východu nachází analogie i v případě některých významných pozdně antických památek. Asi nejdůležitějším je pak mauzoleum ostrogótského krále Theodoricha v Ravenně (obr. 3), které navazuje na monumentální sepulkrální architekturu období císařství, jako je tzv. Andělský hrad, tedy Hadriánovo mauzoleum v Římě, patrně též nedochované Konstantínovo mauzoleum v Konstantinopoli a řadu dalších staveb. Důležitou částí z hlediska interpretace je kupole zhotovená z jediného masivního kamenu o hmotnosti 300 tun, jehož „držákovité“ výstupky (původně sloužící k manipulaci s těžkým monolitem) nesou jména dvanácti světců (kterýžto kruh může do jisté míry evokovat procesí apoštolů v ravennském ariánském baptisteriu).³ Tato konfigurace

³ Výčet jmen svatých na Theodorichově památníku neodpovídá v zásadě žádnému známému seznamu jmen apoštolů. Nejbližší má k seznamu jmen páté knihy Nového zákona Skutků apoštolů. Chybějí zde ale jména sv. Judy, sv. Bartoloměje a sv. Jakuba Alfeova, oproti tomu se objevuje jméno sv. Pavla, považovaného někdy za apoštola pohanů, a dvou evangelistů sv. Marka a sv. Lukáše. Jedná se tak o pozoruhodnou kompilaci upřednostňující úplný seznam evangelistů na úkor apoštolů v rámci dvanácti postav světců. Sarkofág panovníka je tak orientován v ose mezi jmény evangelisty Lukáše a apoštola Jakuba Staršího. Bez zajímavosti v tomto

sarkofágu uprostřed kruhu apoštolů je známá též z Eusebiova popisu hrobky Konstantina Velikého (Künzl 2011, 10, 14-15, obr. 6-7).⁴

Obr. 3: Theodorichův hrob v kruhu světců (podle Künzl 2011).

Na druhou stranu striktně raně křesťanská stopa v orientaci hrobů doby stěhování národů a dále řadových pohřebišť nemusí být výhradní možností interpretace. Poměrně důležitou výjimkou jsou langobardská pohřebišť ve středním Podunají z konce 5. a první poloviny 6. století. I zde se orientace Z-V výrazně uplatňuje, ovšem o vyšším stupni christianizace Langobardů v tomto období lze pochybovat. Na druhou stranu je třeba uvést, že kultura středního Podunají kolem roku 500 n. l. je výrazným způsobem ovlivněna středoněmeckým,

smyslu není, že gótská verze otčenáše z Lukášova evangelia je doložena na olovené destičce z pátého hrobu na lokalitě Hács-Béndekpuszta v Maďarsku (Harmatta 1996/7, 22-24). Apoštol Jakub pak jako privilegovaný následovník Krista je přítomen společně s Petrem, Janem a Ondřejem tzv. eschatologickému proslovu v 13. knize podle Marka. Eschatologický podtext má i modlitba z Janova evangelia (17, 11) na dalším exempláři olovené destičky v Hács-Béndekpusztě (Harmatta 1996/7, 16-19; k eschatologii Janova evangelia viz dále např.: Cook 1988). Křížem vůči této dvojici jsou pak jména evangelisty Matouše a apoštola Petra. I s gótskou verzí otčenáše z Matoušova evangelia se setkáváme ve zmíněném hrobě v Hácsi-Béndekpusztě (Harmatta 1996/7, 20-21), význam sv. Petra je obdobný, jako v případě sv. Jakuba. Nelze tedy vyloučit, že vzájemná konfigurace Theodorichova hrobu ve vztahu k těmto světcům není náhodná, spíše může v sobě skrývat určitý klíč a tedy mít i hlubší symbolický akcent.

⁴ Ryze hypoteticky pokud bychom uvěřili A. Pleterskému, že v rámci pohřebišť v Altnerdingu existovaly dvě komunity, které se projevovaly hroby orientovanými s odchylkou 86°-88° a s odchylkou 65° a méně, pak můžeme spekulovat dále, že jejich orientace v hypotetickém kruhu světců může v sobě symbolicky skrývat určitého patrona či přímluvce, tak jako je tomu v případě Theodorichova hrobu.

respektive durynským prostředím, kde je prokázána Z-V orientace kostrových hrobů od prostřední třetiny 5. století (viz výše).

Poměrně specifickým konstrukčním prvkem hrobových jam, které byly pozorovány na zličínském pohřebišti, jsou postranní sokly, které sloužily patrně při ukládání rakve do zúženého prostoru pod nimi a manipulaci s ní. Poměrně často se se sokly setkáváme například v langobardském prostředí na Moravě. Kupříkladu řadu hrobů se sokly známe z pohřebiště v Holubicích (Čižmář 2011, 130-132).⁵

V porovnání s nekropolemi vinařické skupiny, jež byly zpravidla druhotně narušeny či rovnou vykradeny, působí o to nápadněji osamocené hrobky představitelů tehdejší elity, které známe ze severozápadních Čech. Jde konkrétně o bohaté ženské hroby z Měcholup na Žatecku a Úherců na Lounsku, a dále hrob válečníka v Bříze (Svoboda 1965, 78, 238, 253, 277). Úhercký hrob (dnes Panenský Týnec), nalezený v roce 1886 v hliníku spadajícím směrem ke Kokovicům byl vybaven kompletním setem zlatých a stříbrných šperků, keramickými a skleněnými nádobami. Rozmanitější obsah pak měl hrob dámy v Měcholupech. Zatímco hrob úherecký měl „kanonickou“ orientaci Z-V, hrob z Měcholup byl orientován hlavou k jihu. U bohatého hrobu válečníka z Břízy z roku 1841 žel údaje o orientaci postrádáme. Výzkum v Praze-Zličíně však může vrhat na tyto osamocené hroby trochu jiný pohled. Předně je zajímavá nálezová situace hrobů č. 85, 125, které se od nejbližších hrobů – zcela osamoceně – nacházejí více než 30 metrů. Na zličínském pohřebišti oba odloučené hroby neunikly pozornosti vykradačů. Výše tři osamocené hroby však v minulosti vykradeny zjevně nebyly. Přesto však nelze zcela vyloučit, že tyto hroby představovaly náhodný nález z okraje větších nekropolí, které pozornosti vykradačů ušly.

Přesto je potřeba se zeptat – známe-li nějaké osamocené hroby z doby stěhování národů i mimo naše území? Na tuto otázku můžeme přirozeně odpovědět kladně. Příkladem budiž nedávno nalezený bohatý ženský hrob z Turdy. K jeho objevu došlo 18. června roku 1996 při odkrývání latriny v lázních římského legionářského tábora Potaissa v dnešním městě Turda v Rumunsku v bývalé provincii Dácie. Pohřeb nalezeného těla byl proveden v legionářském táboře páté legie Macedonica, v místě, který s největší pravděpodobností původně sloužil jako latrína. Obrys hrobové jámy nebyl při odkryvu dobře čitelný, měl zaoblené hrany a nacházel se v těsné blízkosti kanálu z cihel, který odváděl vodu z latriny. Dno tohoto kanálu dosahovalo

⁵ Jedná se konkrétně o hroby 24, 32-34, 36, 46, 49, 57, 62, 66, 69-71, 73, 78, 80-81, 83, 85, 95, 99-102, 104 a 106 (Čižmář 2011, obr. 9-10, 12, 17-18, 21, 23-24, 26-28, 30-34, 42-43, 47-48).

hloubky dvou metrů, přičemž cihlová stěna pouze 140 cm. Dno hrobu bylo v hloubce 170 cm, tudíž hlouběji než cihlová výplň, ale výš než dno odvodňovacího kanálu.

Tělo mělo „kanonickou“ orientaci západ-východ, bylo uloženo na zádech s rukama podél těla. Při hloubení jámy do hrobu napadaly cihly a kameny z kanálu, které způsobily posunutí některých kostí. Tělo zemřelé bylo zjevně položeno na dřevěné podložce či márách, jelikož se nedochovaly žádné stopy rakve, čemuž by odpovídala i velmi úzká hrobová jáma. Knížecí hrob byl velmi bohatě vybaven. Našly se zde stříbrné spony odpovídající typu Smolín z prostřední třetiny 5. století, dále stříbrné přezky opasku i bot, hřeben, zrcátko, náušnice, jantarové i skleněné korálky a výšivka ze skleněných korálků.

Ve východogermánském prostředí však zdaleka nejde o ojedinělý nález. Podobný ojedinělý bohatý hrob aristokratky patrně východogermánského původu byl nalezen v roce 2002 například v prostoru římského města Pollentia, známého střetem mezi Alarichem a Stilichem (dnes Pollenzo v oblasti Piemonte na severu Itálie). Datování hrobu, podobně jako v případě hrobu z Břízy spadá do první čtvrtiny 5. století.⁶ Pohřbem v intravilánu římského města se pohřeb z Pollentia velmi blíží předchozímu o něco mladšímu pohřbu v Turdě. Zdá se tedy, že ojedinělé bohaté pohřby v prostředí východogermánských federátů nejsou neznámým fenoménem. Je tedy pravděpodobné, že tímto speciálním způsobem pohřbívali na izolovaných místech federáti a příslušníci východních barbarských kmenů na půdě římských provincií, či v areálech opuštěných římských měst, čímž bylo možné do jisté míry pohřeb „zamaskovat“ před nechtěným pohledem případných narušitelů (k vykrádání hrobů viz níže). K federátnímu prostředí se nepochybně hlásí hrob z Břízy (viz níže). Na druhou stranu například Alena Rybová (1988, 528) upozorňuje na fakt, že v případě mlado- až pozdně-římských kostrových hrobů elity se setkáváme s pohřby v rámci větších (žárových) nekropolí. V případě bohatých hrobů z Břízy, Úherců a Měcholup nelze za současného stavu bádání spolehlivě zodpovědět, otázku, zdali se skutečně jednalo o zcela osamocené hroby, nebo jsou naopak součástí větších pohřebišť. Na tuto otázku snad odpoví až budoucí výzkumy.

Většina hrobových jam na zličínském pohřebišti byla navíc vybavena postranními římsami. Podle názoru Uty von Freedenové se jedná o mezistupněň, překrytý trámovým, jenž dále odděloval prostor rakve od zásypu (*von Freeden 2003, 20, obr. 11*).

Naprosto zvláštní místo zaujímá hrob č. 15, v němž byl nalezen skelet ve výklenku v severní stěně hrobové jámy. Takový hrob s nikou připomíná pozdně antické hrobky s nikou,

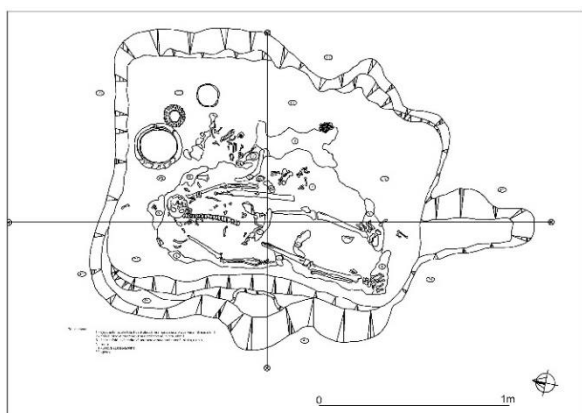
⁶ Za ústní zprávu děkuji kolegyni Eglre Micheletto ze Soprintendeza per i Beni Archeologici del Piemonte.

jak je známe dále například z dolního Podunají, např. Odessos-Varva (*Rusev 2012*, 390, tab. II:6). Další analogie pak známe z černjachovské kultury, například hrob č. 22 z Furmanovky a hrob č. 12 na pohřebišti Kaborga (*Magomedov 2001*, obr. 19). Tyto analogie ukazují na import specifického pohřebního zvyku v úvodní fázi zličínského pohřebiště z jihovýchodní Evropy.

2.2) Komorový hrob

Zvláštní pozornost si zaslouhuje zličínský hrob č. 32. Jednalo se o v rámci pohřebiště výjimečnou komorovou hrobku se sloupovými jámami v nárožích. Zjevně se v tomto případě setkáváme s komorovým hrobem, jehož analogie spatřujeme na řadě pohřebišť barbarika počínaje mladší dobou římskou. Byl lokalizován při severním okraji skupiny hrobů č. I, zároveň byl zcela vyloupen, což znemožňuje další úvahy vzhledem k pohlaví, věku či sociálnímu postavení jedince.

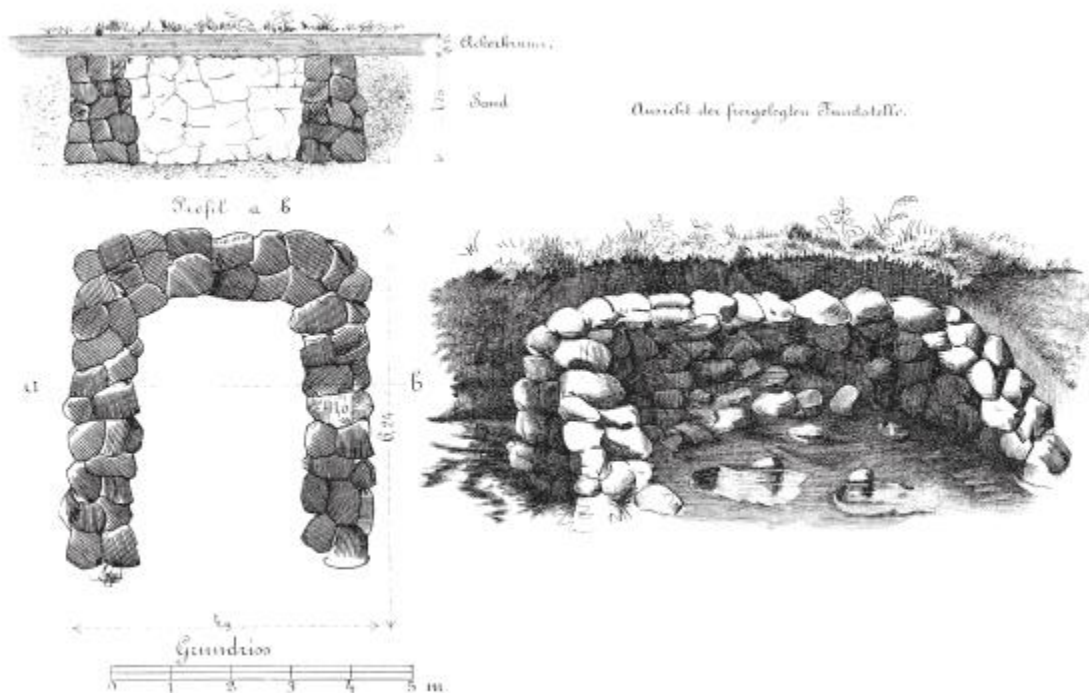
Komorové hroby jsou v barbarském prostředí různého charakteru a lze je v zásadě dle konstrukce, vybavení a významu rozdělit do tří kategorií.

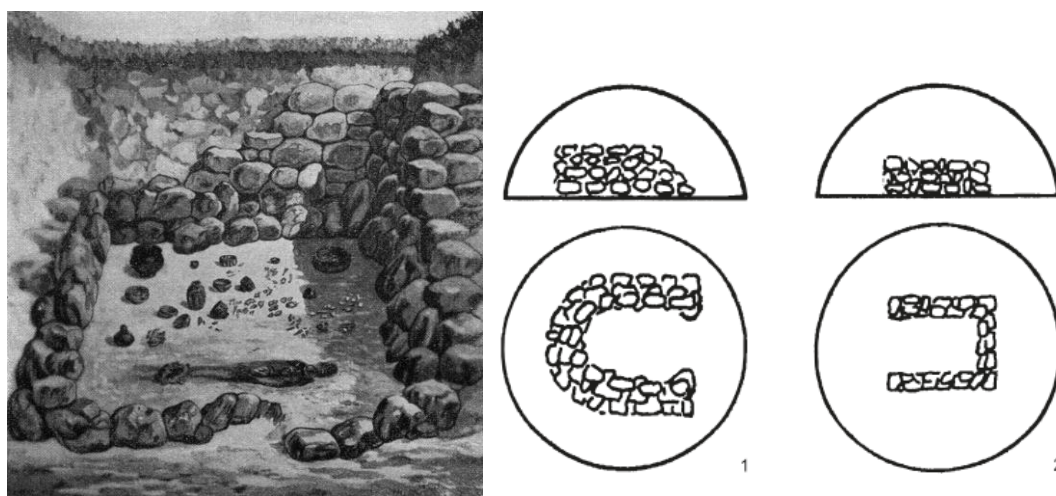
Obr. 4: vlevo: Vlněves, hrob válečníka z roku 2008 (Kresba P. Limburský, vpravo: knížecí hrob z Blučiny (fotografie nálezové situace K. Tihelky podle nepublikované nálezové zprávy, AÚ AV ČR v Brně).

Nově byl interpretován bohatý komorový hrob v Concești v oblasti Botoșani v Rumunsku, objevený již v roce 1808. Michel Kazanski ve dvou studiích shrnuje naše poznatky o nalezení a významu hrobu, jenž byl tvořen komorou vyzděnou z kamenných kvádrů, v ní se pak nacházel bohatý inventář sestávající ze zbraní, komponentů koňského postroje, včetně sedla, mobiliáře,

šperků (částečně v polychromním stylu), kovových nádob a dalších předmětů. Dochovaný inventář, který netřeba podrobně představovat, je datován vesměs do období sklonku 4. a počátku 5. století. Speciálně se autor věnuje geografickému rozšíření diadémů, zhotovených ze zlaté fólie s presovaným dekorem v římsko-helénistickém stylu, jejichž analogie nachází v oblasti Kimerijského Bosporu a Kavkazu. M. Kazanski předpokládá, že nejen podobné diadémy, ale i další artefakty (jako třeba sedla, přilby, apod.), stejně jako celkové uspořádání hrobek vyzděných z kamene, jsou spojujícím znakem pro pohřby příslušníků aristokracie klientských států římského impéria, bez ohledu na to, zdali se jednalo o hrob v Concești, na Kavkaze, syrském Homsu, nebo núbijských hrobkách v Ballaně a Qustulu. Všechny tyto vzájemně vzdálené příklady podél východořímské hranice spojuje především římský vliv a snaha napodobit imperiální aristokratické prostředí. Podobné hrobky mohly být vystavěny též představitelům barbarských federátů, jako byl například Alarich, jehož hrob na dně jihoitalské řeky Busento byl popsán Jordanem v Getice. Podle tohoto názoru se jedná o internacionální pohřební ritus pod římským vlivem, který se rozšířil mezi vysoce postavené příslušníky barbarského prostředí (Kazanski 2015; Kazanski 2017, 198, 200-201). Je však pozoruhodné, že se s kamennými komorovými hrobkami výjimečně setkáváme i uprostřed barbarika. Jedná se konkrétně o knížecí hrobky ze Zakrzówa nedaleko slezské Vratislavy, které spadají ještě do mladořímského stupně C2. Zdivo se sestávalo z nasucho kladených kamenů, přičemž rozměry první hrobky činily 6,24 x 4,9 m. Zbýlé dvě hrobky jsou v původní Gremplerově publikaci popsány pouze omezeně. Dieter Quast nověji uvažuje, že nadzemní části těchto hrobek mohly tvořit mohylové násypy, případně „domy mrtvých“ podobně jako v případě hrobu č. 427 v Masłomęczi. Zakrzówské hrobky s kamennou komorou představují poměrně neobvyklý úkaz v barbariku a autor se zamýšlí nad možností jejich vyvození římsko-provinciálních protoypů. Mezi takové pak patří mohylová pohřebiště noricko-panonské oblastí doby římské. Další paralely nachází D. Quast v oblasti Porýní (např. Nehren, Lkr. Cochem). Římsko-provinciální hrobky sice nejsou dle autorova názoru naprostou analogií nálezů ze Zakrzówa, přesto však jsou jejich předlohami (Quast 2014, 329-332).

Obr. 5. Komorový hrob I v Zakrzówě (podle Quast 2014).

Obr. 6. Komorový hrob III v Zakrzówě a pohřební mohyly z noricko-panonské oblasti (podle Quast 2014).

O stupínek níže by se nacházely hrobky významných barbarských představitelů, kteří patrně nebyli přímo vazaly římské říše, přesto však do značné míry římskému vlivu a vkusu podléhaly. Jde o velmi rozměrné komorové hroby, se stěnami roubenými z kmenů stromů. Dá se říci, že klasickým příkladem je dnes již komorový hrob z Popradu-Matejovců. Vnější komora popradského hrobu měla rozměry cca 2,5 x 4 m a byla zapuštěna do hloubky pěti metrů. Vnitřní komora, sroubená z decentně otesaných trámů, která představovala svým uspořádáním se

střechou s dřevěnými došky dům mrtvého, byla samotnou hrobkou vysoce postaveného zemřelého, jenž snad byl předákem v rámci místního prostředí severokarpatské skupiny przeworské kultury. Hrob byl druhotně narušen a vykraden, což paradoxně zapříčinilo unikátní zachování dřevěných konstrukcí a vybavení hrobu díky dodatečnému průniku spodní vody (*Lau – Pieta 2017*). Dalším podobným památníkem v rámci przeworské kultury byl komorový hrob v Pielgrzymowě/Pilgramsdorfu, rovněž druhotně narušený, o jehož někdejší významu však svědčí nález zlatého náramku s kyjovitým zakončením, něm. „Kolbenarmring“ (*Lau 2014*). Takovéto rozměrné hrobky lze do jisté míry vnímat jako imitace zděných hrobek vládců klientských států.

Třetí kategorií jsou méně prostorné komorové hrobky, kam svými rozměry patří i příklad z Prahy-Zličína. Tyto hrobky byly patrně zbudovány pro příslušníky lokální aristokracie v různých částech barbarika ve snaze napodobit monumentalitu hrobek první a druhé kategorie.

Na našem území byly komorové hroby objeveny kromě Prahy-Zličína dále v Berouně-Závodí, Vlíněvsi (obr. 4), Hostivici a Slepoticích v Čechách a Pohořelicích na Moravě. Nicméně patrně sem patří i hrob velmože z Blučiny (obr. 4). Všechny tyto hrobky jsou datovány maximálně do stupně D1, jsou tedy starší než příklad z Prahy-Zličína. V případě Berouna a Vlíněvsi se uvažujeme o možnosti, že hrobka pokračovala i nadzemní částí, jež ovšem podlehla požáru, o čemž v obou případech svědčí silně propálená vrstva nad samotným hrobem. Lze v zásadě konstatovat, že v labsko-germánském prostředí jsou hrobové komory tohoto typu poměrně běžné. Z našeho bavorského sousedství je pak možno jmenovat například hrob válečníka z Kemathenu, jehož tělo a s ním spojený inventář spočíval v komoře zbudované z fošen. Podobné kostrové komorové hroby byly rozpoznány též na lokalitě v Issendorfu v dolním Polabí. Jde například o hroby č. 3518 a 3521, kde bylo možno rekonstruovat vnější komoru, zhotovenou z fošen, uvnitř se pak nacházela rakev (zhotovená jak z prken, tak i kmene stromu) a milodary. V případě hrobu č. 3575 se dokonce předpokládá přítomnost nadzemní memorie, čili domu mrtvého, tak jak to známe například z Zeuzleubenu (*Häßler 2002*, 92, 105, 313, obr. 2, 3, 4). Dům mrtvého je rekonstruován dále například v případě hrobu č. 764 na pohřebišti v Mnichově Aubingu (*Dannheimer 1998*, 32, obr. 18). Podobnými nadzemními stavbami byly patrně vybaveny i některé hroby období 5. - 6. století v jihoanglickém Kentu (*Klevnäs 2013*, 38). V langobardském prostředí jižní Moravy můžeme jmenovat hroby 86 a 107 na pohřebišti v Holubicích (*Čižmář 2011*, obr. 35, 50).

Přesto však komorové hroby „třetí kategorie“ nejsou úzce specifickým kulturním projevem labsko-germánského okruhu. Příkladem budiž výše uvedená dvojice komorových hrobů

z lokality Dančeny z pozdní černjachovské kultury (*Magomedov 1993*, obr. 1:1-2). Komorové hroby tak představují důležitou spojnicí ke kultuře barbarské aristokracie v širokém pásu střeoevropského a východoevropského barbarika.

2.3) Hroby s výklenky

V Praze-Zličíně byla konstatována přítomnost hrobu s výklenkem téměř ve třiceti případech (obr. 7 vlevo), čímž tato lokalita co do výskytu zásadně mění distribuční mapy tohoto jevu ve střední Evropě. V rámci publikovaných situací v Čechách se ovšem jedná o naprosto mimořádný nález. Nikou byl pravděpodobně vybaven hrob č. 28 v Lužci nad Vltavou (*Korený – Kytlicová 2007*, 425, obr. 24) a dále hrob 3 v Mochově s výjimečnými dvěma nikami. Z výklenku snad pochází také pohárek z pohřebiště v Kolíně-plynárně (*Svoboda 1965*, 248-249).

Problematice výskytu výklenků v hrobech doby stěhování národů se věnovala například Silvia Codreanu-Windauerová v případě ojedinělé prezence tohoto jevu na pohřebišti Pliening v Bavorsku. Zde se nika vyskytla v hrobě č. 151, jenž náležel mladšímu mužskému jedinci (juvenil/adult), který byl vybaven zbraněmi, jako kopím s polygonální tulejí, franciskou a saxem; dále honosnou přezkou typu *Acquasanta* a ve výklenku byla situována keramická na kruhu robená nádoba s analogiemi v produkci ve středním Podunají (Vyškov, Tokod, Laa a. d. Thaya). Časově spadá do období kolem roku 500 n. l. Autorka vypočítává jihoněmecké lokality s obdobnými nálezy, mezi něž patří pohřebiště v Hemmingenu se zhruba deseti výskyty, dále Heilbronn-Rosenbergu, Heidelberg-Kirchheimu, v Pomohání a Belgii jde o Eschborn, Rübenach a Haillot; dále na bavorské straně pět hrobů z Altenerdingu a tři hroby z Irlmauthu. V sousedním Durynsku pak byl nalezen výklenek v dětském hrobě č. 19 v Größörneru, kde však byla zcela netypicky ve výklenku honosná uzda. Také bohatý hrob z Wulfenu č. 4 z poloviny 5. století byl vybaven výklenkem.

Podrobněji se autorka zabývá problémem geografického původu tohoto prvku v dispozici hrobů. Na jednu stranu akceptuje, že se tento prvek objevuje již v pozdně římských hrobech, nicméně akcentuje především východní, tj. středodunajské a východoevropské analogie. Jako nejvýchodnější výskyt je zmíněno pohřebiště Kenkol na řece Talas v Kazachstánu, dále pak Chutor Schulz v oblasti Povolžské. Hrob v jihomoldavském Pogorăști s výklenkem je připisován Sarmatů, hrob 16 v Erbiceni pak kultuře černjachovské. Také Silvia Codreanu-

Windauer předpokládá, že výklenky s největší pravděpodobností nechyběly ani v hrobech v Csövaru, Kom. Pést, Lengyeltóti, Lébény a Kapolcsi, tedy důležitých hrobových celcích, spjatých s tzv. federátní kulturou. Dále argumentuje, že v rámci řady výše uvedených jihoněmeckých lokalit, kde se vyskytly výklenky v hrobech, jsou přítomné též hroby s uměle deformovanými lebkami, tedy opět prvkem, odvozeným z Východu. Dle jejího názoru lze tedy výskyt tohoto prvku, podobně jako umělé deformace lebek, spojit s migrujícími nomády a s jimi ovlivněnými populacemi (*Codreanu-Windauer 1997, 25-28*).

S těmito názory polemizuje Denise Beilharzová ve zpracování pohřebiště v Horb-Altheimu a Alemánii, kde bylo dokumentováno 17 případů hrobů s výklenky. Také zde je přijímána starší teorie o vztahu k pozdně římským pohřbům v Porýní, ukládaným jak do země, tak do sarkofágů, zmíněná již v práci W. Habereye o pohřebišti v Kolíně nad Rýnem. Ovšem i tato autorka přiznává, že v celé řadě jihoněmeckých a švýcarských případů (Horb-Altheim, Barbing-Irlmauth, Fridingen, Hemmingen, Renningen, Flaach, Schletheim) se výskyt výklenků v hrobech skutečně váže na východní, respektive středodunajský inventář. V některých případech z poslední třetiny 5. a počátku 6. století (např. Horb-Altheim, ženské hroby 28, 55, 58, 63 a dětský hrob 67) se však výklenky váží i na pohřby vybavené domácím – „jihoněmeckým“ – inventářem. Dle autorky z toho lze vyvodit, že praxe „vkládání“ výklenků do hrobů se nutně nemusela vázat pouze na generaci prvotních migrantů z východu, ale mohla přetrvávat i v generaci následující.

Geografický původ tohoto hrobového prvku lze tedy na Západě hledat v kontextu pozdně římských nekropolí. To samé ovšem platí i pro „Východ“, respektive střední Podunají. I zde lze najít například v Pannonii pozdně římské hrobky, vybavené nikami (k tomu viz níže). Navíc, má-li pravdu Silvia Codreanu-Windauer, že výklenky byly původně i v hrobech v Lébény nebo Lengyeltóti, pak je tento zvyk spjat už s časnou fází tzv. federátní kultury, jež byla sama výrazně ovlivněna provinciálními impulzy. Totéž lze ovšem do značné míry tvrdit i o černjachovské kultuře. Takže, ačkoliv je patrně správný názor na východní, středodunajský původ vkládání výklenků do hrobů v jihoněmeckém prostředí, i zde se bude nepochybně jednat o kulturní vliv pozdně římských provincií, přičemž federátní kultura zde sehrála patrně důležitou roli prostředníka při šíření tohoto zvyku směrem do barbarika v období „východogermánské“ renesance poslední třetiny 5. století. Níže si pak objasníme specifickou roli federátní kultury při genezi starší fáze vinařické skupiny v Čechách.

Naprostο klíčové by bylo, uvažujeme-li o „středodunajském“ původu tohoto jevu, sledovat „východogermánskou“ stopu s migrujícími barbary dále na Západ. V oblasti vizigótské a

vandalské jsou výklenky v hrobech dokumentovány spíše ojediněle. Příčinou mohou být, podobně jako v případě výzkumů na našem území, přehlédnutí během archeologických výzkumů. Přesto doklady disponujeme. Jeden příklad za všechny – lokalita Torrejón de Velasco v centrálním Španělsku.⁷ V rámci doposud nepublikovaného výzkumu se zde podařilo prozkoumat hrob válečníka s dvousečným mečem, nožem typu „Simancas“ a „východogermánskými“ přezkami s kruhovým ztlustělým rámečkem typu Neubauer I, které jsou opět spojnicí ke kultuře federátů. Prostá hrobová jáma byla vybavena postranním výklenkem, v němž byla deponována skleněná nádoba společně s velkým tácem severoafrické sigilaty. V tomto směru představuje tato kombinace nejbližší obdobu pro zličínský hrob č. 76. Pro srovnání je však důležité, že hroby s výklenky nejsou příliš evidované například v soudobé vandalské severní Africe. Na pohřebišti v Kartágu, datovaného do průběhu 4. - 7. století, kde se skleněná nádoba, respektive její fragment, objevuje jako intencionální součást milodarů pouze v jednom hrobě (P1-29, locus 1084), zbytek nalezených fragmentů představuje redeponovaný materiál z vrstev (*Sterrett Krause 2009, 217*).

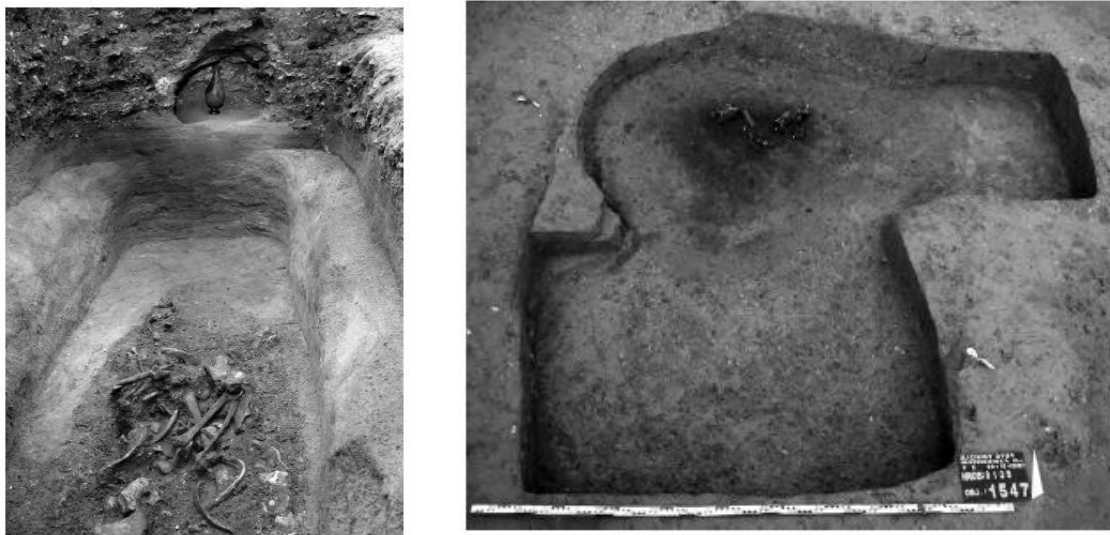
Samotné hledání geografického, případně kulturního původu ale jaksí odvádí naši pozornost od jedné z klíčových otázek, jež je ostatně i odpovědí na otázku původu; a tou je problém podstaty a významu výklenků s nádobami v hrobech a liturgický rozměr tohoto jevu, jenž je průvodním znakem sady úkonů, které provázejí inhumace na rozsáhlém geografickém prostoru středoevropského barbarika.

Jakkoliv je tato otázka komplikovaná a v mnoha ohledech v detailech neřešitelná, můžeme přeci jen vysledovat určité charakteristické rysy. Samotný pohřeb jakožto komplex symbolických úkonů je nutno nazírat jako svého druhu přechodový rituál. Přítomnost určitého specifického prvku v hrobu, jímž je též nepochybně výskyt výklenků v západní stěně nad hlavami zesnulých, představuje nepochybně součást tohoto rituálu, vyhrazeného pouze omezenému počtu jedinců, pohřbených na pohřebišti. Klíčovým pro pochopení významu tohoto rituálu je nepochybně motiv tohoto konání. K jeho bližší identifikaci může napomoci několik základních věcí; jednak prostorová distribuce tohoto jevu na pohřebišti, druhou je demografie takto pohřbeného segmentu populace, třetí je pak soubor doprovodných milodarů, dochovaných v hrobu.

Prostorová distribuce hrobů s nikami v Praze-Zličíně se v podstatě překrývá (až na výjimky) s distribucí skleněných a keramických nádob na pohřebišti. Takřka charakteristicky

⁷ Za laskavou informaci děkuji Dr. Joanu Pinaru Gilovi.

se hroby s výklenky a nádobami koncentrují v západní části pohřebiště (skupiny V, VI a VII). Zatímco v centrální (skupina hrobů II) a severní části pohřebiště (skupina hrobů č. I) je tento jev doložen pouze trojicí hrobů. Z toho je patrné, že sledovaný rituál byl exkluzivně vyhrazen pouze omezené části populace, pohřbené na pohřebišti. Pro pohřebiště v Praze-Zličíně je charakteristické, že hroby s výklenky zcela absentují v jeho centrální, jižní a jihovýchodní části.

Obr. 7: Praha-Zličín, vlevo: dětský hrob č. 144 s výklenkem, skleněnou nádobou a charakteristickými projevy narušení vykradači, vpravo: superpozice vykradeného hrobu č. 136 a nevykradeného hrobu „zlatého“ dítěte č. 135 (Foto J. Vávra).

Nejmladším jedincem, vybaveným skleněnou nádobou ve výklenku je hrob č. 49 (cca 2,5-5 let). Následují hroby č. 76 a 144 (5 a 4-7 let) a jedinci ve věku 7-11 let (hrob č. 70), č. 157 a 129 (13-14 a 15-17 let) a po nich též dospělí jedinci č. hrobu 87, 78, 10. Zbylé hroby (č. 37, 90, 91, 93, 94, 143) patří mezi věkově neurčené hroby. Je také patrné, že zvyk užívání výklenků v hrobech se prosazuje až v průběhu užívání pohřebiště; zatímco v jeho úvodní části absentuje (hrob č. 15, datovaný do stupně D2a, je sice vybaven skleněným pohárkem, ten ovšem z výklenku zcela jistě nepocházel). Nejstarší hroby s výklenkem spadají do období druhé třetiny 5. století (hrob č. 78 a 87, případně 49, 91 či 76), zbytek spadá do poslední třetiny 5. století či dokonce počátku století 6. (č. hrobu 129, 10, 49, 37, 90, 93, 94 a 143). Široké datování zvyku ukládání picích nádob do výklenků hrobů pak ukazuje, že se jedná o jev, přetrvávající dvě až tři generace. V západní části pohřebiště, kde byla konstatována převaha většiny hrobů s výklenky, je dětských hrobů v kategorii infans I pouze šest, tj. č. 49, 75, 76, 88, 143 a 144. Není bez zajímavosti, že mezi nejmladší hroby patří právě i čtyři s výklenky (č. 49, 76, 143 a

144). Mladší jedinci zde pohřbeni nejsou. Naproti tomu je zřejmé, že v centrální části pohřebiště (tj. prostorové skupin I a II) je velké množství hrobů dětí v biologickém věku 0,5-7 let (hroby č. 7, 13, 26, 44B, 41, 136B, 135, 15, 27, 140, 147, 120 a 139).

Dalším podrobně zdokumentovaným pohřebištem s výskytem výklenků je Horb-Altheim v oblasti jihozápadního Německa. Oproti Praze-Zličínu zde není možné konstatovat výraznější orientaci na pohřby nedospělých jedinců. Z celkového počtu 16 hrobů disponují výklenky pouze dva dětské (hrob 59 se stářím cca 1,5 roků a hrob 67 se stářím cca 4 let). Naproti tomu převažují výklenky v hrobech dospělých či dokonce starších jedinců; především mezi 25-40 lety, nechybějí však ani v hrobech jedinců kolem 60 a více let (hrob 70 a 19). Z demografického hlediska je rovněž zajímavé, že hroby dětí do 5 let na pohřebišti rozhodně neabsentují. Je však mimořádně zajímavá prostorová distribuce obou kategorií hrobů. Můžeme konstatovat, že hroby s výklenky jsou lokalizovány vesměs po obvodu pohřebiště (hroby č. 67, 72, 48, 31, 21 a 28 při jižním okraji pohřebiště, hroby č. 63 a 66 při západním okraji, hroby č. 55, 56, 69, 70, 52, 58, 59 se nacházejí při severním okraji, hrob č. 19 při východním okraji). Dětské hroby (č. 9, 10, 12, 24, 25, 33, 43, 45, 49, 50, 59 a 67) jsou lokalizovány především v jádru pohřebiště, kde hroby s výklenky absentují. Výjimkou jsou hroby s výklenky č. 52 a 70 a dětské hroby 61 a 69, které jsou lokalizovány v bezprostředním sousedství. Co se týče inventáře, hroby s výklenky představují heterogenní soubor hrobů, vykazující jak domácí tradice, tak zjevné prvky z oblasti středního Podunají (hroby č. 21, 52, 55 a 66). V řadě hrobů s výklenky též nechybějí zbraně, jako sekery a meče (č. 6, 31, 48, 52, 66). Lze rovněž v tomto případě pohřebiště v Horb-Altheimu uvažovat o určitém prostorovém uspořádání a výjimečném postavení hrobů s výklenky. Není však jasné, zda všechny segmenty populace, pohřbívané na pohřebišti, užívaly zvyku ukládání milodarů, respektive picích nádob do výklenků.

Velmi důležité poznatky ohledně výskytu výklenků v hrobech přinesl výzkum v Eschbornu v Hessensku. Herman Ament zde na základě prostorového uspořádání a charakteristického inventáře rozdělil pohřebiště do dvou částí – které ovšem nejsou vzájemně nijak výrazně prostorově ohraničené. Zatímco v západní části (hroby 50, 44, 41 a 15) převládá materiální kultura se vztahem k „domácímu“ prostředí, skupinka pohřbů ve východní části (43, 16, 17 a 29) vykazuje výrazné vlivy z prostředí vinařické skupiny v Čechách, počínaje stupněm D2b. Z této skupiny je mimořádný dětský hrob č. 16, který je kromě charakteristických spon (viz níže) vybaven ještě pozoruhodnou jehlicí, jejíž hlavice nese motiv čtyřhlavého božstva „Svantovíta“. V kontextu obou skupin hrobů je pozoruhodný výskyt hrobů s výklenky, z nichž č. 9, 10, 28 a 29 navazují prostorově na skupinu „vinařických“ hrobů na pohřebišti. Navíc hrob

č. 29 je vybaven charakteristickým „vinařickým“ inventářem, například dvojicí spon typu Niederflorstadt-Wiesloch. Hrob č. 1 je pak naopak situován v západní části pohřebiště. Nutno ovšem dodat, že není zdaleka jisté, že pohřebiště v Eschbornu bylo prozkoumáno ve své úplnosti. Na pohřebiště doby stěhování národů ovšem navazuje moderní nekropole, což nám naznačuje určitou prostorovou a časovou kontinuitu. Z demografického hlediska představují hroby s výklenky průřez populací, nejmladším jedincem je hrob č. 10 s jedincem biologického stáří infans II, oproti tomu žena z hrobu 1 byla pohřbena v biologickém věku 60-70 let. Herman Ament vyvozuje zvyk užívání výklenků z pozdně římského prostředí (Ament 1992, 3-4).

V rámci rozsáhlého římsko-franského pohřebiště v Gellepu II lze rovněž konstatovat jistou prostorovou vyhraněnost užívání výklenků v hrobech. Jako nápadná koncentrace se jeví skupina hrobů s výklenky v sektorech F-G-H/5-6-7-8 (jedná se o hroby č. 1262, 1266, 1269, 1270, 1272, 1280, 1291, 1300 a 1301) v západní části pohřebiště. Menší koncentrace, rovněž spíše v západní části pohřebiště představují hroby v sektorech H2-H3, J2-J3 (č. 1089, 1081, 1135, 1091). Třetí koncentrací je skupina hrobů v sektorech K-L/4, 6-7 (hroby č. 532, 1225, 553, 550 a 1251). Ve východní části pohřebiště pak ohraničuje několik izolovaných hrobů s výklenky (č. 831, 736, 942 a 635) takřka lineárně (sektory R6-R10) jednu větší skupinu hrobů. Nápadná je naprostá absence hrobů s výklenky v sektorech M-P, kde můžeme, vzhledem k výrazné kumulaci hrobů, situovat jádro pohřebiště. Není patrně náhodou, že tyto hroby jsou zpravidla prosté dalších milodarů. Takřka naprostou většinu hrobů s výklenky na pohřebišti v Gellepu 2 můžeme datovat do průběhu pozdní doby římské, tedy do 4. století. Výjimkou je pouze hrob č. 1089 (sektor J2), jenž je vybaven picím rohem, zdobený nitěmi, datovatelným do první poloviny 5. století. Tento hrob tedy představuje důležitý doklad kontinuity využívání výklenků v hrobech do časně doby stěhování národů. Pro mladší období na pohřebišti je pak příznačná absence tohoto hrobového prvku. Vypracování bližší demografie hrobů s výklenky není žel možná, za dětský lze s větší pravděpodobností na základě rozměrů hrobové jámy považovat hrob č. 1091, s menší pak hroby 635 a 736. Biologický věk ostatních pohřbů je nejistý.

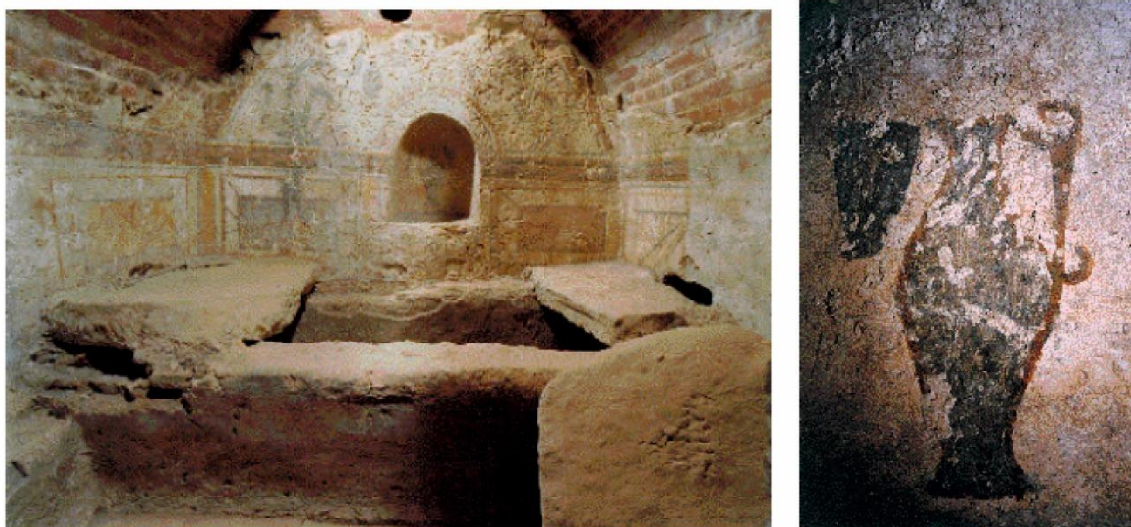
Pokládáme si otázku, do jaké míry je přechodový rituál, jehož součástí bylo ukládání skleněných a keramických nádob do výklenů, nutně spjat se vžitou představou, že skleněné nádoby sloužily k servírování alkoholických nápojů (medovina, pivo, víno, kumis). Zvláště uvážíme-li přítomnost tohoto typu nádob zhruba v polovině hrobů, jež můžeme označit za dětské či adolescentní. Přírozeně neznáme návyky, prohibiční zásady či zákazy prehistorických a protohistorických populací, nicméně určitý instinkt nám (pochopitelně se jedná o moderní

kulturně podmíněný názor) staví široké užívání alkoholických nápojů těmito jedinci spíše do symbolické roviny a máme tendenci připisovat spíše tyto aktivity jejich dospělému okolí, které ostatně pohřby vypravovalo (což pochopitelně nemusí nutně odpovídat realitě). Prostorová exkluzivita rozšíření hrobů s výklenky však posouvá naše uvažování nad jejich významem jiným směrem. Distribuce dětských hrobů je v rámci celého pohřebiště v Praze-Zličíně relativně rovnoměrná, či spíše se s určitou větší koncentrací setkáváme v centrální skupině č. II. Zde však hroby s výklenky zcela absentují. Zdá se tedy, že určitý segment zličínské populace považoval za vhodné doplnit samotný přechodový rituál pohřbu ve vybraných případech ještě doprovodným či dodatečným rituálem, jenž nezasáhl přímo dno hrobky s pohřbem, po umístění rakve s víkem, jehož výsledkem je pak umístění nádoby ve výklenku. Navíc v přibližně v polovině pohřbů se jedná, jak bylo řečeno výše, o nedospělé jedince v biologickém věku předcházejícím či odpovídajícím období iniciačních rituálů. Pochopitelně konfesi pohřbených z Prahy-Zličína, potažmo celé vinařické skupiny nebudeme nikdy znát. Nedisponujeme jediným předmětem, jedinou hmatatelnou stopou, která by zásadním způsobem naše poznání v tomto bodě posunula, jako je tomu v případě již zmíněného hrobu č. 5 na lokalitě Hács-Bendékpuszta. V zásadě tak můžeme hovořit o třech hlavních světonázorech, které hrály v daném období pro naše území významnou roli: 1) tzv. staro-germánské/evropské pohanství, 2) křesťanství nicejského směru, 3) ariánství; případně synkretická forma kombinující prvky prvního s dalšími dvěma. Krom toho tehdejší populace Čech, a platí to i pro jednotlivé segmenty na konkrétních pohřebištích, nemusela být v tomto směru jednotná.

Klíčovým pro pochopení významu skleněných a keramických nádob ve výklencích hrobů však může být nástěnná malba v raně křesťanské pohřební komoře č. II (známé též jako „komora se džbánem“) v Sopianae/Pecsi v Pannonii. Mimořádnou pozornost si zasluhuje nástěnná malba skleněného džbánu a pohárku ve výklenku v severní stěně. Zbylá část hrobky je vymalována motivy imitujícími mramorové zdivo a dále žlutými květy se zelenými listy, symbolizujícími rajskou zahradu, dále se zde vyskytuje motiv vinných úponků a hroznů. (*Magyar 2007, 51*) (obr. 8).

Komora č. II je jen jednou z řady raně křesťanských hrobek a architektonických monumentů v tomto pozdně antickém městě. Za zmínku stojí například pohřební komora Sv. Petra a Pavla, jejíž výzdoba je svázána s „katakombními“ nástěnnými malbami v Římě. Vyobrazení obou světců má silné vazby na ortodoxní ikonografii Říma namířenou přímo proti ariánství.

Vyobrazení Krista a obou hlavních apoštolů bylo dle názoru autora symbolem Říma v průběhu druhé poloviny 4. století., jako protipólu proti ariánství.⁸ (*tamtéž*, 46).

Obr. 8: Sopianae/Pecs: pozdně antická hrobka II, její interiér a malba ve výklenku (podle Magyar 2007).

Dalším příkladem, kde se vyskytují výklenky v kontextu raně křesťanských hrodek, je systém katakombních hrobů v Panticapeum, nedaleko Kerče na Krymu (obr. 9). E. A. Zinko referuje o průzkumu systému katakombních hrobů, jenž byl vybudován do svahu hory Mitridates. Část hrodek byla prozkoumána již na konci 19. a na počátku 20. století. Další komplex z roku 2000 pak sestává ze 47 místností. Důkladná dokumentace byla provedena u místností č. 2, 11 a 30.

Místnost 2 o rozměrech 3,9x2,2 m má pravoúhlý půdorys, výška se pohybuje od 82 do 104 cm, vchod se nachází v severozápadní části, podél tří stěn jsou umístěny tzv. ležanky, hrobové komory a ve dvou protilehlých stěnách se nachází čtyři výklenky.

Hrany výklenků i hrobových komor stejně jako stěny místností jsou zdobeny v poměrně primitivním stylu. Malby jsou vyvedeny převážně v lineárním stylu červenou a černou barvou. Mezi náměty okrajů komor a výklenků převažuje girlandový motiv, sestávající z řady trojúhelníků, přičemž některé jsou vyplněny tečkami. Dále se uplatňují figurální a zoomorfní motivy (např. lidé – někdy tančící, jindy ve frygických čapkách, ptáci – holubi). Podle názoru autora souvisejí tyto motivy s přechodovým rituálem mezi světem živých a mrtvých. Zajímavý

⁸ Na stropě ariánského kostela v Ravenně je vyobrazeno všech 12 apoštolů, včetně Petra a Pavla, kteří v kruhu obklopují výjev křtu. K vyobrazení Kristova křtu v Ravenně viz blíže: Bockmann 2016, 211-214.

je motiv býčí hlavy, která se nachází nad vchodem.⁹ Tento motiv je vykládán buď ve spojení s obětí, nebo jako symbol božstva (v antické mytologii se objevuje jako symbol Dia, Poseidona, Demetry, Artemidy, ale i Dionysa).

V některých hrobových místnostech (jako např. ve výklenku místnosti 2, místnosti č. 25 a místnosti z roku 1901) byl zaznamenán zajímavý motiv korábu. Podle názoru autora by se mohlo jednat o bárku převozníka duší Chárona. Motiv z místnosti z roku 1901 je dále doplněn solárním symbolem v podobě loukoťového kola a nad ním jsou zobrazena písmena řecké abfabetu alfa a omega, což v křesťanském kódu označuje počátek i konec bytí.

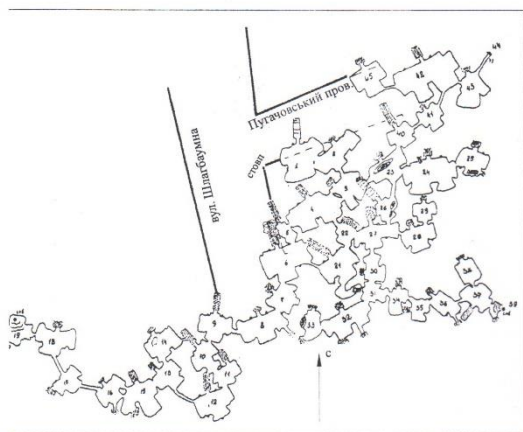
Vyobrazení ptáka, patrně holuba, se rovněž někdy objevuje nad výjevem korábu (*Zinko 2002*, obr. 3). Šest takových ptáků doplňuje šest tančících postav v místnosti z roku 1905. V místnosti z roku 1890 je vyobrazen pták sedící na palmovém listě. Výjev palmy je známý Řekům, Egypťanům, Římanům i Hebrejcům. V křesťanském kódu je symbolem vítězství nad smrtí prostřednictvím vzkříšení. Analýzy nálezů z výše uvedené místnosti (tj. fragmenty keramiky, skleněných nádob, bronzové plastiky, aj.) umožňuje její datování do druhé poloviny 4. až první poloviny 6. století.

V roce 2000 byl získán hmotný inventář z místnosti 11. Tato místnost trapezovité formy o rozměrech 3,3x3,5 m byla vybavena dvěma pohřebními komorami a dvěma výklenky. Figurální motivy pod jedním z výklenků sestávají z výjevů jelena, koně a ptáků. Inventář z této místnosti sestává ze stříbrné přezky, železného meče, stříbrného nákončí řemene, aj., jež dovolují datování do první poloviny 5. století. Podobný styl výjevů jako v místnosti 11 byl sledován v místnostech z roku 1890, 1894, 1897, 1901, 1904 v jiných částech svahu hory Mitridates. Máme tak možnost sledovat způsob pohřbívání v průběhu 4. a 5. století.

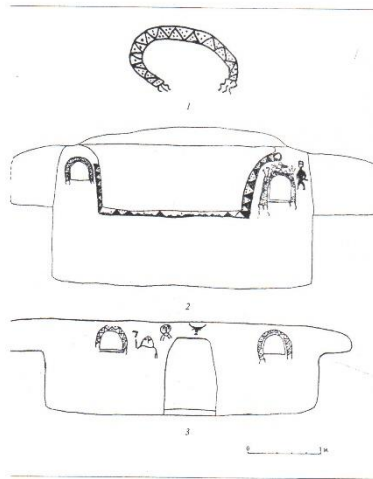
V roce 2002 byla prozkoumána místnost č. 30. Zde se podařilo zachytit i lidské ostatky. Bylo zde pochováno 5 osob. Dvě ženy, jeden muž a dvě děti. Antropologický posudek se pokusil určit rasovou příslušnost, přičemž byla postulována smíšená europoidně-mongoloidní populace. Navíc ženské a dětské lebky byly uměle deformovány. Tato deformace byla provedena u jednotlivců s různou intenzitou (*Zinko 2002*, 124-134).

Tato lokalita není na Kimerijské Bosporu zdaleka ojedinělou. Dalším zajímavým případem je hrob 40, rovněž vybavený výklenkem, na pohřebišti Jurga-Oba, datovaný inventářem, sestávajícím z prestižních předmětů z druhé třetiny 5. století, (*Kazanski 2018*, 80-81, obr. 5-7).

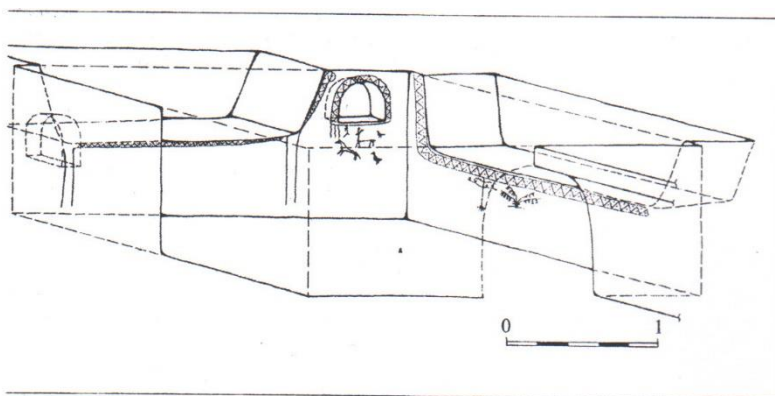
⁹ Naposledy k významu býčí lebky v kontextu merovejských pohřebišť viz: Losert – Pleterški 2003, 611-624).

План системи склепів 2002 року

Розпис склепу № 2: 1 — розетка на стіні склепу; 2 — зображення біля центральної лоди; 3 — зображення біля вхідного проїзду

Склеп № 11 (система 2000 р.)

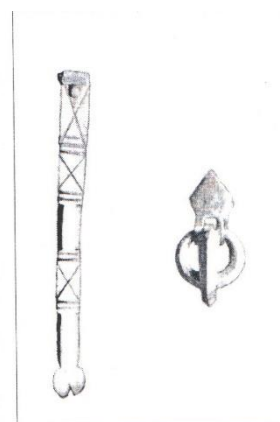

Рис. 7. Знахідки зі склепу № 11

Obr. 9: Hrobová komora s výklenkom č. 11 a nálezy 5. století z tohoto kontextu (podle Zinko 2002).

Dalším příkladem s dvojicí výklenků ve stěně je pohřební kaple, objevená v roce 2002 v Bílém Klášteře u Atripe v Egyptě (obr. 10). K centrální lodi se napojují tři apsidy, a dále otvorem v podlaze je možné sestoupit po schodišti k dvěma komorám, z nichž ta pohřební je patrně spjata s hrobem sv Šenudy (zemřel v roce 465 n. l.). Tuto identifikaci umožnil především unikátní výzdobný program nástěnných maleb (*Bolamn – Davis – Pyke 2010, 453-462*). Je pozoruhodné, že i v případě pravého výklenku v této kapli spatřujeme skleněnou nádobu, z níž patrně vychází plamen. Jednalo by se snad tedy v tomto případě o lampu.

Obr. 10: Panoramatický pohled na pohřební kapli s nikami v prostoru koptského Bílého klášteřa, Egypt (podle: <https://www.360cities.net/image/first-chamber-of-the-tomb-of-st-shenoute-monastery-sohag-egypt>).

Hrobky s výklenky v Sopianae/Pecsi, Pantikapeum na Krymu a kaple v Bílém klášteře v Egyptě představují sice několik izolovaných, přesto mimořádně důležitých svědectví, že obdobné funerální rituály, jež máme širěji dokumentované v prostředí barbarika, nejsou cizí ani raně křesťanskému prostředí pozdních provincií. Zároveň představují důležitý interpretační rámec pro pozdně antickou nekropoli v Gellepu II, jež je některými autory považována za prototyp pohřebiště, v rámci něhož se širěji uplatňují konstrukční prvky hrobů, jež známe i z časné fáze doby stěhování národů ve střední Evropě.

V raně křesťanském prostředí není zcela neobvyklé využívání nik, jakožto architektonického prvku, pro ukládání liturgických nádob a relikvií. Klasickým příkladem je pozdně antická rotunda, známá jako Skeuophylakion, která jako jediná přečkala požár předjustiniánského kostela Hagia Sophia v Konstantinopoli. Pro uložení rituálních nádob a ostatků svatých byly využívány pravoúhlé konchou zaklenuté výklenky, artikuluující interiér budovy na dvě úrovně; horní výklenky byly přístupné z galerie, k níž vedlo externí schodiště (*Majeska 1998, 212-215; Türkoğlu 1983/4, 23-35*).¹⁰

Specifický význam mají výklenky jako architektonické prvky v prostředí vizigótské Hispánie, kde segmenty v podobě kamenných výklenků, případně výklenkových desek zdobily původně interiéry významných staveb ze 6. - 7. století (obr. 11). Krásné příklady těchto architektonických prvků přechovává např. Museo del Arte y la Cultura Visigoda de Mérida. První z panelů je lemován dvojicí sloupů, na nichž spočívá koncha s ornamentem v podobě

¹⁰ Zde byly mezi relikviemi uloženy například krev ze zázračně krvácející ikony Krista, dary mágů Ježíši, krev a hlava sv. Panteleimona, hlava sv. Anastasiose, ruka patriarchy Konstantinopole Germana, atd.

lastury hřebenatky. Uvnitř nik se nachází zpravidla symbolický prvek, jako například monogram či zkratka skládající se z písmen X a P, tedy iniciál Krista, řecká písmena alfa a omega, případně stromu života. Na některých dalších exemplářích bývají zachovány stopy polychromie. Bohužel málo z těchto artefaktů bylo nalezeno in situ (výjimkou je například kostel Vera Cruz de Marmelar, Nuestra Señora de Portera, či San Pedro de la Nave), takže lze jen s obtížemi určit, zdali byly původně součástí výhradně sakrální či též sepulkrální architektury. Ačkoliv ojedinělé dochované exempláře v původním umístění ukazují spíše na první možnost (dokonce se uvažuje konkrétně o jejich umístění v presbitériu nad oltářem, některé příklady ukazují, že ani možnost souvislosti s pohřebními aktivitami není zcela vyloučena. To máme doloženo v katakombních hrobkách na lokalitě La Lucía I/Gurtuoiarana, kde výklenky nesou bohatou ikonografii lidských a zvířecích figur, křížů, atp. Není bez zajímavosti, že prakticky totožné výklenkové panely známe i z prostředí egyptského a posléze dokonce z raně islámské architektury (např. Bagdád). Výklenkové panely, vzhledem k jejich víceméně plochému tvaru, nelze jednoduše interpretovat jako *credentiae*, jak je tomu v případě výklenků u konstantinopolského Skeuophylakionu, či dokonce jako místa pro ukládání svíce. Původ nik lze dle názoru J. Morina de Pablose vysledovat v sebe prezentaci pozdně antického panovníka v celém svém majestátu na trůnu v apsidě (někdy zakončené konchou s motivem hřebenatky), jak je to patrné například na *missoriu* Theodosiově. S nově se prosazujícím křesťanstvím došlo k nahrazení představitele moci světské Kristem.¹¹ Význam těchto výklenků pro rané křesťanství vysvětluje autor následovně: „...jinými slovy, výklenky a výklenkové panely musí být chápány jako sancta sanctorum chrámu v tom smyslu, že jde o Nový Jeruzalém – Nebeský Jeruzalém Apokalypsy (Janova Zjevení) a že jeho svatyní je samotný Kristus, pravý chrám, stánek (tabernáculos) připravený Bohem mezi lidem...“ a jejich funkci – i s přihlédnutím k funkci totožného panelu v koptském kostele v egyptském Filé – jakožto zástupného výklenkového oltáře, sloužícího k praktikování určitého liturgického obřadu (Morin de Pablos 1994, 26-29, 102, 181-191, 299-310, obr. 6A-B, 20, 50; Cerrilo Martín de Cáceres 1988, 191-194; Nautin 1967, 1-43).

¹¹ Příkladem je panel ze slonovinového diptychu, jenž zobrazuje svatého Pavla v apsidě zaklenuté motivem hřebenatky (Testa 2008, cat. No. 24). K otázce schematického a motivického prolínání diptichonů s imperiálními a christologickou tematikou viz dále: Peschlow 2008, 81, obr. 5.

Obr. 11: Výklenkové desky z vizigótského období ve španělské Méridě (podle Morin de Pablos 1994)

Architektonický prvek výklenku byl součástí křesťanského sakrálního prostoru od prvopočátku. Poměrně instruktivním archeologickým objevem je v tomto směru nález křesťanské svatyně v privátním domě v syrském Dura-Europos, datovaném před polovinu 3. století n. l. Podařilo se prokázat, že tato svatyně o rozměrech 5 x 15 metrů nebyla původní, integrální součástí struktury domu, zbudovaného již ve 2. století n. l., ale jednalo se o druhotně adaptovanou a přestavěnou část interiéru někdy ve 40. letech století následujícího (*Baur 1934; Filson 1939, 107-108*). Fresky dochované v místnosti, sloužící jako baptisterium, představují asi nejstarší dochované nástěnné malby s křesťanskou tematikou. Výjevy zobrazující „Dobrého pastýře“, „Krista a Petra kráčející po vodě“ a „Uzdravení ochrnutého“ jsou považovány za nejčasnější vyobrazení Ježíše Krista. Vedle ústředních výjevů spjatých s Kristovými zázraky, tématy smrti, zmrtvýchvstání či spasení zde pak máme témata jako Adam a Eva či David s Goliášem. Tato místnost, sloužící k pokřtění měla připravit tak nové členy k jejich duchovní cestě na tomto světě a na nebesích.

Pro naše úvahy je zajímavé, že výklenek na západní straně baptisteria nese právě výjev Kristovy alegorie „Dobrého pastýře“ (řecky *poimēn o kalós*; Jan 10:1-21; Žalm 23) s velkým beranem na ramenou, jak sleduje ovečky ve svém stádě. Je lokalizován přímo nad křtitelnicí. Neofyté, kteří v této místnosti podstoupili rituál křtu, tak sebe sama asociovali s ovce, s vírou v ochranu Kristovu. Tento motiv je poměrně běžný v římských katakombách (např. katakomby Sv. Kallista ze 3. století n. l.), ale vyskytuje se i v apsidě v mauzoleu Gaii Placidie v Ravenně

z první čtvrtiny 5. století. Motiv „Dobrého pastýře se též objevuje na velkém stříbrném tácu v chorvatském Vinkovci z přelomu 4. a 5. století (*Levada 2013*, 215-216, obr. 7).

Archetyp motivu „Dobrého pastýře“ je hledán v rozličných předovýchodních kultech, ale i v postavě řeckého boha Herma. V nejstarším křesťanském umění se objevuje pastýř s dospělým rohatým beranem na ramenou, zdá se tedy, že v předkonstantinovském období neexistuje vědomý pokus vykreslit Ježíše s jehňaty. V jiném, více obrazovém prostředí, je „Dobrý pastýř“ obklopen stádem. V takových případech připomínají detaily okolí jednu z rajských reprezentací Orfea. Přítomnost nádob s mlékem a hudebních nástrojů činí tuto představu více pravděpodobnou (právě scénický výjev v Dura Europos je toho dobrým dokladem). G. F. Snyder zároveň vyvrací starší názor Quastenenův, jenž odmítá interpretovat tyto časné náboženské symboly v termínech církevní liturgie. Naopak si přál vidět motiv Dobrého pastýře ve světle funerální liturgie. Proto navrhoval, že katakombní Dobrý pastýř zobrazoval Ψυχοπόμπος – strážce mrtvé duše, která chránila věřící před démonickými silami. „Zvláště kvůli křtitelnicí v Dura-Europos nyní víme, že rané křesťanské umění se neomezovalo na pohřební interpretace.“ (Snyder 1985, 43; viz dále: Gomola 2014, 277-278).

Exkurz: Křest za mrtvé:

Z dispozice zličínských a jiných hrobů se zdá být pravděpodobné, že k umístění výklenků s nádobami nad hlavou zesnulého došlo až po uložení rakve s nebožtíkem. Tato skutečnost nás nutí zamyslet se nad významem peri-funerálních rituálů, které se v řadě podob vyskytují po celém světě, ale i v rámci žido-křesťanské tradice (např. *van Gennepe 2004*, 145-65).

Do kategorie těchto rituálů patří v křesťanství například mše za mrtvé, přímluva za mrtvé podle Tertuliána (*De anima* 55, 58; *De res.* 43)¹², či oběti, jež měly vdovy každoročně vykonávat za zemřelé v den, který je výročím jejich zrození.

Účelem této praxe je, že živý může podniknout nějaký rituál či konat v zájmu mrtvého a jeho postupu (progress) v posmrtné sféře, přičemž bez tohoto zprostředkovaného úsilí nepostupuje. Takovým rituálem byl též Křest za mrtvého, vykonaný žijícím jedincem jménem zesnulého. Křest je v obecné rovině nepochybně iniciační rituál, jímž musí projít všichni

¹² Tertullian – De Anima – A Treatise on the Soul; De Resurrectione Carnis – On the Resurrection of the Flesh (ed. Holmes, P. 1870), překlady dostupné on-line http://www.tertullian.org/anf/anf03/anf03-22.htm#P2560_840932; http://www.tertullian.org/anf/anf03/anf03-41.htm#P10089_2811074

konvertité. Jeho smyslem je odpuštění hříchů, spasení, nezbytné pro vstup do království nebeského. Původ tohoto rituálu je obecně hledán v Pavlově dopisu Korintským (15:29), jenž byl již v pozdní antice často interpretován (Tertulián, gnose, apokryfy, marcionité, atd.) ve smyslu Křtu jménem mrtvého (pro úplný výčet a komentář pozdně antických pramenů viz: Trumbover 2001). Smyslem tohoto aktu bylo dodatečné pokřtění příslušníků náboženské komunity, jimž se nedostalo této svátosti za života. Sekta marcionitů, rozšířená od 2. století třeba v Itálii a dalších provinciích, pak ještě na přelomu 4. a 5. století, jak dosvědčuje Jan Chrysostom-Zlatoústý, především v oblasti Malé Asie a Galatie, praktikovala široce tento rituál. Do dnešních dnů pak praktikují křest za mrtvé například některé ortodoxní větve (Koptové v Egyptě či Etiopané) (*Salib 1968*, 88-90) a mimo křesťanství dále Mandejci, jediné gnostické společenství přetrvávající kontinuálně od starověku v dnešním Iráku, Íránu a Sýrii (*Drower 1937 (1962)*, 44, 46, 90, 129–30, 132, 198, 214–22; *The Canonical Prayerbook of the Mandaeans*, 10).

Jedním z apokryfních a velmi rozšířených spisů, obsahujících rituál křtu za mrtvé, je Pastýř Hermův. Pastýř Hermas je starokřesťanský spis, jenž vznikl asi v polovině 2. století n. l. a skládá se z pěti vidění, dvanácti přikázání a deseti podobenství, která autorovi (Hermas totožný s Hermem z Listu Římanům 16,14) vyjevil pastýř v bělostném rouchu (odtud název a zároveň vztah k tzv. „katakombním“ výjevům „Dobrého pastýře“). Tento spis byl obsažen v nejstarším dochovaném řeckém rukopise Nového Zákona, v tzv. Sinajském kodexu, jenž byl sepsán v druhé polovině 4. století, a dále je zmíněn (*Pastoris versi IIII*) v kanonickém katalogu (*Catalogus Claromantus*) Starého a Nového Zákona, dochovaném v řecko-latinském rukopisu *Codex Claromantus*, datovaném do 5. - 6. století n. l.¹³

K dalším apokryfním textům, v nichž se objevuje Křest za mrtvého, je List Apoštolů (*Epistula Apostolorum 27*), dokument známý ve fragmentu v latinské verzi z 5. století (Bick 1908)¹⁴ a dále v koptské a úplnosti v etiopské verzi (*Montague R. J. 1924 (1960)*, 494)¹⁵,

¹³ A. Souter (1905, 243) klade vznik tohoto rukopisu na Sardinii do období po porážce Vandalů a zaboru ostrova Byzantinci, kdy došlo k potřebě bilingvního řecko-latinského dokumentu pro liturgické účely.

¹⁴ Jedná se konkrétně o latinský fragment dochovaný v tzv. vídeňském palimpsestu (tedy textu, kterým prosvítá text původní) v Cod. Palat. Vindobonensis 16. Tento dokument je nesporným dokladem, že tento apokryfní text byl na Západě znám i v průběhu 5. století, tedy v období, kdy dochází k prosazení nicejské verze křesťanství s výjimkou ariánství v barbarských státech.

¹⁵ Není bez zajímavosti, že koptský manuskript, datovaný do 5. století a objevený v roce 1895 ve Francouzském institutu v Káhiře, byl dle názoru Anthony Alocka (2012, 1) součástí knihovny Bílého kláštera u Atripe v Egyptě (k nálezu hrobky Šenoudy viz výše).

Bartolomějovo evangelium či Apokalypsy Petrovy, jež jsou známé jak z pozdně antických fragmentů, tak etiopských variant (Wallis Budge 1929, 12; viz dále Trumbower, 2001, 47-49).

Pro šíření různých verzí do středoevropského barbarika a posléze dále na Západ sehrálo zásadní roli provinciální prostředí jižně od dunajské hranice (Berndt – Steinacher 2016, 224). Předpokládá se, že rozličné větve Gótů a dalších barbarů přijaly ariánství po překročení římské hranice v poslední čtvrtině 4. století jakožto jeden z vnějších projevů jejich integrace do římského světa (Chavarría Arnau 2017, 674). To, že se jednalo právě o tuto verzi křesťanství, bylo do značné míry podmíněno skutečností, že v této době vyznávala tento (z hlediska nicejského koncilu) heretický názor podstatná část nobility římského světa (například císař Valens nebo Theodosios I.). Na druhou stranu nelze vyloučit, že především ve středodunajském prostoru existovaly i východogermánské komunity ryze „pohanské“ či vyznávající nicejskou verzi křesťanství (snad dokonce i bez toho, aniž by rozdíly mezi oběma tábory rozlišili). Posléze se stalo ariánství „součástí“ etnicity nově se etablojících barbarských říší na Západě (Bockmann 2016, 216). Je zároveň pravděpodobné, že na šíření této větve křesťanství měl vliv především ten fakt, že bylo mezi barbary šířeno prostřednictvím „národního“ jazyka; tedy góštštiny. Góštšina, jakožto *lingua franca*, byla užívána v liturgickém prostředí v nadregionálním kontextu, jak na půdě bývalého impéria (Bockmann 2016, 216), tak patrně i v barbariku (např. Jířík 2012, 360 s další literaturou). O ariánských misiích mezi barbary v průběhu 5. až 6. století jsme pak dobře informováni díky písemným pramenům (např.: Chavarría Arnau 2017, 675).

Předpokládá se, že gótská verze Nového Zákona byla vytvořena biskupem Wulfilou zhruba v polovině 4. století na podkladě řeckých manuskriptů „antiochijského“ či „alexandrijského“ typu, které byly revidované, či interpolované textem latinským. Podle názoru F. C. Burkitta (1900, 133-134) existuje vztah mezi gótským překladem bible ve Stříbrném kodexu a latinském překladu Nového Zákona, Kodexem Brixianus. Oba rukopisy pojí nejen společné rysy jedné kaligrafické školy, byly současné a zhotovené v jednom regionu, ale spojuje je i společný textový původ (ve stejném skriptoriu vznikl i Orosiův kodex *Historiae Adversus Paganus*, uložený dnes ve Florencii; k tomu: Berndt – Steinacher 2016, 225-226). Oba rukopisy byly s největší pravděpodobností vytvořeny na základě z jednoho původního bilingvního gótsko-latinského textu, jenž patrně sloužil v liturgii pro obyvatelstvo, hovořící oběma jazyky. Přesto je však F. C. Burkitt opatrný v otázce, zdali Kodex Argenteus a Kodex Brixianus kdysi tvořily

jeden bilingvní celek. Důležité zjištění je, že se Kodex Brixianus liší v detailech od Vulgáty.¹⁶ Znamená to tedy, že jak Kodex Argenteus, tak Kodex Brixianus vycházejí ze společného latinského překladu z řečtiny. Z tohoto překladu pak nezávisle vychází i text Vulgáty. Kodex Argenteus obsahuje fragmenty asi dvou třetin evangelií – Evangelium Matouše, Evangelium Jana, Evangelium Lukáše a Evangelium Marka. Zlomky týchž evangelií obsahuje i Kodex Brixianus. Po obsahové stránce tedy oba fragmentárně dochované kodexy nevybočují z rámce známého z Vulgáty.

Dále je nutno uvést, že po stránce architektonické a ikonografické jsou vyznavači ariánského i nicejského směru na Západě, tedy ve vizigótské Hispánii, ostrogótské Itálii a vandalské severní Africe v podstatě nerozpoznatelní. Obě skupiny užívaly tytéž pasáže bible, lišily se pouze jejich interpretací a konkrétními formulacemi během mší, případně neakceptováním listu katolických světců a tedy svátky v liturgickém roce (*Bockmann 2016, 217; Berndt – Steinacher 2016, 226*).¹⁷ Neznáme však případné variace ariánského vyznání a jeho konkrétních projevů v rámci různých geografických oblastí, kde se uplatňoval na barbarských územích jeho vliv. Konkrétně v případně středního Podunají, kde v zásadě vyznavače ariánství nelze odlišit od jiných konfesí, je tato situace zásadní i ve vztahu k výskytu hrobů s výklenky. V rámci tzv. federátní kultury, která se zformovala na tomto území a zároveň byla částečně podhoubím materiální náplně Vizigótů na Západě (viz níže) na straně jedné a vinařickou skupinou na straně druhé, je pak pozorování S. Codreanu-Windauerové ohledně výskytu výklenků v hrobech zásadním zjištěním.

Můžeme shrnout, že apokryfní texty, obsahující Křest za mrtvého, tedy v prostředí ariánském textově neznáme.¹⁸ Jejich „hereze“ byla spatřována v něčem jiném: neuznávání sv.

¹⁶ Vulgata – pozdně antický překlad bible do latiny, vytvořený sv. Jeronýmem. Stala se závazným textem po celý středověk; Nový zákon je revidovaný překlad bible do latiny, známý jako *Vetus Latina*, jenž byl užíván zhruba od 2. do 5. století.

¹⁷ Totéž se týká kléru ariánské církve ve spojení s asi nejvýznamnějším gótským kostelem St. Anastasia v Ravenně, o jehož hierarchii se dovídáme z papýru z roku 551 (je znám podle autora edice jako Tjäder 34). Devatenáct příslušníků kléru následuje kněze, o němž se referuje jako o papeži, následují jáhni, podjáhni, ostiáři a kněz s titulem „spodei“, jenž nemá ekvivalent v katolické církvi. Jedním takovým „spodei“ je též Viljarith, který se též označuje jako „bokareis“ a který je pravděpodobně identický s postavou Viliarica, jehož dílna mimo jiné vytvořila manuskript Orosiova díla *Historia Advesrum Paganos Libri VII*, dále latinské rukopisy a pravděpodobně též slavný *Codex Argenteus* (*Testa 2008*).

¹⁸ Což bohužel platí i o Pavlově dopisu Korintským (15:29), který patrně součástí původního souboru pravděpodobně byl.

Trojice, tedy podřízenost božích osob; subordinacionismus.¹⁹ Vzhledem k fragmentárnosti obou kodexů a jejich exkluzivitě nebudeme pochopitelně znát obsah jiných kodexů, které nezbytně v minulosti musely existovat. Proto včlenění například Pastýře Hermova, jak to máme doloženo na základě kanonického katalogu, *Catalogus Claromantus*, či Sinajského manuskriptu, nebudeme nikdy znát, ačkoliv lze předpokládat, že původní Wulfilova bible chronologicky nutně vycházela z předloh, vzniklých před zákazem rituálu Křtu za mrtvého.

Ačkoliv byl křest za mrtvé praktikován řadou ortodoxních společenství 4. století, dvě synody ze sklonku 4. století tuto praxi zakazují jako heretickou. Zákaz se objevuje ve čtvrtém kánonu synodu v Hippu Regiu z roku 393 a o čtyři roky později se s tímž setkáváme i v šestém kánonu třetího koncilu v Kartágu (*Tvedtnes 1989*). Míru rozšíření této praxe ilustruje další zákaz koncilem v Kartágu z roku 419.²⁰

Naše představy o podobě rituálu a jeho praktických stránkách jsou do značné míry limitované. Nicméně popis rituálu dochovaný od sv. Jana Zlatoústého v případě marcionitů nám ukazuje, že křest za mrtvého se od běžného křtu v zásadě nelišil. Podobu rituálu, jeho

¹⁹ Doxologie, čili slavnostní provolání Boží slávy, „*Sláva Otci, Synu i Duchu Svatému*“ (v latinském verši „*Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto*“), se objevuje v Apoštolských konstitucích z let 375-380 n. l. (Vatican, gr 1506; tedy v dokumentu, důležitém z hlediska liturgické tradice) v latinské formule „*Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*“ („*to the Father through the Son in the Holy Ghost*“). Jde o formu, kterou Sv. Didymus Alexandrijský považuje za heretickou, spjatou charakteristicky právě s ariánstvím (*Brightman 1900*, 92; *Bockmann 2016*, 217). Tento dokument neobsahuje sice pojem „křtu za mrtvé“, nicméně se zde poprvé objevuje zmínka o „mších za zemřelé“. Alexandra Chavarría Arnau (2017, 676) kupříkladu předpokládá, že neexistoval ve vizigótské Hispánii v zásadě velký rozdíl mezi katolickým a ariánským vyznáním, který se v liturgické praxi v zásadě projevoval pouze v systému křtu. Přesto si nemůžeme být jisti, zdali v liturgické tradici Vizigóti na Západě nepokračovali v tzv. antiochijském ritu, vyjádřeném právě v Apoštolských konstitucích (vyjmutých na Západě z kanonických děl Gelasiovým dekretem/*Decretum Gelasianum* na konci 5. století), tím spíše není jasné, zdali existoval i gótský překlad tohoto dokumentu, jenž měl zjevně k ariánství přímý vztah. A. Chavarría Arnau (2017, 682) si dále v případě půdorysů hispánských kostelů jak ze samotného poloostrova, tak třeba Baleár, datovaných do vizigótského období, všimá monumentálnosti a tvaru křtitelnic (např. Torre de Palma a Casa Herrera v Lusitánii), tedy architektonického prvku se zjevným vztahem k východu impéria.

²⁰ Kánon 18: „*And that neither the Eucharist nor Baptism should be given to the bodies of the dead*“; Kánon 20: „*It also seemed good that the Eucharist should not be given to the bodies of the dead. For it is written: Take, Eat, but the bodies of the dead can neither take nor eat. Nor let the ignorance of the presbyters baptize those who are dead.*“ Zároveň v kánonu 110 je definován důvod pro křtění dětí: „*For no otherwise can be understood what the Apostle says, By one man sin has come into the world, and death through sin, and so death passed upon all men in that all have sinned, than the Catholic Church everywhere diffused has always understood it. For on account of this rule of faith (regulam fidei) even infants, who could have committed as yet no sin themselves, therefore are truly baptized for the remission of sins, in order that what in them is the result of generation may be cleansed by regeneration*“ (on-line verze: <http://www.newadvent.org/fathers/3816.htm>). Dodejme argument použitý při jiné příležitosti, že „...pouhý zákaz nějaké činnosti v zákoně znamená, že daná činnost existovala; kromě toho svědčí opakování stejného nařízení o jeho nedodržování a tedy neúčinnosti.“ (*Doležal – Vávra 2015*, 131)

kulisy a atributy je možno částečně rekonstruovat jak na základě písemných, tak i částečně ikonografických pramenů. Hledáme-li společné formy rituálu, jež mohly sdílet různé varianty raného křesťanství, pak je potřeba se obrátit k autoritám, jimiž jsou přednější církevní otcové. Kupříkladu Clement Alexandrijský (cca 150-215 n. l.) popisuje nejen Křest za mrtvé (jako symbol hereze), ale i některé součásti křtu regulérního. Podobnou autoritou je i Tertulianus (cca 160-220 n. l.). Nelze však vynechat ani pozdější pozdně antické autory a prameny, zvláště, jsou-li v souladu s přednicejskou tradicí. Sem patří Jan Zlatoústý (asi 347-407), sv. Cyril Jeruzalémský (cca 315-386 n. l.), sv. Didym Alexandrijský, též Slepý (asi 313-398 n. l.), a dále Apoštolské konstituce, kniha VII (cca 375-380 n. l.), nebo tzv. Egyptský církevní řád, čili Tradici apoštolské, z druhé poloviny 4. století.

Mazání posvěceným olejem katechumetů je praxe doložená od 4. století Clementem Alexandrijským, Sv. Cyrilem Jeruzalémským, Sv. Janem Zlatoústým, Apoštolskými konstitucemi. V Římě jde patrně o exkluzivní praxi až od 6. století, ačkoliv v Galii či Kartágu jde patrně o praxi starší. Bílý oděv neofyta se zdá být naznačen sv. Didymem Alexandrijským (O Trojici, II 13)²¹; políbení pokoje je dáno v tzv. Egyptském církevním řádu (kánon 46); a Sv. Didymus se více než jednou zmiňuje o přijímání neofytů po jeho potvrzení. Už přinejmenším od konce druhého století n. l. sdílel Egypt s Římem a Afrikou obřad podávání mléka a medu neofytovi (např. Clement Alexandrijský v díle Paedagogus, I 6; opět v Egyptském církevním řádu, kánon 46), jakožto symbolu nového života v zaslíbené zemi poté, co prošel vodami Jordánu. Obřad zůstal uchován v koptském obřadu ještě před několika staletími a je stále praktikován v Etiopii (*Brightman 1900, 251-253*).

Některé z těchto součástí rituálu mohou teoreticky zanechat v archeologii hmatatelné stopy, byť jejich interpretace je obtížná. Navíc obdobné funerální a peri-funerální rituály mohly být sdíleny rozličnými světonázory. Předběžné zjištění přítomnosti mléčných proteinů, ulpělých ve vzorku „škraloupu“ na stěně elegantní skleněné láhve z dětského hrobu č. 144 v Praze-Zličíně může být zajímavou indicií ve vztahu k diskutovanému rituálu, tak i ústřednímu raně křesťanskému motivu „Dobrého pastýře“.²² Jakkoliv je však tato interpretace lákavá, je založena na výpovědi náhodného vzorku, získaného v rámci jednoho z mnoha pohřebišť, kde se uvedený jev přítomnosti výklenků se skleněnými a keramickými nádobami objevil.

²¹ Jedná se o dílo nalezené roku 1759 ve sbírce kardinála Passioneie v rukopisu z 11. století, pramen vznikl patrně v letech 381-392): Mingarelli, J. A. 1769: *Didymi Alexandrini De Trinitate libri tres, primum e passioneio codice graece editi, latine conversi, ac notis illustrati*, Bologna.

²² Také 1 Petr 2:2 uvádí pojem mléka do vztahu se spásou.

Výpovědní hodnota tohoto zjištění je tedy zjevně značně limitována. V budoucnu bude možno tuto tezi dále verifikovat, například analýzami obsahu keramických nádob z výklenků, jejichž porézní povrch skýtá větší pravděpodobnost dochování organických sloučenin (např.: Číperová – Pavelka – Šmejda 2015), nicméně pravda zde není odrazem statistické průkaznosti. Proto ani nejsofistikovanější přírodovědné a technické metody nemohou poskytnout finální odpověď na otázku po účelu nádob ve výklencích v hrobech.

Ačkoliv jsme se tedy nedobrali kýženeho a jednoznačného závěru, smyslem tohoto exkurzu bylo vytvoření interpretačního rámce, v rámci něhož by bylo možno diskutovat spektrum přechodových rituálů, následujících jak bezprostředně, tak i s jistým časovým odstupem po pohřbu v raně křesťanských komunitách. Naše povědomí je však omezeno písemnými prameny, jež se vztahují k liturgické praxi raně křesťanských komunit výhradně na území provincií; forma rituálů mimo ně nám zcela uniká, nehledě na skutečnost, že postrádáme jasný důkaz, že se v našem případě o křesťanskou komunitu vůbec jedná. Jedním z výsledků přechodových rituálů, spjatých s pohřbem, jsou tedy výklenky s nádobami. Naše znalosti o významu přítomnosti výklenků se skleněnými a keramickými nádobami v hrobech můžeme shrnout několika body: 1) Tato praxe má pozdně antické kořeny. 2) Hroby s výklenky představují zpravidla v rámci pohřebišť prostorově vyčleněné skupiny. 3) Na většině pohřebišť, kde bylo možno sledovat biologické stáří a pohlaví zesnulých, jsou hroby s výklenky průřezem populací; jistou výjimkou je právě pohřebiště v Praze-Zličíně, kde jsou významnějším způsobem zastoupeni jedinci v dětském věku. 4) Na území římských provincií, i např. ve vizigótské Hispánii, jsou výklenky či niky jakožto architektonický prvek spjaté jak se sakrálními, tak sepulkrálními stavbami. 5) Hrobky s výklenky jsou v pozdně antickém období na území provincií svázány s raným křesťanstvím, mezi ikonografickými motivy se objevuje např. Kristova alegorie v podobě „Dobrého pastýře“. 6) Ve vizigótském prostředí se objevují výklenky a výklenkové panely jako *sancta sanctorum* v závěru apsidy, které někteří autoři asociují s Nebeským Jeruzalémem Janovy Apokalypsy a Kristem samotným. 7) V obou případech se význam výklenků hledá v pojmech vzkříšení a spása, akcentován je tedy Kristův triumf nad smrtí. 8) Výskyt výklenků v hrobech na Západě v rámci barbarských říší je relativně slabý, rozdíly oproti střední Evropě lze hypoteticky vysvětlit vyšší mírou christianizace společností na bývalém římském teritoriu. 9) Představa vzkříšení a spásy není v pozdní antice vyhrazen výhradně křesťanství. 10) Ukládání nádob s tekutinou do výklenků může souviset buď s posmrtným balzamováním těla, 11) nebo tzv. proxy rituály, které v různé míře praktikují různé kultury světa. 12) Jedním z těchto rituálů je Křest za mrtvého, praktikovaný v různých

raně křesťanských komunitách; zdali tomu tak bylo např. u ariánů, nevíme. 13) Užívání olejů, mléka a medu v rituálu může zanechat hmatatelné stopy v archeologické materii, ačkoliv tyto praktiky nemusejí mít nutně konfesní nálepkou.

2.4) Druhotné narušování hrobů (vykrádání)

Na pohřebišti v Praze-Zličíně byly jedním z hlavních identifikátorů hrobů tmavě zbarvené plochy vykradačských šachet mířících do horní poloviny těla. Během výzkumu se podařilo prokázat, že téměř všechny hroby byly v minulosti narušeny druhotným výkopem. Obsah vykradačských šachet se strukturou a složením vrstev odlišoval od původní výplně hrobových jam. Každý hrob tak představoval komplex několika vzájemně na sebe působících událostí a procesů. Problémem znovuootevírání a vykrádání hrobů se konkrétně na pohřebišti v Praze-Zličíně věnovali Stanislav Doležal a autor výzkumu Jiří Vávra (2015). Jejich poznatky lze shrnout následovně. Interpretačním rámcem jsou vedle konkrétních situací a jejich zevrubného popisu v rámci archeologického výzkumu v Praze-Zličíně a též Popradu-Matejovců především pozdně antické a raně středověké písemné prameny, zejména pozdně římské císařské zákoníky a tzv. starogermánské zákoníky. Jejich argumentace se zdaleka neomezuje pouze na odcizování cenností z hrobů, věnují se i v pozdní antice rozšířené praxi shromažďování ostatků (často domnělých) světců a mučedníků. Jakkoliv se jednalo v případě exhumace jejich ostatků o náboženskou pohnutku, z pohledu římských zákoníků se jednalo o akt nelegální. Písemné zprávy, týkající se vylupování hrobů, nejsou omezeny pouze na starogermánské zákoníky. Stanislav Doležal a Jiří Vávra citují pasáž, již nám zanechal Řehoř z Tours, popisující loupež šperků z těla zemřelé v katedrále v Metz, kterou provedl sluha vévody Guntrama na pánův příkaz v roce 585. Ze starogermánských zákoníků, jež se problému narušování hrobů dotýkají, zmiňují oba autoři Lex Burgundinum, Edikt krále Theodoricha, Pactus Legis Salicae, langobardský Edikt krále Rothariho, vizigótský Liber Judiciorum, Pactus Alamannorum, Lex Alamannorum. Všem těmto zákoníkům je společné posouzení narušování a vylupování hrobů jako velmi těžký zločin, za nějž se platilo těžkými tresty, nezřídka životem pachatelů.

Autoři si všímají interpretace a především jejího vývoje v archeologickém bádání. Jako zastánce ekonomické motivace jsou zde zmiňováni především čeští autoři, Bedřich Svoboda a Ivana Pleinerová. Na stranu druhou je tento názor konfrontován s novějšími interpretacemi, konkrétně Edeltraut Aspöckvé a Martine C. van Haperenové. Především ve studii druhé autorky

v pořadí se opakuje rituální podtext aktu znovunarušování hrobů (*Doležal – Vávra 2015*, 130-147).

Nutno konstatovat, že rituální praktiky v rámci pohřebišť po samotném pohřbu nejsou v úplnosti dobře archeologicky prozkoumány a až na výjimky, jako je právě znovuotevírání, zanechávají minimální archeologickou stopu (*Bartelheim – Heyd 2001*). Mezi „peri-funerální“ praktiky tak spadá celá řada jevů, mezi něž zahrnujeme i v rámci této práce analyzované výklenky nad hlavami zesnulých a znovuotevírání hrobů.

Vylupování hrobů v českém prostředí 5. a 6. století si všímá už vzpomínaný Bedřich Svoboda ve své monumentální práci věnované době stěhování národů. Mezi lokalitami takto postiženými jmenuje hrob č. I v Praze-Podbabě, Meilbekově cihelně, řadu hrobů v Záluží u Čelákovic, Prahu-Kobylisy, Jiřice, Klučov, Mochov, Kamýk u Velkých Přílep. Jedná se převážně o lokality z období mladší fáze doby stěhování národů. Nicméně i příklad Prahy-Kobylis názorně ukazuje, že ani lokality starší fáze nebyly ušetřeny těchto zásahů. K objevení vinařických pohřebišť došlo často na sklonku 19. a v průběhu první poloviny 20. století, kdy způsob provádění výzkumů a jejich dokumentace jen obtížně přispívají k našemu poznávání tohoto jevu. Teprve novější výzkumy pohřebišť tohoto období, jako je například pohřebiště v Litovicích (*Pleinerová 2006*), nebo Vlíněvsi (*Limburský et al. 2010*) naše poznání postupně mění. Výzkum v Praze-Zličíně pak naše názory na výskyt tohoto jevu v Čechách ve starší fázi doby stěhování národů změnil radikálně. Podobně jako na zličínském pohřebišti konstatuje i Bedřich Svoboda manipulaci s lidskými ostatky v různém stupni rozkladu, přítomnost partií cizích skeletů v narušených hrobech, knoflíky z odlomených spon jako například v hrobech 34 a 35 v Záluží, atp. V případě hrobky v Kamýku pak byla mrtvola z hrobu vyjmuta celá i se svými cennostmi (*Svoboda 1965*, 139-141, 245).

Zásadním a pro naše sledování jevu znovuotevírání hrobů v Praze-Zličíně důležitým je výzkum hrobky velmože v Popradě-Matejovicích, k jejímuž senzačnímu objevení došlo v roce 2005. Celá situace byla zcela mimořádná především charakterem dochování, neboť všechny dřevěné prvky i další artefakty z efemérních materiálů byly dochovány díky vysoké hladině spodní vody. Podařilo se zde zjistit, že původní hrobka sestávala z dvojice komor, z nichž ta vnitřní původně obsahující pohřeb a výbavu měla charakter domu mrtvého s došky, kryjícími střechu a dalšími prvky. Na základě dochovaných artefaktů se podařilo učinit si představu o původní mimořádné výbavě tohoto hrobu, včetně řady příkladů mobiliáře se soustruženými prvky. Především však díky práci v aplikaci GIS se podařilo krok za krokem rekonstruovat způsob druhotného otevření hrobu a jeho vyloupení. Autoři předpokládají, že celý hrob

původně kryla mohyla, proto je zajímavé, že vykradači použili při průniku do hrobky původní vstup, nikoliv případnou šachtu do centrální části mohyly, jak by se dalo předpokládat. V době narušení byl zde pohřbený jedinec z hlediska zachování měkkých tkání zcela dekomponován. To znamená, že lupiči měli i po odstupu let či spíše desetiletí poměrně přesnou představu o vnitřní struktuře hrobky. Po vykopání prostoru původního vchodu, byl při východní stěně hrobky založen oheň a zároveň došlo k prolomení do jejího nitra skrz plášť vnější komory. Vykradači dále postupovali směrem do vnitřní komory, kde prolomily doškovou střechu v jihovýchodním nároží. Na plenění hrobky se podílely minimálně tři osoby, kdy jedna pracovala ve vnitřní komoře, druhá odebírala lup a shromažďovala jej na zde umístěném stole a třetí pak konečně kořist třídila mimo hrobku při vstupu u ohniště, kde se našly kosti prstů zemřelého a části pohozené hrací desky. Že se primárně jednalo o „ekonomicky“ motivovanou činnost, svědčí například i to, že kromě eventuálních šperků bylo odstraněno i stříbrné obložení postele. Z původního přepychového inventáře pak, co se týče barevných kovů, zůstal pouze závěsek zhotovený ze solidu císaře Valense a zlatem plátovaný amulet. Vykradači po sobě následně zanechali „nepořádek“ v podobě poházených částí nábytku a dislokovaného pohřbu. Zanechali po sobě též pracovní nástroje, motyku, trojici lopat a masivní sekeru (sekeru s lopatou byly nalezeny dokonce uvnitř komory), což ukazuje, že po „splnění“ úkolu přestaly být tyto nástroje dále důležité. Typologicky lze zařadit pouze onu sekeru, která má řadu analogií v rámci domácího kulturního okruhu severokarpatské skupiny przeworské kultury. Zdá se tedy, že vykradači pocházeli z prostředí domácího obyvatelstva. Na obligátní otázku Stanislava Doležala a Jiřího Vávry, zdali se v tomto případě jedná o zločin, či rituál, odpovídají další doklady zjištěné přímo v terénu. Kořist se třídila při světle loučí,²³ tedy v noci, což naznačuje, že se zjevně nejednalo o obecně akceptovatelný jev v rámci dané komunity, a tedy akt legální. Zdali se však jednalo o ryze ziskuchtivé motivy, není jednoznačné. Kromě cenných předmětů totiž zmizely i některé části skeletu mrtvého, jako například lebka. Dál lze již pouze spekulovat, zdali tyto části skeletu opustili hrobku kvůli tomu, že s nimi souvisely předměty z drahých kovů, jež byly v primárním hledáčku vykradačů, či se zde setkáváme i s jinými motivy. Nelze vyloučit, že disponování s lebkou takto vysoce postaveného člověka mohlo mít i rituální podtext, široce můžeme spekulovat o nekromantických praktikách zdejšího obyvatelstva. Ovšem ani v tomto případě není zcela vyloučen ekonomický motiv tohoto jednání, neboť těmto rituálním praktikám se věnovali specialisté. Zdali mezi tyto specialisty patřili i vykradači

²³ Uhlíky mezi zvětralými kostmi byly nalezeny například v pátém hrobě na pohřebišti v Praze-Kobylisích (Svoboda 1965, 260).

hrobky z Popradu-Matejovců lze do jisté míry pochybovat. Osud vykradačů i jimi získané kořisti je pochopitelně zcela neznámý. Přesto přes propast věků možná disponujeme zajímavým pokračováním celé detektivky. Novou stopou je nález zlatého pokladu z okolí Popradu, který obsahuje zlaté provinciální spony v polychromním stylu, zlaté náramky „Kolbenarmringe“ a další předměty. Tento nález však na své vyjasnění teprve čeká (*Lau – Pieta 2017, 255-265*).

Fenomén druhotného narušování hrobů tedy není zdaleka omezen teritoriem dnešního Rakouska (*Klevnäs 2015, 160*), nýbrž na východě pokračuje minimálně do oblasti Karpatské kotliny. Příkladem je pohřebiště v Hódmezővásárhely-Kishomok, připisované někdy Gepidům, prozkoumané v roce 1928. Narušení byla pozorována v celé řadě hrobů, autoři předpokládají, že v době vykrádání byly hroby uloženy stále v pevných rakvích a dutiny zde přítomné umožnily vykradačům „promíchání“ kostí. Podobně jako na Zličíně i v tomto případě tedy stačilo hrob otevřít pomocí menší šachty a nebylo nutno odkrývat celý hrob. Keramické nádoby, jež nebyly zjevně předmětem zájmu narušitelů, byly prostě odklizeny stranou. Shodně s pozorováním na Zličíně i zde byla vykrádací šachta vyplněna tmavším promíchaným horizontem, jenž posléze pronikl i do dutiny rakve poté, co bylo její víko vykradači prolomeno. V některých případech byly dokumentovány rovněž železné skoby rakve v sekundární pozici (*Bóna – Nagy 2009, 83*). Rovněž v našem severním sousedství je fenomén narušování a vylupování hrobů zjištěn na řadě pohřebišť (např. Großörner, Oberwerschen, Schönebeck, Stöben, severní hřbitov ve Výmaru či Weißenfels). Rozšíření tohoto fenoménu je známo ve 2. a 3. fázi středoněmeckého vývoje, tedy do období 2. poloviny 5. a do 6. století. Jako absentující předměty jsou zpravidla reportovány cennosti a zbraně, především meče. Na druhou stranu B. Schmidt eviduje několik pohřebišť, jichž se vykrádání nedotklo (např. Rathewitz) (*Schmidt 1961, 65-66*).

Asi nejvýznamnější autorkou posledních let, která se systematicky věnuje problematice druhotného narušování hrobů je Alison Klevnäsová. Ve své monografické práci z roku 2013 též zmiňuje autorka písemné zmínky o druhotném narušování hrobů v jihoskandinávském a islandském prostoru. Z období přechodu ke křesťanství, tedy ze ság; hlavním „stimulem“ se zde zdá být série hororových vyprávění, které v islandských ságách popisuje akt vloupání se do mohyly, známé pod pojmem *haugbrot*. Jádrem vyprávění je heroický vstup do hrobu a zápas s nadpřirozeně mocným revenantem, známým jako *drougr*, a po jeho zneškodnění pak vynesení cenností, jako je často například meč. Toto vyprávění bylo zjevně populární a v několika variantách se objevuje v několika ságách a zmiňuje se o něm i Saxo Grammaticus v *Gesta Danorum* (*Klevnäs 2013, 4, zde další literatura*).

V geografické zóně merovejských řadových pohřebišť navazuje na starší práce „kontinentálních“ badatelů. Všímá si řady různých aspektů vykrádání, jako je například četnost tohoto jevu v rámci jednotlivých pohřebišť variující od několika postižených hrobů (Marktoberdorf, Stoßen) po prakticky celé pohřebiště (Meringen, Pulling). Zmiňuje ovšem i nedokonalost statistik, které se týkají vykradených hrobů a které jsou ovlivněny mnoha faktory, počínaje dochováním kostí, přes dokumentaci a subjektivitu při posuzování jednotlivých hrobů konče. Dalším jevem, který sleduje, je datování těchto narušení, kdy pouze omezené množství takto postižených hrobů spadá na konec 6. století, „optimum“ tohoto jevu vyplňuje první polovinu 7. století a na konci tohoto věku je již naopak téměř neznámým fenoménem (Kleväs 2013, 8). Při rekapitulaci našich poznatků o způsobu druhotného narušování řadových pohřebišť zastává autorka stanovisko silně vylučující zjištěné motivy tohoto konání, naopak akcentuje možnost znovuvyužití artefaktů z narušených hrobů při následujících pohřbech (např. Bülach) (tamtéž, 10). Dále na základě publikovaných dat poukazuje na skutečnost, že různá pohřebiště ve vzájemném sousedství (například v Bádensku-Württembersku) vykazují odlišný rozsah poškození; rovněž poukazuje na skutečnost, že odlišnosti ve způsobu narušení hrobů na základě pohlaví zesnulých nebylo nutně založeno na předchozí znalosti pohřbu a jeho obsahu, ale naopak narušitelé konali na základě konkrétní situace konkrétního hrobu; pokud padli na ženský pohřeb, soustředili se na horní polovinu těla, v případě, že získali informaci, že se narazili na pohřeb mužský, pak pouze šachtu rozšířili; přičemž orientaci v prostředí samotného hrobu napomáhala rozšířená západo-východní orientace a případné označení na povrchu. Navíc se v řadě případů pohřebišť (např. Friedberg-Bruckenbrücken, Eußenheim, Unterfeld) podařilo prokázat, že vykrádání samotnému předcházelo umístění sondy v podobě úzkého vyvrtaného otvoru, snad pomocí železné tyče), jehož účelem bylo ověření hloubky a umístění hrobu, případně jeho další souvislosti. V případě pohřebiště v Hemmingenu je položena otázka, zdali byly nádoby, ať už skleněné či keramické, přehlédnuty z toho důvodu, že byly uloženy ve speciálně konstruovaných výklencích, které jaksí nebyly zasaženy druhotnými narušeními, nebo se jednoduše nejednalo o komoditu, jež by byla v hledáčku narušitelů. V případě pohřebiště v Hemmingenu je navíc poukazováno na skutečnost, že hroby byly narušeny se značným časovým odstupem a s odkazem na pramen Vita Severini je jako hlavní příčina uvažováno plundrování pohřebišť nepřítelem v době politického a válečného neklidu, jako svého druhu msta. V případě pohřebiště Viecht-Unterfeld je pak reportován jeden případ vykradeného hrobu, v jehož vykrádací šachtě byly nalezeny bezhlavé skelety lišky a psa, což je spojováno s nějakým pohanským rituálem. V tomto kontextu zmiňuje autorka s odkazem na názor Joachima Wernera rovněž blíže neupřesněné pohřebiště v České republice, kde byl ve

výplni hrobu nalezen jelení paroh²⁴, což má opět jaksi odrážet magické a rituální praktiky znovuotevírání hrobů. Taktéž se liší míra poškození jednotlivých hrobů počínaje minimálním či takřka žádným narušením anatomického pořádku kostí v určité oblasti po vyjmutí celé mrtvoly z hrobu. V Plieningu v Bavorsku postihlo vykrádání především hroby 7. století, kdy bylo dokumentováno přinejmenším ve 47 případech. V mnohem menší míře postihlo pak hroby předchozího věku a to v počtu 6 narušení. V Plieningu bylo pozorováno totéž jako v případě Prahy-Zličína, a to, že hrob č. 163 byl narušen a vykraden během kopání hrobu č. 162, jenž jej narušil. Totéž se opakuje v Müngersdorfu a Aubingu, přičemž není výjimkou, že i následující hroby byly opětovně vykradeny. Tyto příklady označuje autorka výstižným anglickým souslovím „multiple robbing episodes“ (tamtéž, 12-16). Mimo hlavní oblast merovejských pohřebišť si autorka všimá též tzv. langobardských pohřebišť ve středním Podunají, které nicméně náležejí k východomerovejskému kulturnímu okruhu.²⁵ Mezi „prominentní“ lokality, kde bylo druhotné narušování hrobů zjištěno a důkladně dokumentováno pro období od sklonku 5. století, patří lokality jako Vörs v Maďarsku nebo Brunn am Gebirge v Rakousku. V tomto regionu je dle jejího názoru kladen hlavní důraz interpretací na časté populační změny a vykrádání pohřebišť je pak odrazem častých migrací v oblasti (Langobardi na pre-langobardských pohřebištech, Slované na langobardských, atp.). Zároveň i v tomto regionu odkazuje na argumenty například I. Bóny, jenž dokládá, že k vykrádání docházelo už v průběhu užívání hřbitovů. Ukazuje se, že některé hroby byly (podobně jako v Praze-Zličíně) otevírány simultánně, o čemž svědčí kosti, které se v hrobech objevily „navíc“ (tamtéž, 17-18). Jako svého druhu komparativní materiál přikládá Alison Klevnásová dále příklady z masłomęczské skupiny wielbarské kultury, kde je znovuotevírání hrobů připisováno specifickým rituálům (včetně například druhotných kremací ostatků vybavených milodary původního pohřbu) téže populace, která na jednotlivých lokalitách (Masłomęcz, Gródek nad Bugiem, Moroczyń) pohřbívala. Druhotné zásahy zaměřené na lebky zesnulých mohou být signálem nekromancie. V další kapitole je šířeji diskutováno vykrádání hrobů v kontextu radikálních sociálních změn, jako bylo například přijetí křesťanství, přičemž je obecně konstatováno menší narušení v případě malých pohřebišť, kde byly patrně vazby mezi lidmi, které jej využívaly, mnohem užší. Reflektován je rovněž názor Franse Theuwse, že jedním z motivů druhotného narušování mohl být rituál posmrtného křtu, posmrtné christianizace. Jako protiargumentu je zde ovšem

²⁴ Jedná se konkrétně o hrob č. V v Praze-Kobylisích (Svoboda 1965, 260).

²⁵ Pro situaci na langobardském pohřebišti v Holubicích na jižní Moravě viz: Čižmář 2011, 136-139.

použito výše uvedených příkladů z prostředí langobardského, které patrně evangelizováno nebylo. Naopak s christianizací by mohly souviset o něco mladší příklady z Dolního Saska a Estonska, kde jsou nepřímým dokladem i písemné prameny.

Zajímavým prvkem, doloženým z oblasti jihozápadního Německa je zanechání určitých typů předmětů, které mají symbolický význam. Jednak se jedná o příklady křížů ze zlatých fólií či diskovité spony s vyobrazením ptáka, s tím že na tyto předměty mohlo být uplatňováno rituální tabu. Naproti tomu v jiných případech se ukazuje, že podobné předměty byly spíše přehlédnuty neefektivním způsobem vykrádání, jako například zlatý brakteát na pohřebišti v Aubingu (*tamtéž*, 26-27). V případě jihoanglického Kentu, který je hlavním regionem zájmu a argumentace autorky, předpokládá určité provázání mezi četností nadzemních konstrukcí hrobů a rozsahem narušení pohřebišť: „Perhaps there was something in the nature of the communities creating these cemeteries that resulted in both structural elaboration and reopening“. Taktéž pozoruje, že zatímco dětské hroby jsou až na výjimky prakticky nedotčené (s výjimkou těch, jež měly velikost dospělých hrobů), hroby dospělých byly dotčeny ve všech kategoriích věku i pohlaví (*tamtéž*, 39).

Při charakterizaci doby uplynuvší mezi pohřbem a znovuotevřením hrobů autorka pracuje s jistými upřesněními časové kategorie Edeltraut Aspöckové, které jsou odvislé od půdních poměrů, hladiny spodní vody, tělesného tuku, apod.: A) tělo stále drželo pohromadě a mohlo být exhumováno bez porušení (do jednoho roku), B) dekompozice měkkých tkání nebyla stále kompletní a některé z nich stále v době porušení držely pohromadě (do 8-10 let), C) Proběhla „skeletonizace“, nicméně rakev byla celá a tvořila prázdný prostor kolem pohřbu, některé kloubní spoje mohly stále držet (10-25/35 let), C (D) „Skeletonizace“ zcela dokončena, nejasné, zdali i rakev držela pohromadě, C (D) Rakev se prolomila a byla zaplněna hlínou (od 35 let). Na základě datace a stavu dochování artefaktů v době vykrádání, rozsahu dekompozice měkkých tkání a dalších ukazatelů se podařilo autorce stanovit, že počátek jevu vykrádání pohřebišť v Kentu lze stanovit do 6. století, výrazně se pak projevuje v polovině 7. století, esenciální pokles tohoto jevu je pozorován v poslední čtvrtině 7. století (*tamtéž*, 43-49). Anglosaské prostředí nedisponuje v porovnání s kontinentální Evropou soudobými písemnými památkami, jež by se k znovuotevírání hrobů vztahovaly (*tamtéž*, 80-82). Nicméně ani kontinentální prameny nejsou autorkou příliš brány v potaz, ačkoliv jmenuje řadu sekundárních autorů, jež je více či méně intenzivně v daném kontextu analyzují. Poselství starogermánských zákoníků je pak v podstatě redukováno na potřebu církve a sekulárních elit strážit svůj majetek

v rámci pohřebišť a hrobů, spjatých s kostely²⁶ a integritu křesťanského pohřbu a těla (tamtéž, 20).

Odpustitelné jsou drobné geografické a chronologické nepřesnosti, jako například lokalizace masłomęczské skupiny do Maďarska, či datování kónických pohárů typu Kempston do období kolem roku 400 (*Klevnäs 2013*, 13, 47).

Přístup Alison Klevnäsové k celé problematice je tedy poměrně inovativní. To sledujeme i dále v její studii z roku 2015(a). Dle jejího názoru je klíčem k pochopení celého jevu, jenž považuje pro merovejskou Evropu 7. století za svého druhu epidemii, způsob, jímž byl konkrétní předmět vlastněn jedincem nebo širší komunitou. Náповědou pro dešifrování variabilního způsobu vlastnictví rozličných předmětů je dle jejího názoru selektivita v typech milodarů, které byly z hrobů během druhotného narušování vyjmuty. Tato selektivita je pak úzce provázána s množstvím rozličných způsobů vlastnictví, jinými slovy předpokládá, že některé druhy artefaktů byly s tělem zemřelého významněji svázány, než jiné. A ačkoliv existují v rámci merovejského okruhu rozličné regionální variace v materiální náplni i způsobu utváření jednotlivých pohřebišť a zároveň hroby samotné, respektive jejich výbava, nepředstavují přímou úměru sociální hierarchie živé společnosti, jedná se o období s vysokou materiální investicí do pohřbů, což je považováno za odraz klíčové role v sociální soutěži. S touto otázkou spojuje A. Klevnäsová řetězec událostí a asociací, počínaje produkcí konkrétních předmětů z prvotních surovin, přes cirkulaci po jejich deponování v hrobech. Inspiraci přitom hledá především v sociologické škole kulturní antropologie (Marcel Mauss a další). Autorka si jako „vlajkový“ region svých interpretací vybírá oblast anglosaskou, kde je nejvýznamněji „postiženou“ oblastí jihovýchodní Kent. Hned úvodem se autorka pokouší vyrovnat s množstvím existujících interpretací, zpravidla obsahujících prvky ilegality a nemorálnosti, zahrnujících představy o širších pohřebních rituálech, destrukci hrobových monumentů během dynastických mocenských konfliktů, nájездеch konkurenčních kmenů, christianizačních rituálech, vymítání revenantů, krádež pro směnu a získávání hodnotného majetku (Grabraub, grave robbery) či surovin.

Pozorování A. Klevnäsové lze shrnout do následujících bodů:

²⁶ „...there is a strong element in these tales (Geoffrey of Tours) of cautions against stealing what is essentially church property...“ (*Klevnäs 2013*, 20).

1) Poškození způsobené narušiteli nezasahuje dále, než do úrovně, nezbytné pro dosažení milodarů.

2) Kostry v narušených hrobech jsou zpravidla nekompletní, ačkoliv v Anglii se setkáváme s absencí indikace systematického vyzvedávání konkrétních částí skeletu, jako jsou lebky či dlouhé kosti, kupříkladu ve vztahu s nekromantií.

3) Absentující části kostry spíše indikují místa, odkud došlo odnětí artefaktů.

4) Hroby, jež byly cílem druhotného narušení, byly relativně dobře vybavené, obsahující větší než průměrné množství artefaktů, přičemž částečně je příznačná absence dvou typů předmětů – mečů a spon, tedy dvou takřka genderově asociovatelných typů artefaktů.

5) Ačkoliv v oblasti Kentu představují meče velmi početnou kolekci (až 20% hrobů je vybaveno mečem), z druhotně narušených pohřbů pochází pouze jeden kompletní exemplář.

6) V některých případech jsou zachovány fragmenty čepelí, rukojetí či komponentů pochev, ukazující na skutečnost, že v době druhotného narušení byly předměty už časem a korozí značně porušeny.

7) Nože, štítové puklice a hroty oštěpů jsou zpravidla v hrobech ponechány.

8) Podobně bývají v hrobech zachovány náhrdelníky zhotovené z různých materiálů.

9) Druhotné narušování bylo výsledkem spíše než jedné masové události série takových událostí, jež dělil značný časový odstup v rámci dekad, na těchto praktikách se tak podílely různé skupiny lidí, které si vybíraly určité skupiny hrobů.

10) Narušitelé nemuseli mít nutně detailní představu o obsahu hrobů, zpravidla vynechávajíce dětské hroby, zpravidla chuději vybavené.

11) Autorka se pokouší na tento jev nahlížet jako na „součást většího obrazu“ konsolidace moci elity 7. století, kdy tyto praktiky narušování hrobů považuje za výsledek sporů na příbuzenské bázi, jako svého druhu recipročně agresivní akt a jako analogii pak navrhuje tradici krevní msty.²⁷

²⁷ Autorka se v tomto bodě do jisté míry inspirovuje interpretací, vycházející ze staroegyptských reálií, kde vykrádání hrobů nemělo mít primárně materiální podtext, nýbrž se mělo jednat o akt narušení v posmrtném životě zesnulého, jakožto vnější výraz soutěže různých predynastických mocenských podskupin (*Klevnäs 2013, 3* s odkazem na literaturu).

12) Meče, přílby a kroužkové košile jsou předmětem širšího vlastnictví a bývají často děděny po generaci (např. Beowulf).

13) Spony představují z hlediska širšího vlastnictví paralelu mečů, jakožto ženský atribut, odrážejí příslušnost k určité rodové linii, v níž se žena narodila, či do níž se přivdala, je předmětem dědictví v ženské linii.

14) Akt znovuotevírání hrobu, kdy zmizely právě tyto předměty, tak neměl postihnout pouze osobnost konkrétního zemřelého, ale širší příbuzenskou skupinu jako celek.

15) Naproti tomu předměty jako nože a náhrdelníky jsou mnohem úžeji spjaty s konkrétní osobou (kupříkladu počet perel v náhrdelníku roste, dle pozorování autorky, v hrobech s věkem zesnulých žen; zdá se tedy, že k jejich kolektování dochází v průběhu celého života; v případě nožů existuje závislost na délce nože a věkové skupině zesnulého, v průběhu svého života tak konkrétní jedinec vystřídal více exemplářů).

16) Jejich zmizení by tak nepřineslo kýžený účinek na celou příbuzenskou skupinu, jako tomu bylo u předchozích kategorií předmětů (*Klevnäs 2015a*, 160-180).

Specifické důvody pro druhotné narušení hrobů sleduje Alison Klevnäsová v případě slavných hrobů v lodích na známém pohřebišti ve Vendelu v jihošvédském Upplandu. Ačkoliv výzkum a její publikaci dělí více než 130 let, bylo to v zásadě poprvé, kdy si autorka všimá tohoto jevu i na zmíněném pohřebišti. Vychází při tom z předběžných zpráv a dokumentace publikované Hjalmarem Stolpem, přičemž upozorňuje na skutečnost, že v monografickém zpracování lokality se informace o druhotném narušení pohřbů takřka nevyskytují, ačkoliv se jednalo o jeden z hlavních znaků společný pro většinu hrobů. Přinejmenším devět ze čtrnácti hrobů bylo v minulosti druhotně narušeno, přičemž autorka hledá souvislost s konstrukcí středověkého kostela na konci 13. století (stavební materiál z kostela v zásypu jedné z „vykrádacích“ šachet). Zatímco první narušené hroby nesou stopy v zásadě náhodných výkopů, v případě dalších hrobů už je zřejmé, že „narušitelé“ získali jisté zkušenosti co do vytipování míst deponování centrálního hrobu, kde patrně spočíval zesnulý v sedící poloze obklopen milodary. Význam hrobů je hledán autorkou ve spojitosti s předkřesťanským kultem a „odstranění“ ostatků mrtvého, včetně jeho milodarů může dle názoru autorky souviset s šířením křesťanství. Alternativním vysvětlením by mohlo být přenesení významných starobylých pozůstatků do nového křesťanského hrobového kontextu během procesu konverze. Každopádně v rámci sledovaného regionu v širším zázemí vendelského pohřebiště jde o více méně mimořádné stopy narušení, neboť prehistorické a protohistorické monumenty nesou stopy

narušování až především od novověku, přičemž nelze jednoznačně odlišit stopy sekundárního narušování od nejstarších výzkumů z 19. století.

Jako alternativu pro jiné lokality, např. Slusegaard v Dánsku nebo královské hrobky Oseberg a Gokstad v Norsku se uvažují politické turbulence a mocenské zápasy spojené s destrukcí monumentů poražených dynastií (*Klevnäs 2013*, 4; *Klevnäs 2015a*, 15).

Shrneme-li naše poznatky z konkrétních situací v Praze-Zličíně, pak lze konstatovat, že vykrádání zdejších hrobů příslušníky té samé populace, respektive jejím fragmentem, jenž na pohřebišti pohřbíval, je poněkud problematické. Toto tvrzení můžeme ilustrovat následujícími příklady:

1) V případě dětského hrobu č. 135 se jedná jednak o jeden z nejbohatěji vybavených pohřbů v podobě zlatých šperků, jednak se jednalo o hrob nevyloupený. Naproti tomu sousední hrob č. 136, který jej navíc porušoval, byl vyloupen důkladně. Zdá se tedy, že oba hroby mohly být na povrchu vyznačeny společně, což zapříčinilo, že hrob č. 135 zůstal přehlédnut.

2) Podobně jako většina jiných hrobů byl i hrob č. 41 sekundárně narušen, o to více překvapuje skutečnost, kolik předmětů bylo přehlédnuto či zanecháno na místě. Jednalo se o pár stříbrných spon, stříbrnou zlacenou přezku, některé komponenty bohatého náhrdelníku a fragmenty amuletu v podobě minerálu osazeného stříbrným drátem. Řada jiných věcí však zmizela (zlatý předmět zdobený ve stylu cloisonné, z něhož zbyla pouze rastrovaná fólie, dále podstatná část komponentů náhrdelníku, z nichž zbyly pouze fragmenty svědčící například o vyšším počtu plechových gombíků). Tento příklad patrně ukazuje, že narušitelé z nějakého důvodu byli nuceni svoji činnost přerušit, respektive ukončit.

3) Narušen byl i sousední hrob č. 42 (původně stejnou vykrádají šachtou, jež se až v úrovni den hrobů rozdvojila), ze kterého pocházejí nálezy zlatých závěsků a spon, ovšem učiněných v druhotné pozici na dně a v zásypu vykrádacích šachet. Zdá se tedy, že celá akce byla prováděna ve spěchu či za špatných světelných podmínek. Vzhledem k tomu, že oba sousedící hroby byly otevřeny stejnou šachtou, nelze vyloučit částečné pomíchání souborů (viz kapitola, bĕnovaná gombíkům).

4) Jedním z nejzásadnějších zjištění analýzy rostlinných makrozbytků z pohřebišť v Praze-Zličíně je skutečnost, že podstatná část zde získaného souboru představuje druhotné kontaminace. Je tedy pravděpodobné, že hroby byly po určité, blíže ovšem těžko specifikovatelnou dobu, ponechány po vyloupení otevřené. Fungovaly jako svého druhu (nejen) pylová past, a právě kromě pylu se v hrobové výplni následně mohly koncentrovat též kumulace

biologického materiálu z humózního horizontu povrchu pohřebiště (odpovídající v zásadě průřezu protohistorického vývoje krajiny). Tento materiál pak částečně kontaminoval i prostor samotného pohřbu otvorem ve víku rakve.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o obecně zjištěný fakt, opakující se v rámci celého pohřebiště, v zásadě to tedy znamená dvě možnosti; jednak mohla být populace zde pohřbívací vystavena nutnosti tento stav akceptovat. Jednalo by se tedy podobně jako v případě Slusegaardu nebo Osebergu o situaci vyvolanou turbulentními politickými či vojenskými poměry. Druhou možností je, že k vyloupení pohřebiště došlo v souvislosti s vyklizením sídelní oikumeny a odchodem zde původně žijící komunity. Na vyloupení se tak mohla podílet jak odchozí komunita samotná (preventivní opatření), tak nově příchozí. Některé indicie, jako v případě dvojhrobu č. 24, možná ukazují, že k druhotnému narušení docházelo „průběžně“. Zda by v tomto případě padalo podezření na příbuzné zesnulých, samozřejmě s jistotou nevíme, na druhou stranu neznáme ani případnou roli personálu vykonávajícího pohřební obřad pro případný svévolný akt (v případě hrobu Alaricha i krále Attily byl tento personál právě z příslušných důvodů preventivně popraven).²⁸ Pohnutek k narušení a vyloupení hrobů mohlo být více zároveň, všechny tyto důvody se v průběhu času mohly na zličínském pohřebišti promítnout. Přesto však konkrétní příklad situace hrobů č. 135 a 136 z druhé třetiny 5. století (obr. 7 vpravo) názorně ukazuje, že k vyloupení hrobů došlo s jistým časovým odstupem od

²⁸ K Alarichovi: „...Gótové po něm velmi truchlili a pohřbili jej do vyprázdněného koryta řeky Busentus poblíž města Cosentia... A uprostřed jejího koryta vyhloubila skupina zajatců, kterou Gótové shromáždili, místo pro Alarichův hrob. Položili jej s velkým pokladem doprostřed jámy, zasypali ji a do koryta znovu zavedli vodu. A aby se nikdo nikdy o místě pohřbu nedozvěděl, pobili všechny kopáče.“ (Jordanes XXX, 158). K Attilovi: „V noci pak mrtvolu tajně přemístili a pochovali na jiném místě v rakvi, kterou zpevnili nejdříve zlatem, pak stříbrem a nakonec železem... Přidali k tomu zbraně nepřátel získané v bitvách, dále cenné vojenské ozdoby s různými drahokamy a různé další insignie, které dávají lesk královskému dvoru. A aby bylo toto bohatství chráněno před lidskou zvědavostí, ohavně odměnili ty, kteří byli určeni k této službě, neboť je pobili. Náhlá smrt nebyla pouze údělem pohřbeného, ale i těch, kdo jej pohřbili“ (Jordanes XLIX, 258). Rovněž v případě královského pohřbu v Popradě-Matejovcích, stejně jako v případě zličínských hrobů č. 41, 42, 61, 135 se zlatým inventářem, a dále č. 11, 12, 60, nejhlubších hrobů s dubovými rakvemi, v nichž všech lze důvodně spatřovat pohřby elity (viz níže), si lze jen těžko představit, že by byly vypraveny bez asistence k tomu určeného personálu, pouze za pomoci příbuzných. Rozdíl oproti výše uvedeným případům z historických zpráv může spočívat v tom, že v případě popradského a zličínských hrobů tento personál akt pohřbu přežil a nestal obětí preventivních opatření. Zdá se, že v obou historicky doložených případech se jednalo o svého druhu osoby druhé kategorie, jejichž zabití v kontextu uložení královského hrobu snad nebylo vnímáno ani jako zločin. V Alarichově případě se jednalo výslovně o zajatce. Ostatně, jak v praxi vypadal zločinný akt vykrádání nám, jak bylo řečeno, dokládá Řehoř z Tours, kdy jej fyzicky nepodstupuje sám pán, nýbrž jeho služebnictvo. Na druhou stranu si můžeme položit otázku, jaká asi opatření vedla k tomu, že se zachovaly bez narušení například hrobky v Apahidě či Concești až do doby svého moderního objevení...

pohřbu, tedy v době, kdy kontinuita paměti přesného rozložení jednotlivých hrobů byla narušena.

Budeme-li sledovat interpretační linii A. Klevnášové, tedy že druhotné narušování hrobů je do jisté míry ekvivalentem krevní msty generované na základě příbuzenských vztahů, v případě tohoto jevu v Praze-Zličíně by tímto aktem byla postižena celá populace, napříč sociální hierarchií, již můžeme označit pojmem *fara*. Interpretační rámec, který autorka vytváří na základě anglo-saských pohřebišť v oblasti Kentu, jejichž narušení nepřekračuje 20% a soustředí se na hroby bohatěji vybavené, odpovídá našim pozorováním pouze do určité míry. Naopak lze poukázat na jisté rozdíly, které se týkají zmizelých předmětů. V rámci pohřebišť vinařické skupiny představují hroby se zbraněmi naprostou výjimku. Jde například o bohatý hrob válečníka v Bříze, jenž byl vybaven mečem a šípy, dále hrob ve Stehelčevsi, jenž byl vybaven kopím (Svoboda 1975, obr. 3:5-6), totéž platí o jednom z litovických hrobů, jenž byl vybaven sekerou. Jednalo se v tomto případě o pohřeb chlapce a sekera odpovídala menšími rozměry jeho věku (Pleinerová 2006, 491, obr. 6). Znamená to tedy, že a) prakticky veškeré hroby vinařické skupiny byly důsledně vyrabovány a vykradači odnesli naprosto všechny zbraně, nejen meče, ale i kopí, sekery, saxy a štíty, které nejsou na území Kentu v hledáčku narušitelů téměř vůbec, b) nebo (mnohem pravděpodobněji) zbraně v průběhu 5. století do hrobů běžně ukládány nebyly, v porovnání s pohřebišti mladší fáze doby stěhování národů, kde jsou naopak časté. V ženských hrobech se pak neztrácejí pouze spony, jakožto odznaky příslušnosti k příbuzenské komunitě, ale i celé náhrdelníky, opaskové přezky (např. hrob 24) a další předměty. Ve shodě s pozorováními, učiněnými u mimo naše území, však můžeme pozorovat nezájem o keramické a skleněné nádoby, což není patrně dáno pouze faktem, že byly uloženy ve výklencích, a tudíž mohly být přehlédnuty. Situace ze zličínského hrobu č. 143 názorně ukazuje, že při kopání vykradací šachty byl výklenek odhalen, avšak na dno vypadnuvší skleněná nádobka pozornost vykradačů nezaujala.

3) Hmotná kultura pohřebiště

3.1) Spony

Jednou z nejvýznamnějších skupin předmětů na zličínském pohřebišti nesporně zaujímají spony. Jejich distribuční okruhy jsou v archeologii poměrně dobře poznány, liší se ovšem interpretace významu těchto geografických a kulturních vztahů. Na základě rozboru spektra spon na pohřebišti v Altenerdingu bylo rozpoznáno několik skupin spon, které je možno označit kmenovými názvy jako „ostrogótské“, „langobardské“ nebo „durynské“. Zatímco V. Bierbrauer nebo H. Losert připisují těmto kategoriím etnický význam, Hubert Fehr předpokládá u těchto kategorií pouze význam *termini technici* nikoliv jednoznačnou etnickou identifikaci (Fehr 2010, 211–231). Herbert Kühn zároveň připisuje tvaru a výzdobě lučkových spon kosmologický a náboženský rozměr (Kühn 1974, 39-42).

Spony typu Wiesbaden

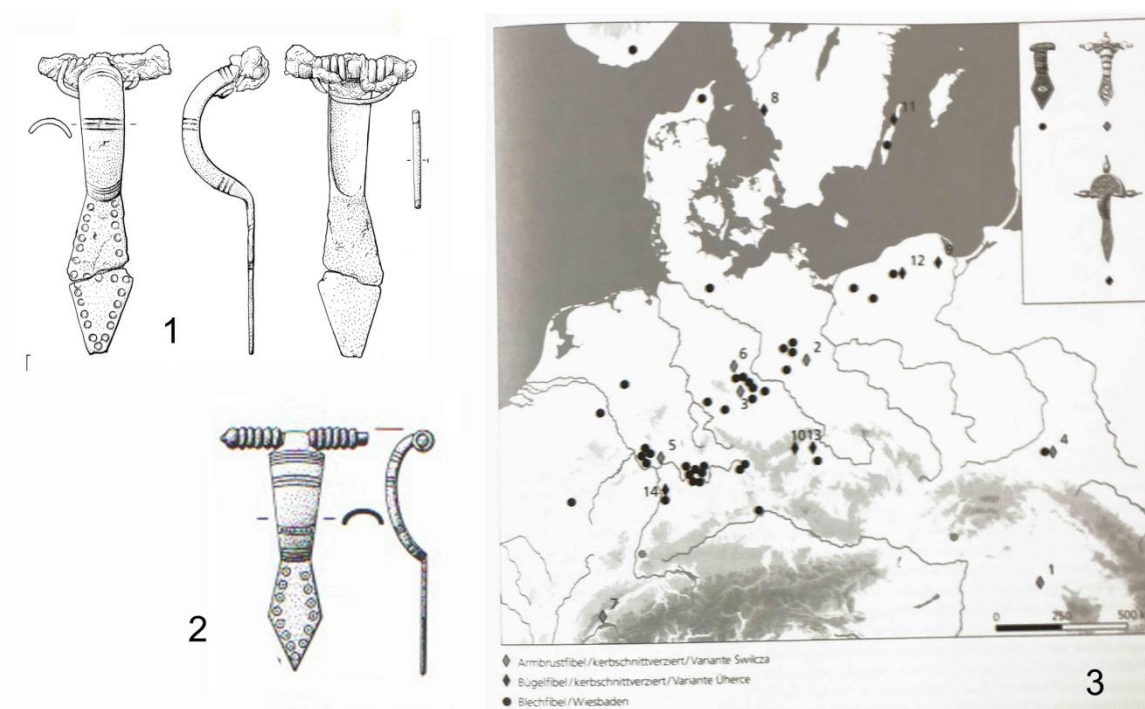
Hrob č. 168 (tab. 35:1-2)

Nejbližší analogií pro sponu ze Zličína představuje exemplář z Körneru ve středním Německu (obr. 12:2) nebo Gaukönigshoffenu a Mattstedtu v Pomohání. Tento tvar zařazuje Jan Bemmann do své třetí kombinační skupiny společně se sponami typu Niemberg C, hřebeny typu Thomas III a dalšími předměty z prostřední třetiny 5. století (Bemmann 2001, 83-85, obr. 13:18).

Spony typu Wiesbaden představují variabilní skupinu s bohatou škálou výzdobných a tvarových prvků s rozsáhlým distribučním okruhem (Werner 1981) (obr. 12:3). Podobně jako u provinciálních spon s cibulovými knoflíky (Swift 2001, 13-88) lze i u spon tohoto typu detailně sledovat regionální rozdíly.

K nejbližším analogiím v rámci českého území patří stříbrný exemplář, objevený v depotu v Hřensku. Charakteristické je pro něj perličkové orámování nožky, které patří k znakům časných exemplářů spon typu Wiesbaden, setkáváme se s ním na nožce spony z Wieslochu a Wulfenu. Tato výzdoba je známá rovněž v případě spony z Jena-Lobeda, páru stříbrných spon z Výmaru, Eltville a Krefeld-Gellepu (Werner 1981, obr. 5). J. Werner shledává zdroj inspirace pro tuto techniku výzdoby u součástí opaskové garnitury, sestávající z přezky typu Haillot a lancetovitého kování konce jazyka řemene opasku typu A, která reprezentuje práci provinciálních dílen rýnského levobřeží prvních desetiletí 5. století (Werner 1981, 237-239;

Böhme 1974, karta 16, 18; *Böhme 1986*, obr. 22). Obdobný perlovec nachází u exempláře této přezky z českého nálezu v Kolíně i *B. Svoboda (1965, 115, obr. 35: 11)*.

Obr. 12: Spony typu Wiesbaden: 1) Praha-Zličín, hrob. Č. 168, 2) Körner (podle *Werner 1981*), 3) distribuční mapa spon typu Wiesbaden (podle *Hilberg 2009*).

Do stejného časového období radí J. Werner i pár spon z Vinařic, jejichž nožka je zdobena mřížováním provedeným technikou niella. Tento motiv se vyskytuje i u spon z Wiesbadenu a nožky spony z Wieslochu, které jsme označili jako nejbližší tvarovou analogii pro nález z Hřenska. Rovněž pro tuto techniku nalézají J. Werner předlohy v militárním prostředí rýnského limitu v podobě pozlaceného stříbrného kování ústí pochvy meče z nálezu z Wiesbadenu-Kastelu (datovaného mincí Konstantina III. na počátek 5. století) a pozlaceného stříbrného kování jazyka opasku z Kircheimu na Neckaru. Tyto předměty nesou vedle výzdoby provedené niellem rovněž motivy provedené vrubořezem, jejichž obdobu u spon typu Wiesbaden nalézáme u exempláře z Weilbachu, jež nese na hlavici lučičku a koncích vinutí knoflíky tvořené polyedrickou kostkou. Obdobný knoflík patrně zdobil i vinařický exemplář (*Werner 1981, 236-237, obr. 4*) a rovněž na hlavici spony z Hřenska byl železným čepem upevněn obdobný plechový knoflík kruhového průřezu. Geografické rozšíření časných spon typu Wiesbaden naznačuje existenci specializované dílny v oblasti při ústí Mohanu v době na počátku 5. století,

čerpající z provinciálních tradic (tamtéž, 240). Také české exempláře ze Zličína, Hřenska a z Vinařic představují práce šperkařů z dolního Pomohání.

Blízkou afinitu k dolnopomohanským sponám vykazují exempláře z oblasti mezi středním Pomoháním a středním Polabím (Werner 1981, 241, 244; Neubauer 1998, 143, obr. 7)²⁹. Ze skupiny spon, nalezených v tomto geografickém prostoru, vykazuje největší podobnost s nálezem z Hřenska a Vinařic jedna ze tří bronzových spon z Kreuzwertheimu (Rosenstock 1992, 192, obr. 5: 26) díky lichoběžníkovité nožce s největším rozšířením v její polovině s výzdobou provedenou technikou niella a vybíjením, lučíku, zdobeným perličkovým drátem a polyedrickými knoflíky ukončujícími vinutí. Avšak i tuto sponu lze na základě uvedených výzdobných prvků vyvozovat z dílen v dolním Pomohání.³⁰ Tvarově blízko sponám z Wiesbadenu (Werner 1981, příloha 2: 2-3) se nachází též spona z hrobu 14 v Tauberbischofsheim-Dittigheimu, Kr. Main-Tauber (Freeden 2003, 12-13, Obr. 4: 3).³¹

Naproti tomu v horním Pomohání, v těsném sousedství České kotliny, se koncentrují nálezy spon typu Wiesbaden, které lze vyčlenit jako samostatnou variantu této typologické řady (Haberstroh 2003, 242-244, Obr. 25: 3-5, 26: 3-5). Plechové exempláře této skupiny spojuje s brožemi z dolního Pomohání především lichoběžníkovitý tvar nožky s největším rozšířením přibližně v její polovině nebo nad polovinou. Rytá geometrická výzdoba však upomíná spíše některé exempláře spon typu Niemberg varianty C z Posálí (Bemmann 2001, obr. 6)³².

Naprostu zvláštní skupinu spon typu Wiesbaden tvoří exempláře z lokalit Mohuč-kastel (datovaný mincemi usurpátora Konstantina III.) a Banská Bystrica-Selce a Kšinná na středním Slovensku. Tyto nálezy dostávají zcela nečekanou analogii na lokalitě Djémila v Alžírsku. Tyto

²⁹ Z výzdobných prvků se jedná například o lučík zdobený perličkovým drátem (Thüngersheim, Wulfen, Wandlitz), perličkové orámování nožky (Wulfen) či zlacení žárem (Thüngersheim, Wulfen, Röcken, hrob 76). U nožky se na některých exemplářích výrazněji prosazuje srdcovité zakončení (Thüngersheim, Niemberg, Wulfen, Kreuzwertheim), jindy je lichoběžníkovitá nožka protažena a je, podobně jako u spon z Vinařic, nejširší pod svou polovinou (Körner, Mattstedt, Geuz, Wandlitz, Röcken, hroby 7 a 76). U lučíku se častěji prosazuje výzdoba rytými horizontálními liniemi (Körner, Mattstedt, Niemberg, Geuz, Domnitzsch, Rohrbeck, Wandlitz, Karlstadt, Müdesheim, Kreuzwertheim, Röcken, hroby 7 a 76), u nožky se uplatňuje vybíjená výzdoba (Thüngersheim, Gaukönigshofen, Körner, Mattstedt, Niemberg, Geuz) (Werner 1981, příloha 2; Neubauer 1998, obr. 1: 1-2; Rosenstock 1992, 192; Obr. 25: 21; Rauchhaupt 2004, 210-211, obr. 6, 7: 1, 8, 10: 1).

³⁰ Spony z Wiesbadenu, Wieslochu, Hřenska a Vinařic představují výrobky ze stříbrného plechu (Werner 1981, 229-230), spony z Kreuzwertheimu (Rosenstock 1992, 192) a Zličína jsou vyrobeny z bronzů.

³¹ Autorka navrhuje pozdější datování do poloviny nebo na počátek 2. poloviny 5. století.

³² V niemeberské skupině v Posálí se vyskytují spony Niemberg C společně se sponami typu Wiesbaden a hřebeny se zvoncovitým držadlem v rámci 3. kombinační skupiny předmětů (Bemmann 2001, 83).

vzdálené geografické vztahy patrně ukazují na vztahy k migrantům z roku 406, kdy došlo k masivní migraci Svěbů, Vandalů a Alanů na levobřežní Rýna (Schoppa 1962: 164, 167, fig. 3:4; Werner 1981: 250, tab. 31:3, 32:1-2; Neubauer 1998b: 136; Eger 2008: 189-190).

Uzavřenou a zároveň závěrečnou skupinu nálezů tvoří spony z pokladů v Trzebiatowa, Świelina a sídlištního kontextu v Debczynu (vše Pomořansko) a norské lokality Foss, které jsou charakteristické bohatou vybíjenou výzdobou (zvláště tzv. „Mandel-Dekor“ apod.), jež na jedné straně upomíná vybíjené ornamenty pozdně římských součástí opaskových garnitur a přezek vyrobených na půdě západních provincií a zároveň na výzdobný styl horizontu Sösdala-Untersiebenbrunn (Werner 1981, 244-252).³³ Novější nález spony typu Wiesbaden s výzdobnými motivy ve stylu Sösdala-Untersiebenbrunn pochází z depotu v Kełpinu, woj. Gdańsk, jež výzdobnými a konstrukčními prvky odpovídá nálezům z lokalit Świelino, Debczyno a Foss (Tempelmann-Maczyńska 1985, 146-148, Obr. 24). Chronologicky závěrečnými exempláři spínadel tohoto typologického spektra jsou lité napodobeniny spon typu Wiesbaden s charakteristickou výzdobou geometrického vrubořezu v nydamském stylu (Tejral 1997, 349, obr. 27)³⁴. Tyto spony, až na výjimky³⁵, pocházejí z dílen ve východní části střední Evropy, známé jsou především z pozdní vinařické skupiny a v oblasti východního Pomořanska³⁶.

³³ Podle členění A. Bitner-Wróblewské (2001, 118-120) jde o 2. fázi horizontu Sösdala-Samland, jež je datována na konec 4. – první třetiny 5. století. K Godłowski synchronizuje fázi Sösdala-Jakuszowice-Untersiebenbrunn a naznačuje spíše časnější datování do stupně D₁ (1995, 156). Uvedený výzdobný styl se dále vyskytuje u spon typu Bratei a jeho původ je hledán v oblastech przeworské a černjachovské kultury pozdní doby římské (Koch 1999, 168).

³⁴ V již zmíněném pokladu ve Świelinu se vyskytla spona zdobená vrubořezem provedeným v nydamském stylu (s blízkou analogií v nálezu páru honosných spon z Úherců) společně se sponami s výzdobou ve stylu Sösdala-Untersiebenbrunn (Werner 1981, 233; Taf. 29: 1-2). Spona typu Wiesbaden z nálezů na sídlišti ve Świelcuze (Malopolsko) s pojednávanou výzdobou je dendrochronologicky datována post quem do druhé čtvrtiny 5. století (Godłowski 1995, 162).

³⁵ Výjimku představuje „burgundská“ varianta spony s výzdobou vrubořezu a knoflíky na hlavici lučičku z hrobu 216 na lokalitě Yverdon-les-Bains vyskytnuvší se společně s tzv. ptačí sponou (Kaenel – Crotti 1994, 30; Fig. 17; Neubauer 1998, 143) datovatelnou do stupně D₂-D₃. Tvarem nožky a přítomností knoflíků na hlavici lučičku tato spona navazuje na exempláře, jejichž prototypem je pár z Vinařic a jež jsou rozšířené ve středním Pomohani (Werner 1981, příloha 2). Ze spon zdobených vrubořezem vykazuje nejbližší afinitu k nálezům z Groß Körös (Tejral 1997, obr. 27: 11).

³⁶ Lité napodobeniny spon typu Wiesbaden v těchto oblastech v době kolem poloviny 5. století představují, vzhledem k materiálu, z něhož jsou vyrobeny, insignie společenského řádu. Podobně jako spony typu Groß Umstadt a Niederflorstadt-Wiesloch se jejich geografické rozšíření do značné míry respektuje s rozšířením prvků

Spony typu Niederflorstadt-Wiesloch

Hrob č. 101 (tab. 20:1-2)

Hrob č. 110 (tab. 21:7-8)

Hrob č. 123 (tab. 24:11)

Hrob č. 150 (tab. 29:13-14)

Hrob č. 152 (tab. 31:14)

Hrob č. 175 (tab. 38:1-2)

Spony uvedeného typu byly v české kotlině dále nalezeny ve Vinařicích, Praze Podbabě, Praze Podbabě, na Julisce, Praze Michli a Plaňan (*Svoboda 1965*, s. 86-87; Tab. 19:2- 4, 6, 20:3, 24:8).

Hrob 110 je význačný především prezencí spon typu Niederflorstadt-Wiesloch, které patří k charakteristickým spínadlům tohoto typu v české kotlině stupně D2b. Je pozoruhodné, že spona ze zličínského hrobu č.110 je svým tvarem a výzdobou téměř přesnou obdobou spon z hrobu č. 231 ve Wenigumstadtu nebo Niederflorstadtu, či hrobu č. 204 v Kahl am Main (*Stauch 2004*, tab. 155:3-4; *Teichner 1999*, tab. 45). Zdá se být více než pravděpodobné, že tyto exempláře jsou prací jednoho šperkaře. Vedle hrobu 110 byly na Zličíně dále zaznamenány v hrobě č. 101, 123, 150, 152, 175. Spony tohoto typu byly dále nalezeny ve Vinařicích, Praze-Podbabě, na Julisce, Praze-Michli a Plaňanech (*Svoboda 1965*, 86-87, tab. 19:2-4, 6; 20:3; 24:8). Tyto samostřílové spony vyčlenil jako speciální typ H. W. Böhme společně s nálezy z oblasti jihozápadního Německa pod typologickým označením Niederflorstadt-Wiesloch a Groß-Umstadt. Jedná se o relativně nehomogenní skupinu spon představující podle autora experiment v kombinaci různých forem a výzdoby. Společným znakem je především záhlavní destička trojúhelníkovitého tvaru, jindy vybíhající v paralelní laloky, někdy zdobené knoflíkem na jejím vrcholu (typ Niederflorstadt-Wiesloch), v druhém případě je destička polokruhová, případně trapezoidní, s vybíjenou, méně pak vrubořezem tvořenou výzdobou (Typ Groß-Umstadt). Tvar nožky je opět variabilní, někdy v podobě stylizovaných zvířecích hlaviček. Koncentrace obou typů spon je autorem sledována v oblastech mezi Rýnem, Neckarem a Mohanem na západě přes horní Dunaj a severní polovinu české kotliny po Moravskou bránu a přes Posálí k dolnímu Labi. Na základě této distribuční sítě považuje autor tyto spony za

tzv. podunajského kulturního okruhu (tzv. dvorská kultura hunského impéria). Tato skutečnost nejspíše odráží rozložení mocenských poměrů v tehdejší střední Evropě.

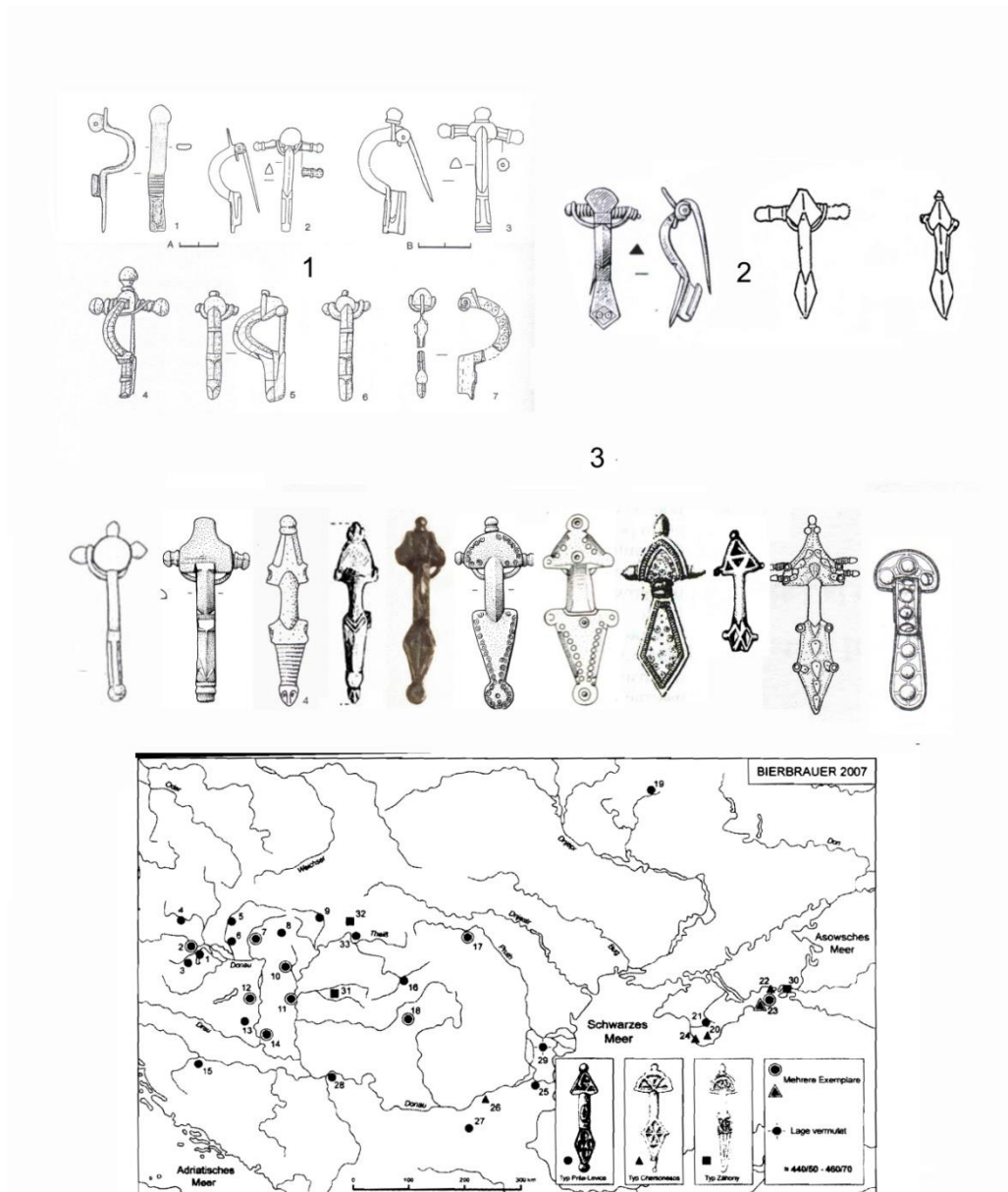
vedoucí labsko-germánský typ (*Böhme 1989*, 398-400) (obr. 14). Také Robert Koch vyvozuje spony typu Gross Umstadt z lokálních středoevropských prototypů (*Koch 1997*, 147-148).

Nález spony typu Niederflorstadt-Wiesloch v prostoru kastelu „Haus Bürgel“ pak ukazuje na skutečnost, že barbarské obyvatelstvo vybavené těmito sponami se aktivně podílelo na formování federátních sborů na území provincií (*Fischer 1999*, 339, obr. 4:4). Tento typ spon je považován za vývojového předchůdce spon následujícího merovejského období (*Losert – Pleterski 2003*, 99-122; *Tejral 2008*, 272-275, obr. 17).

Lučikové spony se záhlavní destičkou, ať už polokruhového nebo trojúhelníkového tvaru, lze s největší pravděpodobností odvodit z římských prototypů mladší a pozdní doby římské. Konstrukčně archaické exempláře této série můžeme nalézt na různých vojenských opěrných bodech římského světa, jako například v Dura Europos v Sýrii (*Frisch – Toll 1949*, 54-55, tab. 12:67, 74, 18:87). Dalším příkladem římských spon se záhlavní destičkou pro upevnění vinutí je typ Peukendorf, rozšířený v oblastech dunajského a rýnského limitu (provincie *Germania I* a *Raetia*). Je doložen i ve svobodné Germánii, například v Durynsku a středním Pomohání (*Schulze-Dörrlamm 2000*, 602, obr. 3). Velice zajímavý exemplář stříbrné římské provinciální spony se záhlavní destičkou nesoucí motiv christogramu a s lučíkem zdobeným stylizovaným motivem kance, patrně z počátku 5. století, pochází z oblasti Sussexu v Anglii (*Painter – Kent 1977*, č. kat. 23). Tuto brož lze považovat, i vzhledem k jejímu datování, za přímého předchůdce spon skupiny Niederflorstadt-Wiesloch a Gross Umstadt. Dalším možným zdrojem inspirace by mohly být spony typu Quarante v černjachovské a wielbarské kultuře, s polokruhovou záhlavní destičkou nesoucí vinutí, které známe například z hrobu č. 342 na pohřebišti Bîrlad-Valea-Seaca a hrobu č. 10 v Izvoare-Neamț v Rumunsku, a také z hrobu č. 548 ve Wielbarku a hrobu č. 359 v Cecele na území Polska. Tyto exempláře jsou datované do pozdní doby římské (*Kazanski 1998*, 381, obr. 5) (obr. 13:1). Sledujeme-li tedy vývoj spon typu Niederflorstadt-Wiesloch a Gross Umstadt, můžeme konstatovat, že představují velice důležitý mezičlánek mezi římsko-provinciálními spínadly sklonku doby římské a řadou barbarských spon merovejského období. Zvláštní úloha v tomto kulturním transferu tedy připadá i řemeslníkům, kteří působili také na našem území. Zároveň úlohu prostředníka mohla pravděpodobně sehrát kultura federátů.

Tuto představu podporuje i evoluce dalších typů spon z exemplářů post-černjachovské provenience. Zvláštní místo ve vývoji spon rozličných typů zauímají dvě spínadla právě z pozdního černjachovského pohřebiště v Miorcani (obr. 13:2 vpravo). Michel Kazanski předpokládá vliv těchto tvarů na genezi spon typu Bratei/Vyškov (*Kazanski 2015*, 114, obr.

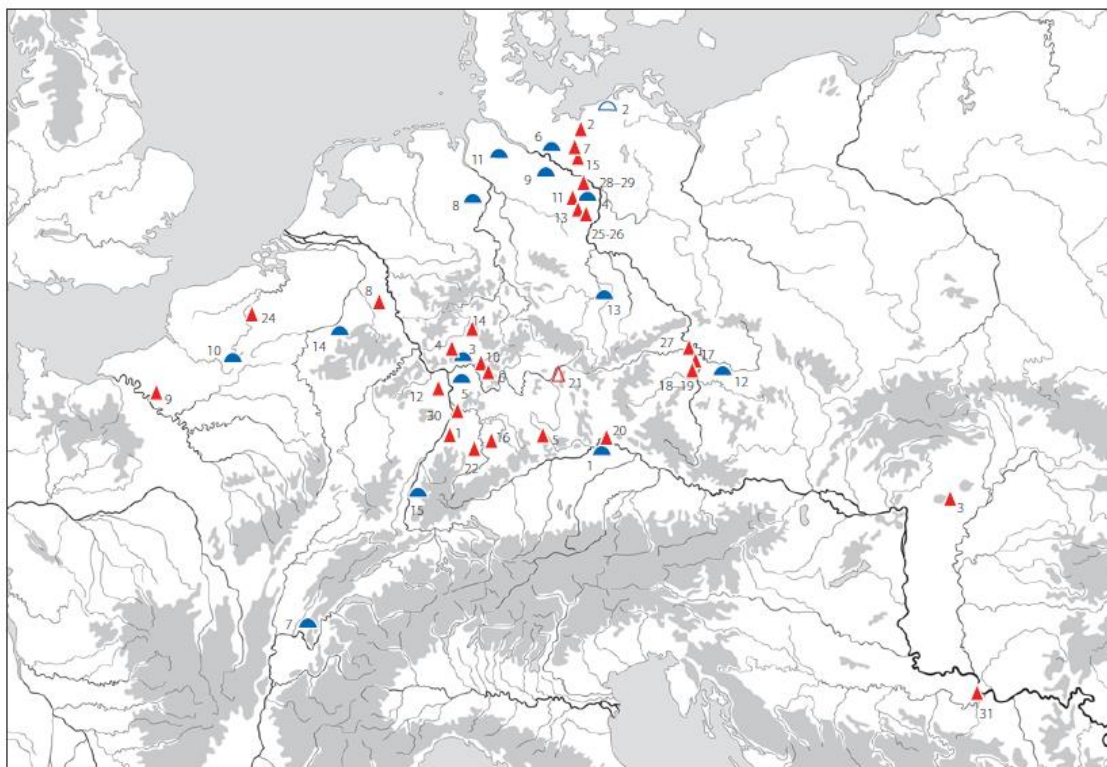
3:2-3) (obr. 13:3). Datování spon typu Vyškov spadá v Podunají podle názoru *P. Špeharové* do období mezi léty 400 a 433 (2012, 42). Nepřehlédnutelný je také tvarový vztah ke spínadlům řady Prša/Levice (obr. 13 dole).

Obr. 13: 1) pozdní černjachovské a post-černjachovské prototypy, 2) různé typy lučikových spon ve střední a západní Evropě a severní Africe ve stupni D2-D3 (Niederflorstadt-Wiesloch, Groß Umstadt, Prša-Levice, Bratei, Bulles-Lauriacum), 3) Geografické rozšíření spon typu Prša-Levice (tečky) (podle *Kazanski 2016*).

Vztah ke kultuře federátů podporuje i nezávislý výskyt a evoluce lokálních variant spon tohoto typu na půdě západořímských provincií. Další příklady těchto spínadel byly tedy

nalezeny v oblasti burgundské *Sapaudie* (Saint-Martin-du-Fresne, Izenave, exemplář v muzeu de Brou, Saint-Clément u Embrunu, Bourg-en-Bresse) (*Gaillard de Sémainville 2003, 29-34*). Taktéž ve vizigótské Akvitánii a Hispánii nacházíme tento typ na lokalitách Deza a Madrona (*Dohijo 2007, obr. 2; Pinar 2013, 105-108, obr. 4-5*)

Obr. 14: Rozšíření spon typu Niederflorstadt-Wielsoch a Groß-Umstadt (podle: *Bemmann 2008*).

Na druhou stranu známe příklady spon typu Groß-Umstadt i v dolním Polabí. Pár bronzových spon spektra Groß-Umstadt byl objeven též v prvním hrobu v mohyle II na lokalitě Hamburg-Schnelsen. Další exemplář pochází z žárového hrobu R12/B2 v Liebenau, kde se kombinuje s nádobou robenou na kruhu, zdobenou svazkem vlnic, jenž má obdobu v oblasti moravsko-slovenské. V obou případech patří do prostřední třetiny 5. století. Autor z prostoru dolního Polabí eviduje dvanáct exemplářů spon obou blízkých typů (*Bemmann 1999, 7-9, obr. 5:3; Bemmann 2008, 2-4, 60-61, obr. 2*). Nelze však vyloučit ani jiný scénář. Exemplář z Brém-Mahndorfu totiž vykazuje totožnou výzdobu nožky v podobě fasetování, jako vykazují lokální exempláře spon samostřílových a ramínkových, něm. „Stützarmfibeln“. Nelze tedy vyloučit, že některé z těchto spon jsou totožným výsledkem nezávislého experimentu, při němž

došlo k fúzi domácích dolnolabských spon samostřílových s plechovými sponami východogermánskými s polokruhovou záhlavní destičkou (*Brieska 2001*, 114, obr. 42:16).

Stříbrná pozlacená spona odvozená od Niederflorstadt-Wiesloch

Hrob č. 37 (tab. 8:1)

Technicky představuje spona z hrobu č. 37 kombinaci spony lučkové a záhlavní destičky, jež je vlastně tvořena lunicovitým závěskem. Honosné lunicovité závěsky vyvedené ve zlatě a nákladně zdobené granulací, filigránem a almandinovými vložkami je znám ze Strachotína na jižní Moravě a maďarské Gávy. Známe je ovšem i ze severské oblasti, například Lundesgårdu či Tåstrupgårdu z první poloviny 5. století (*Bemmann 1998*, 224-225, obr. 81). Oproti těmto příkladům se však záhlavní destička naší spony liší méně honosným provedením, využívajícím zdobných technik vybíjení a zlacení.

Podobný lunicovitý tvar, jenž je interpretován jako záhlavní destička v případě nálezu depotu šperkaře, jenž byl nalezen u Buschbergu v oblasti Weinviertelu v Dolním Rakousku (*Szameit 1997*, 241, obr. 5:6).

Na kombinaci lunicovitého závěsku a lučkové spony navazují v durynské oblasti též spony s dvojicí hlaviček dravých ptáků v opozici. Mezi nimi převažují exempláře s centrálním „trnem“, které svým charakterem přímo navazují na tvary lunicovitých závěsků (*Schmidt 1961*, tab. 36). Zličínský exemplář z hrobu 37 tedy představuje prototyp těchto spon durynských. Podobně lze chápat evoluci spon klešťovitých (tamtéž, tab. 38-39). Pro naše území je důležité, že tyto spony se vyskytují hojně rovněž v severní polovině Čech, přičemž u spon klešťovitých se dokonce uvažuje o vývoji z prototypů ve vinařické skupině (*Losert – Pleterski 2003*, 99-122, karta rozšíření 3-10).

Spony typu Groß Umstadt/Niederflorstadt-Wiesloch stály na počátku celého spektra typů spínadel. Mezi nimi jde například o samostřílovou sponu se záhlavní destičkou typu Mucking. Důležitým je výskyt tohoto typu právě v ženském hrobě č. 989 v Muckingu na jihu Anglie, kde byla další součástí inventáře přezka se stylizovanými delfíny a dále v ruce robená nádoba, představující hybridní tvar mezi mísami „přešťovického typu“ s oválným fasetováním a mísami s vykrajovaným límcem vinařické skupiny. Hrob lze datovat do první poloviny 5. století, což nám ukazuje poměrně rychlou evoluci spon se záhlavní destičkou ze středoevropských prototypů. Exemplář spony z Muckingu je vybaven záchytným očkem na záhlavní destičce, ke kterému byl původně připojen řetízek (*Schulze-Dörrlamm 1986a*, 631, obr. 44). Zdá se tedy, že

v tomto případě chybí druhý párový exemplář, který byl spojen řetízkem s prvním po vzoru spon císařských, tak jak to známe například z pokladu v Pietroase, či z prostředí ostrogótského, konkrétně z Domagnana, kde řetízek spojuje tzv. orlí spony (např. *Kokovski 2007*, obr. 150).

Dalšími spínadly, které se formálně hlásí k nástupcům spektra Niederflorstadt-Wiesloch, jsou spony s nožkou zakončenou „vlaštovčím ocáskem“ z Kolína nad Rýnem/Heumarktu a Blučiny-Nivek (*Bemmann 2008*, 15, obr. 14).

Spony typu Bratei

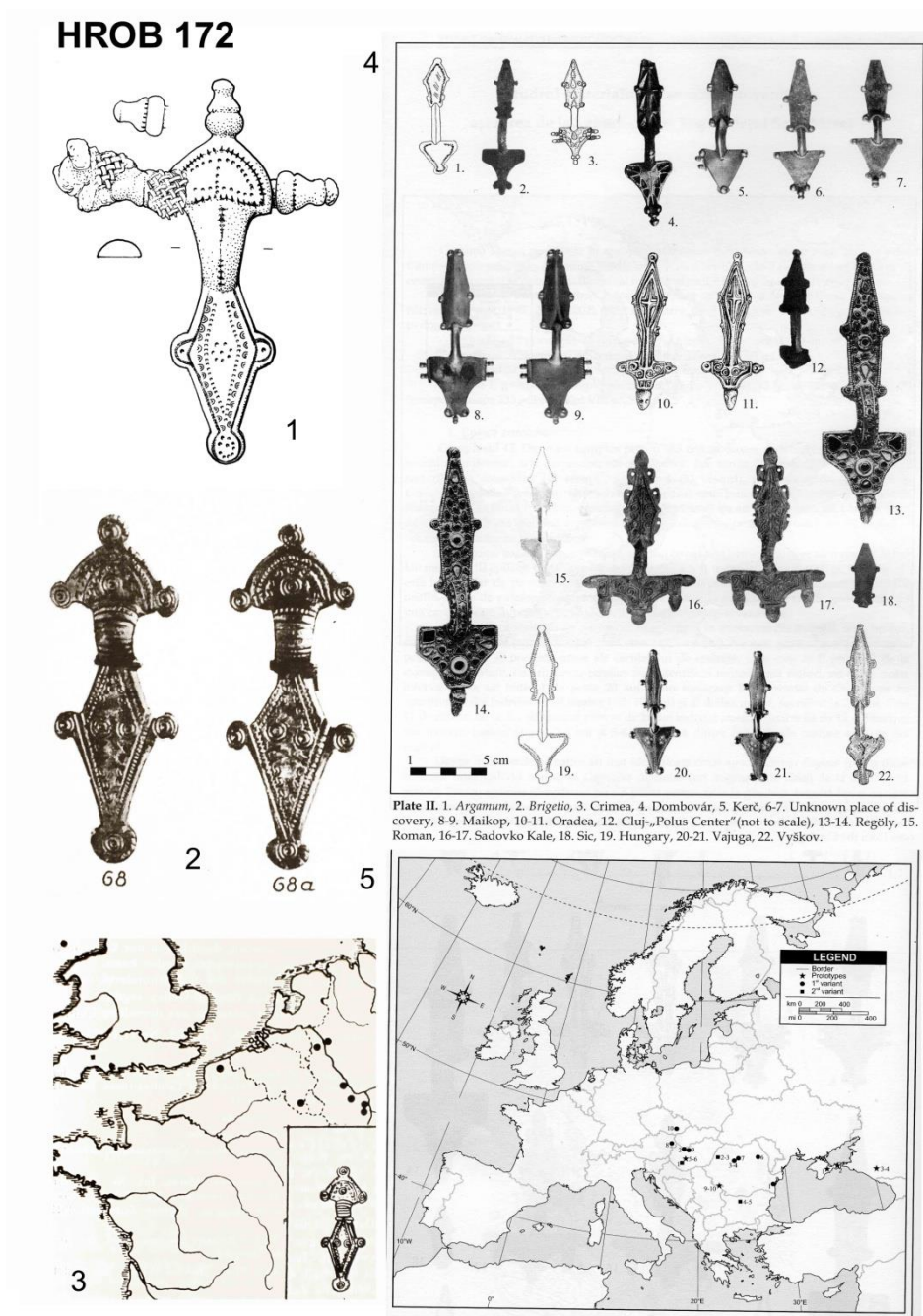
Hrob č. 172 (tab. 36:8, 37:1)

Pár stříbrných, niellem zdobených a žárem zlacených spon typu Bratei z hrobu mladé ženy ve věku 20-24 let č. 172, je příkladem šperku, zhotoveného v dílnách spjatých s východogermánským kulturním okruhem druhé třetiny 5. století. Dle technologického rozboru Jiřího Kmoška byl korpus spony zhotoven odlitím. Jaroslav Tejral řadí několik exemplářů této široké skupiny pod variantu Tapé Lébő-Vajuga (*Tejral 1997*, 337). Taktéž Igor Gavritukin datuje spony z Vajugy a Tapé Lébő do období stupně D2-D3 (Gavritukin 2000, 287, obr. 7:11, 17). Důležitou stopou ve vztahu k pozdnímu federátnímu prostředí v Podunají je nález oloveného modelu tohoto typu Spony, učiněný v regionu Ludogorie v Bulharsku. V tomto regionu se tento typ objevuje dále na lokalitách Nova Černa, Dragoevo, Botevo, Severtsi a Rogačevo (*Domanov 2012*, obr. 13).

Spony typu Bratei náležejí do stejné skupiny jako spony typu Vyškov, u nichž není bez zajímavosti, že se dle zjištění Michela *Kazanského (2016)* vzácně objevují rovněž ve vizigótském prostředí Akvitánie (viz též: *Lăzărescu – Dobos 2009*, tab. II-III) (obr. 15:4-5).

Pozoruhodnou shodu ovšem vykazují naše exempláře též se západními exempláři typu Gondorf (obr. 15:2-3). S touto řadou spon spojuje naše nálezy především totožně utvářená rombická nožka, v jejíchž třech vrcholech se nacházejí totožné kruhové terčíky, jaké známe i z Prahy-Zličína. Analogická se zdá být i výzdoba v podobě vybíjení. Tento typ se koncentruje především v oblasti Porýní a v Belgii, datováním spadá do období 500-550 n. l. (*Kühn 1965*, 174-176, karta 17, tab. 20:68; 82). Na druhou stranu žádný s exemplářů typu Gondorf nedisponuje samostatnými knoflíky na hlavici lučíku, proto se kloníme spíše k názoru, že nejbližší obdobou zličínských exemplářů jsou lité varianty spon typu Bratei. Můžeme dokonce vyslovit smělou myšlenku o vývojové provázanosti spon typu Gondorf a Bratei, kde by

exempláře, jako jsou právě ty zličínské, by mohly představovat časovou a geografickou spojnici.

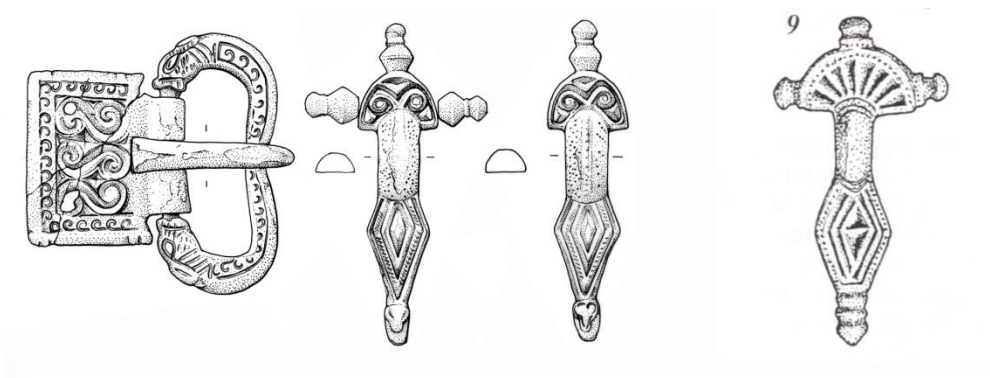

Obr. 15: 1) Praha-Zličín, hrob č. 172, 2-3), Spony typu Gondorf a jejich geografické rozšíření (podle Kühn 1965), 4- 5) Geografické rozšíření spon typu Vyškov: Lázárescu – Dobos 2009.

Spony typu Bakodpuszta-Sokolnice-Gursuf

Hrob 41 (obr. 16 - uprostřed)

Stříbrné, amalgámem zlacené spony z „stříbrného hrobu“ 41, řadíme ke geograficky velmi rozšířenému typu Bakodpuszta-Sokolnice-Gursuf. Spony vykazují značné známky opotřebení (otřelé zlacení na lučíku apod.), svědčící o intenzivním užívání ještě za života 9-12 letého děvčete.

Obr. 16: Vlevo: Praha-Zličín, hrob č. 41 (kresba M. Černý), vpravo Hácsony Bendépuszta, hrob 18 (podle: Beilharz 2011).

Stříbrné pozlacené podunajské spony s třemi knoflíky na půlkruhové záhlavní destičce a rombickou nožkou s výzdobou vrubořezu řadí J. Tejral k typům Bakodpuszta a Sokolnice a jejich datování spadá do druhé třetiny až poloviny 5. století (Tejral 1997, 353, Obr. 28: 8-14; Tejral 2002, 321). Zcela nezávisle přiřadil H. Kühn a J. Kowalski uvedené spony k typu Gursuf (Kowalski 2000, 213, tab. 13). V Evropě jsou rozšířeny v širokém geografickém pruhu od Krymu v severním Černomoří, přes Podunají do západní Evropy, setkáváme se s nimi v Pobaltí (Kowalski 2000; Tejral 2002, 321; Tomka 2005, 130, obr. 5). Exempláře nalezené v Itálii představují převážně nálezy východogermánské provenience (Bierbrauer 1991, 575, obr. 10: 4, 20; Tejral 2002, 321). Tříděním podunajských spon se věnuje Volker Hilberg (2009, 90-95, obr. 5.1-5.2), když vyčleňuje vzájemně odlišné typy Sikenica/Kiszombor, hrob 88 a dále Cífer-Pác/Sokolnice. Lokální napodobeninou je exemplář z hrobu č. 88 na lokalitě Kiellary a hrobu 246 na pohřebišti Alt Kossewen 1. v bývalém východním Prusku.

Nověji se tímto typem spon zabývá Denise Beilharzová, která si všímá distribuce těchto spon pod pojmem „typ Bakodpuszta“ (obr. 16 – vpravo). Tento typ se vyznačuje lineárním vrubořezem na záhlavní destičce, jímž autorka typ Bakodpuszta odlišuje od typu Sikenica/Kiszombor, hrob č. 88, který se vyznačuje vrubořezem v podobě palmety. Oba typy mají v podstatě stejné geografické rozšíření i chronologii (Beilharz 2011, 71-73, obr. 42-43).

K typu Bakodpuszta podle Beiharzové se řadí spony z Horních Kšel u Kolína a neznámého naleziště v Čechách (*Svoboda 1965*, 81, tab. 19: 7-8). Naopak spony ze zličínského hrobu č. 41 se váží k typu Sikenica/Kiszombor, hrob č. 88. Zličínské spony tak nalézají blízké exempláře na lokalitách Jobbágyi a Basilej-Kleinhüningen (*Tomka 2005*, 130, obr. 5)

Naposledy se podrobnému členění spon podunajských věnoval Michel Kazanski. Uvažuje nad typologickými i chronologickými aspekty přímých derivátů podunajských spon, tedy typů Ficarolo, Udine-Planis, Estebanvela, Arcy-Sainte-Restitue a Mistřín. Na základě tohoto detailního členění přiřazuje kupříkladu sponu z hrobu č. 2 ve Stehelčevsi k typu Ficarolo. Jejich chronologie je podobná jako u původních podunajských předloh, tedy druhá polovina 5. až počátek 6. století. Tyto spony jsou až na výjimky známé z oblasti východní Galie, dvou nálezů z Basileje a Itálie (*Kazanski 2016*, 38, obr. 3:11).

Spony odvozené z podunajských prototypů, blízké typu Rositz

Hrob č. 57 (tab. 12:7-8)

V rámci nálezů z českého území doby stěhování národů představuje nejbližší obdobu zličínské spony exemplář z již časně merovejského hrobu č. 49 v Záluží u Čelákovic (*Svoboda 1965*, 161, tab. 103:1, 3). Oba nálezy spojuje především zakončení rombické nožky ploténkami sestávajícími z trojice terčíků. Tento tvar, ač může evokovat tvar hereckých zlatých závěsků, jeho vznik je patrně jiný. Zároveň Bedřich Svoboda předpokládá, že svými základními tvarovými charakteristikami, tj. polokruhovou záhlavní destičkou a rombickou nožkou zálužanská spona navazuje na prototypy ve středním Podunají. Také vrubořezový ornament, dekorující nožku spony, můžeme vyvodit z geometrického vrubořezu podunajských spon. Podobně tomu tak je i v případě zličínského exempláře, jehož nožka je zdobená motivem palmet či volut, které opět nacházíme u středodunajských prototypů. Dalším blízkým exemplářem je fragment nedochované spony z Knínice (Boskovice), která sdílí se zličínskými sponami velmi podobně utvářený vrubořezový ornament na z části odlomené rombické nožce a prakticky stejně dekorovaný lučík (*Svoboda 1975*, 143, obr. 8:4).

Spona ze zálužského hrobu č. 49 vykazuje řadu společných znaků se sponami typu Rositz. Ursula Koch rozlišuje v rámci tohoto spektra spon sedm variant v rámci dvou skupin a toto dělení následuje při sledování výskytu tohoto typu i *Jan Bemmman (2008, 40-41, obr. 39-40)*. V zásadě můžeme charakterizovat exemplář ze Záluží jakožto variantu blízkou jak variantě A-Pleidesheim, hrobu 9, a B1 Rathewitz, ale i variantám označeným jako D – Stößen, hrob 2 a E

– Liebanau. Těmto variantám spona ze Záluží odpovídá především „korunou“ z dotýkajících se kruhových terčíků, lemujících po vzoru knoflíků polokruhovou záhlavní destičku, jakkoliv je tento prvek u spon typu Rositz tvarově rozmanitý (Bemmann tamtéž).

Zličínské exempláře z hrobu č. 57 se však od spon typu Rositz a spony ze zálužského hrobu č. 49 také v mnoha ohledech liší. Jednak, jak už bylo řečeno, nožka spon nenesou vrubořezovou geometrickou výzdobu, ale naopak motiv vegetabilní. V tomto směru navazují zličínské exempláře přímo na středodunajské prototypy. Taktéž zde zcela absentuje prvek „koruny“ záhlavní destičky.

Proto je možné formulovat myšlenku, že v případě zličínských exemplářů se setkáváme s unikátními sponami, které představují spojující prvek mezi originálními sponami podunajskými okruhu Bákodposzta – Sokolnice – Gursuf, případně Sisak, a pozdějšími labsko-germánskými sponami typu Rositz. Podobným spojujícím exemplářem je i spona ze Záluží. Dalším spojujícím článkem k podunajským sponám je exemplář, nalezený v rámci nekropole Saint-Martin-Du-Frense ve Francii, který je datován do období D3-E a který Michel Kazanski přiřazuje k typu Sisak. Nutno dodat, že exemplář ze Saint-Martin-Du-Frense představuje import originálního podunajského výrobku na Západ. Se zličínskou a zálužskou sponou, ale i s exempláři typu Rositz představuje zde doložený exemplář spojnice především díky přítomnosti terčíku na zakončení rombické nožky. V případě spon typu Rositz je to i vzpomínaná výzdoba geometrickým vrubořezem (*Kazanski 1997*, 294, obr. 14:7).

Můžeme uzavřít, že spony ze zličínského hrobu č. 57 stojí na pomezí originálních spon podunajských a dále se v průběhu první půle rozvíjejících spon labsko-germánských typu Rositz. Jejich datace tak spadá na přelom 5. a 6. století.

Spony typu Bulles-Lauriacum (= Sindelfingen)

Hrob č. 98 (tab. 19:5-6)

Vzácnějším nálezem je rovněž pár spon z hrobu č. 98 s polokruhovou záhlavní destičkou a trojúhelníkovou nožkou typu Bulles/Lauriacum, jenž byl rozšířen v oblastech alamanských a franských. Zemřelý z hrobu 98 byl dospělý jedinec, antropologicky neurčeného pohlaví. Dochovaný inventář v podobě náhrdelníku z miniaturních černých korálků, doplněných polygonálním korálkem z modrého kobaltového skla, masivním korálkem ze skla zeleného odstínu, a dále železnou přezkou, naznačuje, že by se mohlo spíše jednat o ženského jedince.

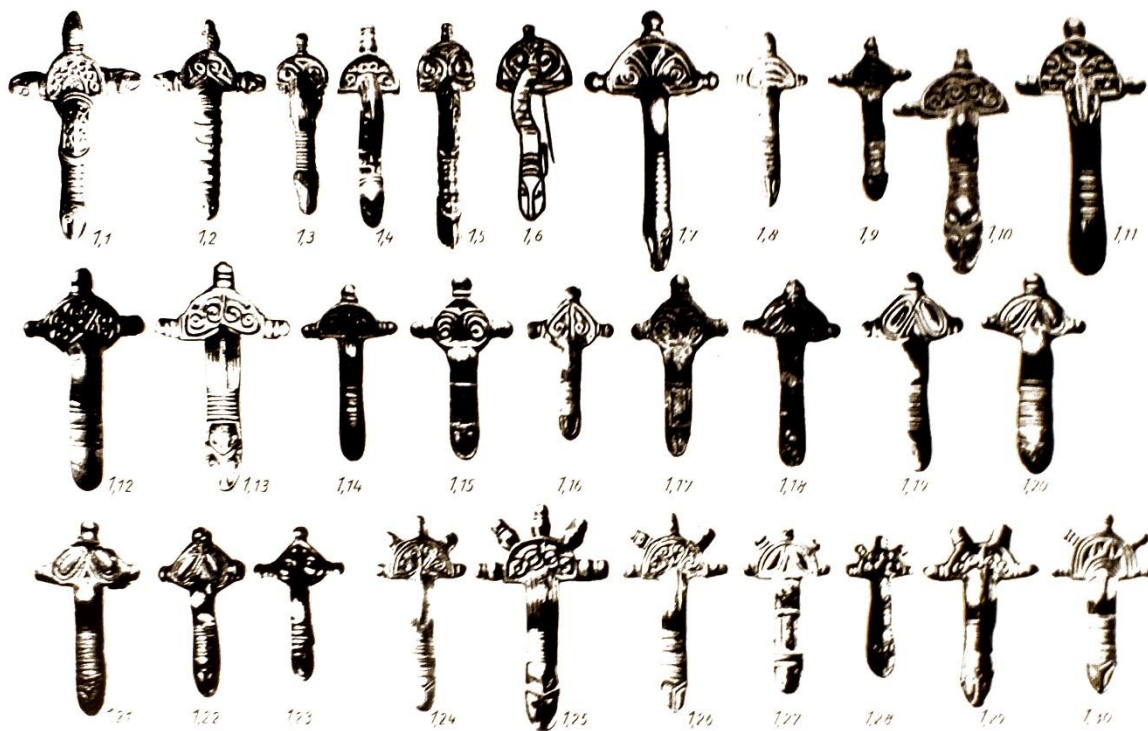
V některých případech se vyznačují výběžky, jak na nožce, tak na záhlavní destičce. V některých případech jsou exempláře této skupiny zdobeny geometrickým vrubořezem (např. hrob č. 933 v Krefeld-Gellepu, nebo hroby č. 13 v Basileji-Gotterbarmwegu. Datování tohoto typu spadá do prostřední třetiny 5. století, s mírným přesahem do druhé poloviny tohoto věku (např. exemplář v hrobě č. 689 ve Visq se vyskytl společně se sponami typu Douai ze 6. století; tento exemplář tedy v hrobovém celku představuje svého druhu starožitnost). Alexander Koch pak jejich užívání vyjadřuje přímo absolutně-chronologicky, tedy 435/445 – 475/85 n. l. Jejich rozšíření pozorujeme v oblasti alemanské, dolního Pomohání, dolního Porýní, exempláře z Lorchu a Prahy-Zličína představují dva nejvýchodnější exempláře. Spony typu Bulles/Lauriacum se v oblasti dnešní Francie a Belgie vyskytují v pěti exemplářích: v hrobě č. 126 v Bulles, hrobě č. 457 v Éprave, hrobě č. 689 ve Vicq, hrobě č. 121 ve Vronu a dále z neznámého naleziště v Pikardii. Právě exemplář z Vronu představuje pro nález ze Zličína nejbližší analogii (Koch 1998, 157-162, karta 14).

Spony typu Krefeld

Hrob č. 144 (tab. 29:2)

Hrob č. 151 (tab. 30:3, 31:1)

Třemi příklady spon z hrobu asi pětiletého chlapce č. 144 a hrobu ženy stáří 40-50 let č. 151 je zastoupen typ výrazně variabilních spon Krefeld, jež jsou pojmenovány podle známé pozdně antické nekropole v Krefeldu u německého Düsseldorfu. Spon tohoto typu si povšiml už Ludwig Lindeschmidt v 19. století a po něm Herbert Kühn při jejich členění v roce 1940. Bylo tak popsáno množství variant, včetně miniatur, které spadají na počátek merovejského období, oblíbené byly především v oblasti alamanské, franské, případně durynské. V Čechách nachází exemplář z hrobu 144 analogii ve IV. hrobě v Praze Kobylisích a spony z hrobu 151 v nálezů na pohřebišti ve Vinařicích. Exemplář z hrobu č. 144 pak nachází v nadregionálním srovnání analogii v exempláři v Mohuči (Kühn 1965, obr. 61:16) (obr. 17). Exempláře z hrobu 151 jsou pak nejbližší analogiím z Krefeld-Gellepu, Balgstädtu či Arcy Ste. Restitue (*tamtéž*, 61:1, 2, 12). Zvláštním fenoménem je výskyt spon typu Krefeld a jejich napodobenin v Pobaltí (Hilberg 2009, 208-209. obr. 7.2).

Obr. 17: Spony typu Krefled: 1) Krefeld-Gellep, 2) Balgstädt, 3) Reuden, 4) Heidenheim, 5) neznámé naleziště, 6) Vinařice, 7) Kirchheim, 8) Carnuntum, 9) Sindelfingen, 10) Sindelfingen, 11) Flomborn, 12) Arcy Ste. Restitue, 13) Basilej-Gotterbarmweg, 14) Mohuč, 15) Östrich, 16) Mohuč, 17) St. Sulpice, 18) St. Sulpice, 19) Reuden, 20) Walheim, 21) Sindelfingen, 22) Heidenheim, 23) Andernach, 24) Sasbach, 25) Gunzenhagen, 26) Kadelberk, 27) Mühlhausen, 28) Anderlecht, 29) Charnay, 30) Herthen (podle Kühn 1965).

Spony typu Breitenfurt

Hrob č. 162 (tab. 33:7-8)

Stříbrný zlacený pár spon tohoto typu pochází ze zličínského hrobu č. 162. V průběhu 5. století se na základě východogermánských prototypů vyvíjí v barbariku nový druh spon, spony lučíkové, něm. „Bügelfibel“. Konstruktivní řešení, skrývající vnutí pod záhlavní destičkou a rozšíření nožky poskytlo šperkařům nový prostor pro ornamentální výzdobu. Zatímco prvotní impulz vychází z Východu, v západogermánských regionech si místní šperkaři ponechávají způsob dekorace a zákazníci odlišný způsob nošení na oděvu. Konstruktivně tedy řada nových typů vychází z východogermánských prototypů, ovšem dekorativní prvky, jako například vrubořezem vytvářené složité prvky (jako např. spirálky) jsou pozdně římským dědictvím.

Spony s polokruhovou záhlavní destičkou a rombickou nožkou se stávají jedním z vůdčích typů spon v oblasti dolnolabské. V. Brieska detailně sleduje evoluce této rozmanité série spínadel z kombinace spon samostřílových pozdní doby římské a plechových spon východogermánských (obr. 18). Tento vývoj kopíruje celá řada dalších typů, počínaje vrubořezem zdobenými sponami rovnoramennými (vycházející z kombinace spon samostřílových s konstrukčním řešením, vycházejícím z římsko-provinciálních spon s cibulkovými knoflíky prostřednictvím spon ramíkových, něm. „Stützarmfibeln“), přes spony křížové v oblasti labského pravobřežní, po deriváty spon se záhlavní destičkou a rombickou nožkou, někdy tvarově kopírující východogermánské vzory, jindy tvarem záhlavní destičky navazující na domácí spony křížové. V. Brieske tak rozlišuje variantu s tvarem záhlavní destičky, ať už pravouhlého, někdy perforovaného v nárožích, či tvaru kříže, které společně vykazují vliv spon křížových (typ Perdöhl, Liebenau/Issendorf a Liebenau/West-Stow). Zatímco pravlastí spon rovnoramenných je levobřeží dolního Labe, kde se hledají sídla Sasů, spony se záhlavní destičkou a rombickou nožkou se vyskytují rovnoměrně v obou dolnolabských regionech. Spony s polokruhovou záhlavní destičkou, navazující patrně na geograficky nejbližší středodunajské prototypy, prodělaly rovněž svoji vlastní evoluci a několika mezistupni. K nejstarším exemplářům, patrně ještě z prostřední třetiny 5. století, patří nezdobené varianty se třemi ozdobnými knoflíky na hlavici lučíku, jenž je někdy zdoben příčnými obloučky. Následuje exemplář z Brém-Mahndorfu, jenž je vybaven pětící knoflíků a zdoben vybíjenými kroužky se středovou tečkou, a nakonec spony téhož tvaru s trojicí či pětící knoflíků (typ Issendorf), které jsou zdobené vrubořezem. U těchto spon se opět předpokládá externí vliv v podobě prvních spon vrubořezových, jako je typ Taman z oblasti durynsko-alamanské. Do série těchto vrubořezových spon se třemi knoflíky náleží též poměrně unikátním další exemplář z Brém-Mahndorfu, s rombickou nožkou zakončenou knoflíkem (Brieske 2001, 110-117, obr. 42).

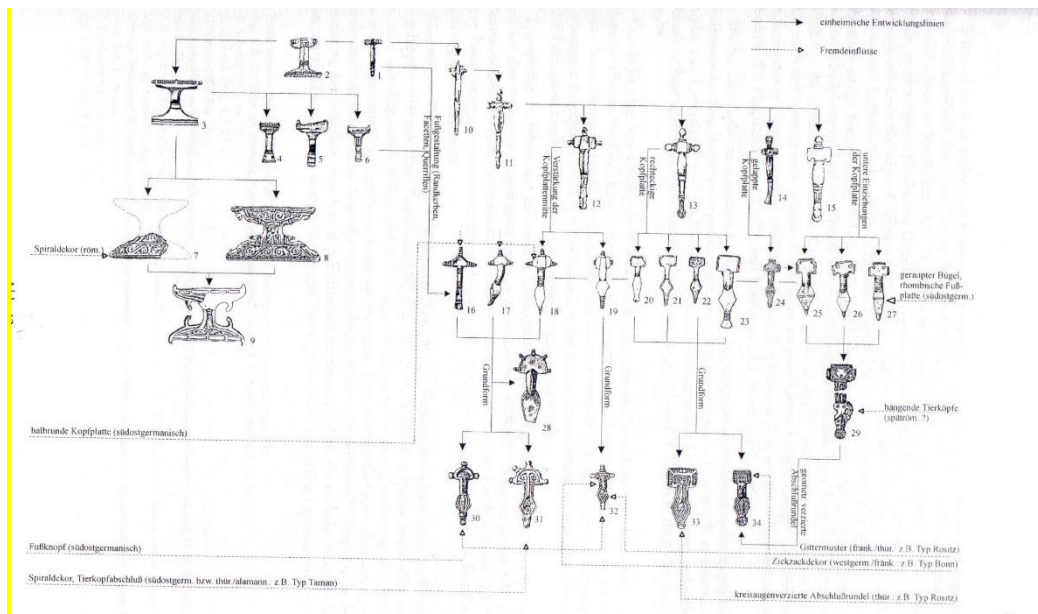
Typologie a nomenglatura jednotlivých variant a typů spon s polokruhovou záhlavní destičkou se třemi knoflíky a rombickou nožkou se u jednotlivých autorů mírně liší a díky opakování se omezeného počtu lokalit se stává mírně nepřehlednou. Zabývá se jimi i Jan Bemann, který je pro zjednodušenou orientaci souhrnně označuje za spony meklenburské. Do tohoto okruhu náleží též chronologicky nejstarší typ Pritzier/Perdöhl, dále pak forma Oldenforf/Issendorf. Autor eviduje téměř šest desítek exemplářů spon meklenburské řady z rozsáhlého území středoevropského barbarika, tedy z oblasti Šlesvicka-Holštýnska, Dolního Saska, výrazně zastoupeného Meklenburska, Saska-Anhaltska, Durynska, Saska, Bavorska,

Rakouska, České republiky, Polska a Kaliningradské oblasti Ruska (*Bemmann 2008*, 6, 61-62, obr. 4-5, 8; *Hilberg 2009*, 207, obr. 7.1).

Herbert Kühn označuje tyto spony souhrnným názvem „spony typu Breitenfurt“, pojmenované podle exempláře, nalezeného na stejnojmenné lokalitě v Bavorsku severně od Dunaje, ovšem mimo hlavní koncentraci v oblasti dolního Polabí. Zatímco v jižním Německu známe pouze tři exempláře, v severním Německu známe téměř dvě desítky nálezů, v druhé hlavní oblasti rozšíření v kaliningradské oblasti se jedná o osm exemplářů. V Čechách, Durynsku a Podunají se jedná pouze o ojedinělé kusy. Dle Kühnova názoru mohou některé exempláře tohoto typu vystupovat ještě v průběhu první poloviny 6. století (např. hrob 5 ve Schwarzheindorfu). Do širokého úseku druhé poloviny 5. a první poloviny 6. století je datován exemplář v hrobě 5 v Praze-Podbabě. Mladšímu datování napovídá též spona z hrobu 3 ve Stuttgartu-Untertürkheimu, kde se vyskytla v kombinaci s miskou terry sigillaty a špičatým pohárem, datovaným do období kolem poloviny 6. století (*Kühn 1974*, 869-877).

Na našem území byl uvedený typ meklenburských spon zjištěn (jak bylo řečeno) v Praze-Podbabě, hrobě 5, a nověji pak v Litni-Dolních Vlencích na Berounsku. Eduard Droberjar a Daniel Stolz se kriticky zamýšlejí především nad chronologickou výpovědí a homogenitou nálezového celku pátého hrobu v Praze-Podbabě, přičemž dochází k názoru, že pár meklenburských spon chronologicky neodpovídá zbylému inventáři, tvořenému dvěma sponami ptačími a kosočtverečnou destičkovitou sponou. Z toho důvodu autoři vyčleňují dva „horizonty“ v rámci uvedeného „hrobového celku“, tj. 5a a 5b (*Droberjar – Stolz 2005*, 523-524, obr. 2, 4-5).

Zličínský pár spon zaujímá poměrně speciální pozici v rámci sekvence vývoje spon meklenburských. Se staršími exempláři spojuje naše nálezy výchozí tvar záhlavní destičky a nožky, výzdoba spony v podobě vybičených kroužků se středovou tečkou a knoflíkem, zakončujícím rombickou nožkou, se však zcela jasně váže na pozdější exempláře z Brém-Mahndorfu. Blízkým exemplářem je též zmíněná spona z Breitenfurtu, Lkr. Eichstätt, v Bavorsku (*Dannheimer 1962*, tab. 11:3; 46, C2). V naddunajském prostoru dnešní Moravy a Dolního Rakouska se vyskytuje řada exemplářů, odpovídající formám meklenburských spon typu Pritzier/Perdöhl a Liebenau-Issendorf, které jsou spjaté s nejčasnějším horizontem labsko-germánských památek, které se patrně váží k langobardskému horizontu (*Tejral 2011b*, 33, obr. 9). Tyto spony v obou regionech odpovídající již časně merovejskému období stupně D3/E1 jsou důležitým chronologickým ukazatelem i pro pár spon z Prahy-Zličína.

Obr. 18: Vývoj tzv. meklenburských spon se třemi knoflíky na hlavici lučičku (podle Brieska 2001).

Spona z mince

Hrob č. 61 (tab. 13:6)

Za zcela mimořádný doklad pozdně antického importu lze považovat solidus císaře Honoria z hrobu č. 61, jenž je aplikovaný jakožto spona. Aplikace pozdně antických zlatých mincí jakožto závěsku či medailonu byla již z minulosti známá, v českém prostředí je ve sledovaném období doložen například solidus císaře Theodosia I. s ouškem z Nového Bydžova – Metličan (Milíky 2000, 131). Ze Středomoří jsou doložené honosné pektorály vyplněné zlatými mincemi a to z 5. a 6. století – příklady tří nálezů z egyptského Assiútu (v jednom případě nález z 5. století s mincí císaře Honoria, ve dvou případech z doby kolem roku 600 s mincemi císaře Theodosia až Maurikia Tiberia) (Wamser 2004, 288-292). Napodobování těchto pektorálů závěsky ze zlatých či stříbrných mincí (např. ženský hrob z Heilbronn-Böckingenu s náhrdelníkem ze stříbrných mincí – Alföldi 2001, 178-190, Taf. F) nobilitou v barbarském prostředí může být vnímáno jako svého druhu *imitatio imperii*.

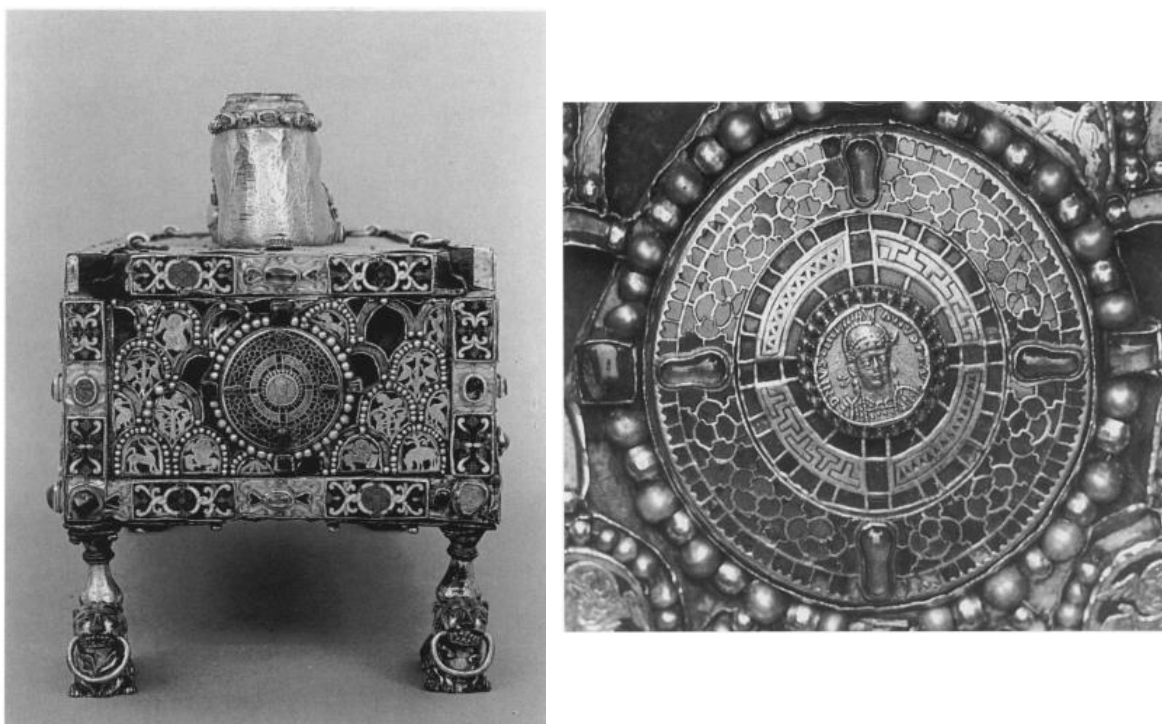
Využití mince jakožto konstrukční součásti brože na principu destičkové spony je ve středoevropském barbariku naprostým unikátem. Z ostrogótské Itálie je doloženo multiplo krále Theodoricha s analogickým reziduem konstrukčních prvků brože (Göbl 1978, 226-227, 236, Taf. 126:2679, 134:2906). Dalším podobným příkladem je mince s aplikovaným železným vinutím z inventáře hrobu připisovanému někdy Ostrogótce Innithives z nekropole Villa Clelia, Imola, (Brogiolo 2008, 227, Obr. 1; Orlandi – Gregori 2008, Obr. 1; Manzelli – Pinar Gil 2017,

107-119, obr. 11-12). Pozornost v tomto ohledu jistě zasluhuje též nález multipla císaře Honoriana, nesoucí jak na reversu, tak i na averzu stopy po přiletovaném zachycovači a záchytné destičce pro upevnění vinutí aplikujících mincí patrně stejným způsobem (*Carson et al 1994*, 324, Pl. 36:1250). Nejnovější přehled spon zhotovených z mincí předkládá E. Riemer. Vedle již zmíněných exemplářů pak jmenuje například druhotně upravenou minci císařovny Lucilly (161-169), imitace triensu langobardského krále Cuniberta (692-702) v dětském hrobě na lokalitě Burg bei Eschens ve Švýcarsku, v případě exempláře z hrobu 1/1987 v bazilice v jihoitalské Canose-Piano San Govani se jedná o sponu zhotovenou z mince císaře Zenona (474-491), doplněnou o železný zachycovač, jež se vyskytla patrně v hrobě datovatelném do prvních decenií 7. století (*Riemer 2011*, 311-312).

Formální analogií pro sponu ze Starého Zličína jsou pak ve Středomoří portrétní destičkové spony, či spony s motivem světců z 5.-7. století (*Eger 2001*, 149-155; *Riemer 2011*, 310-311). Zjevně pod vlivem soudobé Itálie vznikají analogické spony z lisovaného plechu i v prostředí alamanském typu INVICTA ROMA, jejichž možnou předlohou by mohl být medailon ražený Priskem Attalem z let 409-410 (*Marti 2000*, 61-62, Obr. 27).

Nález spony ze Starého Zličína ovšem představuje naprosto unikátní příklad využití mince jakožto dekorativního komponentu konstrukce brože. Charakteristickými vlastnostmi konstrukce vinutí a zachycovače lze exemplář ze Starého Zličína přiřadit do variabilní skupiny spon destičkových. Po konstrukční stránce lze tedy uvést analogie například v podobě destičkových spon z hrobu 61 a 63 v Pleidesheimu – 2. polovina 5. století (*Koch 2001*, tab. 24: A1, B4). Formální analogií pro sponu ze Starého Zličína jsou ve Středomoří zejména portrétní destičkové spony z 5.-7. století (*Eger 2001*, 149-155). Zjevně pod vlivem soudobé Itálie vznikají analogické spony z lisovaného plechu i v prostředí alamanském typu INVICTA ROMA, jejichž možnou předlohou by mohl být medailon ražený Priskem Attalem z let 409-410 (*Marti 2000*, 61-62, Obr. 27).

Mince aplikované jako spony jsou pak známé v merovejském a především karolinském období (*Schulze-Dörrlamm 1999*). Z mladších příkladů druhotně aplikovaných mincí ve spony je poněkud přehlíženým příkladem merovejská spona, zdobená v polychromním stylu cloisonné se zlatou mincí císaře Justiniána z poloviny 6. století. Celá spona je pak druhotně užitá na přenosném oltáři sv. Ondřeje z 10. století, jenž je přechováván v pokladnici katedrály v Trevíru (*Weber 1928*, 14; *Ronig 1998*; *Westermann-Angerhausen 1987*, 310, 322, obr. 3-4) (obr. 19).

Obr. 19: Zadní strana přenosného oltáře sv. Ondřeje v Trevíru a detail merovejské spony (podle *Westermann-Angerhausen 1987*).

Spony typu Zličín

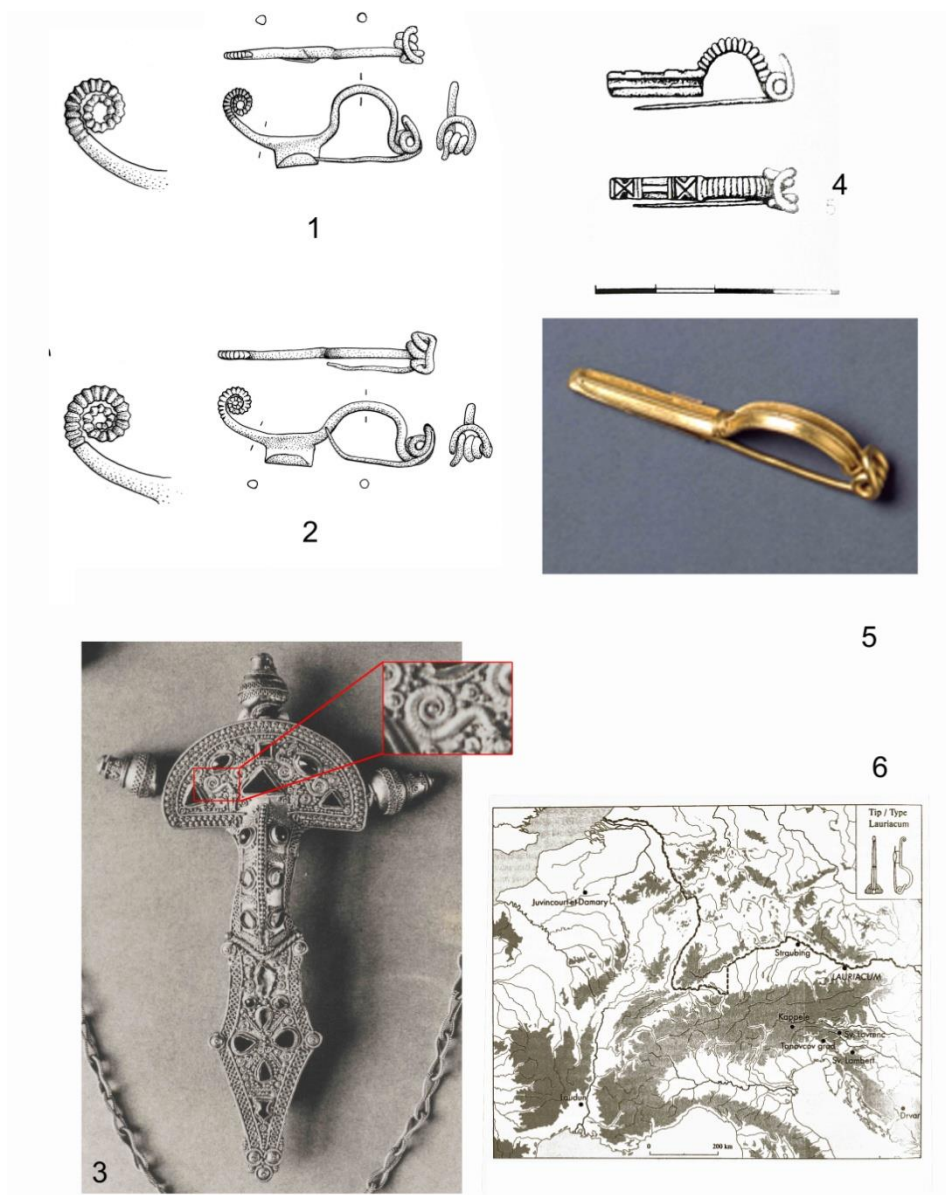
Hrob č. 42 (tab. 10:4-5)

Hrob č. 135 (tab. 27:7-8)

Detail sponek typu Zličín z hrobu mladé asi 24-30ti leté dámy č. 42 v Praze-Zličíně. Sponky byly dle Jiřího Kmoška zhotoveny z jednoho kusu drátu, zhotoveného protažením průvlakem s kruhovým profilem, drážky spirálovitého zakončení byly pilovány, zachycovače vytažen. Byly pozorovány stopy zušlechťování povrchu spony za pomoci odleptávání, čímž se docílilo zvýšení ryzosti zlata a povrchu předmětu. Sponky mohly sloužit jak k upevnění pláštíku po vzoru dámy z Airanu/Moult, stejně tak mohly nést náhrdelník za zlatých závěsků typu Úherce.

I v tomto případě se můžeme zamyslet nad symbolickým významem tvaru spon, zejména jejich zakončení. Spirálovitě stočený symbol hada nebo červa je znám například ze zlatých brakteátů z oblasti Esrom (IK 50), či Rosendalu (IK 204), opět související s Ódinovou ikonografií brakteátů C. Je samozřejmě otázkou, kdo a za jakých podmínek mohl dávat tvaru

spon podobný význam. Zdali to mohl být výrobce či jejich objednavatel. Zde se již pouštíme na tenký led interpretace.

Obr. 20: 1-2) Praha-Zličín, hrob č. 42, 3) spona z Młoteczna (podle *Mączyńska 2013*), 4) Kartágo (podle *Quast 2005*), 5) Wolfsheim (podle *Jiřík et al. 2015*), 6) Rozšíření spon typu Lauriacum (podle *Modrijan – Milavec 2011*)

Zlaté šperky z nevyloupeného hrobu asi pětiletého dítěte č. 135 představují zcela unikátní soupravu, tvořenou párem sponek typu Zličín, pěti zlatými spirálkami soudkovitého tvaru, zhotovenými z perličkového drátu z náhrdelníku, jenž byl dotvořen dále šňůrou černých miniaturních korálek, dvěma zlatými obuvními přezkami, zlatým prstenem zhotoveným z drátu o stejném profilu, jaký vykazují též závěsná ouška závěsků typu Úherce, a jantarovým korálem.

Výskyt takto honosného setu v hrobě tak malého dítěte je pravděpodobně dokladem výrazné hierarchizace v rámci dané komunity a dědictvím výsadního postavení.

Spona typu Zličín představuje experiment v kombinaci formy a konstrukce vinutí. Utvářením patky nožky v podobě spirálky a rovněž formou zachycovače jehly vykazují oba exempláře afinitu se sponami se samostřílovou konstrukcí typu Lauriacum a Invillino. Tato spirála může mít původ u východogermánských spon typu Viminacium. Spony typu Lauriacum byly nejprve zjištěny pouze ve třech exemplářích, a to v Rakousku a ve Francii. Jejich datování spadá do 2. poloviny 5. století až na počátek století 6. Posléze však byly zjištěné další exempláře při východním okraji Alp (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 624-643, obr. 59, 60; *Modrijan – Milavec 2011*, 27) (obr. 20:6). Spony typu Lauriacum a Invillino náleží podle členění *M. Schulze-Dörrlammové* do stejné skupiny s typy Siscia a Passau a to na základě upevnění osy vinutí. Centrum rozšíření těchto spon se nachází ve východní oblasti Alp a v Dalmácii (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 694; obr. 57, 110). Typ Siscia se vyskytl dále v jižní Itálii, uvedené spony se však nevyskytují ve vizigótské Hispánii, kde je však přítomná spona příbuzné konstrukce typu Duratón. Z české kotliny byl z této skupiny spon doposud znám pouze exemplář typu Invillino z Kladna (*Droberjar 2002*, 409-410, obr. 1; *Modrijan – Milavec 2011*, 25-27). Dva příklady spon ze Zličína představují řemeslně nejzdařilejší exempláře celého typologického spektra. Formou vinutí navazují spony typu Zličín na pozdně římské konstrukční prototypy. V období časné fáze stěhování národů se tato jednoduchá konstrukce s vnějším vinutím objevila u honosných exemplářů v inventáři bohatých hrobů ve Smolíně (*Tejral 1997*, obr. 26), Wolsfheimu (*Kazanski 1997*, obr. 4:3) (20:5), nebo dokonce Kartága, kde se vyskytla dokonce zličínské sponce podobná zlatá miniatura (*Quast 2005*, obr. 28:3) (obr. 20:4).

Mimořádně zajímavou paralelu pro zličínské zlaté předměty však představuje spona z pokladu z Młoteczna. Tento masivní exemplář se hlásí k derivátům spon typu Wiesbaden, podobně jako například stříbrná spona z Úherců. Oproti ní se však spona z Młoteczna liší jedním důležitým rozdílem – dekorativní prvky zde nejsou provedené vrubořezem, ale granulací a perličkovým drátkem, včetně spirálek, jakými jsou zakončeny zličínské spony (obr. 20:3). Spona z Młoteczna je navíc zcela unikátně zakončena – trojlaločnatým závěskem, jehož vrchlíky jsou zcela shodně tvořeny plechovými polokuličkami (obr. 25:5). Vše doplněno kabošony v podobě almandinových vložek. Tento nález v sobě tak spojuje základní šperkařské prvky známé z příkladů ve vinařické skupině a je zároveň předmětem s nejkomplexněji pojatou výzdobou tohoto typu (*Mączyńska 2013*).

Aplikace výzdobného motivu spirálky na nožce sponek zličínského typu však může mít ještě jiný původ. Například ozdobné aplikace zhotovené ze zlatého plechu jakožto výsledek vtlačeného motivu z perličkového drátu v podobě dvojice spirálek z Untertausenbrunn (Nothnagel 2008, tab. 7:5, 7) silně připomínají výzdobný motiv našich spon.

Spona stříbrná kroužková

Hrob č. 167 (tab. 34:23)

Poměrně unikátní zličínský exemplář navazuje na bronzové exempláře doby římské. Naprosto převládají exempláře zhotovené z bronzu a železa. Stříbrné exempláře jsou naprosto výjimečné. V období pozdní doby římské až časně fázi doby stěhování národů na pohřebišti v Pritzleru a Zauschwitzu (Teegen 1998, 346).

Sponám kroužkovým se nověji věnuje také E. Riemer. Dva příklady, které uvádí z Apulie, jež snad souvisejí s germánským ženským krojem, jsou datovány až do 7.-8. století. Jejich genezi spatřuje v omegovitých sponách doby římské, jež byly užívány kontinuálně do 6. století. V 6. století jsou spony kroužkové rozšířeny v Dalmácii (např. na pohřebišti Korita bylo objeveno 11 exemplářů), oblíbené byly též ve střední a jižní Itálii či Španělsku, kde byly součástí ženského kroje. Samostatná dílna tyto spony produkující fungovala v 7. století patrně rovněž v Římě, jak ukazuje nález z Crypta Balbi. Některé z italských exemplářů jsou zakončeny protomy zvířecích, např. hadích hlaviček, jiné nesou dokonce nápisy s osobními jmény (Riemer 2011, 301-303).

Spona železná samostřílová – typ Siscia

Hrob č. 119 (tab. 23:1, 7)

V rámci českých nálezů představuje nejbližší analogii k zličínským nálezům bronzová spona s železným vinutím, pocházející z hrobu III v rámci merovejského pohřebiště ve Zvoleněvsi u Kladna (Svoboda 1965, 163, tab. 79:13). Ačkoliv autorka klasifikace tohoto typu spínadla, M. Schulze-Dörrlammová, tento exemplář takto explicitně neidentifikuje, je možné jej přiřadit do okruhu samostřílových spon typu Siscia. M. Schulze-Dörrlammová popsala typ Siscia na základě nálezů pěti exemplářů především v oblasti alpské, ale také jednoho výskytu v oblasti jihoitalské. Datování tohoto typu spadá do pozdního 5. až počátku 6. století. Velmi zajímavý pro datování, ale i pro širší kulturní a historické vztahy je exemplář této spony

z ženského hrobu ve Venusiu v jižní Itálii. Zde se vyskytla společně s bronzovou sponou tvaru konička a v ruce robeným džbánem (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 635-637, obr. 49-51; *Modrijan – Milavec 2011*, 27), který nachází určitou paralelu v exempláři ze zličínského hrobu č. 20. Rovněž „románskou“ sponku tvaru konička v Čechách nověji registruje *Eduard Droberjar (2008*, 245, obr. 13:1). Lze důvodně předpokládat, že spony typu Siscia patří společně s typem Invillino a Lauriacum do okruhu spínadel z východogermánského-podunajského kulturního okruhu. Dá se předpokládat, že sponka typu Siscia z Venusia je odrazem průniku východogermánského obyvatelstva na jih Itálie za vlády Theodoricha Velikého. Rovněž *E. Riemer (2011*, 328, obr. 10:1) připisuje typ Siscia východním Germánům.

Rovněž novější nálezy ukazují, že spony typu Siscia se koncentrují především v oblasti alpské. Takovým nálezem je spona uvedeného typu, pocházející z Bolzana-Walthersplatz, která představuje sice ojedinělý nález, ovšem pocházející z prosotru nedaleko zdejšího raně křesťanského kostelíka z 5. století (*Bierbrauer 2008*, 665, obr. 2:7), dalším příkladem je exemplář z Hemmabergu a ženského hrobu 13/72 na lokalitě Teurnia (*Schretter 1993*, 191).

Nutno ovšem přiznat, že spony typu Siscia vykazují určitou tvarovou afinitu s labskogermánskými exempláři, jak ukazuje například spona z hrobu 108 a 109 na žárovém pohřbišti v Perdöhl (Schuldt 1976, 32, tab. 12:108-109).

Spona bronzová jednodílná s pravouhlou nožkou

Hrob č. 165 (tab. 34:11)

Podobný exemplář spony s jednodílnou konstrukcí a pravouhlou nožkou, zdobený vybíjeným mandlovitým dekorem, byl nalezen v rámci výzkumu centrálního sídla v Oberleiserbergu. Tento exemplář je datován do první poloviny 5. století (*Stuppner 2006*, 32, obr. 56).

Komponenty spon z narušených hrobů

Hrob č. 163 (tab. 33:14)

Hrob č. 176 (tab. 38:6)

V obou případech se jedná o fragmenty, které odpadly ze spon během vykrádání. V případě nálezů z hrobu č. 163 se jedná o gracilní knoflík spony, kdy se můžeme s jistotou

pravděpodobností domnívat, že by se mohlo jednat o komponent k typu Niederflorstadt-Wiesloch. V případě nálezů z hrobu č. 176 není identifikace předmětu zcela zřejmá.

3.2) Přezky a nákončí řemení

Velmi početnou skupinu nálezů v rámci zličínského pohřebiště tvoří různé typy přezek, které plnily svoji funkci jakožto součásti opasků a opsakových garnitur, kapsářů a obuvi. Především řezky obuvi se ztlustělým kruhovým rámečkem lze odvodit z východogermánských prototypů (*Tejral 1985a*, 365-366). Součástí těchto souborů jsou pak i nákončí řemení. Některé typy lze vyvodit z prostředí kultur jihovýchodní Evropy pozdní doby římské, další jsou pak spjaté s kulturou středního Podunají hunského období. Zcela výjimečně se pak setkáváme s exempláři, které jsou dědictvím pozdních antických dílen. Kupříkladu přezka z hrobu č. 41 se hlásí k militárním opaskovým pozdně antickým garniturám. V tomto případě, podobně jako to bylo uvedeno u spon a viz dále u hřebenů, může mít výzdoba tohoto exempláře symbolickou a ochrannou funkci.

Stříbrné a bronzové přezky se ztlustělým kruhovým rámečkem

Hrob č. 5 (tab. 3:1)

Hrob č. 16 (tab. 4:3, 8)

Hrob č. 41 (tab. 8:15-16)

Hrob č. 58 (tab. 12:14-15)

Hrob č. 119 (tab. 23:12-13)

Hrob č. 122 (tab. 24:9-10)

Hrob č. 132 (tab. 26:6-7)

Exempláře přezek k opasku nebo obuvi uvedeného typu patří k poměrně častým nálezům v oblasti barbarika, tak i podunajských provincií a Galii v časné fázi doby stěhování národů. V některých případech nelze rozlišit, zda u těchto exemplářů chybí záchytná destička záměrně, nebo byla-li oddělena od rámečku druhotně při narušení hrobu nebo výzkumu. V tomto druhém případě by se jednalo o přezky typu Madyda-Legutko AH 27-29. Obecně jsou přezky se ztlustělým rámečkem považovány za vliv východogermánských či východoevropských skupin,

sloužících v římské armádě jakožto federáti. Ve střední Evropě se vyskytují ve vinařické skupině, v horním a dolním Pomohání (*Neubauer 2001*, 136-140).

Není bez zajímavosti, že se přezky typu Neubauer II vyskytují také v časně nomádském prostředí středního Podunají ze stupně D2. Příkladem je hrob Csorny, kde se přezka uvedeného typu vyskytla společně s časnými exempláři stříbrných žárem zlacených přezek s prohnutým příčnými žlábkou zdobeným rámečkem, dále honosným diadémem, plechovou sponou post-černjachovské proveniencie a nomádským zrcátkem (*Tejral 2010*, 101, obr. 10).

Bronzová přezka omegovitého tvaru

Hrob č. 164 (tab. 34:1)

V hrobě č. 1 ze Stehelčevsi pak byly zjištěny přezky se ztlustělým rámečkem kruhového až omegovitého tvaru (*Svoboda 1975*, obr. 3). Mimo naše území byly podobně tvarované přezky registrovány například na pohřebišti v Árándu Kisfarkasdomb (*Istvánovic – Kulcsár 1999*, obr. 15:2, 4). V obou případech lze tyto přezky vnímat jako variantu přezek se ztlustělým rámečkem.

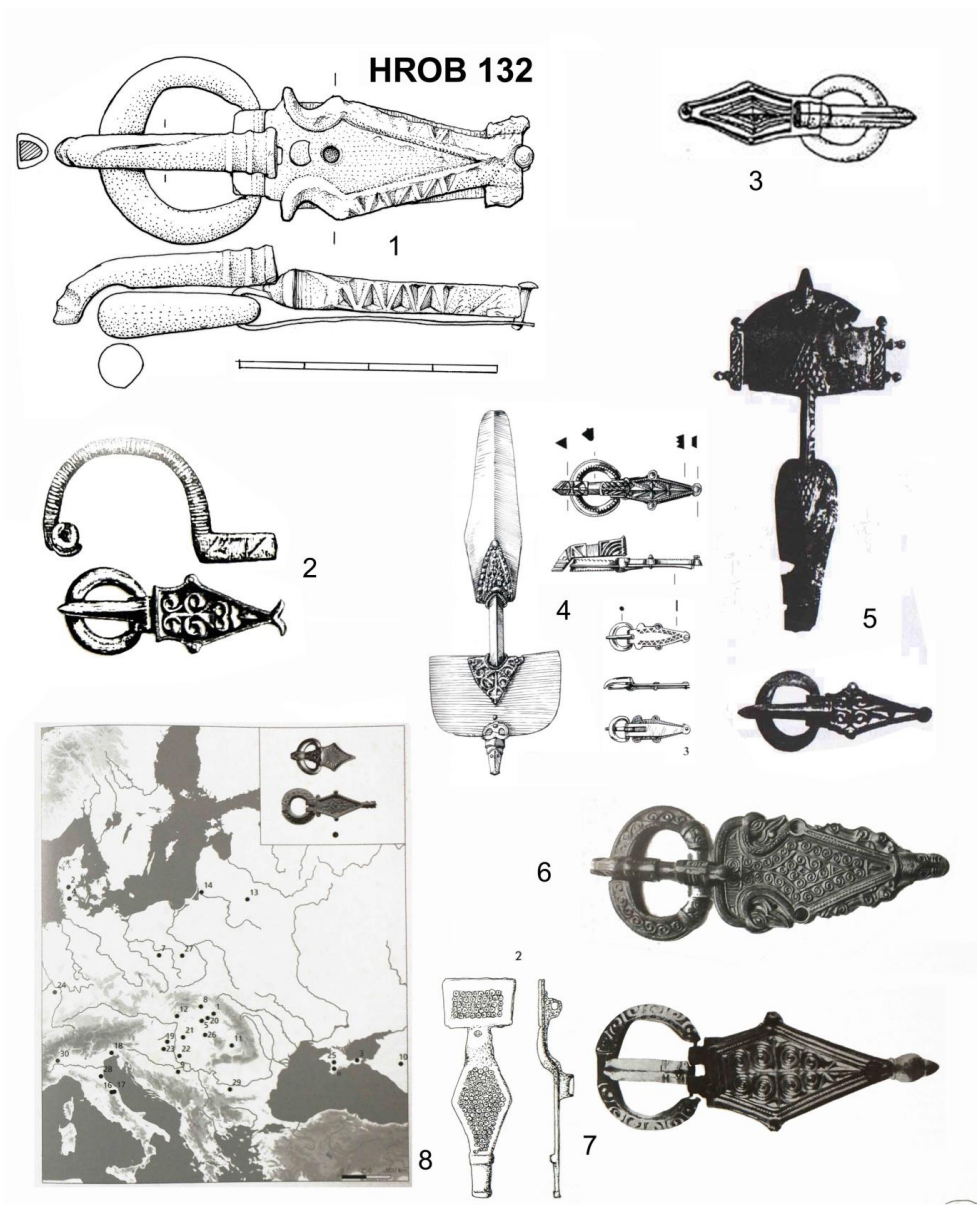
Stříbrná přezka s masivním kruhovým rámečkem a trapezovitou záchytnou destičkou, zdobenou po obvodu vrubořezem

Hrob č. 132 (tab. 27:1)

Tvar přezky z hrobu č. 132 je možno odvodit z exemplářů přezek blízkých tvaru z třetí vrstvy v hrobové komoře č. 100 na lokalitě Lučistoje na Krymu. *Alexandr Aibabin a Elzara A. Khairedinova* datují do stupně D2 první poloviny 5. století (2001, 259, 263, obr. 6:11). Dalším velmi blízkým nezdobeným příkladem je exemplář z lokality Vranja, jenž je datován do období D2-D3 (Mastyková 2001, 345, obr. 3; Tejral 2011, 367-368, obr. 290). Pokročilejší verzi, vedoucí ke zličinskému nálezu je exemplář z depotu v Nydamu-IV, zhotovený z pozlaceného stříbra a zdobený geometrickým vrubořezem (*Bemmann 1998*, 260, obr. 104:3).

Do období stupňů D2-D3 spadají dále dva exempláře těchto přezek z hrobu v Barabás-Bagolyváru v Potisi, kde se vyskytly v kombinaci se sponou typu Smolín (*Bóna 2002*, 17-18, tab. 1:3, 5). Podobně je tomu v případě exempláře z ženského hrobu z Tiszalöku, jenž je vybaven dvojicí těchto spon a k tomu třetí dodatečnou sponou samostřílovou (*Quast 2005*, obr. 34:5). Dalším blízkým exemplářem je přezka z hrobu č. 5 v litevském Taurapilisu, kde se

objevila v kombinaci se sponou typu Praha (Prag podle Schulze-Dörrlammové) (*Hilberg 2009*, 144, obr. 5.50). Mimo klasickou oblast, osídlenou Germány, byl tento typ přezky dále nalezen na lokalitě Pekari (*Kazanski – Mastykova 2017*, obr. 14:17) (obr. 21:2-5). K této skupině přezek ze stupně D2-D3, respektive D3 pak náleží i exemplář zličínský.

Obr. 21: 1) Praha-Zličín, hrob č. 132, 2) Taurapilis, hrob č. 5 (podle *Hilberg 2009*), 3) Pekari (podle *Kazanski – Mastykova 2017*), 4), Barabás-Bagolyvár (podle *Bóna 2002*), 5) Tiszalók (podle *Quast 2005*), 6, Konarzew, 7) Mačvanska Mitrovica, hrob č. 149, 8) rozšíření přezek s trapezovitou záchytnou ploténkou a vrubořezovou výzdobou (vše podle *Hilberg 2009*).

Závěrečným stádiem těchto východogermánských přezek jsou exempláře náročně zdobené vrubořezem. Příkladem budiž exemplář z hrobu č. 149 na pohřebišti Sirmium – Mačvanska Mitrovica. K nejstarším exemplářům patří nález z východoslovenských Košic (stupně D2/D3). Následují exempláře z lokalit Wilkiten, Majkop, Nošlak, Dombóváru, Mayence a nález z neznámé lokality, uložený v Maďarském národním muzeu z druhé poloviny a přelomu 5. – 6. století (*Popović – Kazanski – Ivanišević (eds.) 2017*, 161-162, tab. 9:3, tab. 10; *Hilberg 2009*, 141-146, obr. 5.48) (obr. 21:6-8).

Zlaté přezky s oválným rámečkem

Hrob č. 135 (tab. 27:9-10)

Archeologické nálezy zlatých přezek s oválným rámečkem jsou nepochybně spjaté s hroby nejvyšší aristokracie. K nejstarším patří exemplář z bohatého hrobu v Althusheimu, který nese prvky středodunajské nomádské kultury stupně D2 (*Kazanski 1997*, 287, obr. 5:6). Podobně je tomu i v případě souboru přezek z dalšího bohatého hrobu válečníka z Pouan (tamtéž, 295, obr. 16:5, 13). Analogické drobné přezky známe z bohatého hrobu v Apahidě II (*Depeyrot 2009*, obr. na str. 173 uprostřed). Lze tedy konstatovat, že tyto exempláře souvisejí s internacionální módou nejvyšší aristokracie stupňů D2-D3 a D3 s původem ve středním Podunají.

Stříbrná přezka s oválným rámečkem, zdobeným příčným vroubkováním

Hrob č. 143 (tab. 28:23)

Nejbližší obdobou a rovněž chronologickou oporou pro náš exemplář stříbrná přezka z hrobu válečníka z Tarnamery v Potisí, kde se vyskytla společně s dvojsečným mečem s příčkou, keramikou z okruhu typu Murga, skleněným pohárkem typu Kosino, plechovým kotlíkem, torzem trojdílného hřebenu a hybridní spony představující napodobeninu římsko-provinciálních předloh (*Tejral 2010*, 115, obr. 19; *Pinar – Ripoll 2007*, 87, obr. 15).

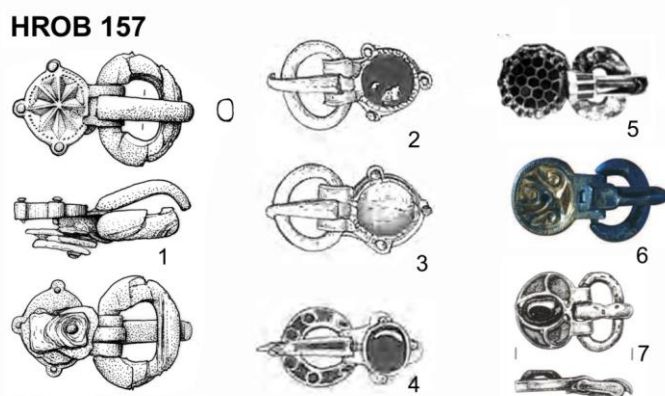
Nejstarší exempláře blízké typu přezky z hrobu č. 143 pocházejí ve středním Podunají z časně nomádského prostředí. Příkladem je dvojice těchto přezek v bohatém ženském hrobě z Csorny, které jsou vybaveny trojúhelníkovitou až trapezovitou záchytnou ploténkou, kde se vyskytly v kombinaci s přezkou se ztlustělým rámečkem typu Neubauer I. Datování hrobu spadá do stupně D2 (*Tejral 2010*, 101, obr. 10:14, 16). Dalším podobným příkladem je hrob z Gyöngyösápáti (Gencsápáti), kde se obdobná přezka s protáhlou trojúhelníkovitou záchytnou

ploténkou vyskytla společně s přezkou se ztluštělým rámečkem a pravoúhlou záchytnou ploténkou (tamtéž, 99, 10:24-27). Taktéž železné exempláře, blízké našemu typu se vyskytují ve středním Podunají v časně nomádkém prostředí. Za příklady lze uvést hroby z Marcheggu a Drslavic. V druhém případě se přezky vyskytly v kombinaci s tzv „federátním“ pohárkem polovejčitého tvaru (tamtéž, 104, obr. 13).

Bronzová, plátováním zlacená přezka se záchytnou ploténkou ledvinovitého tvaru a kostěným/parohovým rámečkem oválného tvaru

Hrob č. 157 (tab. 32:9)

Prototypy této přezky lze spatřovat ve spektru artefaktů v rámci federátní kultury. Příkladem budiž soubor přezek z bohatého hrobu válečníka z lokality Beja v Portugalsku, které jsou zdobeny v polychromním stylu. Podobné exempláře však nacházíme i ve středním Podunají, jako například v Lébény nebo Laa an der Thaya, Táska, Lengyeltóti (obr. 22:2-4). Tyto příklady spojuje se zličínským nálezem přítomnost trojice výčnělků na záchytné ploténce sloužících pro umístění nýtků (např. *Tejral 2015*, 154, 160, obr. 17-18, 22). Jaroslav Tejral se speciálně věnuje těmto příkladům přezek a rovněž tento autor se přiklání k názoru, že jde o produkt východostředomořských dílen. Výskyt v hrobech hunského období (např. Bátászék nebo Szeged-Nagyséksós Rösze) však názorně ukazují, že tyto exempláře měly delšího trvání, než pouze v rámci stupně D2a-Untersiebenbrunn (*Tejral 2011*, 209-210).

Obr. 22: 1) Praha-Zličín, hrob č. 157, 2-3) Táska (podle *Tejral 2011a*), 4) Beja (podle *Tejral 2011a*), 5) Apahida ii (podle *Herdick 2000*), 6) Biharkeresztes-Artánd-Nagyfarkasdomb (podle *Tóth 2003*), 7) Weingarten, hrob č. 231 (podle *Roth – Theune 1995*).

Blízké paralely přezky ze zličínského hrobu č. 157 lze najít mezi rozmanitou skupinou artefaktů s masivním oválným rámečkem a rovněž oválnou či ledvinovitou záchytnou ploténkou, které M. Schulze Dörrlammová eviduje pod spektrem typů C2-C6 (*Schulze-Dörrlamm 2009*, 86-101). Vrubořezový motiv ploténky naší přezky lze vnímat jako imitaci původního v barevném stylu provedeného hvězdicovitého ornamentu, jak ho známe například z hrobu válečníka z Čikarenka na Krymu, nebo v případě ozdobné aplikace s obdobným motivem v příhrádkovém stylu s původem v Libanonu (*tamtéž*, 104, obr. 28:1). Dle autorky spadají uvedené typy přezek nejdříve do prostřední třetiny 5. století, jejich optimum pak hledá v horizontu Apahida – Tournai, tedy 2. poloviny 5. století, či dokonce přelomu 5.-6. století (*tamtéž*, 87, 91, 99). Obdobným vrubořezovým ornamentem je zdobena přezka z lokality Biharkeresztes-Artánd-Nagyfarkasdomb (*Tóth 2003*, 294, obr. 23) (obr. 22:6).

Také nedávno Nad'a Profantová správně poukazuje na formální vztah mezi přezkami stupně D2 a novým nálezem z Korna, okr. Beroun. Tento exemplář je zároveň geograficky a chronologicky nejbližší paralelou pro zličínský nález. Taktéž podobně jako v případě nálezu ze Zličína jedná se v případě nálezu z Korna o „lacinější“ bronzový (?) artefakt, ve kterém zeleně zbarvená sklíčka nahrazují almandinové výplně příhrádek (*Profantová 2018*, obr. 5a-b).

Chronologicky blízkým je také například nález zlatého exempláře s oválným rámečkem a oválnou záchytnou ploténkou s velkým almandinem z Fontenay-le-Marmion (Saint-Germain-la-Campagne, Calvados), který lze přiřadit k originálním středodunajským artefaktům (*Pilet 2001*, 422, obr. 4). Můžeme konstatovat, že jak nález ze Zličína, tak z Korna představují imitaci artefaktů ze středního Podunají z chronologického stupně D3.

Zličínský exemplář se ovšem v porovnání se všemi ostatními předchozími exempláři liší v jednom důležitém detailu. Rámeček přezky je totiž vyroben buď z kosti, parohu, nebo dokonce sepiolitu (tzv. mořská pěna), minerálu, blízkému mastku. Takové exempláře přezek jsou velmi výjimečné. Jejich významu se věnoval Michael Herdick, který pozoruje především kombinace s exempláři, zhotovenými ze zlata. Zličínský exemplář náleží mezi tzv. „Knochen“-Schnallen, tedy exempláře zhotovené patrně z kosti. Nicméně vzhledem k tomu, že ve většině těchto případů nebyly provedeny přírodovědné analýzy, které by stanovily materiál, z něhož jsou tyto přezky vyrobeny, nelze vyloučit ani výrobu z jiných surovin, včetně parohu. Mezi nejvýznamnější analogie z této skupiny přezek pro zličínský exemplář patří nález z knížecího hrobu č. 2 z Apahidy (obr. 22:5) a není vyloučeno, že i dokonce exemplář bez zachovaného rámečku z Childerochova hrobu v Tournai (*Herdick 2000*, 330, 340, tab. 22D-E).

Železné přezky s kruhovým rámečkem

Hrob č. 119 (tab. 23:2-5)

Vzhledem k torzovitosti obou exemplářů se lze pouze domnívat, že se jedná o varinatu přezek s kruhovým rámečkem, imitující exempláře se ztlustělým rámečkem. V rámci tvarové náplně zdrojové oblasti přezek s takto utvářeným rámečkem ve východní Evropě není železná varianta neobvyklým zjevem. Setkáváme se s nimi například v rámci výbavy pohřbů první poloviny 5. století v Lučistoje na Krymu (*Aibabin – Khairedinova 2001*, obr. 3:1, 6:16, 23). Dalším příkladem, jenž je podobně jako některé přezky přináležející federátní kultuře vybaven oválnou záchytnou ploténkou, je exemplář pocházející z nálezového celku č. 18 z pohřebiště v Družnoje u Simferopolu, jenž je datován do druhé poloviny 4. století (*Chrapunov 1998*, obr. 9:25).

Výskyt těchto železných exemplářů v kombinaci se sponami typu Siscia je však názorným dokladem, že v našem případě se jedná o exempláře poměrně pozdní, datované do druhé poloviny či spíše na skloněk 5. století.

Železná přezka s prohnutým rámečkem s příčným vroubkováním

Hrob č. 17 (tab. 4:9)

Hrob č. 152 (tab. 31:2)

Jedná se o typ přezek, které lze vnímat jako lacinější variantu stříbrných přezek, které vycházejí ze středodunajského kulturního okruhu. K nejstarším exemplářům přezek zdobeným příčným vroubkováním je exemplář s rámečkem tvaru písmene „D“ z hrobu XI ve Vídni-Simmeringu, který je jasně spjat s nomádkým prostředím (*Tejral 2010*, obr. 2:11).

V oblibě tyto přezky jsou především ve stupni D3 a E1. Železná přezka s prohnutým, příčně vroubkovaným rámečkem byla nalezena též na pohřebišti v Liebersee, Lkr. Torgau-Oschatz, v rámci hrobu č. 2021, kde se vyskytla společně s párem plechových spon „meklenburské provenience“ z druhé poloviny 5. století (*Bemmann – Wesely-Arents 2005*, tab. 22; *Bemmann 2008*, 9, obr. 8). Dalším příkladem z téhož pohřebiště (Befund 765) je přezka, jež se našla v kombinaci se sponou typu Viminacium a Niemberg C, tedy „leitfundy“ prostřední třetiny 5. století (*Bemmann – Wesely-Arents 2005*, tab. 4). Tyto příklady názorně ukazují, že přezky tohoto tvaru, ať již v drahém nebo obecném kovu se poměrně rychle rozšířily i mimo zdrojovou oblast ve středním Podunají. Naopak do této oblasti se sekundárně „vrací“

v rámci časně fáze langobardského osídlení, jak ukazuje exemplář z hrobu 114 v Lužici, okr. Hodonín s labsko-germánským okruhem (*Tejral et al. (eds), 2011c*, tab. 75:114) a nejinak je tomu i v případě Altenerdingu v Bavorsku (*Losert – Pleterski 2003*, 202-204, obr. 33:24-31).

Železná přezka s oválným rámečkem

Hrob č. 48 (tab. 10:15)

Hrob č. 59 (tab. 13:2)

Hrob č. 92 (tab. 17:16)

Hrob č. 112 (tab. 21:13)

Hrob č. 145 (tab. 29:4-5)

Hrob č. 150 (tab.29:10)

Hrob č. 162 (tab. 33:1)

Hrob č. 168 (tab. 34:30)

Hrob č. 173 (tab 37:4)

Bronzová přezka s oválným rámečkem

Hrob č. 84 (tab. 16:8)

Hrob č. 165 (tab. 34:5)

Bronzová přezka s masivním oválným hráněným rámečkem

Hrob č. 119 (tab. 23:10)

Tento tvar přezek je naprosto průběžným a sám osobně chronologicky a kulturně obtížně zařaditelným. Je znám již v pozdní fázi černjachovské kultury (*Petrescu 2010*, tab. 6:33). Ve středním Německu se vyskytl exemplář přezky s oválným rámečkem v datovatelném kontextu v hrobě v Groß Hesebecku, kde je znám v kombinaci se sponou typu Niemeberg B, tedy první polovině 5. století (*Bemmann 2001*, 89-90, obr. 20).

Přezky s oválným rámečkem rovněž v naddunajském prostoru přežívají jakožto poměrně jednoduchý tvar hluboko do 6. století v rámci langobardských pohřebišť v Boroticích, Holubicích a Lužici (*Tejral et al. (eds), 2011c*, tab. 7:27/1, 9:22/2, 12:33/2, 15:45/3, 20:79/4, 20:83/2, 22:93/10, 22:96/1, 24:91/3-4, 24:103/6, 27:106/6, 27:108/3, 41:31/1-3, 41:27/9,

56:57/5, 57:56/1, 59:63/28, 60:67/3, 60:65/12-13, 63:71/6, 65:75/6, 67:80/12, 68:84/3, 71:91/2, 73:95/8, 75:120/1, 78:104/20, 83:117/12). Taktéž na pohřebišti v Altenerdingu jde o jeden z nejméně rozšířených typů přezek (*Losert – Pleterski 2003*, 195-200, obr. 30-31).

Zvláštním případem je exemplář z hrobu č. 119, jenž nachází formální analogii v již merovejském období, konkrétně v hrobě č. 569 na pohřebišti ve Weingartenu (*Roth – Theune 1995*, tab. 206:B2)

Železná přezka s rámečkem tvaru písmene „D“

Hrob č. 169 (tab. 36:3)

K nejstarším příkladům přezek s rámečkem tvaru písmene „D“ náleží exemplář z nálezového celku č. 18 z pohřebiště Družnoje u Simferopolu, kde náleží ještě druhé polovině 4. století (*Chrapunov 1998*, obr. 9:26). Naproti tomu známe tento poměrně jednoduchý tvar i z pohřebišť langobardské fáze na Moravě, konkrétně hrobu č. 62 a 69 v Lužici (*Tejral et al. (eds), 2011c*, tab. 56:62(1, 62:74/1).

Bronzová a železná přezka s prohnutým rámečkem

Hrob č. 18 (tab. 5:5)

Hrob č. 113 (tab. 21:15)

Hrob č. 64 (tab. 14:3)

Hrob č. 98 (tab. 19:7)

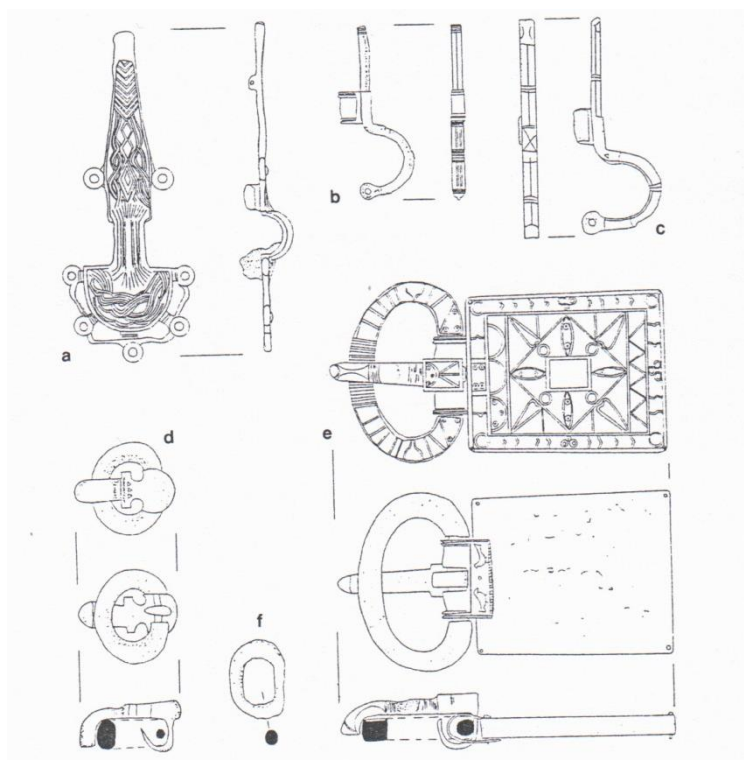
Hrob č. 109 (tab. 21:1)

Tyto exempláře náležejí v rámci zličínského pohřebiště opět k chronologicky průběžným nálezům. O časném šíření tohoto typu nás informuje například exemplář z hrobu č. 151 v bavorském Wenigumstadtu, kde se vyskytl společně s hřebenem typu Thomas III (*Stauch 2004*, tab. 90:2). K chronologicky mladším patří například exemplář z pohřebiště v Liebersee (Befund 2356), kde se přezka vyskytla v kombinaci s párem klešťovitých spon z první třetiny 6. století (*Bemmann – Wesely-Arents 2005*, tab. 46). Takto je datována i řada podobných exemplářů na pohřebišti v Altenerdingu (*Losert – Pleterski 2003*, 202-204, obr. 33:1-23).

Přezka typu Castilltierra vizigótského typu

Hrob č. 24 (tab. 6:7)

Torzo opaskové přezky ze zličínského hrobu č. 24 je patrně jedním z nejjasnějších příkladů imporů z západomediteránního prostředí v období po roce 500 n. l. Představuje charakteristickou přezku vizigótského typu s pravoúhlou záchytnou ploténkou, zdobenou ve stylu cloisonné. Přihrádky jsou vytvářeny trojúhelníkovitou sítí, která zpravidla lemovala centrální motiv ploténky. Tento typ je v centrálním Španělsku rozšířen především v období první třetiny 6. století, spíše na konci tohoto období. Exemplář z Prahy-Zličína je blízký nález z hrobu z Tinto Juan de la Cruz. Další blízký exemplář byl zjištěn v ženském hrobě B na lokalitě Carpio de Tajo v Hispánii, kde se vyskytl s exempláři samostřílových spon typu Duratón z období po roce 500 n. l. (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 645-646, obr. 65; *López Quiroga 2006*, obr. 37). Exotický materiál v podobě mosazi byl patrně příčinou toho, že při vykrádání došlo k záměně se zlatem a přezka byla rozlomena.

Obr. 23: Hrob B na lokalitě Carpio de Tajo (podle *Schulze-Dörrlamm 1986*).

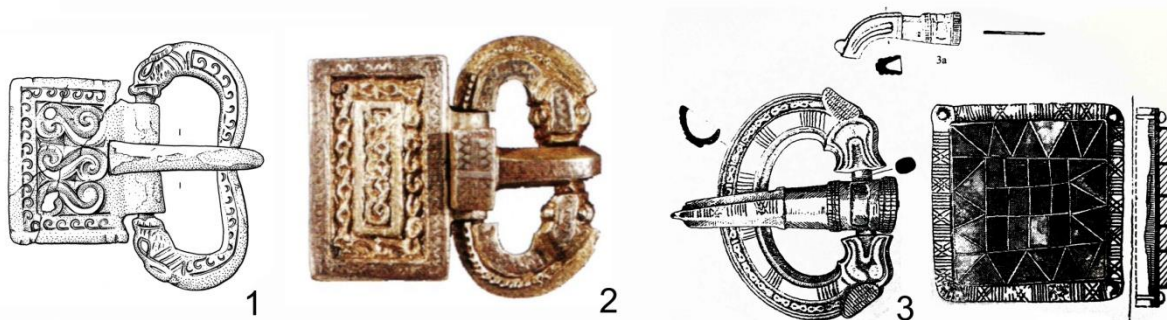
Stříbrná přezka zdobená geometrickým vrubořezem, niellem se zoomorfně zdobeným prohnutým rámečkem

Hrob č. 41 (obr. 24:1)

Provinciálním prototypem přezky v zoomorfním stylu, zhotovené ze stříbra, zdobeného geometrickým vrubořezem a dále s prvky zlacení žárem a niella, je nepochybně opasková garnitura ze slavného hrobu ve Vermandu, datovaná na přelom 4. a 5. století. Podobným případem je i opasková garnitura, objevená v roce 1840 v Miséry. V obou případech je možné vysledovat analogie až v jihoskandinávských nálezích (*Levada 2013*, 221-224, obr. 13).

Do skupiny mimořádných šperků, zhotovených ze zlaceného stříbra s výzdobou niella patří nepochybně poklad ze Zamošce. Soubor sestává z páru stříbrných přezek, z nichž ta větší je zdobena jak zlacením, tak i niellem, navíc její masivní jazýček nese zoomorfní zakončení. V tomtéž stylu je zdobeno i nákončí řemení, zakončené dvěma laloky. Následují dva páry stříbrných zlacených spon, z nichž ten honosnější kombinuje výzdobu zlacení a letování samostatných výzdobných komponentů (*Maczyńska 2013*, 261-262, obr. 11).³⁷ Maxim Levada dále uvádí výčet analogií přezky ze Zamošce a mezi ně řadí exempláře z lokalit Bar, Jalta, Sagi, Szababattyán a především z hrobu č. 507 na lokalitě Bârlad – Valea Seacă, jenž náleží ještě pozdní černjachovské kultuře. Svými stylistickými znaky se tak soubor z pokladu ze Zamošce hlásí ke šperkařské produkci stupně D1-D2 a dle mínění M. *Levady* (2013, 230-232) není vyloučeno, že tyto artefakty pocházejí z jedné dílny. Vzhledem k opakujícím se rytinám pentagramu na spodní části záchytných plotének přezek a runovému nápisu, nesoucímu na exempláři ze Szababattyánu jméno Maring/Marings, náležející spíše výrobci, než nositeli předmětu, uvažuje autor o pravděpodobně barbarském šperkaři, jenž s využitím jihoskandinávského výzdobného stylu Sösdala působil někde v oblasti mezi jižním Bugem a masłomęczkou skupinou. Vzhledem k chronologii těchto předmětů představuje jak přezka ze Zamošce, tak exempláře z ostatních lokalit předchůdce zličínské přezky.

³⁷ Jedná se konkrétně o použití perličkového drátu, jednak jakožto lemu záhlavní destičky i nožky spon, pak i samostatně jakožto plastické krajky tvořící efektní oboustranné ohraničení lučíku. Komponent perličkového drátu byl široce využíván i šperkaři v rámci vinařické skupiny, např. v podobě spirálek náhrdelníku, podobně působivým využitím však nedisponujeme. Můžeme pouze spekulovat, jedná-li se o odraz původní skutečnosti, nebo svoji úlohu v našem poznání spektra šperkařských výrobků sehrává fenomén druhotného narušování hrobů.

Obr. 24: 1) Praha-Zličín, hrob č. 41, 2) „oblast Podunají“ (podle *Beilharz 2011*), 3) Bratei (podle *Bärzu 2010*).

Denise Beilharzová na základě přítomnosti přezky s ledvinovitou záhlavní destičkou, zdobenou vrubořezem, zlacením a niellem, v hrobě č. 66 v Horb-Altheimu vyhodnocuje sérii podobně zdobených předmětů v oblasti na středním Neckaru a Rýnu a v dolním Pomohání z druhé poloviny 5. – až počátku 6. století. V tomto přehledu přezek z různých lokalit se objevují exempláře s různě utvářenou záchytnou ploténkou, včetně pravoúhlých tvarů. Už tato samotná skutečnost, stejně jako široké datování do „Childerichova a časného Chlodvíkova“ období ukazuje na heterogenní původ těchto předmětů. Z celé této série lze jako přímé analogie zličínského exempláře uvést dvě přezky, konkrétně nález z hrobu z roku 1897 v Groß Umstadt a dále blíže nelokalizovaný exemplář, pocházející z oblasti, široce označené jako „Donauraum“ (přičemž není z textu zřejmé, zdali se jedná o oblast jižního Německa, nebo třeba středního Podunají) (obr. 23:2). V případě nálezu z Groß Umstadt je pojitkem se zličínským exemplářem podobný motiv esíček, utvářených vrubořezem, zdobící záchytnou ploténku. Obdobný je i masivní jazýček přezky. Podobně však, jako v případě exempláře z Gültlingenu (nesoucím na ploténce odlišný vrubořezový motiv), je rámeček přezky oválný, hladký a nezdobený. Naproti tomu přezka pocházející z oblasti „Donauraum“ disponuje rámečkem zdobeným, stejně jako zličínský exemplář, dvojicí hadích hlaviček (které nicméně nesvírají příčku rámečku jako v našem případě, nýbrž ve ventrální části rámečku, v místě kde přiléhá pohyblivá část jazýčku přezky). Série hodnocených přezek z oblasti jižního Německa vykazuje zřetelně charakteristické rysy, které je spojují se středním Podunajím (rámečky zdobené příčným vroubkováním, ledvinovité tvary přezek); nálezy z Groß Umstadt zase ukazují na vztahy k vinařické skupině. Na straně druhé akcentuje D. Beilharzová vztah tohoto motivu

k jeho komplexněji provedené variantě na přezce z žárového pohřebiště v Bordsesholmu v Holštýnsku (*Beilharz 2011*, 110-113, obr. 72).

Závěrečnou fází vývoje přezek se zoomorfními motivy, které se hlásí k pozdně římské tradici, reprezentuje exemplář v barevném stylu, pocházející ze západního okraje pohřebiště v Bratei, kde je kladen do 6. století (*Bárzu 2010*, tab. 83) (obr. 23:3).

Bronzové přezky s oválným rámečkem a trojlaločnatou záchytnou ploténkou

Hrob č. 80 (tab. 16:3-4)

Dvě přezky obuvi představují naprosto unikátní tvar, nejen v rámci vinařické skupiny, ale i v soudobých souborech ve střední Evropě. Jediným exemplářem, kde máme doloženu podobně tvarovanou záchytnou ploténku přezky, nacházíme v případě z pohřebiště v Kosanova pozdní černjachovské kultury (*Rusanova – Symonovich 1993*). Oválný rámeček našich exemplářů však ukazuje, že se jedná o chronologicky mladší exemplář, snad z období stupně D2-D3.

Přezka s oválným rámečkem a trojúhelníkovou záchytnou ploténkou

Hrob č. 83 (tab. 16:6-7)

Bronzová přezka s oválným rámečkem a trojúhelníkovitou záchytnou ploténkou s masivními nýty v nároží

Hrob č. 127 (tab. 24:16, 26:11)

Bronzová přezka s oválným rámečkem, polokruhovou záchytnou destičkou a masivními nýty

Hrob č. 94 (tab. 18:4)

Podobným případem je i přezka pocházející ze sbírky Pierra Mavrogordata, jejíž původ lze patrně klást na Krym (*Bemmann 2010*, 44, obr. 3:3). Masivními nýty je vybavena i řada dalších variant „východních“ přezek. Mezi nimi pak například exemplář z Novorossijsk-Djurso, hrobu č. 408, kde má záchytná ploténka spíše než trojúhelníkovitý tvar ledvinovitý. Datace této přezky pak spadá do horizontu D2b (*Schulze-Dörrlamm 2009*, 53, obr. 21:3). Naopak v zásadě podobnou trojúhelníkovitou záchytnou ploténkou disponuje exemplář z Achmîm/Panapolisu v Egyptě. Tento exemplář popisuje M. Schulze-Dörrlammová jako typ B9 a jeho analogie

nachází na pohřebištích v Chersonesu a Lučistoje na Krymu, datací pak spadá do druhé poloviny 5. století. Oproti exempláři ze zličínského hrobu č. 127 však egyptská analogie nedisponuje masivními nýty (*Schulze-Dörrlamm 2009*, 54). Oproti tomu řadou masivních nýtů na oválné až ledvinovité záchytné ploténce disponují přezky středodunajské provenience z Bělehradu (zde kombinace se sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch a Carnuntum/Oslip), datovatelné do horizontu D2-D3, a hrobu 15 na lokalitě Jakovo-Komardin, opět nedaleko Bělehradu (*Schulze-Dörrlamm 2009*, 99-100, obr. 36). Svého druhu středodunajským importem je obdobná přezka s řadou pěti masivních nýtů, lemujících okraj záchytné destičky z Scheiterhaufenplatz B4b na pohřebišti v Liebenau (*Häßler 1990*, 45, tab. 7:1).

Zajímavým hybridním exemplářem, který spojuje trojúhelníkovitou záchytnou ploténku s masivními nýty s oválným rámečkem zdobeným vroubkováním, pochází z hrobu válečníka z Arzignana ve Venecii, jenž byl vybaven dlouhým dvousečným mečem s příčkou typu Gundremmingen/Jakuszowice, jenž je spjat s nomádkým prostředím stupně D2 (*Possenti 2014*, 139-141, obr. 12-15).

Exemplář z hrobu č. 94 pak nachází prakticky stejný proklad v přezce z hrobu č. 536 ve Weingartenu v Bádensku-Würtembersku, kde se vyskytla v kombinaci se šípkami s tulejí a saxem (*Roth – Theune 1995*, tab. 194:B4). I zde se ovšem patrně jedná o středodunajský import (viz níže představu D. Beilharzové).

Jazýček přezky

Hrob č. 48 (tab. 10:16)

Hrob č. 166 (tab. 34:14)

Ojedinelé nálezy jazýčkový přezek nenáležejí žel k dobře typově zařaditelným a datovatelným typům přezek. Přesto můžeme s jistou dávkou pravděpodobnosti přiřadit oba nálezy k chronologicky mladším typům přezek s oválným rámečkem. Exemplář z hrobu č. 166 s metopovým motivem v dorzální části nachází svůj protiklad v hrobě č. 47 na lokalitě Szolnok-Szanda, nález z hrobu č. 48, vyznačující se prožlabením a rytým diagonálním křížem v dorzální části, pak například v hrobě č. 79 na téže lokalitě v Potisi (*Bóna 2002b*, tab. 35:47/2, 38:79/3).

Nákončí řemení (kapsáře)

Hrob č. 41 (tab.)

Hrob č. 58 (tab. 12:9-10)

Hrob č. 84 (tab. 17:1)

Hrob č. 88 (tab. 17:6)

Hrob č. 143 (tab. 28:24)

Asi nejbližší analogií exempláře z hrobu č. 84 představuje nález z hrobu 177 na lokalitě Modła, v oblasti Mława, datovatelný zhruba do stupně D2 (*Woźniak 2013*, 437, obr. 2g). Dalšími příklady, které jsou navíc vybaveny obdobnými postranními zářezy jako v našem případě, pocházejí z hrobu 14 v Kosewu olsztyňské skupiny. Je zajímavé, že tyto exempláře se vyskytly v kominaci s pohárkem typu Snartemo a hřebenem typu Thomas III, tedy do období stupně D2 (*Nowakowski 2000*, 170-171, obr. 2). Na druhou stranu se některé podobné masivní exempláře objevují i později, v období merovejském. Oproti zličínskému nálezu se však zpravidla vyznačují dvěma nýtky pro zachycení. Příkladem budiž dvojice nákončí řemení z Gammertingenu v Bádensku-Würtembersku (*Roth – Theune 1995*, tab. 16:5-6). Z toho důvodu se spíše kloníme k časnějšímu datování exempláře.

V případě stříbrného nákončí z hrobu č. 58 nacházíme blízkou, vybíjením shodně zdobenou paralelu v exempláři z pohřebiště Szolnok-Szanda (*Bóna 2002b*, 234, tab. 55:4). Dalším blízkým, leč patrně pozdějším nákončím je exemplář z hrobu č. 308 ve Weingartenu v Bádensku-Würtembersku (*Roth – Theune 1995*, tab. 117:309/3a-b).

V případě úzkých jazykovitých exemplářů nacházíme analogie v podobných tvarech první poloviny 5. století (*Tejral 2011a*, 218-220, obr. 167).

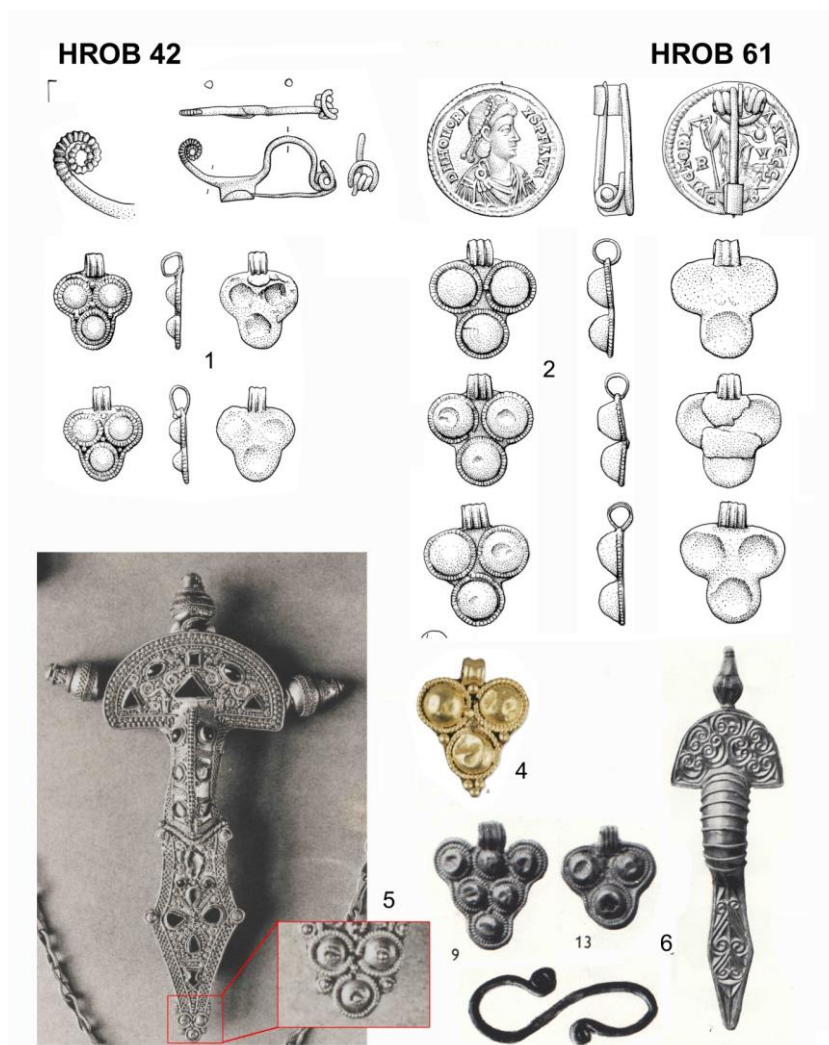
3.3) Závěsky a náhrdelníky, cloisonné

Zlaté trojlaločnaté závěšky typu Úherce

Hrob č. 42 (tab. 10:1-2)

Hrob č. 61 (tab. 13:7-9)

Mezi nejvýraznější předměty ze zličínského pohřebiště patří zlaté závěšky se třemi polokouličkami či laloky, které se našly v hrobech č. 42 a 61. Jak již víme, většina zdejších hrobů byla v minulosti druhotně narušena a vykradena, takže podstatná část inventáře z drahých kovů je pro další výzkum nenávratně ztracena. Nálezy z rozrušených hrobů dávají alespoň tušit, že se jedná o pouhý zlomek původní skvělé výbavy.

Obr. 25: 1) Praha-Zličín, hrob č. 42, 2) Praha-Zličín, č. 61, 4) Oberleiserberg (podle *Stuppner 2002*), 5) spona z Młoteczna (podle *Mączyńska 2013*), 6) Úherce (podle *Svoboda 1965*).

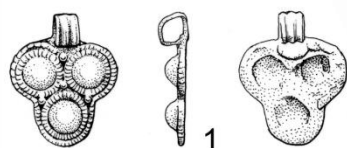
Na první pohled totožné předměty vykazují vzájemně nepatrné rozdíly. Exempláře z hrobu 42 jsou gracilnější, perličkový drát lemuje nejen jednotlivé polokouličky, ale i celý tvar předmětu, jenž je navíc zdoben detailem v podobě granulace. Nejbližší obdobou závěsků

z hrobu 42 tak nejsou exempláře z hrobu 61, ale trojlaločnaté závěsky z Prahy-Podbaby, Julisky, a především bohatého hrobu z Úherců (*Svoboda 1965*, tab. 42: 2-3) (obr. 25:6), nacházejí ojedinělé analogie v Oberleiserbergu, v Runder Berg u Urachu, Gelben Bürg, Gem. Dittenheim, Lkr. Guzenhausen ve středních Frankách, v ženském hrobě 43 v Eschbornu a kolektivním hrobě v Kahl am Main (*Stuppner 2002*, 381) (obr. 25:4, 26:4). Kromě úhereckých exemplářů představuje výraznou oporu pro datování do druhé třetiny 5. století kolekce šesti analogických závěsků z ženského hrobu v Lezoux, Dép. Puy-de-Dôme ve Francii. Speciální postavení v rámci uvedených přívěsků zaujímá exemplář z Oberleiserbergu, který je kromě filigránu zdoben též přiletovanými kuličkami, tedy specifickou řemeslnou záležitostí, jejíž původ je hledán v dílnách zlatníků 4. a 5. století v severním Černomoří (*Stuppner 2002*, 381). Speciální varianta trojlaločnatých zlatých závěsků je známá z alamanského pohřebiště v Gültlingenu, kde se vyskytly dva exempláře zdobené granátovou vložkou v polychromním stylu (*Quast 1993*, tab. 25:35-36). Zajímavý je také nález závěsku s šesti polokouličkami v hrobě dámy z Frickingen-Bruckfeldenu v jihozápadním Německu, kde se vyskytl v kombinaci se zlatým prstenem a miskou nezdobené terry sigillaty argonské produkce (viz níže) (obr. 26:4).

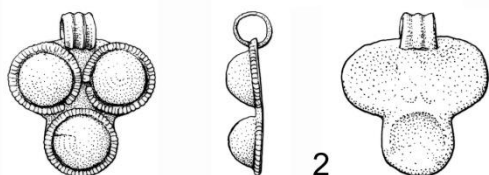
Tyto předměty v sobě nepochybně spojovaly různé funkce. Nepochybně své majitelky označovaly společensky. Nelze však vyloučit, že měly též ochrannou funkci amuletu. Není bez zajímavosti, že na zlatém severském A-brakteátu z norského Hauge, je centrální postava, interpretována Karlem Hauckem jako Ódin, doplněna „dravým“ ptákem a podobným trojlaločnatým symbolem.

Jak asi vypadaly náhrdelníky žen, pohřbených ve zličínských hrobech č. 42 a 61, názorně ukazuje soubor závěsků dámy z Úherců v severozápadních Čechách. Zde se kromě exemplářů se třemi terčíky dochovaly typy se šesti polokouličkami, dále tvaru kruhového a jeden čtyřúhelníkový s dnes již bohužel vypadlou výplní z barevného skla nebo drahého kamene: dohromady deset efektních zlatých závěsků, které byly připevněny dvojicí esovitých háčků. Oděv zemřelé v horní části doplňoval pár stříbrných pozlacených spon zdobených vrubořezem, k nimž analogie-najdeme v děbczyňské skupině v Pomořansku. Spony buď připevňovaly plášť na ramenu zemřelé, nebo ve stejných místech šat typu peplos. Při rekonstrukci umístění náhrdelníku se zlatými závěsky lze v zásadě uvažovat o dvou možnostech: náhrdelník mohl být uzavřen esovitými háčky a zavěšen přímo na krku, nebo jej tyto háčky upevňovaly k záhlavním destičkám obou spon, podobně jako v případě rekonstrukce vzhledu dámy z Airan/Moult. Nelze dokonce vyloučit, že byl náhrdelník nošen oběma způsoby podle potřeby či vkusu.

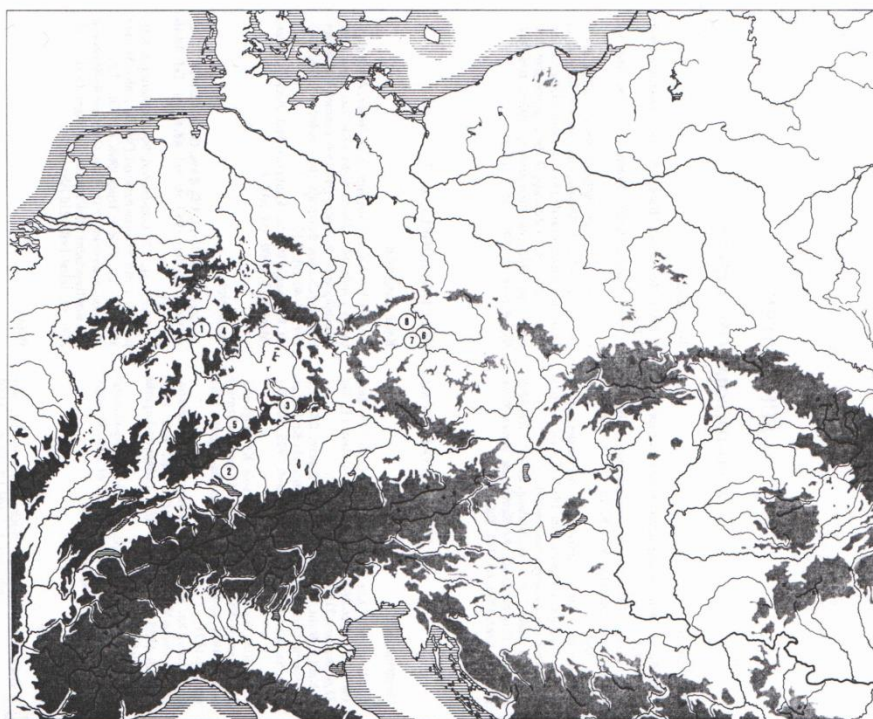
HROB 42

HROB 61

4

Tafel 72

Obr. 26: 1) Praha-Zličín, hrob č. 42, 2) Praha-Zličín, hrob č. 61, 3) Frickingen-Bruckfelden (podle *Christlein, R. 1974*), 4) rozšíření závěsků typu Úherce (podle *Teichner 1999*).

Vraťme se však zpět na zličínské pohřebiště. V obou hrobech byly závěsky úhereckého typu nalezeny v kombinaci se zlatými sponkami. V hrobě č. 41 to byl pár drobných sponek typu Zličín, které mohly mít obdobnou funkci jako esovité háčky v případě úhereckého náhrdelníku. V hrobě č. 61 se nám z původního inventáře dochovala pouze jedna zlatá spona, vyrobená

z římské mince císaře Honorio. Snaha představit si původní inventář těchto hrobů nás přivádí k předpokladu, že v hrobě č. 61 mohly být rovněž dvě párové spony, vyrobené ze zlatých solidů, které měly patrně něco společného s upevněním náhrdelníku. Je též pravděpodobné, že i počet samotných závěsků byl větší a jejich tvary rozmanitější – podobně jako v Úhercích. Nelze dokonce vyloučit ani jejich kombinace s miniaturními černými skleněnými korálky (které byly nalezeny v jiných hrobech), s nimiž mohly společně vytvářet mimořádně efektní kompozice, zkrášlující dekolty zličínských dam. Možných kombinací zlatých šperků, uchvacujících naši představivost, je více a podtrhují tak někdejší bohatost a rafinovanost oděvu a jeho zdobení.

Úhereckých závěsků a jejich vztahů k výrobkům šperkařských dílen především ve východní Evropě si povšimli již Josef Ladislav Píč, Nils Åberg a po nich i Bedřich Svoboda (1965, 117). Zejména druhý jmenovaný poukázal na podobnost se zlatými plechovými aplikacemi, které se objevily asi o generaci dříve v bohatém ženském i dětském hrobě v Untersiebenbrunn v Dolním Rakousku, a to je mimořádně zajímavá stopa, která nás povede ke kořenům tohoto typu šperků. Jaké tedy zdroje ovlivňovaly vkus i výraz ženské elegance příslušnic nobility středoevropského barbarika? Naposledy se věnovala detailní analýze šperků z hrobu v Untersiebenbrunn rakouská badatelka Martina Nothnagel. Ozdobné zlaté plíšky zde byly patrně nalezeny v oblasti hrudi a ramen. Jejich podoba je poměrně rozmanitá: objevují se tvary písmena W, dále trojúhelníku, kruhu, čtyřúhelníku, se dvěma spirálami či dubového listu. Pro nás je mimořádně zajímavé, že jeden z tvarů zlatých plíšků má tři laloky, podobně jako závěsky vinařické skupiny. Autorka se společně s dalšími badateli shoduje v názoru, že původ těchto šperků je třeba hledat v oblasti severního Přičernomoří, kde se tradičně snoubily vlivy helénistické a nomádské. Také poukazuje na výskyt analogických aplikací v hrobových inventářích na různých místech tehdejší Evropy na počátku 5. století. Zajímavá je ovšem pravidelná kombinace artefaktů, které nás odkazují k východoevropskému původu nositelek těchto šperků. Plechové aplikace těchto tvarů pak vytvářejí ozdobné sety, zkrášlující oděvy zemřelých, pohřbených v Kerči na Krymu, jejichž hroby byly objeveny v letech 1904 a 1918, dále pak v maďarském Regöly; a v Hochfeldenu či v Airan/Moult ve Francii (Nothnagel 2008, 76-82, tab. 7:5.1-5.15; tab. 25).

Podle detailní analýzy inventáře hrobu „princezny“ z Airan/Moult, kterou v nedávné době provedl Christian Pilet, se zde vyskytovaly aplikace kruhové, čtyřúhelníkové a trojúhelníkové formy a dále tvaru W, v některých případech vykládané almandiny. Výsledkem rekonstrukce oděvu je představa šatu, sestávajícího ze spodní tuniky a svrchního pláště. Dekolt tuniky mladé dámy je velice efektně zkrášlen právě zmíněnými zlatými nášivkami, umístěnými v několika

řadách nad sebou. Svrchní plášť pak mohl být upevněn na ramenou dvojicí velkých pozlacených plechových spon, ozdobených množstvím drahých kamenů, které vycházejí z prototypů v černjachovské kultuře. Christian Pilet nám tak vykresluje představu oděvu, který se příliš neliší od toho, jež nosila o generaci později dáma z Úherců. O etnické příslušnosti „princezny“ z Airan/Moult se v literatuře vyskytla řada spekulací; – jednou z možností je, že byla sarmatského či alanského původu (Pilet 2007, obr. 4.2). Velice zajímavá aplikace analogických zlatých plíšků rozmanitých tvarů byla vypořizována v hrobě č. 82 v Lučistoje na Krymu. V tomto případě se pravděpodobně jedná o pozůstatek mimořádně bohatého diadému, který byl patrně k účesu fixován dvojicí jehlic, jejichž koncová část je zdobena trojlaločným motivem, opět nikoliv nepodobným závěškům z Úherců (Aibabin – Kharedinova 1999, obr. 13-14). Mohli bychom tedy uzavřít, že šperky generace dam z Untersiebenbrunnu, Airan/Moult a Lučistoje z počátku 5. století představují přímou inspiraci pro vznik zlatých šperků vysoce postavených žen na území vinařické skupiny. Rozmanité variace zlatých nášivek jakožto okras dekoltu či diadémů se vyznačují nápaditostí a originalitou kombinací jednotlivých komponentů. Původ tohoto bezpochyby dvorského stylu šatu je tedy možno odvozovat ze sarmatsko/alanského prostředí severního Přičernomoří.

V pátrání po původu těchto šperků však můžeme zajít ještě dále. Tradice aplikací zlatých nášivek a závěšků je obecně velmi stará v íránském prostředí. Příkladem může být oděv dámy z hrobu č. 1/620 z pohřebiště Ust-Alma na poloostrově Krym, datovaný do prvního století našeho letopočtu. Vícevrstvý šat s takto ozdobeným dekoltem a hrudí je doplněn kloboučkem, rovněž pošíťým aplikacemi (Krupa 2007, obr. 2). Spojení helénských a íránských vlivů je možné pozorovat ještě mnohem dál na východě – až v dalekém Afghánistánu. Zde na lokalitě Tillja Tepe, v samém centru někdejší říše íránských Kušánů, se podařilo prozkoumat vpravdě královské hrobky, spadající do období kolem přelomu letopočtu. Celkem šest hrobů, se zemřelými uloženými v dřevěných rakví, ukrývalo takřka neuvěřitelné množství zlatých šperků, nášivek z oděvů i pokrývek hlavy, náhrdelníků, závěšků či náramků veliké tvarové rozmanitosti, které byly zdobené rozličnými technikami, známými z doby stěhování národů i z území Evropy, a mnohdy vykládané drahými kameny. V případě hrobů č. II a III se zde také setkáváme s jedním významným typem předmětů – masivními zlatými náramky s kyjovitým zakončením, které se v době stěhování národů stávají rovněž královskými insigniemi, jak je známe z bohatých hrobů krále Childericha v Tournai nebo velmože z Blučiny (Schiltz, V. 2011).

Pro zajímavost dodejme, že podobné trojlaločnaté aplikace (bez závěsných oušek) pocházejí i ze Středomoří, konkrétně z neznámé lokality v „severní Sýrii“. V tomto případě se však pravděpodobně jedná o součásti opaskové garnitury (*Pinar 2015*, 261-262, obr. 9:10).

Stříbrné a zlaté spirálky z náhrdelníku

Hrob č. 14 (tab. 3:13, 14)

Hrob č. 17 (tab. 4:10)

Hrob č. 35 (tab. 7:20-29)

Hrob č. 38 (tab. 8:5-6)

Hrob č. 58 (tab. 12:13)

Hrob č. 135 (tab. 27:14)

Hrob č. 138 (tab. 28:13-14, 16)

Hrob č. 152 (tab. 31:15)

K nejstarším příkladům náleží kovová spirálka z náhrdelníku z hrobového celku č. 18 na pohřebišti v Družnoje u Simferopolu, kde sapadá ještě do druhé poloviny 5. století (Chrapunov 1998, obr. 9:3c). S kulturou federátů je spjat výskyt těchto korálků v hrobě v Hochfeldenu (*Kazanski 1997*, obr. 7:8-9).

Spirálky ze stříbrného či zlatého drátku přežívají i do 6. století. Příkladem může být exemplář z hrobu č. 102 v Lužici na Moravě, která již patří langobardské fázi (Tejral et al. (eds), 2011c, tab. 76:102/3). Velmi zajímavý příklad spirálek z náhrdelníku známe v kombinaci se závěšky ze zlatých římských mincí z Elsehovedu, region Svenborg, v kombinaci s torzem zlaté spony a prstenem, zhotoveným ze stočeného tordovaného drátu. Tento nález patří rovněž 6. století (*Mackeprang 1952*, tab. 23:16-18).

Vidíme, že spirálky náhrdelníku z drahých kovů jsou v zásadě poměrně vzácným šperkem, z toho důvodu je jejich výskyt v Praze-Zličíně hned v šesti hrobech velmi významný.

Stříbrné mnohostěnné kostky

Hrob č. 14 (tab. 3:15)

Hrob č. 35 (tab. 7:16-19, 31-32)

Hrob č. 108 (tab. 20:11)

Hrob č. 98 (tab. 19:8)

Hrob č. 138 (tab. 28:12)

Hrob č. 101 (tab. 19:12)

Se zajímavou situací se setkáváme v případě hrobu č. 35. Ten byl vybaven milodary v podobě trojvrstvého hřebene s trojúhelníkovitým držadlem a drobného stříbrného knoflíku, pocházejícího původně snad z uloupené spony. Vedle toho se dochovaly komponenty mimořádného náhrdelníku, který patrně unikl pozornosti vykrádačů. Ten byl tvořen celkem 759 miniaturními černými korálky o rozměru do 2 mm a dále dvěma zelenými korálky kolem 5 mm a otvorem zhruba 2 mm. Součástí náhrdelníku byly též nepochybně spirálky, stočené ze stříbrného drátku o 8-10 závitech, délce zhruba 10 mm a průměrem otvoru kolem milimetru. Těch bylo (soudě podle sedmi dochovaných a dále množství fragmentů) zhruba deset. Víme také, že náhrdelník uzavírala dvě stříbrná esíčka, která jsme již viděli například v hrobě dámy z Úherců. Zde však na první pohled upoutá, že každé z nich je trošku jiného tvaru. Zcela mimořádné jsou ovšem stříbrné polyedrické korálky (čtrnáctistěny), kostičky o rozměrech pohybujících se mezi 6-8 mm, průměr otvoru se pohybuje přes 2 mm. Známe jich z hrobu č. 35 celkem šest a všechny jsou zdobeny shodně na čtyřech stěnách dvěma vybějenými soustřednými kroužky. Tyto korálky si zaslouží naši bližší pozornost. Zcela přesné analogie totiž v podobě knoflíků kráslí hlavici a osičku vinutí hybridní spony z hrobu velmože z Blučiny na jižní Moravě (viz níže). Na polyedrických knoflicích i lučíku této spony se pak dále opakuje i naprosto totožná výzdoba v podobě dvojice soustředných kroužků, což by snad mohlo ukazovat na výrobu korálků i knoflíků a spony ve stejné šperkařské dílně.

Náhrdelník dámy z hrobu č. 35 snad byl vytvářen následovně: miniaturní černé korálky byly zhruba po 70-80 kusech prostřídány stříbrnými spirálkami. Vzhledem k průměru otvoru polyedrických knoflíků lze předpokládat, že byly navlékány přes miniaturní černé korálky, patrně vždy uprostřed mezi stříbrné spirálky. Větší dva korálky ze zeleného skla pak byly umístěné vždy mezi poslední dvojicí spirálek. Náhrdelník samotný pak zakončovala dvě esíčka.

Polyedrické kostky známe i z dalších zličínských hrobů, kde však jejich nízký počet nedovoluje bližší úvahy o rekonstrukci náhrdelníku. V rámci českých nálezů se pak podobná, snad stříbrná, kostka byla dále nalezena v hrobě č. 3/92 v Postolprtech, okr. Louny v poloze Seník, kde je datována do časně merovejského horizontu (*Blažek 1997*, 12, obr. 1:4).

Závěšky typu Solončy

Hrob č. 16 (tab. 4:4)

Hrob č. 53 (tab. 11:9-10)

Hrob č. 172 (tab. 37:3)

Tyto závěšky vyčlenila L. Vakulenkova jakožto typ Solončy na základě nálezů nedaleko Užhorodu na Ukrajině a poukázala na jejich východoevropský původ (*Vakulenko 1998*, 245, fig. 3:1-11). Nicméně je nutno dodat, že podobné závěšky se našly i v oblasti jihozápadního Německa (*Quast 2005*, tab. 61:26-32).

Zlatý exemplář závěšku, zhotovený ažurovou technikou, kombinující perličkové drátky s granulací a profilovaným závěsným ouškem, pochází z pokladu z roku 1911 z pozdní fáze kultury černjachovské z lokality Suluc, Măcin, jud. Tulcea v Rumunsku. Zde se vyskyt v kombinaci s dvěma masivními zlatými náramky, z nichž jeden odpovídá typu Blučina-Tournai, druhý pak je spleten ze zlatých masivních prutů (*Oanță-Marghitu (ed.) 2014*, obr. 104) (obr. 27:13-15).

Krásné příklady zlatých závěšků typu Solončy známe z Nasobůrek na Moravě (*Proházka 2008*) (obr. 66), které představují nejbližší analogii pro exempláře z bohatého hrobu z Úherců (obr. 27:12), zhotovené ze stejného kovu. Zároveň tyto exempláře představují spojnicí k postčernjachovskému exempláři ze Sulucu.

V pozdější fázi doby stěhování národů nacházíme medailon typu Solončy v hrobě č. 28 v Záluží u Čelákovic (*Svoboda 1965*, tab. 96:8).

Zajímavé je také provázání tvaru těchto závěšků ke zlatým severským brakteátům. Kupříkladu medailon z hrobu č. 16 nachází paralelu v brakteátu z lokality Finnekumla na Gotlandu (*Mackeprang 1951*, tab. 20:10). Vedle brakteátů se velmi podobné závěšky typu Solončy, jaké známe ze zličínských hrobů č. 53 a 172, vyskytují v hrobě č. 20 v Obermöllernu, Kr. Naumburg (*Schmidt 1961*, tab. 76:a-f).

Obr. 27: 1-2), Praha-Zličín, hrob č. 16, 3-4) Praha-Zličín, hrob č. 53, 5-11) Praha-Zličín, hrob č. 172, 12) Úherce (podle *Jiřík et al. 2015*), 13-15) Suluc (podle *Oanță-Marghitu (ed.) 2014*).

V merovejském období jsou závěsky blížkétypu Solončy známé i z prostředí řadových pohřebišť na Západě. Příkladem může být exemplář z hrobu 2121 z Arcy Ste. Restitue, hrobu 862 na lokalitě Brény Alzey (*Kühn 1965*, 144, 155, 224-225, obr. 40, 46, 88). Ovšem překvapivě nacházíme překvapivý vztah mezi těmito závěsky vinařické skupiny a drobnými stříbrnými diskovitými sponami časně merovejského období v Bavorsku. Ty mají zpravidla centrální medailon, jenž je vyplněn motivy z perličkového drátu v podobě esíček, palmet a podobně, jak je známe z našich příkladů závěsků. Centrální medailon je pak doplněn bordurou,

kteřá je vytvářena v příhrádkovém stylu. Příkladem budiž nález z hrobu č. 762 v Altenerdingu, jenž je datován již do období mezi léty 525-600 n. l. (*Losert – Pleterski 2003*, 148, obr. 19:5-6; *Haas-Gebhard (ed.) 2010*, 186-187).

Závěšky typu Solončy patrně opět reflektují patrně vnější provinciální či mediteránní impulzy. Ačkoliv zde dochované příklady jsou patrně chronologicky o něco mladší (6. století n. l.), je u nich akcentován vliv helénistické řemeslné tradice. Příkladem je jeden ze zachovaných honosných náhrdelníků z pokladu v Pantalice, prov. Syrakusy, kde dvojice podobných závěšků zakončuje honosný náhrdelník tvořený safíry, ametisty a perlami. Obdobně je utvářen náhrdelník z pokladu z Caesareie Přímořské (Caesarea Maritima) v Izraeli, kde zlaté fasetované perly alternují korálky z modrého skla. Výrazněji propracovaný je pak filigránový motiv na exempláři z depotu z Kypru, kde se střídají korálky ze smaragdu s perlami (*Yeroulanou 2011*, 348-350, obr. 16 a 18).

Stříbrná esíčka zakončující náhrdelník

Hrob č. 35 (tab. 7:33-34)

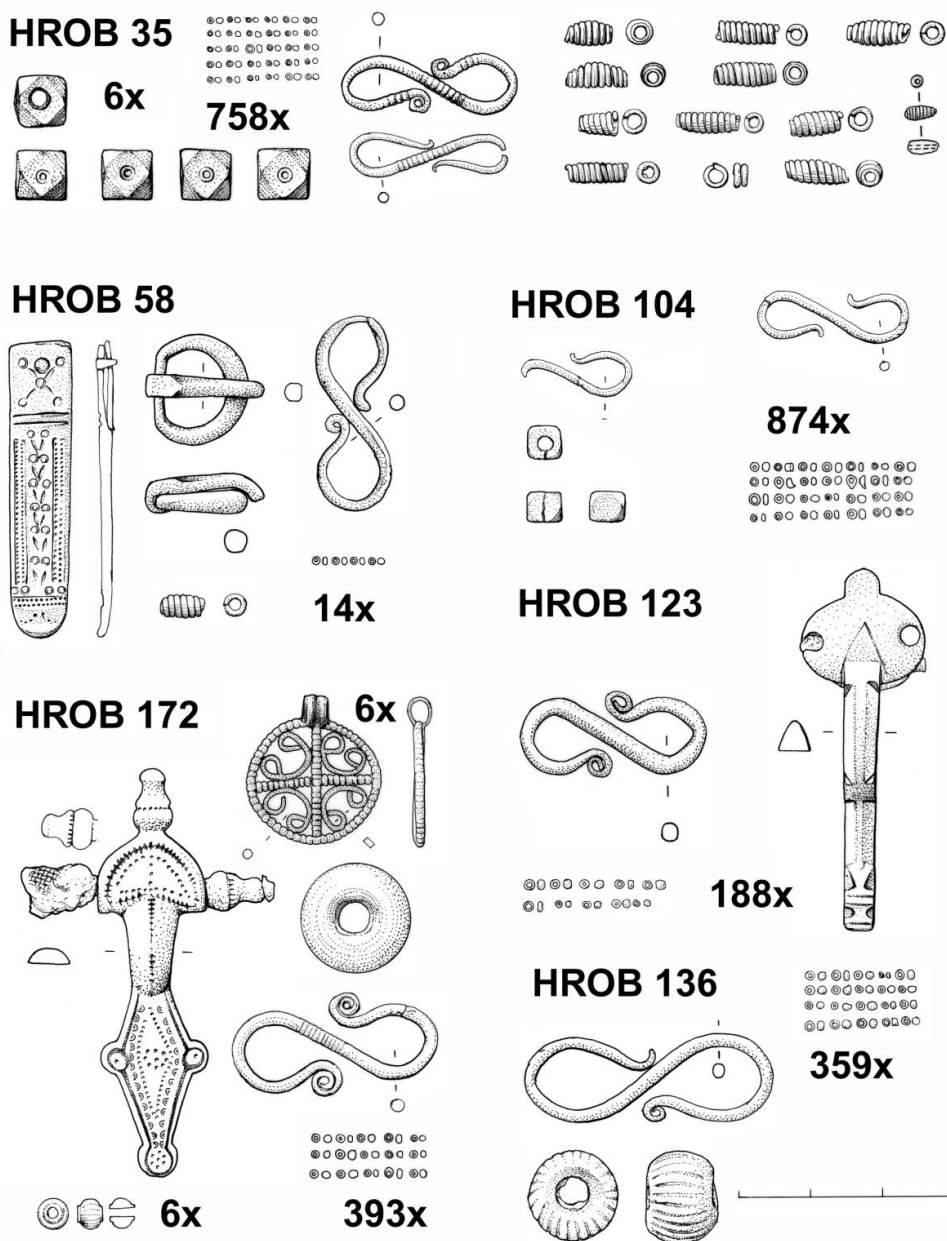
Hrob č. 58 (tab. 12)

Hrob č. 123 (tab. 24:14)

Hrob č. 172 (tab. 36:7)

Hrob č. 175 (tab. 38:3)

Esíčky z náhrdelníků z období 4. a 5. století se souborně věnoval Robert Koch. Na základě rešerše literatury zná z pozdně římského horizontu následující exempláře: Großhobing, Lauffen am Neckar, Kleinlangheim, Zähringer Burgberg, Gondorf an der Mosel, Wiesbaden, Dienstedt. Omylem sem řadí i Úherce v Čechách, místo Soběsuk, jež se následně objevují v textu. Z průběhu 5. století pak jmenuje nálezy z lokalit: Gelbe Bürg, Kipfenberg an der Altmühl, Basilej-Gotterbarmweg, Eschborn, Sponeck am Kaiserstuhl, Wyhl am Kaiserstuhl, Herten, Lahr, Künzing, Schleheim a opět Úherce. Vyneseno kartograficky pro období pozdní doby římské jsou nálezy jednotlivě roztroušeny v Pomohání, na řece Neckaru, horním Porýní a Čechách. Pro následující období 5. století se naopak jeví se nápadná koncentrace nálezů v oblasti Bádenska-Würtemberska a Bavorska. Nález z Úherců zde vyčnívá jako jistá „výjimka“ (*Koch 1998*, 211-220, obr. 1-4). Vzhledem k počtu nových exemplářů v Praze-Zličíně se celková podoba distribuční mapy esíček z náhrdelníku mění.

Obr. 28: Praha-Zličín. Příklady hrobů s náhrdelníky pojenými esíčky (Kresba M. Černý).

Stříbrná esíčka zakončují honosný nákrčník například v případě hrobu 6 v Basileji-Gotterbarmwegu, který je datován sponami typu Sokolnice-Gursuf do druhé poloviny 5. století (Schulze-Dörrlamm 1986b, 349, obr. 4:1).

Stříbrné gombíky z dutých plechových polokoulí

Hrob č. 41 (tab. 8:10, 22, 9:1-2)

Hrob č. 53 (tab. 11:7)

Hrob č. 151 (tab. 30:1)

Hrob č. 121 (tab. 24:1)

Hrob č. 168 (tab. 34:28)

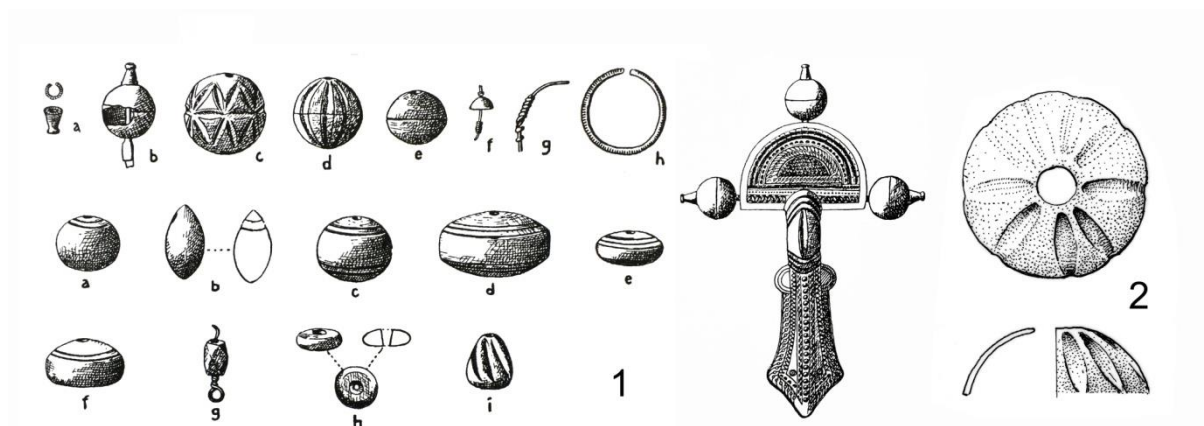
Hrob č. 127 (tab. 24:15)

Drobné stříbrné gombičky pocházejí z hrobu č. 168, kde se vyskytly v kombinaci s plechovými sponami typu Wiesbaden první třetiny 5. století.

Plechové gombíky, tvořící komponenty náhrdelníků a zhotovené ze dvou dutých polokoulí, jsou šperkem původně vycházejícím z provinciálních dílen. Příkladem budiž honosný náhrdelník, kombinující zlaté gombíky a skleněné perly, nalezený v hrobě 8 na pohřebišti Mnichov-Harlaching z poloviny 4. století (*Haas-Gebhard (ed.) 2010*, 114-115). V chronologicky blízkém souboru jsou známy čtyři exempláře zlatých plechových gombíků s otvory lemovanými perličkovým drátkem z bohatého náhrdelníku z druhého hrobu ve Wulfenu ve středním Německu. Tento hrob je na základě přítomnosti pokročilých spon typu Wiesbaden datován do prostřední třetiny 5. století (*Schmidt 1961*, tab. 51:c; *Werner 1981*, 241-244; *Bemmann 2001*, 85, obr. 18).

Asi nejhonosnějším příkladem gombíku byl původně exemplář z hrobu č. 41, jenž je dochován pouze několika fragmenty jedné z polokoulí. Jednalo se tentokrát o žárem zlacený stříbrný plech, přičemž stěny gombíku nesly podélné kanelování. Příznačně se zlacení dochovalo především v místě žlábků. S gombíky s největší pravděpodobností souvisí též kroužky stočené ze stříbrného perličkového drátku, které nejspíše podobně jako v hrobě č. 151, lemovaly otvory z obou stran gombíku. Počet pěti těchto drátků ukazuje, že v původní výbavě hrobu mohly být minimálně tři tyto honosné zlacené gombíky. Podobné kanelované gombíky byly dále zjištěny v rámci hrobu č. II v Apahidě (*Depeyrot 2009*, obr. na straně 164 dole, obr. na str. 168 dole) a především z pokladu z Kiełpina. Zde se vyslytly tyto gombíky v kombinaci se sponami typu Wiesbaden pobaltské varianty. Dva krásné příklady kanelovaných gombíků jsou interpretovány jako knoflíky ze záhlavních destiček velkých spon (*Knöpfe von Kopfplatten von Bügelfibeln*) (*Hilberg 2009*, 153, obr. 5.56:c-d) (obr. 29:1). V případě zličínského nálezu z hrobu č. 41 to tedy znamená, že 1) v tomto hrobě byla původně ještě jedna spona (typu Wiesbaden?), která padla za oběť vykrádání, 2) naopak exempláře z Kiełpina

naopak představují exempláře z náhrdelníku, společně s jantarovými perlami, jež byly také součástí nálezu.³⁸

Obr. 29: 1) Kiełpino (podle Hilberg 2009), 2) Praha-Zličín, hrob č. 41 – rekonstrukce vzhledu polokoule (kresba Martin Černý).

Pro naše úvahy není bez zajímavosti, že prakticky totožné gombíky, zhotovené ze zlata, pouze doplněné drobnými závěsky imitujícími lístky, tvořily mimořádně honosný náhrdelník, jenž byl objeven na druhé straně Euroasie – konkrétně v severní mohyle na lokalitě Hwangnam Daechong v Jižní Korey. Ham Soon-Seop, jenž tyto nálezy publikuje, popisuje totožný technologický proces montáže dvou polokoulí ze zlatého plechu. Podobně jako v prostředí evropského barbarika byly tyto kovové korálky užívány nejen k zhotovení nákladných náhrdelníků, ale objevují se rovněž jako výzdobné elementy náušnic, náramků či jako samostatné závěsky. V některých případech je doložen náhrdelník tvořený pouze kovovými korálky, jindy známe kombinaci kovových a skleněných korálků – přesně jako v případě zličínského hrobu. Výše uvedený náhrdelník je datován do druhé poloviny 5. století n. l. a společně s dalšími insigniemi statusu vládnoucí dynastie zdejšího království Silla (například zlatými korunami, zlatými náhrdelníky, tvořenými řetízkem – analogickými například nálezu z Nasobůrek, zlaté dýky sassánovského či severočernomořského původu z Gyerim-ro, hrobu č.

³⁸ Nelze však vyloučit ani jiný scénář. Hroby 41 a 42 v Praze-Zličíně byly vykradeny pomocí jediné šachty, která se teprve směrem ke dnu rozdělila na dvě. Oba hroby byly tedy vylupovány simultánně Nelze tedy vyloučit, že některé předměty, respektive jejich fragmenty, nalezené v hrobě č. 41, pocházejí ve skutečnosti z hrobu 42. Teoreticky by se to mohlo týkat zlaté fólie z předmětu, zdobeném ve stylu cloisonné, a pak právě tohoto zlomku gombíku. V případě, že by měl Kiełpina Hilberg v. Hilberg pravdu a skutečně tyto exempláře pocházejí ze spony, pak bychom mohli očekávat (vzhledem k datování – viz výše) velkou plechovou nebo litou sponu typu Wiesbaden právě v hrobě č. 42. Vskutku podobné kanelované gombíky, sloužící jakožto knoflíky honosných spon, známe například z Úherců (Svoboda 1965, tab. 31:7). K záměně by teoreticky mohlo dojít při „tanci“ v hrobové jámě, třídění kořisti a jejím prohlížení.

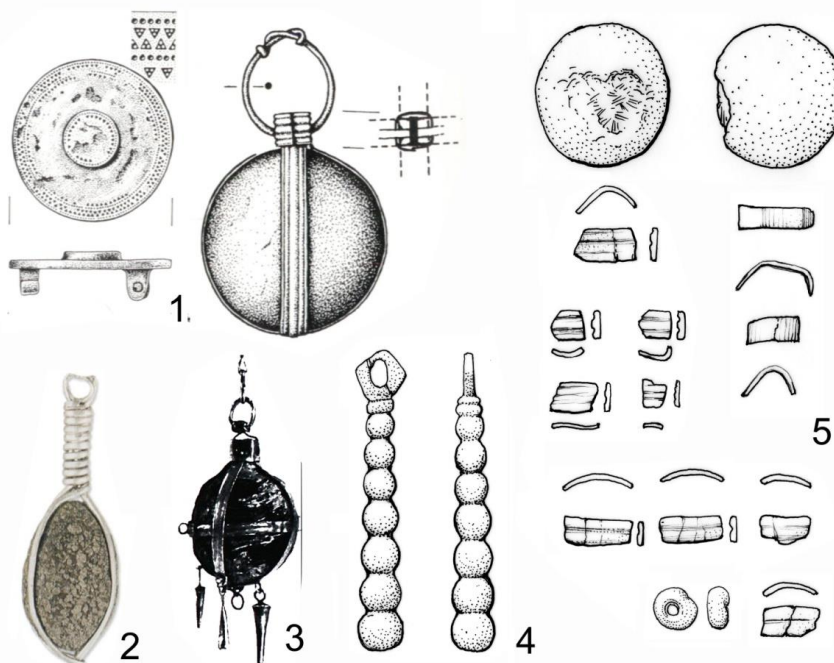
14 či dutého skla, atd.) představuje součást souboru předmětů mediteránního a středoasijského původu, které se na výspu Asie dostali prostřednictvím nomádských kultur z centra kontinentu (*Soon-Seop 2013*, 60, obr. 3.14).

Kulička z nerostu (?) osazená stříbrnými pásky a drátky a stříbrným housenkovitým závěskem

Hrob č. 41 (tab. 8:25, 26 + 8:14, 21, 28, 13)

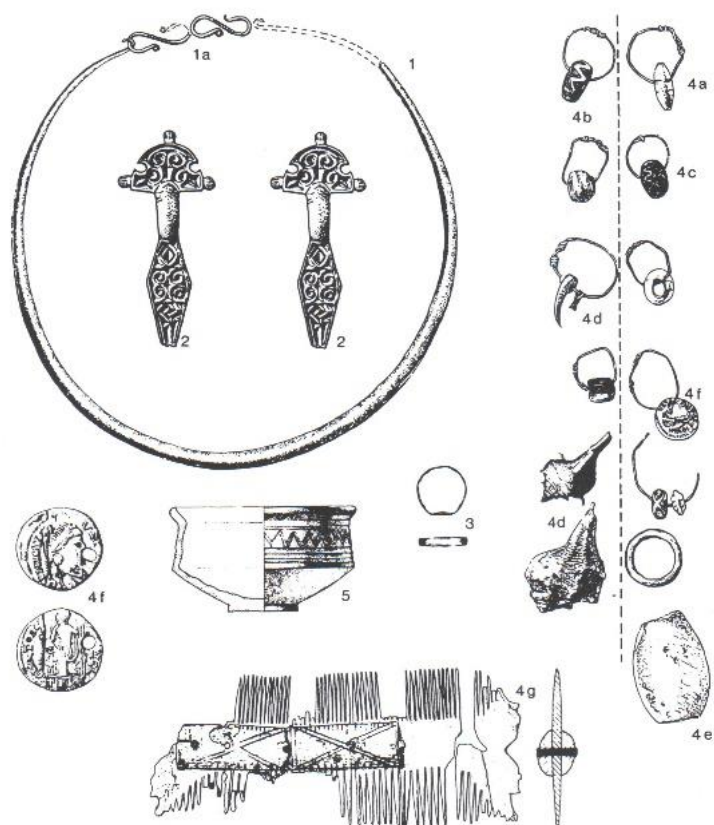
Dalším unikátem zličínského hrobu č. 41 je torzo předmětu, dochovaného v několika fragmentech, který lze interpretovat jako „magický amulet“. Jedná se konkrétně o kuličku z nerostu, jenž byl osazen stříbrnými zlacenými pásky, podobně jako nálezy z Pritzieru (*Schuld 1955*, obr. 514:47C) nebo či Mnichova-Aubingu (*Dannheimer 1998*, 21, obr. 10-11). Nejbližší obdobou je však exemplář dochovaný včetně stříbrných drátků a závěsu z centrálního sídla v Oberleiserbergu. V tomto případě se jedná o minerál kvarcit/pyrit (*Stuppner 2006*, obr. 58:d) (obr. 30:2). Dále nelze vyloučit, že s tímto předmětem původně souvisel též stříbrný „housenkovitý“ závěsek (tab. 8:14; obr. 30:4), jehož nejbližší analogii spatřujeme v hrobě č. 190 na pohřebišti v Pleidesheimu v jihozápadním Německu, kde se vyskytl v kombinaci s dlouhými vzájemně očky propojenými stříbrnými spirálkami z opasku. V tomto případě je ovšem závěsek datován do merovejského období (*Koch 2001*, 262-263, tab. 75:9). Tento závěsek ovšem také svým tvarem silně upomíná tzv. jehlicovité závěsky, které jsou součástí honosných zlatých náhrdelníků mediteránního původu a které známe například z lokality La Valeta del Valero, dále Untersiebenbrunn, Bakodpuszty, Hochfeldenu či Kerče. Zatímco exempláře závěsků z prvních tří lokalit jsou zhotoveny technikou odlití, závěsky z Hochfeldenu a Kerče byly vyrobeny srolováním tenkého zlatého plechu. Zličínský závěsek tedy představuje „lacinější“ stříbrnou imitaci „západní“ verze litých závěsků. Kombinace jehlicových závěsků a „magických“ koulí je doložena například nálezem dvou exemplářů v pokladu v Torredojimenu, byť jeho datace je o něco mladší (*Pinar Gil 2007*, 175-177, obr. 12-13) (obr. 30:3). Podobně jako byla osazena kulička stříbrnými pásky, i jeden exemplář skleněného korálku z tohoto hrobu byl zjevně osazen stříbrným drátkem (tab. 8:21, 28, 13). Podobná drátěná poutka sloužila například k osazení korálků, patrně mořských lastur a dalších předmětů v hrobě 6 v Basileji-Gotterbarmwegu. Tento příklad je pro naše srovnání velmi zajímavý i tím, že se zde vyskytl totožný typ spon typu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf jako v našem případě. Hrob byl dále doplněn honosným stříbrným nákrčníkem, zakončeným podobně jako některé exempláře náhrdelníků vinařické skupiny dvojicí stříbrných esíček. Nelze tak vyloučit, že ve skutečnosti

stříbrem osazené korálky a amulety s nákrčníkem přímo souvisely (*Schulze-Dörrlamm 1986b*, 349, obr. 4) (obr. 31). Ostatně podobně tomu mohlo být i v případě zličínského hrobu č. 41. Další příklad lokality, kde se vyskytl šperk tvořený amulety v podobě stříbrným drátkem osazenými korálky je kostrový hrob č. 3541 na pohřebišti v Issendorfu, jenž je datován plechovými sponami typu Breitenfurt (*Häßler 2002*, tab. 5:1:397). Velmi oblíbené byly tyto magické koule i v období merovejském, jak ukazuje nález z hrobu č. 615 ve Weingartenu. Tento exemplář má podobně profilované drátky z usazení, jako je tomu v případě zličínského exempláře (*Roth – Theune 1995*, tab. 230:7) (obr. 30:1). Podobně jako magické koule pak byly osazovány i další předměty, jakožto amulety (například vlašské ořechy, pecky broskvoní, atp.) (*Quast – Siegmann 2000*, 280-281).

Obr. 30: 1) Weingarten, hrob č. 615 (podle *Roth – Theune 1995*), 2) Oberleiserberg (podle *Stuppner 2006*), 3) Torredojimena (*Pinar Gil 2007*, 4-5) Praha-Zličín, hrob č. 41.

V případě hrobu č. 41 se pravděpodobně setkáváme s fragmentárně dochovaným honosným náhrdelníkem, který kombinoval žárem zlacené kanelované plechové gombíky v počtu minimálně tří kusů (viz výše), se skleněnými korálky, osazenými poutkem ze stříbrného drátku, dále miniaturními skleněnými korálky (35 kusů) a drobnými stříbrnými kostkami (doložena jedna). Podobně jako v případě prestižního náhrdelníku z prvního pokladu ze Szilágysomlió (viz níže) byla patrně centrálním prvkem náhrdelníku stříbrem osazená kulička nerostu, zakončená housenkovitým závěskem.

Obr. 31: Basilej-Gotterbarmweg, hrob č. 6 (podle *Schulze-Dörrlamm 1986*).

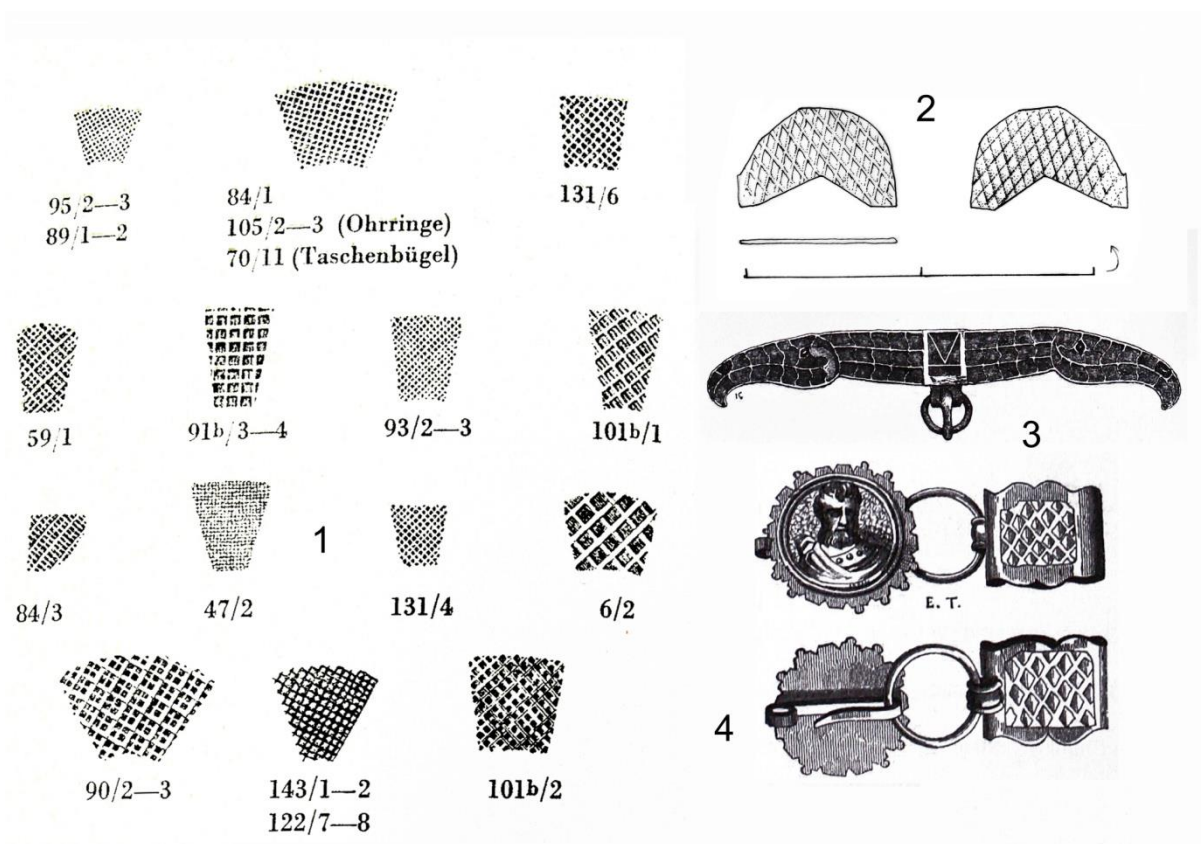
Zlatá fólie s lisovanou rastrovanou sítí z předmětu zdobného technikou cloisonné

Hrob č. 41 (tab. 8:20)

Dalším mimořádným předmětem, nalezeným v hrobě č. 41, je zlatá fólie s lisovanou rastrovanou fólií sloužící původně jako podklad granátové či almandinové výplně honosného předmětu, zdobného v příhrádkovém stylu cloisonné.

Zlatá fólie cloisonné ze „stříbrného hrobu“ 41 je jediným dokladem přítomnosti šperku zdobného v „klasickém“ polychromním příhrádkovém stylu, jenž unikl pozornosti při vykrádání. Zlatá fólie s lisovanou rastrovanou sítí tvořila podklad pro aplikaci průhledné vložky ze skla nebo polodrahokamu. Rastrovaný motiv bývá většinou tvořen čtvercovou sítí, kosočtverečná síť je vzácnější. Rovněž komplikovaný vykrojený tvar fólie ukazuje, že příhrádka, v níž se fólie nacházela, byla součástí komplikované kompozice, jakou známe například na zlatém kování sedla z Ravenny či honosném lemu štítu od řeky Sárvíz. Tyto lokality 2. poloviny 5. století zároveň tvoří chronologický rámec pro zličínský nález. Dnes už se nedozvíme, jaký předmět byl původně zdoben touto špičkovou šperkařskou technikou.

Mohlo se jednat o výzdobu terčovité spony, opaskové přezky, efektní kování brašny, anebo jiný, možná větší předmět.

Obr. 32: 1) typář vzorů zlatých a stříbrných fólií (podle Fremersdorf 1955), 2) Praha-Zličín, hrob č. 41, 3-4) Tournai (podle Depeyrot 2009).

Samotný vzor, který se na zlaté fólii objevuje, může být sám po způsobu otisku prstů důležitým dokladem provenience původního předmětu. V roce 1955 publikoval kupříkladu Fritz Fremersdorf typář mustřů, které se objevují v časně merovejském období ve vztahu k nálezu zlaté diskovité spony z Kolína nad Rýnem/Müngersdorfu a dalších 24 tentokráte stříbrných exemplářů, které jsou odvozovány z kolínské šperkařské dílny. V zásadě můžeme konstatovat, že tyto vzory kombinují různé varianty čtvercových sítí, síť kosočtverečná v nich naprosto chybí. S kolínskou dílnou tedy šperk ze Zličína nesouvisel jednak pochopitelně vzhledem k jeho chronologii, jednat geograficky (Fremersdorf 1955, 117-118, obr. 14) (obr. 32:1). Od doby Framersdorfovy publikace se novější bádání zaměřilo na katalogizaci motivů a hledání způsobu, jakým byly geometrické vzory lisovány. Birgit Arrheniusová se přiklání k názoru, že rastr vznikal lisováním zlaté fólie na podkladě, jímž byla mimořádně jemná tkanina. Vzhledem k tomu, že počet vláken by odpovídal v průměru 5-6 na jeden milimetr, odpovídal by textilní

otisk nejjemnějšímu hedvábí. Těmto nejluxusnějším tkaninám by odpovídala rastr s otiskem plátěné vazby a motivu, jenž připomíná vzor milimetrového papíru. Tato skutečnost znamená, že zlatnické dílny pracovaly kromě drahých kovů a polodrahokamů rovněž s tímto luxusním materiálem. Šikmé šrafování, jaké se vyskytlo v případě zličínského nálezů, pozoruje autorka na pozdějších skandinávských artefaktech, kde je ovšem fólie zhotovena z nezlacené stříbrné fólie kolkováním (Arrhenius 1982, 39-41). Tento výskyt však k bližší identifikaci geografického původu zličínského nálezů nepřispívá. Bohužel bližší nápovědou nejsou ani publikace většiny artefaktů zdobených v polychromném stylu, neboť jakkoliv efektní fotografie předmětů byly publikovány, detaily vzoru rastrovaných fólií nabízí pouze omezená jejich část. Některé výjimky jsou tvořeny kresebnou dokumentací a za zmínku stojí například nejstarší detailní vyobrazení předmětů z doby stěhování národů od J. Cocheta, neboť shodně provedená rastrovaná fólie zdobí kupříkladu ataši z Childerichova hrobu (Depeyrot 2009, 428, obr. na str. 432) (obr. 32:4). Zde se patrně jedná o fólii se vzorem zhotoveným pomocí vyběhnutí, jak snad nasvědčují drobné nepřesnosti a překryvy jednotlivých „buněk“.

Speciální skupinou nálezů s fólií tvořenou rastrem tvaru pronikajících se kroužků v geometrické mřížce známe z Kartága (kování pochvy saxu), páru spon z Villalta di Gazzo, prov. Padova v Itálii a diskovité spony z hrobu 5 v Unterhachingu (Haas-Gebhard (ed.) 2010, 70-71).

Pro úplnost dodejme, že techniku lisování fólie na podkladě rastrovaného materiálu za účelem vytvoření specifického vzoru záhy adaptovaly i dílny pracující pro zákazníky z řad federátů. Tímto způsobem vznikly například aplikace, zdobící dekolty vznešených dam, zhotovené ze zlaté fólie s lisovaným vzorem z okruhu Untersiebenbrunn-Airan/Moult-Hochfelden (stuně D1-D2a), kupříkladu plaketka s otiskem esíčka z perličkového drátu stočeného na koncích do tvaru šroubovice je další spojnici ke šperkařské práci ze Zličína (viz výše). Technikou presovaného tenkého plechu či fólie však byly zhotoveny též zlaté diadémy, které známe z hunského období z významných hrobových kontextů, jejichž nositelé bývají interpretováni jako reprezentanti klientských států římské říše, jako například z „knížecího“ hrobu v Concești v Rumunsku, či hrobů v oblasti Kimerijského Bosporu: Jurga-Oba, hrobka 4, či Kerč, hora Mithridatova, Panticapeion a Tuzla. I zde je tedy spatřován vliv klasické řecko-římské šperkařské tradice (Kazanski 2017, 200). Později se objevuje stejným postupem lisovaný dekor v případě křížů, zhotovených ze zlaté fólie (německy „Goldblattkreutz“) v oblasti alamanské poloviny 7. století (např. Lauchheim hrob č. 32). Ani v tomto případě

ovšem nepřekvapí, že se s těmito kříži setkáváme i ve Středomoří, konkrétně v prostředí langobardském (např. *Roth 1978*, 646).

Obr. 33) Lauchheim, příklady křížků ze zlaté fólie s presovaným motivem, 2. polovina 6. století (Foto: Archäologisches Landesmuseum Bade-Württemberg, Konstanz)

3.4) Jehlice

Hrob č. 3 (tab. 1:8)

Hrob č. 35 (tab. 7:14)

Hrob č. 136 (tab. 28:6)

Hrob č. 142 (tab. 28:19)

Zličínské jehlice jsou takřka bez analogií. Známe sice množství různých tvarů především z oblasti při Severním moři z období odpovídající zhruba prostřední třetině 5. století, s nimiž můžeme exemplář ze zličínského hrobu č. 35 vcelku vágně porovnávat (Böhmův horizont B) (*Tejral 1997*, 327-328, obr. 8). V případě exempláře z hrobu č. 3 snad (pokud můžeme důvěřovat zjednodušené kresbě) nacházíme analogii v případě nálezů z hrobů 1873 ve Wiesbadenu-Waltherschengarten (*Buchinger 1997*, tab. 38:23). Exemplář s drobnou kostičkou na hlavici z hrobu č. 136 nachází jistou paralelu v exempláři z hrobech č. 67 a 214 ve Weingartenu. Tyto exempláře jsou však v porovnání se zličínským nálezem zdobenější (*Roth – Theune 1995*, tab. 23:B1, 69:10). Zvláštním tvarem je kostěná jehlice s průvrtem, která je spíše

nástrojem, než šperkem. Její analogii můžeme uvést například z centrální alamanské lokality Runder Berg (*Koch 1994*, 19, 32, tab. 2:38).

3.5) Prsten

Hrob č. 135 (tab. 27:11)

Další exemplář prstenu, ztočený do spirály je znám z časně nomádského prostředí Panonie v hrobě z Csorny (*Tejral 2010*, 101, obr. 10:20), či hrobu č. 18 z Vajugy, kde se exemplář vyskytl v kombinaci s párem spon typu Vyškov/Bratei (*Špehar 2012*, 42, obr. 11:E). Další příklad, datovatelný do období stupně D2-D3 nalézáme v hrobě č. 3 v Eschbornu v Pomohání (*Ament 1992*, tab. 10:4). Zličínský exemplář je ovšem výjimečný tím, že byl stočen z pásku ze zlatého profilovaného plechu, jaký byl využíván při zhotovování závěsných oušek, jaká známe u zlatých římských mincí, závěsků typu Úherce, nebo dokonce některých pozdějších severských zlatých brakteátů. Dá se tedy předpokládat, že i výroba těchto amuletů náležela do repertoáru šperkaře, jenž pracoval pro zličínskou nobilitu.

3.6) Nákrčník

Hrob č. 162 (tab. 33:6)

Za nejstarší exempláře, zhotovené z masivního drátu z drahého kovu lze považovat zlaté exempláře typu Keszthély-Ziegellei (*Tejral 2011*, 143, obr. 102; *Nothnagel 2013*, 32-40). Na našem území známe takový exemplář z bohatého hrobu z Břízy (*Svoboda 1965*, tab. 21:5). Z období stupně D2 známe exemplář tordovaného nákrčníku z hrobu č. 17 v Litovicích (*Pleinerová 2006*, obr. 13:2).

Stříbrné exempláře, jaký známe i ze zličínského hrobu č. 162 jsou spjaté s mladším horizontem, konkrétně přelomu 5. a 6. století. Nejbližší analogií je exemplář z bohatého hrobu v Praze-Libni (*Svoboda 1965*, tab. 33:5). Dalším exemplářem téhož typu je v Čechách nález z tzv. velkého objektu v Lebenicích na Kolínsku (*Rybová – Soudský 1962*; *Waldhauser 2001*, 417-440).

3.7) Fragmenty kroužkových pancířů

Hrob č. 8 (tab. 3:11)

Hrob č. 108 (tab. 20:8)

Výjimečným nálezem je na první pohled nevzhledný kus korodovaného železného předmětu, který je možno velmi pravděpodobně spojit se zbrojí, konkrétně se jedná o fragmenty kroužkového pancíře, který byl objeven v hrobech č. 8 a 108 byly na základě antropologie označeny jako dívčí. Výskyt v ženském hrobě může být vnímán jako poměrně neobvyklý jev, který je nicméně doložen i na jiných pohřebištích doby stěhování národů a merovejského období. Podobný fragment kroužkového pancíře je znám například z bohatého ženského hrobu z Wulfenu v Durynsku, který je datován přibližně do poloviny 5. století (*Schmidt 1961*, tab. 50-51). Birgit Dübner-Mantheyová předpokládá, že by se v tomto případě mohlo jednat o funkci amuletu, ochranného předmětu v boji se zlem či démony (Dübner-Manthey 1990, 81). Další nálezy pocházející například oblasti Ulmu, Pfullingenu a Weinagertenu v jihozápadním Německu (*Quast 2006*, tab. 53:3862/3; *Roth – Theune 1995*, tab. 70:10). Fragmenty pancířů známe například také z birituálního pohřebiště v Issendorfu v dolním Polabí, konkrétně z hrobů 3773, 3862 (Weber 2000, tab. 33, 53), a dále Liebenau z hrobu v sektoru č. N10/B1 (*Häßler 1990*, tab. 80) a tento zvyk můžeme sledovat s labsko-germánským okruhem dále až na lonagobardskou Moravu (*Tejral et al. (eds), 2011c*, tab. 72:16, 73:10). Výskyt v rámci východomerovejského okruhu dále až v Potisí ilustruje pak fragment pancíře z hrobu č. 49 na pohřebišti Szolnok-Szanda (*Bóna 2002b*, tab. 35:49/2).

Nálezy kompletnějších exemplářů kroužkových pancířů jsou obecně velmi vzácné. O jejich vzhledu si můžeme učinit představu na základě dochovaného exempláře z knížecího hrobu v Gammertingenu v Bádensku-Würtembersku, kde se vyskytl v kombinaci s přílbou baldenheimského typu z první poloviny 6. století. Právě tato kombinace je důležitá pro celkový vzhled. Je-li totiž přílba takéž vybavena kroužkovým závěsem, pak je zpravidla samotný osníř krátký a zakončen u krku. V případě hrobu z Gammertingenu tomu bylo právě naopak. Kroužková košile končila nad koleny bojovníka a buď na ramenou, nebo nad lokty (*Gröbbels 1905*, tab. VII) (obr. 34). Jaké podoby byly původní pancíře z Prahy-Zličína, zůstává otevřenou záležitostí.

Obr. 34: Knížecí hrob z Gammertingenu v Bádensku-Würtembersku, kroužková zbroj a detail kroužkového pletiva. Foto: Landesmuseum Stuttgart.

3.8) Šipky

Hrob č. 70 (tab. 14:17)

Hrob č. 76 (tab. 15:3)

Hrob č. 143 (tab. 28:21)

Šipka s tulejí pochází z našeho sousedství například ze Staffelbergu v horním Pomohání (Haberstroh 2000, obr. 113:4). Celé spektrum tvarů šipek počínaje trojhrbitými, přes tvary s řapem, konče s tulejí byly nalezeny v prostoru pozdně antické pevnosti Bürgle u Gundremingenu v Bavorsku. V rámci této pevnosti se předpokládá přítomnost barbarských

federátů rozmanitého původu (*Bender (ed.) 1996*, obr. 24:118-130). Šipky s tulejí lze pro dané období považovat za pro středoevropské barbarikum domácí formu, příkladem budiž hrob 1/1957 v Liebenau (*Tejral 2015*, 137, obr. 7).

Trojhrbité šipky jsou znakem časných nomádských hrobů ve středním Podunají, např. hrob z roku 1930 ve Vídni-Simeringu, a prototypy těchto zbraní lze hledat ve střední Asii, např. Aktobe II, Zevakino, Kyzyl Adyr nebo Kyzyl Kainar Tobe v Kazachstánu. Ve všech těchto případech se trojhrbité šipky vyskytují v kombinaci s komponenty reflexního luku (*Tejral 2010*, 85-87, 89, 95, obr. 2, 4-5, 7-8).

Trojhrbité šipky se ovšem vyskytují i mimo „jádro“ hunského kulturního okruhu. Příkladem je dvojhrob z roku 1905, objevený v Teterowě v oblasti centrálního Meklenburska. Zde byli pohřbeni dva muži s orientací S-J v hrobce obložené kamennými plotnami. V hrobě se podařilo nalézt spathu s příčkou a dobře zachovalou dřevěnou pochvou se stříbrnými kovánkami, dále právě sadu trojhrbitých šipek, poháru typu Barshalder/Prša/Kapušany a další předměty, datované do druhé poloviny 5. století. Nález je nověji interpretován jako doklad transformace hunských vlivů prostřednictvím durynské nobility (*Hauke 2002*, 234-235, obr. 3; *Bitner-Wróblewska – Kontny 2006*, 117). Dalším podobným příkladem je nález z hrobu č. 336 v Plinkaigalisku v Litvě, který je datován šířeji do starší fáze doby stěhování národů. Anna Bitner-Wróblewska vypočítává další nálezy trojhrbitých šipek z Litvy. Pro interpretaci výskytu těchto šipek je důležitý jejich archeologický kontext. V případě zmíněného hrobu v Plinkaigalisku se našly šipky „zastřelené“ v kostech pohřbeného jedince. Stopy destrukce a boje jsou dokumentovány v případě hradiště Aukštadvaris, kde se podařilo opět najít trojhrbité šipky. Podobná situace byla dokumentována i v Karnavé, kde byly též nalezeny fragmenty lidské lebky. V sousedních oblastech byly nalezeny trojhrbité šipky nalezeny především na sídlištích v Podněpří, v rámci kultury kyjevské a moščiňské, a centrálním Povolží. V rámci pozdně římských kultur, spjatých s germánským osídlením, tedy kultury wielbarské a przeworské jde spíše o ojedinělé nálezy. Mnohem četnější jsou nálezy v oblastech zasažených přímo nomádským vlivem, jako je příklad hrobu č. 135 na lokalitě Ust'-Al'ma na Krymském poloostrově. Trojhrbité šipky jsou pak kupříkladu spjaté se zánikovým horizontem sídliště v Banské Bystrici–Selcích z období kolem roku 400 n. l. Jako doklad široké adaptace tohoto zbraňového systému podmaněnými národy ve středním Podunají jsou zmiňovány především nálezy z Potisí, připisované Gepidům (*Bitner-Wróblewska – Kontny 2006*, 104-119). Podobným příkladem je i hrob knížete z Blučiny, opět vybavený reflexním lukem a trojhrbitými šipkami (např. *Tejral 2015*, obr. 42).

Na druhou stranu rozšíření trojbřítých šipek geograficky zásadně překračuje námi sledovaný středoevropský region a předpokládá se jejich vývoj z projektilů doby železné v nomádském prostředí euroasijských stepí a zároveň společný vývoj s kompozičním lukem (např. JV Arábie: *Delrue 2007*, 247-248).

3.9) Nože

Hrob 3 (tab. 1:5)

Hrob č. 19 (tab. 5:8)

Hrob č. 21 (tab. 6:1)

Hrob č. 119 (tab. 23:6)

Hrob č. 53 (tab. 11:8)

Hrob č. 109 (tab. 21:3)

Nože jakožto funkční nástroje, které nejsou příliš chronologicky signifikantní, se v rámci zličínského pohřebiště vyskytly v šesti hrobech. Tento velmi omezený počet je v přímém kontrastu s výskytem nožů v přinejmenším 254 hrobech v bavorském Altenerdingu. Tento počet umožnil autorům seriaci na základě pohlaví a věku pohřbených jedinců, v jejichž hrobech se nože objevily. Mohli konstatovat, že relativně menší počet nožů se vyskytl v hrobech mladých žen. V celkovém počtu 127 hrobů děvčat se vyskytly nože pouze ve dvou případech (*Losert – Pleterski 2003*, 236-240, obr. 49-51). Tento způsob seriace můžeme v našem případě sledovat pouze velmi omezeně; hrob č. 3 je bez určení pohlaví a věku, hrob č. 19 je žena ve věku 45-50 let, hrob č. 21 patřil dle rozměru hrobové jámy dospělému jedinci a v hrobě č. 113 spočinul muž ve věku 45-50 let.

3.11) Hřebeny

Jedním z nejdůležitějších toaletních předmětů jsou nepochybně hřebeny. V rámci výzkumu v Praze-Zličíně bylo nalezeno šest hřebenů několika typů. Ve všech případech šlo o trojvrstvé exempláře zhotovované kompletací z jednotlivých parohových destiček.

Na základě polohy hřebenů v nálezových situacích zličínského pohřebiště můžeme testovat, do jaké míry je v našem prostředí relevantní možnost, že hřebeny byly nošeny jako součást účesu (Petković 1998, 219). Byl by to podobný způsob, jaký známe ze stylu *biedermeier* či *secese* z Evropy a severní Ameriky. Není bez zajímavosti, že mezi tehdy rozšířenými evropskými hřebeny se objevují i takové, které připomínají pozdně antický hřeben s jazykovitou rukojetí typu Thomas III. Příkladem může být exemplář, který má ve sbírkách *Museum of Fine Arts* v Bostonu (obr. 35). Tato nápadná podobnost může naznačovat, že se tu nejspíše setkáváme s tvarem vycházejícím z jeho praktického užití při tvorbě bohatých účesů. Ty by se však v pozdně antickém období netýkaly výhradně žen, neboť stejně četné jsou hřebeny i v hrobech mužů (kupříkladu ve zličínském hrobě č. 113).

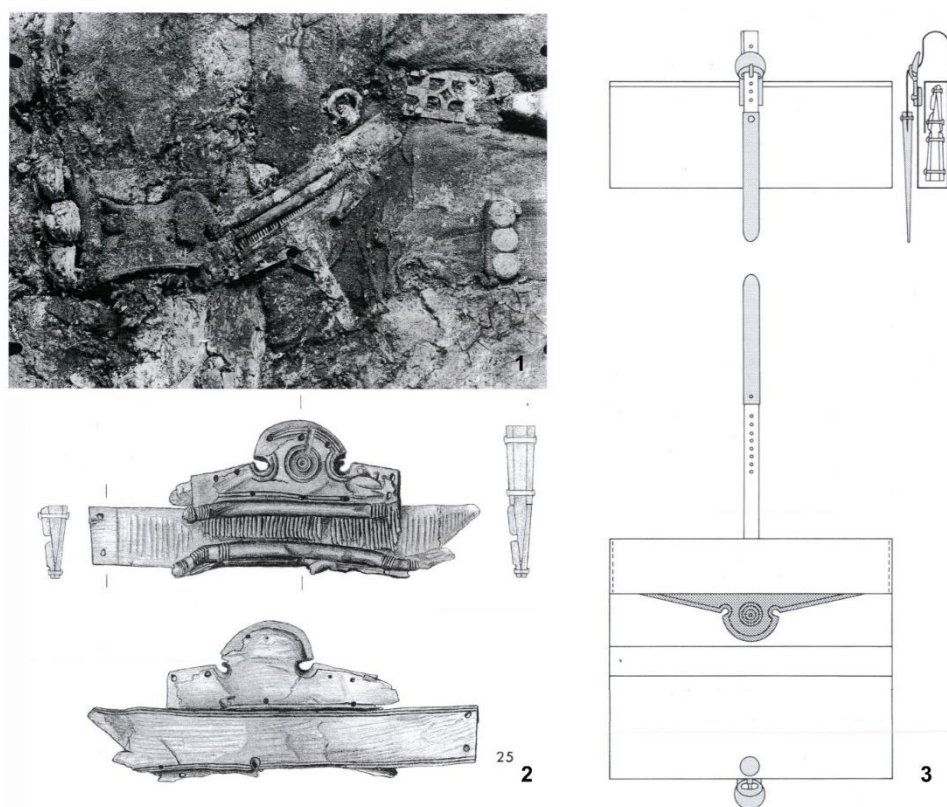

Obr. 35: Hřeben 19. století z bostonského muzea a honosný účes. *Museum of Fine Arts* v Bostonu.

V hrobech č. 95 a 97 šlo o oboustranné hřebeny, jejichž původní poloha nálezů by mohla představovat jejich funkci jako součástí účesu podporovat (v případě hrobu č. 95 to byla oblast hlavy, v hrobě č. 97 levá strana hlavy či levé rameno). V oblasti hlavy či ramen byl nalezen též hřeben s trojúhelníkovitým držadlem typu Thomas III v hrobě č. 35. Naopak v hrobech vybavených hřebenem s jazykovitou rukojetí typu Thomas III pozorujeme, že součástí účesu spíše nebyly. V hrobě č. 3 byl tento hřeben nalezen u levého boku či stehna, v hrobě č. 108

uprostřed hrobové jámy, tedy zhruba v oblasti pánve/stehenních kostí. V těchto případech se můžeme domnívat, že hřebeny byly součástí toaletních souprav, nošených například v kožených brašnách na opascích. Příkladem hřebene s omegovitou rukojetí, derivátu typu Thomas III, jenž byl zjevně součástí militárního opasku, je nález z mohyly č. 2 v Högomu ve středním Švédsku. Tento exemplář měl nejen pouzdro na ochranu zubů, ale celý předmět ještě byl umístěn ve speciální kožené brašně, z níž se dochovala přezka a nákončí řemení. Součástí výbavy bylo též křesadlo a pinzeta (*Ramqvist 1992*, 103-105, obr. 57-59, tab. 77) (obr. 36). Tento nález umožnil rekonstrukci a otevírá tak otázku, zdali i v ostatních případech, kdy máme poznatky o tom, že hřeben byl součástí vybavení opasku, nebyl tento předmět také chráněn pro ten účel zhotovenými taštičkami.

Nejinak je tomu i v případě zličínského hrobu č. 113, kde byl sice exemplář hřebene typu Thomas III objeven v oblasti hlavy, avšak byl vybaven ochranným pouzdrem zubů hřebene, což by jeho použití rámci při úpravě účesu znemožňovalo.

Obr. 36: Mohyla č. II, Högom, střední Švédsko. Náleze hřebene typu Thomas III pouzdem a torzem kožené brašny jakožto součásti opaskové garnitury (podle *Ramqvist 1992*).

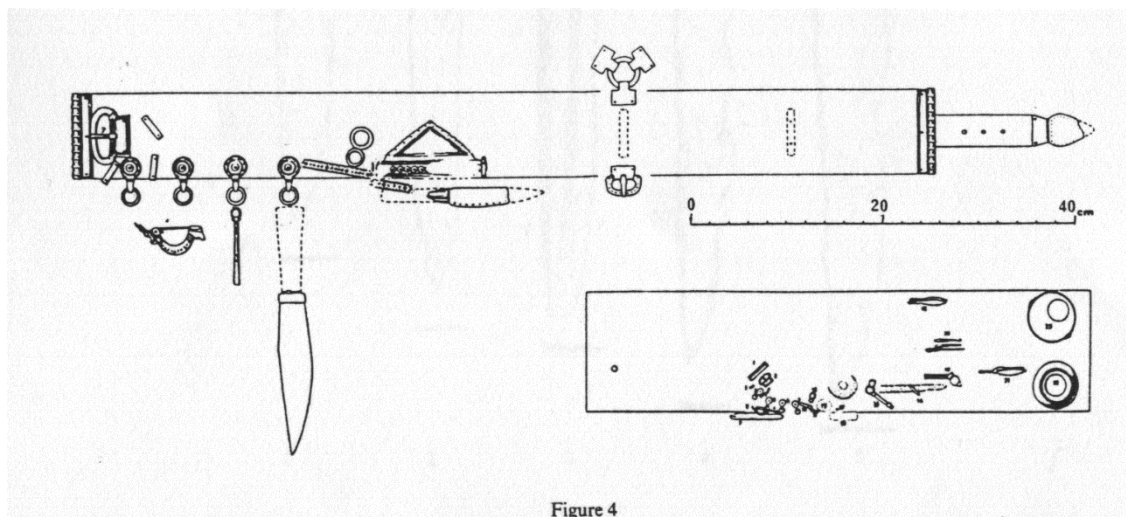

Figure 4

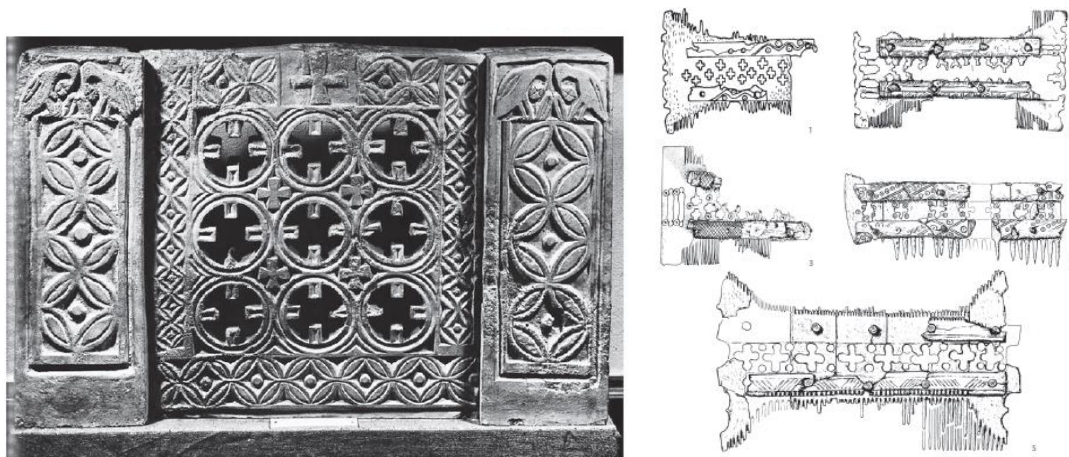
Obr. 37: Rekonstrukce vzhledu opaskové garnitury s přezkou typu Haillot z Rhenen v Nizozemsku (podle *Martin 1993*).

Další příklad toaletní sady jakožto součásti opaskové garnitury (jejími součástmi jsou přezka typu Haillot, dále kování protějššího okraje opasku, lancetovité kování konce jazyka, kování na kruhové objímce sloužící k upevnění úchytného řemene, vedeného napříč trupem přes rameno, a případně též další kruhová kování s poutkem, sloužící k zavěšení různých předmětů jako právě hřeben, nůž, toaletní potřeby apod.) je patrně z rekonstrukce na základě kompletního nálezů z hrobu č. 842 ve Rhenen v Nizozemsku (*Martin 1993*, 396; obr. 4) (obr. 37).

Opomíjeným aspektem hřebenů je jejich symbolická hodnota. V řadě případů se setkáváme s ikonografickými figurami, jež nepochybně mají kultovní význam, ať již ve vztahu k staroevropským náboženským kultům, antickým či barbarským, či nově přichozímu křesťanství.

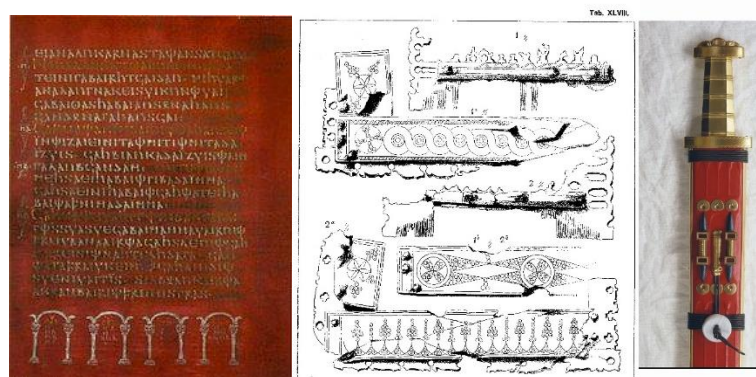
Jedním z příkladů vícevrstvých hřebenů, jejichž ornamentika je spjata s dekorativními prvky sakrální architektury, jsou oboustranné exempláře s prolamovanými geometrickými motivy Bleichovy 4. skupiny (*Blaich 1999*, 311), datované do průběhu 5. století. Tyto hřebeny, vyráběné pozdními provinciálními dílnami, známe z barbarika ve dvou příkladech, a to z Prahy-Dejvic, Podbaby a z Oßmannstedtu. Jejich datace je pozdní 5., resp. Dejvic, spektive počátek 6. století. Oba exempláře jsou zdobeny prolamovanými křížky, podobně jako hřebeny z Baljevacu, Trenta, Testony, Yverdon-les-Bains a Altenstadtu (*Bemmann 2008*, 27-29, obr.

24-25). Hřebeny z Prahy-Podbaby (obr. 38 vpravo) a Trenta dále po stranách zdobí prolamovaná balustráda, což celý efekt architektonického motivu umocňuje (obr. 39).

Obr. 38: vlevo: Cerro de la Oliva, prolamovaný dekorativní prvek z kněžiště kostela (podle *Chavarría Arnau 2017, 676, obr. 1*); vpravo: hřebeny s prolamovanými motivy křížů: 1) Baljevac, 2) Praha-Podbaba, 3) Trento, 4) Testona, 5) Altenstadt (podle *Bemann 2008, obr. 25*).

Obdobný dekorativní prolamovaný prvek, který původně zdobil kněžiště kostela, spatřujeme například ve vizigótské sakrální architektuře ve Španělsku. Konkrétně jde o kostel s půdorysem ve tvaru kříže v Cerro de la Oliva (Guadalajara), ztotožňovaném s městem Recopolis, vybudovaný snad králem Liuvigildem (519-586 n. l.) (*Chavarría Arnau 2017, 676, fig. 1*) (obr. 38 vlevo).

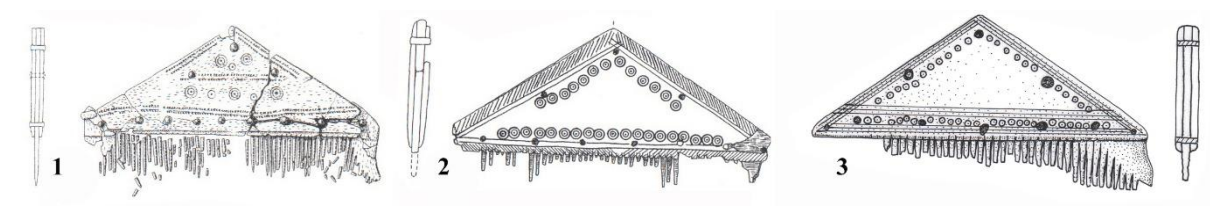
Obr. 39: 1) Codex Argenteus, 2) hřeben z Prahy-Podbaby, 3) rekonstrukce pochvy meče z Blučiny, využívající architektonické motivy (podle: <https://www.templ.net/pics-text/decorations/obr8.jpg>).

Dalším příkladem hřebene, jehož samotný tvar evokuje kultovní stavbu, respektive antický chrám, je hřeben s trojúhelníkovitou rukojetí, zdobenou protomy koňských hlaviček typu Thomas IIb (*Petković 1998*, 215-228). Tento typ hřebene dle názoru autorky spojuje prvky střeoevropských hřebenů s trojúhelníkovitou rukojetí a některých prototypů hřebenů z kultury Černjachov-Sîntana de Mureş a může být vnímán jako deformace původního tvaru se zaoblenou rukojetí (*Petković 1998*, 215; obr. 1:8-12). Hřeben s jazykovitou rukojetí zdobenou protomy známe kupříkladu z hrobového nálezu v Budapešti-Budafóki (*Tejral 1988*, obr. 16/12). Jinak hřeben typu Thomas II bez protomů koňských hlaviček je charakteristický spíše pro západogermánské oblasti (*Cnotliwy 1996*, 105; obr. 1/3). Motiv koňského protomu se na hřebenech objevuje od poslední čtvrtiny 4. století a často bývá dáván do souvislosti s obdobnými motivy opaskových garnitur z lokalit dunajského a rýnského limitu i z jihovýchodního pobřeží Británie. Rovněž typ hřebene s koňskými protomy se vyskytuje především v tomto geografickém prostoru a na základě toho bývají nálezy z horní Moesie považovány za kulturní vliv ze západu (*Petković 1998*, 217; mapa 1). S tím však autorka nesouhlasí a dokládá, že východoevropské nálezy jsou starší (*tamtéž*, tabulka 1). Nálezy hřebenů s jazykovitou rukojetí a koňskými protomy v Mingolsheimu, Kr. Karlsruhe, Rommersheimu, Kr. Oppenheim, a v Entringen, Kr. Tübingen (*Petković 1998*, obr. 1:10-12), jsou dokladem průniku východních federátů do Porýní a Pomohání.

Trojhranné hřebeny s koňskými protomy jsou podle *S. Petkovićové* symbolem statusu jejich majitelů v římské armádě. Hřebeny měly pouzdra patrně pravoúhlého tvaru chránící zuby a zdobená bronzovým zoomorfním kováním (*Petković 1998*, 219; obr. 3:3-4, 6) spojujícím rukojeť hřebene s opaskem, na kterém byly nošeny. V jiných případech se mohly nosit jako přívěsek k opasku nebo na krku, podobně jako amulety tvaru hřebene v prostředí kultury černjachovské i u západních Germánů, což umocňuje symbolický význam tohoto artefaktu. Nelze opominout možnost nošení hřebene jako součást účesu jakožto *militaria insignia* (*tamtéž*, 219). Autorkou je dále zdůrazňován symbolický význam hřebenů, když v motivech koňských protomů shledává sémantický význam koně a válečného vozu (biga a quadriga, podle nejběžnějšího počtu protomů). Na základě výkladu vozu coby ztělesnění putujícího slunečního kotouče, známého celé řadě indoevropských kultur, a dále interpretace výzdobného prvku soustředných rytých kružnic, který je vlastní jak hřebenům s jazykovitým či obloukovitým držadlem v kultuře Černjachov-Sîntana de Mureş, tak i pojednávanému typu hřebenu, uvádí autorka tyto hřebeny do vztahu se sluneční symbolikou (*tamtéž*, 219-221). Výzdobné prvky

v podobě koňských protomů mají patrně původ v uměleckém řemesle Sarmatů pozdní doby římské (*tamtéž*, 225).

Antický sluneční kult může hrát jednu z hlavních rolí při vzniku tvaru uvedených hřebenů. Svědectvím o tom může být přežívání antického panteonu v myšlení pozdně antických autorů hluboko do 5. století, jak dokládá například Sidonius Apollinaris.³⁹ V hledání inspirace pro formální zpracování hřebenů s protomy koňských hlaviček však můžeme zajít mnohem dále, než například Sofia Petkovičová.

Obr. 40: 1) Hrobu 363 ve Schletheimu (podle: *Burzler – Höneisen – Leicht – Ruckstuhl 2002*); 2), Abusina-Eining (*Gschwindt 2004*); 3) Praha – Kobylysy (podle: *Frolík et al. 2010*).

Můžeme říci, že tvar antického chrámu, respektive jeho pedimentu, včetně výzdoby tympanonu, připomíná už samotný tvar hřebenů s trojúhelníkovitou rukojetí. Příkladem může být ikonografické ztvárnění průčelí pozdně antických chrámů, jak je známe na rytině zobrazující Arcadiův sloup v Konstantinopoli, zhotovené v 16. století francouzským učencem Pierrem Gillesem (obr. 41). Lze sice oponovat, že na vznik takového tvaru hřebene mohou mít vliv ryze funkční aspekty, nicméně pak bychom měli konstatovat, že tento tvar hřebene se objevuje v mnohem širším časovém období, zahrnujícím celou dobu římskou. Zatímco starší době římské dominují jednoduché a jednostranné, často prolamované tvary, hřebeny trojúhelníkovité jsou až mlado až pozdně římského stáří. Navíc není vyloučeno, že jejich trojvrstvá konstrukce je taktéž provinciálním importem.

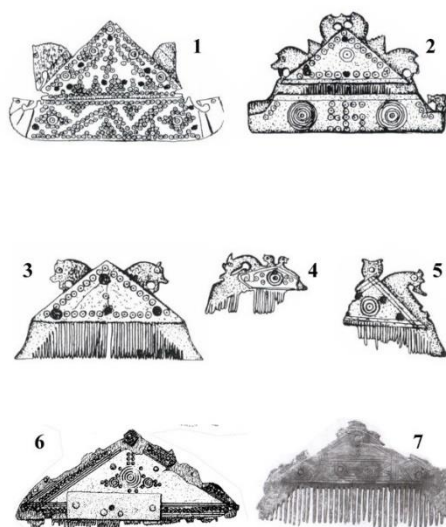
³⁹ Phoebe, peragrato tandedem visurus in orbe duem possis perferre parem, da lumina caelo: sufficit hic terris. O Sun-god, now at last in the circle of thy wanderings thou canst see one that thou art able to brook as thine equal; so give thy rays to heaven, for he is sufficient to lighten the earth (Sidonius VII: Panegric on Avitus, 1-5; edice: Anderson, W. B. 1963).

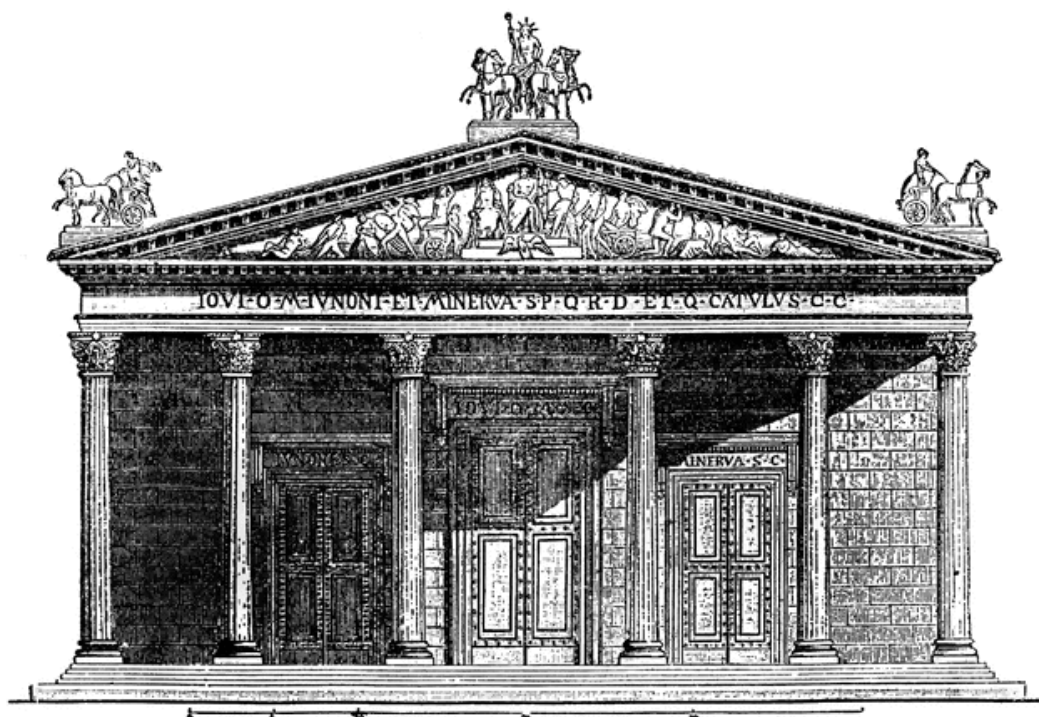
Obr. 41: Codex Theodosianus. Zdroj: Bibliothèque nationale de France.

To co lze s opatrností otevřít jako možnost v případě prostých hřebenů s trojúhelníkovitým držadlem, lze s mnohem větší pravděpodobností tvrdit u výše uvedených hřebenů s koňskými protomy (obr. 42 vpravo). Inspirace tvaru těchto hřebenů v podobě budov pozdně antických chrámů nesoucích výzdobu koňských spřežení se zdá být evidentní.

Jedním z hlavních chrámů s trojúhelníkovitým pedimentem zdobeným koňským spřežením byl hlavní římský chrám *Templum Iovis Optimi Maximi*, čtvrtá budova na římském Kapitolu (obr. 42 vlevo, 43). Mladořímskému období odpovídá fáze jeho přestavby ještě z dob císaře Domitiána. Podle Plutarcha císař použil přinejmenším dvanáct tisíc talentů zlata pro pozlacení bronzové střešní krytiny. V pařížském Louvru existuje renesanční kresba zničeného reliéfu s vyobrazením tohoto chrámu, na vrcholu jehož pedimentu se nachází koňské čtyřspřeží (quadriga) a dvojice dvojspřeží (biga) po jeho stranách. V samotném tympanonu spatřujeme hlavní božstva řecko-římského pantheonu, tedy Jupitera, Junonu a Minervu sedící na trůnu, dále Marta a Venuši a nakonec reliéfy dvou dvouspřeží, která řídí bůh Slunce Apolón, a božstvo Měsíce.

Obr. 42: vlevo: vyobrazení chrámu *Templum Iovis Optimi Maximi* na reliéfu z vítězného sloupu Marka Aurelia v Římě (Foto: Museum Capitolium, Roma); vpravo příklady hřebenu typu Thomas II s protomy koňských hlaviček: 1) Lébény, 2) Enns, Rakousko, 3) Trevír, 4) Kupinovo, Srbsko, 5) Garvăn, Rumunsko (podle: Bíro 2002); 6) Issendorf, hrob 3767 (podle Häßler2001), 7) Litovice, hrob č. (podle: Pleinerová 2006).

Obr 43: Hlavní římský chrám *Templum Iovis Optimi Maximi* na renesanční kresbě (Museum Louvre, Paris).

Obr. 44: Zlatý aureus císaře Antonia Pia (138-161 n. l.) (podle *Numismatica Ars Classica - Auction 111, Lot 177*)

Dalším chrámem známým z ikonografických pramenů a nesoucím sousoší v podobě čtyřspřeží, je Chrám božského Augusta na Kapitolu v Římě (obr. 44). Jeho podoba je vyobrazena na několika vzácných mincích, z nichž jednou z nich je zlatý aureus císaře Antonia Pia z let 158–159 n. l., na jehož aversu spatřujeme portrét panovníka, na straně druhé pak budovu chrámu ozdobenou čtveřicí soch a čtyřspřežím. K identifikaci přispívá zejména nápis na reversu (TEMPL DIVI AVG REST), ukazující na rekonstrukční práce za doby panování tohoto panovníka. Chrám byl vystavěný původně ve stylu íónském a později přestavěn v korintském slohu (jak ukazuje porovnání ražeb císařů Calliguly a právě Antonia Pia). V interiéru mladší fáze chrámu spatřujeme dvojici soch zobrazujících božského Augusta a Livii, jež sedí ve vyvýšené pozici. Postavou, jež řídí čtyřspřeží na vrcholu pedimentu, je patrně sám císař (podle: <https://www.coinarchives.com>).

Nálezy trojvrstvých hřebenů s trojúhelníkovitým držadlem a protomy koňských hlaviček tak můžeme vnímat jako imitaci a řekněme „příruční“ miniaturu antického chrámu. Tuto představu snad podporují také miniatury hřebenů, nošené v prostředí černjachovské kultury jakožto amulety (*Magomedov 2001, obr. 75:9*).

Jejich vznik není nutné klást do spojení konkrétně s hlavním Jupiterovým chrámem v Římě. Je dosti pravděpodobné, že sousoší v podobě čtyřspřeží či dvojspřeží nesly i chrámy v jiných částech římského světa. Nejčasnější varianty těchto hřebenů, spjatých s kulturou federátů v oblasti Podunají, ukazují na přítomnost takového významného chrámu v některém hlavním provinciálním městě, jako bylo např. Aquincum. Sochy čtyřspřeží se ovšem neomezují

pouze na chrámy. Příkladem mohou být tzv. koně sv. Marka, původně hellénistické sousoší z ostrova Chios, odkud ho nechal císař Theodosius II. odvézt v 5. století do Konstantinopole, aby zdobily zdejší hipodrom. Po vyplenění města roku 1204 bylo toto sousoší převezeno do Benátek.

Na hřebenech z hrobu č. 6 z Litovic (Pleinerová 2006, obr. 9), hrobu z roku 1952 ve Frankfurtu-Praunheimu (Spors-Gröger 1997, obr. 18:1) a hrobu č. 3767 v Issendorfu (Häßler 2001, tab. 32:3767/2, 7) se setkáváme s pozoruhodnou „bordurou“ lemující náběžné hrany obou trojúhelníkovitých hřebenů, která by mohla být vnímána jako nepochopení a abstraktní imitace zvířecích protomů. Ovšem při komparaci s vegetabilní bordurou náběžných hran frontonu *Templum Iovis Optimi Maximi*, tak jak jej vyobrazuje basreliéf na vítězném oblouku Marka Aurelia v Římě, je pravděpodobné, že jde o imitaci právě takto pojaté chrámové výzdoby.

Bylo by lákavé také hřebeny s jazykovitou rukojetí typu Thomas III propojit s podněty vycházejícími z architektury. Ovšem v porovnání s předchozími exempláři hřebenů oboustranných, prolamovaných a s trojúhelníkovitou rukojetí zdobenou protomy koňských hlaviček se dostáváme na mnohem tenčí led. Jistě můžeme přemýšlet o tom, že polokruhová či jazykovitá rukojeť hřebene imituje, nebo respektive představuje dvojdimenzionální projekci chrámu s kupolí. Takové chrámy s kupolí byly známé v římském světě minimálně od zlomu letopočtu, jak ukazuje vyobrazení na denáru císaře Augusta, v němž spatřujeme podobu chrámu Marta Ultora. I (obr. 45) v tomto případě by mohlo jít o inspiraci, ovšem především z východořímského prostředí, čemuž by odpovídalo primární rozšíření těchto hřebenů v rámci kultury Černjachov-Sîntana de Mureş.

Obr. 45: Denár císaře Augusta, zobrazující chrám Marta Ultora (podle: <http://www.forumancientcoins.com/>).

Prototypem pozdně antického křesťanského chrámu s kupolemi by mohl být první chrám Hagia Sophia v Konstantinopoli, jenž byl vybudován synem císaře Konstantina, Konstantiem II po roce 360. Plán nejstarších fází kostela je (vzhledem k Justiniánovým přestavbám) pochopitelně neznámý, nicméně pravděpodobně mohlo jít o bazilikální stavbu s trojicí či pěticí lodí. Tato fáze chrámu shořela v roce 404 n. l. za vlády císaře Arcadia společně s nedalekou budovou senátu. O rekonstrukci chrámu se zasadil Theodosius II. a k inauguraci druhé fáze dochází v roce 415 (*Mainstone 1988*, 134; *Bardill 2004*, 55; *Schneider 1941*). Ačkoliv tedy podobu prvního a druhého hlavního chrámu v Konstantinopoli přesně neznáme, vodítkem k jeho poznání může být vyobrazení konstantinopolského chrámu Sv. Apoštolové vaticánském kodexu z 12. století (obr. 46 vlevo).

Obr. 46: vlevo: Zobrazení z vaticánského kodexu (Vat. gr. 1162) z 12. století pravděpodobně představující chrám Sv. Apoštolů v Konstantinopoli, který obsahoval jak rotundu s mausoleem pro císaře Konstantina, tak kostel jeho syna a nástupce Konstantia; vpravo: 1) Budapešť-Budafóki (podle *Tejral 1988*), 2) Singidunum (podle *Ivanišević 1999*), 3) Praha-Kobylisy, polozemnice č. 510 (podle: *Frolík et al. 2010*), 4) Kolín nad Rýnem (podle: *Ristow 2001*), 5) Grafenwörth (podle: *Tejral 2011*), 6) Alzey, Kr. Alzey-Worms (podle: *Bernhardt 1997*).

Vztah tvaru hřebene s jazykovitou rukojetí typu Thomas III (obr. 46 vpravo) k pozdně antické architektuře je tedy velmi nejistý. Naproti tomu hřebeny typu Thomas II a některé provinciální příklady oboustranných hřebenu na inspiraci v podobě antického chrámu přímo

ukazují. Symbolický význam je pak umocněn při představě aplikace těchto hřebenů v rámci účesu.

Hřeben typu Thomas II s trojúhelníkovitým držadlem

Hrob č. 35 (tab. 7:13)

Hrob č. 54 (tab. 11:13)

Hrob č. 176 (tab. 38:9)

Z dvojice hrobů č. 35 a 54 pocházejí nálezy hřebenů s trojúhelníkovitou rukojetí. Zatímco exemplář z hrobu č. 35 se pojí s polyedrickými stříbrnými korálky s analogií v bohatém hrobě v Blučině (viz výše), exemplář z hrobu č. 54 je starší, datovaný patrně do prostřední třetiny 5. století. Toto datování podporují především nejbližší analogie z objektu 510 a ze starého nálezů z roku 1936 z Prahy-Kobylis (*Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010*, obr. 20:2; 26). Exemplář z polozemnice č. 510 má tvarově velmi blízko k hřebenu z kastelu v *Abusině/Eining*, který se patrně pojí s předměty labsko-germánského charakteru, jako jsou například spony řady A VI, 174–176 nebo bronzové kování brašny s analogií v pomohanském *Schleßlitzu* (*Gschwind 2004*, tab. 106:E120). U hřebenu z polozemnice č. 510 jsou zajímavé pracovní stopy, které představují indicii, že byl hřeben používán při textilní výrobě. Hřeben stejného typu z hrobu 363 ve *Schletheimu* ve Švýcarsku je možné poměrně dobře datovat na základě přítomnosti komponentů militárního opasku zdobených vybičením v podobě tzv. mandlového dekoru do počátku stupně D2 (*Burzler – Höneisen – Leicht – Ruckstuhl 2002*, 123-124, tab. 26) (obr. 40). Další nálezy z Čech pocházejí z *Vinařic* (*Svoboda 1965*, tab. 26:12) a *Lužce nad Vltavou* (*Korený – Kytlicová 2007*, obr. 7:16). Starším tvarem je v rámci dlouhotrvajícího pohřebiště v *Praze-Podbabě* též exemplář získaný zde z rozrušených hrobů (*Svoboda 1965*, tab. 51:6).

Hřeben typu Thomas III s jazykovitým nebo polokruhovým držadlem

Hrob č. 3 (tab. 1:9)

Hrob č. 108 (tab. 20:7)

Hrob č. 113 (tab. 22:1)

Klasickou formou hřebene obvykle spojovanou s vinařskou skupinou je tvar s jazykovitou rukojetí typu III podle S. Thomasové. H. Preidel, který jako první shromáždil nálezy z Čech,

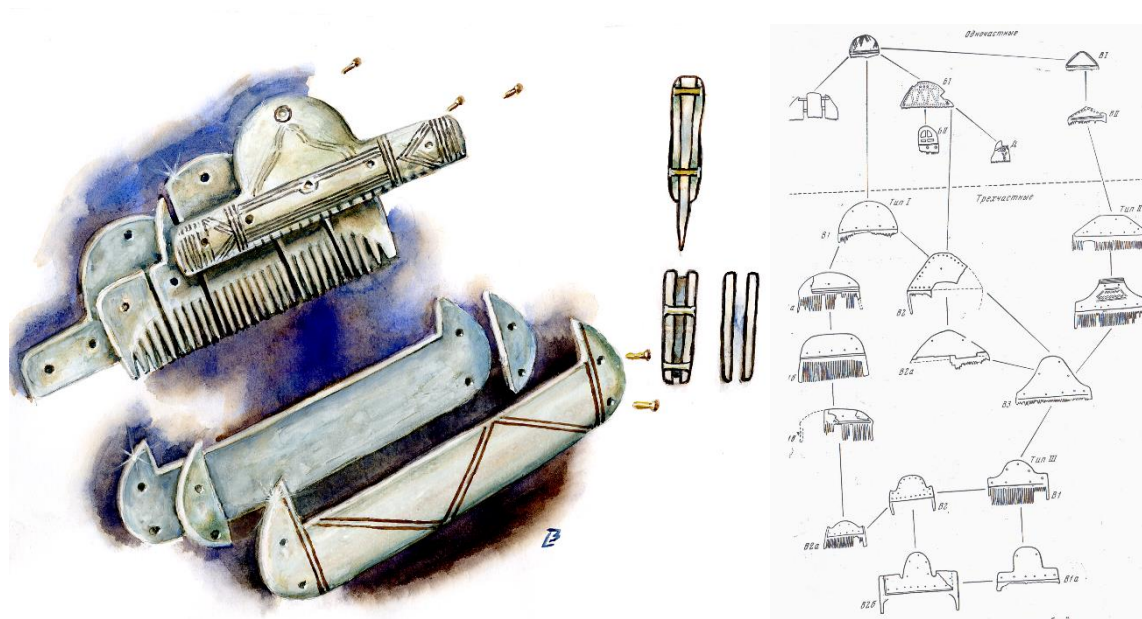
referoval o nález z hrobu č. 2 v Praze-Radotíně (kde se tento typ hřebene vyskytl v kombinaci s „federátním“ pohárkem náprstkovitého tvaru a miskou s vykrajovaným límcem), dále dvou exemplářů z Prahy-Bubenče, Prahy-Podbaby, Julisky, hrobu č. 1 z Prahy-Veleslavína a Vinařic (Svoboda 1965, 124; tab. 26:9; Tejral 1985a, 365, obr. 34:3). Dalšími příklady jsou nově nalezené příklady z hrobů č. 17 a 19 v Litovicích (Pleinerová 2006, obr. 13), Trmicích (Reszczyńska 2008, fig. 1), nepublikovaného nález z hrobu válečníka z Vlíněvsi (stupeň D1), a také jeden exemplář z polozemnice č. 510 v Praze-Kobylisích (Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010, 439, obr. 20:1). Se zličínskými nálezy se jedná celkově o třináct exemplářů, známých z Čech první poloviny 5. století.

B. Svoboda se snažil odvodit tento typ z prostředí jihozápadního Německa. Hřebeny s jazykovitou či polokruhovou rukojetí vycházejí z prototypů známých v prostředí kultur Černjachov-Sîntana de Mureș, kde se vyskytují v několika základních variantách, které se patrně vyvinuly z hřebenů se zaoblenou rukojetí (Nikitina 1969, obr. 1) (obr. 47). Nejčastější jsou převážně nezdobené hřebeny. Případy zdobené rytými kroužky se středovou tečkou jsou známé z pozdní fáze kultury černjachovské (Levinschi 1999, 28; obr. 6). V hojném počtu se setkáváme se zdobenými hřebeny s jazykovitou rukojetí v prostředí východních federatů v Podunají a naddunajském prostoru barbarika, například v dětském hrobě v Untersiebebrunnu ze stupně D1 (např. Tejral 2011, 227-228, obr. 45, 47, 86:6, 89:3-4, 109:10, 110:11, 172-173), ale i předchozího horizontu zlechovského sídliště stupně D1 (tamtéž, obr. 62:4, 79:1, 81:1, 82, 83:1, na půdě západního impéria (Kazanski 1993, 175; obr. 2:1-18). V případě zejména hřebenů s tzv. omegovitou rukojetí jde patrně o funkční tvar přímo související s úpravou účesu (srovnej např. nález z *Novae* s hlubokými zářezy pro upevnění šňůry: Vladkova 2012, 221, obr. 7:46).

Hřebeny typu Thomas III z vinařické skupiny mají nejbliže ke kusům z Podněstří na jedné straně a západní části římského impéria na straně druhé. Deriváty hřebenů s jazykovitou rukojetí jsou doloženy v středoněmeckém prostředí (Schmidt 1961, tab. 52a, 53f; Nikitina 1969, obr. 5), kde náleží druhé třetině 5. století (Bemmann 2001, 90). Obdobná datace je hledána i v případě nálezů z hrobu 1898 v Groß-Umstadt a Wiesbaden, Schwalbacher Straße v jihozápadním Německu (Koch 2001, 47-8; obr. 12:X85).

Kobyliský hřeben z objektu 510 se oproti soudobým kusům vinařické skupiny liší drobným detailem v podobě postranních výčnělků. Podobný hřeben s jazykovitou rukojetí a postranními výběžky z kastelu Iatrus/Krivina v Bulharsku (Gomolka-Fuchs 1999, 518, Abb. 6) je spjat s federátním prostředím. Tato série hřebenů typu III podle Thomasové nachází takřka identické protiklady co do tvaru i výzdoby například v kastelu *Abusina/Eining* v Bavorsku (Gschwind

2004, Taf. 107:E123 a R128), v Bad Kreuznachu v Porýní (Bernhard 1982, obr. 38:2), a dále na západě, konkrétně v prostředí pozdně antických *villae*, lokalizovaných v údolí Garony: Moncrabeur-Bapteste, Montréal du-Gers – Séviac and Mireval-Lauragais – L'Estrade, a dále Castro Ventosa (Cacabelos, León), tedy v oblasti spadající od sklonku druhého desetiletí 5. století do vizigótské sféry (Kazanski – Lapart 1994; Balmelle 2001, 28-36, fig. 3; Morin de Pablos 2007, 211-212, obr. 83-84).

Obr. 47: Vlevo: Hřeben s jazykovitou rukojetí a ochranným pouzdrem ze zličínského hrobu č. 113 (Kresba L. Balák), vpravo: představa vývoje hřebenů v rámci černjachovské kultury (podle Nikitina 1969).

Oboustranné hřebeny

Hrob č. 95 (tab. 18:12)

Hrob č. 97 (tab. 19:1)

Oboustranné hřebeny známe ze zličínského pohřebiště ve dvou exemplářech. Žel oba nálezy jsou jen torzálně dochované. Z hřebene z hrobu č. 95 je zachována pouze tenká středová destička z jedné strany a polámané fragmenty pěti vnitřních destiček. Velmi špatně dochovaným rovněž exemplář z dalšího hrobu č. 97. Na našem území známe podobný oboustranný hřeben z hrobu 3 v Lovosicích (Blažek - Kotyza 1993, 8, 10, obr. 2:4). Konstrukčně se lovosický exemplář nejvíce blíží podle členění M. C. Blaicha druhé skupině oboustranných

hřebenů typu Hemmingen, jenž je na základě nálezových okolností datován do poslední čtvrtiny 4. století až druhé poloviny století pátého, absolutně pak do období mezi lety 370/80 – 480/90 (Blaich 1999, 313; obr. 3:2; 4).

Oboustranný hřeben představuje v českém prostředí výjimečný nález. Jeho blízké paralely je možné najít v naddunajské oblasti barbarika. Genezi oboustranných hřebenů lze vztáhnout k exemplářům, známým z provinciálních pohřebišť pozdní doby římské v oblasti středního Podunají (např. Gorbach 2016, 41-43). Zde je tento tvar datován do druhé poloviny 4. století, výrazný časový úsek jeho výskytu představuje zejména poslední čtvrtina 4. věku, případně horizont Untersiebenbrunn (například: Tejral 2011, 85, 109, obr. 46:5, 109:6).

Vyskytují se ve stejném časovém úseku jako militární opaskové garnitury a hřebenů s trojúhelníkovitou rukojetí. Jsou typickým předmětem inventářů ženských hrobů, nicméně E. Keller zná na bavorském území tento typ pouze ze hřbitovů poblíž vojenských stanic. V provinciálním prostředí jsou někdy známé exempláře bohatě zdobené prořezáváním či drobnými zoomorfními protomy. Tyto indicie nás znovu zavádějí do prostředí barbarských federátů v římských službách (Keller 1971, 112-113).

Oblíbené jsou oboustranné hřebenů též v prostředí pozdně římských kultur jihovýchodní Evropy: téměř identický exemplář na sídlišti v Bratei (chata 33/8/1970) v Sedmihradsku (Harhoiu 1990, 199; Tejral 1997, obr. 29:15), jenž se vyznačuje obdobným rytým geometrickým zdobením a celkovou konstrukcí se čtyřmi nýty. S tímto tvarem se setkáváme také v případě hrobu 17 lokality Spanțov (Mitrea - Preda 1966, obr. 33:2), Fîntînele Rîi v hrobě 5 (Marinescu – Gaiu 1989, obr. 4A:5) a mužského hrobu 2 z Timișoara-Freidorf (Harhoiu 1990, 199). Druhým hlavním horizontem výskytu těchto hřebenů v oblasti středního Podunají a Karpatské kotliny je horizont D3 druhé poloviny 5. století. Dobře datované jsou zde například nálezy s širokou krycí destičkou z pohřebišť v Szolnoku-Szanda, připisovaném Gepidům (Bóna 2002, 197-238, tab. 30-54). Se středodunajským prostředím v západní části střední Evropy je oboustranný hřeben spojen s ženským hrobem 6 v Basileji-Gotterbarmwegu, Kt. Basel, Švýcarsko (Schulze-Dörrlamm 1986, obr. 4:4g).

Exemplář s tenkou krycí destičkou z hrobu č. 95 můžeme datovat vzhledem ke kombinaci s fragmentem na kruhu točeného džbánu (viz níže) do úvodní fáze pohřebišť ve stupni D2a. Na stranu druhou exemplář z hrobu č. 97 se vyznačuje širokými krycími destička, proto jej s opatrností datujeme naopak do pokročilého 5. století.

3.11) Skleněné nádoby

Šíření produkce pozdně antických skleněných nádob je mimořádně zajímavý fenomén, který se neomezuje pouze na území římské říše a nejbližších oblastí evropského barbarika. Naopak, sklářské produkty s původem v Levantě se ve 4.-5. století stávají předmětem dálkového obchodu a ukázky zručnosti časně byzantských sklářských dílen či jejich napodobeniny, pocházející z centrální Asie, zavál obchod po Hedvábné stezce například až do jižní Koreje (*Lee 2011*, 214). Také soudobá sklářská produkce sássánovské Persie nespolehala pouze na odbyt na lokálních trzích. Perské zboží bylo nalezeno například na severu Číny v provincii Sin-t'iang (*Zhiyong 2011*, 192, obr. 2) nebo Japonsku (*Taniichi 2011*, 239-246). Sledování distribuce pozdně antických skleněných nádob je mimořádně důležité pro pochopení významu jednotlivých obchodních tras v celém euroasijském prostoru. Nálezy skleněných nádob v prostředí vinařické skupiny a zejména na pohřebišti v Praze-Zličíně jsou nedílnou součástí této složité mozaiky.

Pohárky mírně zvonovitého tvaru

Hrob č. 10 (tab. 3:3)

Hrob č. 49 (tab. 11:5)

V pořadí první a pátá skleněná nádobka nacházejí přímou analogii v podobě pohárku mírně zvonovitého tvaru z hrobu č. 58 v Horb-Altheimu a dále v hrobu č. 736 ve Weingartenu v Bádensku-Würtembersku. V obou případech tvar náleží již stupni E1 (*Beilharz 2011*, 172-173, obr. 103B; *Roth – Theune 1995*, tab. 261:8).

Pohárek z tenkého skla náprstkovitého tvaru

Hrob č. 15 (tab. 4:1)

Z hrobu č. 15, jenž se vyznačuje neobvyklým výklenkovým pohřbem v severní stěně, pochází příklad pohárku náprstkovitého tvaru těla a tenkými stěnami, jehož paralely shledáváme mezi několika lokalitami vinařické skupiny a rovněž ve federátním prostředí ve středním Podunají.

Analogický pohárek byl publikován z kastelu Iatrus/Krivina, pozdně antické pevnosti v bulharském dolním Podunají (*Gomolka-Fuchs 1991*, 182-184, tab. 76-78). V ryze východogermánském prostředí se vyskytuje pohárek náprstkovitého tvaru v hrobě č. 210 na severoitalské lokalitě Sacca di Goito, kde se exemplář našel v kombinaci se sponami post-

černjachovské provenience (*Menotti 2006, 55-57, fig. 2; Sannazaro 2006, 60-61, fig. 1*). Dalším podobným případem je exemplář z bohatého hrobu ženy z okruhu federátů z Hochfeldenu v Porýní, kde se pohárek vyskytl v kombinaci se sponami východogermánské provenience a zlatými aplikacemi horizontu Untersiebenbrunn (*Schnitzler – Arbogast – Frey 1973, fig. 149*).

V rámci vinařické skupiny pochází další příklady z hrobu č. 2 z Prahy-Radotína a hrobu č. 4 z Prahy-Kobyliš. Obdobným tvarem je i exemplář z bohatého hrobu v Měcholupech, jenž je ovšem v porovnání se zbylými exempláři této skupiny zdoben tečkami z modrého skla. (*Svoboda 1965, tab. 27:7, 28:6, 32:14*).

V případě pohárků náprstkovitého tvaru těla je mnohými badateli hledán jejich původ v oblasti dnešní Panonie. Zdejší sklárny byly závislé na vnější inspiraci i surovém materiálu a měly být ovlivněny produkcí z Itálie, Porýní i Orientu, přičemž je předpokládána jejich lokace v Aquincu, Brigetiu, Arraboně či Intercise. Pozdně antickou produkcí skla, známou z Panonie, je možné dle názoru L. Barkóczyho rozdělit podle tvarové náplně do dvou hlavních etap. Starší fáze, datovaná do období 340-380 n. l. je charakterizována výskytem rozmanitých tvarů, mezi nimi se vyskytují džbány s trojlaločnatým ústím, skleněné pohárky s dekorací v podobě modrých teček, diatretové sklo a další příklady, vycházející u orientální tradice. Ačkoliv z této fáze neznáme přímo prozkoumanou sklárnu na teritoriu Panonii, určité specifické lokální varianty – jako v případě nádob s dekorací modrými tečkami na podkladě tmavě zeleného opakového skla – naznačují lokální produkci těchto výrobků, jejichž původ by byl jinak hledán ve východním Středomoří. Takové sklárny mohly být lokalizovány na lokalitách Gorsium, Kisárpás, atp. Dle názoru autora byl vývoj těchto forem přímo závislý na případném příchodu specializovaných výrobců ze Sýrie, Anatólie, či balkánských provincií. Ostatně podobná situace je známá i z oblasti Porýní ze stejného období. Druhou fází vývoje sklářských výrobků v Panonii datuje L. Barkóczy do období mezi 80. léty 4. století a polovinou století následujícího. Toto období je charakterizováno ostrým kulturním předělem. V hrobech federátů, obecně spojovaných s Góty, Alany a Huny Alatheia a Safraka, se objevují právě pohárky náprstkovitého tvaru a dále pohárky polovejčitého tvaru těla. Tvarový rejstřík tohoto období je v porovnání s předchozím obdobím silně redukován. L. Barkóczy si není plně jist, zdali produkci těchto tvarů připsat domácím dílnám, či zda se jedná o import. Autor předpokládá možnost, že tato prudká změna zjevně spojená s přílivem nového barbarského obyvatelstva byla ovlivněna příchodem nových sklářů, kteří následovali migrující jednotky cedrátů z oblasti při dolním toku Dunaje či ze severopontského prostoru. Taková sklárna se dle jeho názoru mohla nacházet v Csákváru.

Původ pohárků polovejčitého tvaru těla a s náprstkovitým tvarem je však asi složitější. Kupříkladu v anatolské Pergamonu byly nalezeny pohárky tohoto tvaru z přelomu 4. a 5. století, zhotovené z olivově zeleného skla (*Schwarzer 2009b*, 90, tab. 1:15ASKL). Další podobný exemplář s náprstkovitým tělem je publikován z lokality Alexandria Troas (*Schwarzer 2009b*, tab. 2:29FO a 30OT). Importy těchto tvarů však nejsou ve střední a východní Evropě osamocené. Dalšími příklady časně byzantského skla 5. století jsou příklady skleněných pohárků „syrské“ tradice (*Kazanski – Mastykova 2007*, 174-181).

V oblasti středního Podunají se vyskytují příklady tohoto typu pohárků především v hrobových kontextech. V tomto regionu se tyto typy pohárků objevují v hrobech s jasnou nomádkou komponentou: Drslavice a Charváty na jižní Moravě, Hohenau a Carnuntum v Dolním Rakousku. Navíc exemplář z lokality Árpás-Szerüskert v Maďarsku se vyskytl dokonce v kombinaci s bronzovým kotlíkem (*Tejral 2010*, 100-105, fig. 11, 13-14). Mimořádným nálezem jsou dětský a ženský hrob v dolnorakouském Untersiebenbrunnu, jež jsou vybavené příklady milodarů východogermánské provenience. V případě obou hrobů se setkáváme s přítomností těchto pohárků v kombinaci s džbánem. M. Nothnagelová jako analogie zmiňuje v podstatě všechny výše uvedené exempláře z lokalit pocházejících ze středního Podunají a také vinařické skupiny, přičemž poukazuje především na panonské exempláře (*Nothnagel 2008*, 177-181).

Blízkou formou pohárků s náprstkovitým tvarem těla jsou exempláře zdobené modrými tečkami, které byly velmi oblíbené zejména barbary, usazenými v oblasti severního Černomoří. Pro sledování různých tras, kudy byly tyto exempláře importovány, je důležitý pohárek globulárního tvaru s modrými tečkami, jenž je znám ze španělské lokality L'Hostalot. Pohárek pochází z ženského hrobu, jenž byl vybaven párem „východogermánských“ jehlic s polyedrickou kostkou (*Eger 2005*, 464, obr. 14:1-3; podobné tvary pak známe i z Apeninského poloostrova: *Toniolo 2000*, 129, n. 304). Nutno též dodat, že takto zdobené pohárky známe z konce 4. století taktéž z vybavení sarkofágů v Trevíru v Porýní. Jejich zdejší produkce je patrně spojena se zdejší přítomností císařského dvora (*Goethert-Polaschek 1985*, 18, obr. 25). V Čechách známe takový pohárek pouze z bohatého hrobu v Měcholupech (*Svoboda 1965*, 110, tab. 28:6).

Skleněné poháry výrazně zvonovitého tvaru

Hrob č. 31 (tab. 7:5)

Hrob č. 89 (tab. 17:14)

Nepříliš častý tvar, který můžeme porovnat například se starým nálezem v Praze-Podbabě, ale i exempláři z pohraničního kastelu Iatrus. Tato skutečnost nám patrně uvádí tento tvar taktéž do vztahu ke kultuře federátů (*Gomolka-Fuchs 1991*, 182-183, tab. 76:1294; *Svoboda 1965*, tab. 28:5)

Skleněné nádoby zdobené plastickou girlandou

Hrob 37 (tab. 8:2)

Hrob 90 (tab. 17:12)

Neúplný pohárek ze zličínského hrobu č. 37 s náprstkovitým tvarem těla s velmi tenkými stěnami byl vyroben z čirého bezbarvého skla. Povrch zmatněl až dodatečně vlivem korozních procesů. Pohárek zdobí plastická girlanda, jež byly zhotovena nahřátým kovovým vícečetným hrotem ještě do žhavého povrchu nádoby. Výzdobu v našem případě doplňuje vlnovka, tvořená částečně zatavenou nití stejné barvy. Stejným způsobem je zdobená i torzálně dochovaná baňatá lahvička ze zličínského hrobu č. 90.

Hledáme-li analogie takto provedené výzdoby v podobě girland, naši pozornost upoutá především exemplář kónického pohárku z bezbarvého či mírně nažloutlého skla původem patrně z Káhiry (*Whitehouse 1997/1*, 118 s literaturou, 341, č. 183). Způsob provedení výzdoby na tomto předmětu popisuje Ray Winfield Smith, který ji považuje za poněkud rafinovanou techniku. Horizontální svazek girland byl docílen vtlačením vícečetného ostrého hrotu do roztaveného kovu a následnou jeho kresbou po povrchu kolem celé nádoby až do místa počátku. Takto vytvořený svazek vytváří vizuální efekt iluzivních girland tmavší barvy.

Je pravděpodobné, že skleněné nádoby s takto provedenou výzdobou girland představují orientální prototypy pro franské sklo, kde je výzdoba girland imitována skleněnými nitěmi. Jinými slovy, zdá se být pravděpodobné, že komplikovaná orientální technika vytváření výzdoby nebyla adaptována skláři na Západě. V případě pohárku z Káhiry je pravděpodobné, že byl zhotoven v dílně ve východním Středomoří a je pravděpodobně egyptského původu z období 4.-5. století (*Smith 1957*, č. 425).

Dalším důležitým příkladem pohárku s identickou, výše popsanou výzdobou je exemplář kónického tvaru opět ze skla mírně nažloutlé barvy s plochou až mírně konkávní podstavou z Monserrata na Sardinii. Rovněž v tomto případě je datován široce do 4.-5. století n. l. (*Stiaffini – Borghetti 1994*, 143, tab. 114). V západním Středomoří však monserratský pohárek s touto

výzdobou není osamocený. Obdobná výzdoby girland byla popsána u fragmentů polokulovitých misek přístavu v Marseille, La Bourse, kdy Danièle Foy a Michael Bonifay nacházejí paralely v rámci merovejských nekropolí 5.-6. století (*Foy – Bonifay 1984*, 294, 305, obr. 2:37–38). Dále Danièle Foy, Maurice Picon, Michèle Vichy, a Valérie Thirion-Merle popisují podobné exempláře z lokality Saint-Blaise jako typ v rámci série 3.2, s paralelami v zelenkavých exemplářích z lokalit Vaison a Olbia (*Foy et al. 2003*, 70, obr. 22:VRR 402–404) Další exempláře takto zdobené byly publikovány z lokalit Sidi Jdidí vTunisku a Conimbrigy v Portugalsku, tedy z lokalit z období vandalské, respektive svévské okupace těchto území na území někdejších provincií.

V případě zličínských nálezů je nutno poukázat na fakt, že jak výzdoba, tak i barva skla odpovídá spíše orientálním, respektive mediteránním prototypů (jako např. Káhira a Monserrato), než franským napodobeninám. Tyto imitace s výzdobou girland byly často vytvářeny aplikací bílé nitě v horizontálních svazcích či do podoby arkád. Takto provedená výzdoba se často objevuje na příkladech láhví, jež byly produkovány v severní Francii a v oblasti horního Porýní v průběhu první poloviny 6. století. Podobně jsou zdobené svazky bílých nití do podoby arkád též kónické pohárky z oblasti opět severní Francie a Belgie z poslední čtvrtiny 5. a první poloviny 6. století Podobné artefakty byly publikovány také jako anglo-saské sklo, jak ukazují nálezy z hrobů č. 432 a 437 v Doveru (*Evison 2008*, 9, 11, obr. 1, a 5; *Alénus-Lecerf (ed.) 1993*, 36, 148–149, obr. 10). Z prostoru severní Galie jsou dále publikovány girlandami zdobené picí rohy, jaké známe z pohřebiště v Mézières v Belgii, či na velkém římsko-germánském pohřebišti v Krefeld-Gellepu (*Pirling – Siepen 1974*, tab. 9:311; *Alénus-Lecerf (ed.) 1993*, 40).

Hladká baňatá lahvička

Hrob č. 70 (tab. 14:18)

V rámci souborů vinařické skupiny představuje nejbližší obdobu zličínského exempláře nález z Prahy-Podbaby-Dejvicích (*Svoboda 1965*, 111, tab. 28:10). Ten je však zdoben šikmým kanelováním a jeho analogie jsou hledány v oblasti Panonie na přelomu 4.-5. století (*Barkóczi 1988*, tab. 23:287-289, 24:290-297, 25:298-302). Velmi oblíbená je tato forma láhvičky s šikmým kanelováním v severořecké Soluni (konkrétně se jedná o 59 exemplářů). Na druhou stranu máme doložené takřka totožné exempláře i ze západní části impéria, jak dokladánález ze sarkofágu č. 1 na lokalitě Bad Kreuznach v Porýní. Tato lokalita je dobře známá mimo jiné díky pozdně antické pevnosti s doklady pobytu východních federátů, jak nás o tom informují nálezy

charakteristických hřebenů z jazykovitou rukojetí typu Thomas III (Bernhard 1982, 99–101, obr. 38–39). Láhve s šikmým kanelováním ovšem známe i z předovýchodních souborů, jak ukazuje exemplář palestinského původu, datovaný do druhé poloviny 5. století, jenž byl publikován ze sbírky Ernesta Wolfa (*Stern* 2001, č. 154). Nejbližším protikladem nálezu z Prahy-Podbaby jsou soluňské nálezy (Antōnaras 2009, 93–103, tab. 101, obr. 4).

Pohárek náprstkovitého či polovejčitého tvaru s výzdobou šikmého kanelování

Hrob 76 (tab. 15:6)

Tento tvar je ve středoevropské barbariku poměrně výjimečný. Jako jednu z mála analogií je možno zmínit polovejčitý pohárek, zdobený úzkým šikmým kanelováním, jenž známe z hrobu č. 12/1955 v Šarovcích na Slovensku z horizontu časného stupně D2 (*Tejral* 2007, 72, obr. 6:11).

Pohár ze světle zeleného skla zvonovitého tvaru s tělem zdobeným zvlněnými nitěmi a okrajem s horizontálními nitěmi typu Fürst; pohár z tmavě zeleného skla s dvojicí arkád – derivát tvaru Fürst

Hrob č. 78 (tab. 15:7)

Hrob č. 129 (tab. 26:1)

Nejbližší geografickou paralelou zličínského nálezu je exemplář nalezený na pohřebišti vinařické skupiny ve Vlíněvsi (*Limburský et al.* 2010, 14, obr. 25:3). Nejbližší paralelu k nálezu pojednávaného poháru představuje nález exempláře v hrobě válečníka z období druhé třetiny 5. století ve Fürstu. Nález lze datovat zejména na základě přítomnosti zlatého náramku typu Blučina-Tournai a kruhových přezek se ztlustělým rámečkem se záchytnou destičkou vykládanou almandiny a barevnými sklíčky zhruba do poloviny 5. století (*Keller* 1986, 578, obr. 2).

Otázkou je samozřejmě původ tohoto tvaru. Zvláštní pozornost si v tomto směru zasluhuje pohárek severoitalské proveniencí s kónickými stěnami, které se zaoblují směrem k podstavě, dále mírně vytaženým okrajem a arkádou, tvořenou tlustou nití přibližně v polovině nádoby pocházející z Collezioni Archeologiche del Vetro nel Veneto. Předpokládá se, že se jedná o místní severoitalský výrobek, datovaný do 4. století (*Larese – Zerbinati* 1998, 198, č. 174, tab. 24:174). Tento nález je velmi důležitý v tom smyslu, že je možné představit si transalpský

import těchto pohárků na lokality jako je zmíněný Fürst v Bavorsku (*Fehr 2002-2003*, 211, 1:8), či do Panonie (*Barkóczy 1988*, tab. 12:134-135). Oproti datování italského příkladu, paralely známé z barbarských hrobů, včetně zličínského nálezů, jsou datované do poloviny 5. století.

Pohárek kalichovitého těla na nožce typu Barshalder/Prša/Kapušany

Hrob č. 87 (tab. 17:3)

Druhá polovina 5. století představuje z hlediska distribuce skla ve středoevropském prostoru poměrně ostrý předěl. Předchozí vztahy k východní Evropě a východním provinciím byly do jisté míry přerušeny a je možno pozorovat výskyt tvarů západní provenience. Mezi nejvýznamnější tvary pak patří pohár na prstencovité nožce, jenž je zdoben nitěmi pod okrajem a především vertikálními vysokými klikatkami typu Snartemo.

Typ pohárku Snartemo do značné míry připomíná vysoké kónické poháry typu Kempston, ačkoliv oba typy mají vzájemně geograficky velmi odlišnou distribuci. Ulf Näsman rozlišuje v rámci typu Snartemo tři varianty. Ačkoliv je znám výskyt pohárů tohoto typu v Porýní (Spontin v Belgii – citace), dále v oblasti Podunají a rovněž v Čechách v případě nálezů z Tišic, hlavní koncentrace nálezů typu Snartemo nalézáme především v oblasti Skandinávie a Pobaltí (jako např. nález z polozemnice č. 22 v Dębczynu, či hrobu č. 14 v Kossewenu, tedy lokalitám, náležejícím skupině dębczynské a olsztyňské (*Nowakowski 2000*, 16, obr. 4.j; *Godłowski 1980*, 69, obr. 5:5). Tyto exempláře náležejí do první „regulární“ varianty. Druhá skupina obsahuje méně obvyklé exempláře z lokality Barshalder na Gotlandu, či dvojhrou v Teterowě v Meklenbursku (zhotoven z bezbarvého skla s bílými nitěmi a pozlacením), dále Trebur (opět bezbarvé sklo s modrými nitěmi), a Prša a Kapušany na Slovensku.

Skandinávské nálezy typu Snartemo známe jak z hrobových kontextů (například Viken v Upplandu, Högbro, Broa a Lilla Bjärges na Gotlandu), ale i sídlišť (například Vallhagar, Gårdlösa na ostrově Skåne, nebo patrně Helgö v Upplandu) (*Stjernquist 1986*, 139-163, obr. 1-15). Berta Stjernquist zahrnuje tedy mezi poháry typu Snartemo také exemplář z hrobu z Barshalderu, obl. Grötlingbo, s tělem dekorovaným klikatkami o šesti vysokých obloucích, vycházejícími přímo z ústí nádoby a zakončenými u prstencovité nožky (Stjernquist 1986, 159, obr. 16). Tento exemplář, společně s nálezem z Teterowa (*Schmidt 1961*, 115, obr. 49) vytvářejí nejbližší paralely pro zličínský nález z hrobu č. 87. K těmto dvěma exemplářům je třeba připočítat i zmíněné nálezy z Kapušan a Pršy na Slovensku, hrobu 1 v Ghenci v Rumunsku a nepublikovaný nález z Vrchoslavic na Moravě, které dohromady vytvářejí východní skupinu

pohárků, příbuzných typu Snartemo, které se vyskytují v hrobech hunského období v Karpatské kotlině v období D2-D3 (Tejral 2007, 102, obr. 24:3, 5). Titus Kolník v případě nálezů z Kapušan uvažuje o černomořské provenienci těchto nádob (Kolník 1979, 108, obr. 37).

Lampa či pohár s knoflíkovitým zakončením

Hrob 93 (tab. 18:1)

Dalším zajímavým tvarem je lampa/pohár s knoflíkovitým zakončením, který je patřně třeba vyvodit ze středomořských dílen. Geograficky nejbližší obdobou v rámci vinařické skupiny je exemplář z Radonic nad Ohří (Svoboda 1965, 111, tab. 28:7). S tímto tvarem se setkáváme například na řadě lokalit v jižní Francii, konkrétně se jedná o *oppidum* of Saint-Blaise, Gardanne, či Marseille, kde jsou doloženy jak exempláře nezdobené, tak i zdobené horizontálními nitěmi. Datováním spadá tento tvar na přelom 5. a 6. století (Foy 1995b, 205, tab. 14:154-160).

Tento tvar lampy se však zdale neomezuje na francouzské pobřeží. Známe je například z Kartága a Nabeulu v Tunisku (Foy et al. 2003, 41; Fünfschilling 2009, obr. 5:10), dále ze Splitu, Karanisu, Sard či Sidonu. Oblíbené jsou také v Itálii, konkrétně v Římě – *Lacus Iuturnae*, a Lungotevere Testaccio – chrámu *Magna Mater*, dále Cornu na Sardinii, Fiesole, Invillina, Monte Barro, a Brescie – S. Giulia. Exemplář zdobený úzkými nitěmi je znám též z pohřebiště města Classe u Ravenny (Uboldi 1995, 119, obr. 4). Právě tento exemplář má relativně blízko k radonickému nálezů.

Lampy s knoflíkovitým zakončením jsou známé také z dalších lokalit v Římě (*Crypta Balbi*, Celio – Ospedale militare, Domus Parthorum – Caracalovy lázně, a *Tabularium*). Tento tvar se nacházel v souborech z průřezu 5. století společně s dalšími fragmenty různých pohárů, polokulovitých misek, láhvemi, džbánky typu Isings 118 (jež jsou známé především na Východě) a Isings 104, 120-121, 126-127 (Sagui 1993, 113-126, obr. 3-8).

Lampy s knoflíkovitým zakončením jsou oblíbené také v merovejském a anglosaském prostředí (Evison 2008, 13, obr. 9:50-51).

Vysoký kónický až zvoncovitý pohárek zdobený nitěmi

Hrob č. 94 (tab. 18:6)

Další poměrně unikátní tvar, nacházející snad analogie v rámci rozsáhlého střepového souboru na centrální lokalitě Runder-Berg u Urachu. Zde patří k nejbližším exemplářům varianty kónických pohárů, někdy s širokou podstavou, zdobené svazky nití (*Koch 1987, 70-72, obr. 24-25*). Vzhledem k přítomnosti arkád z tenkých skleněných nití také přibližuje zličínský exemplář do variabilní skupiny typu Fürst, či spíše jeho napodobenin.

Vysoká láhev s horizontálními nitěmi a dvojicí arkád

Hrob č. 143 (tab. 28:30)

Torzo horní části láhve z hrobu č. 143 bylo zhotoveno z čirého bezbarvého skla. Horní část až k hrdlu je spirálovitě ovíjená silnou skleněnou nití, největší výduť pak dvěma řadami širokých arkád. Tento tvar je v podstatě bez bližších analogií. Určitými paralelami by mohly být lahvičky, známé z anglosaského kontextu (například: Faversham v Kentu), a dále například nález z hrobu č. 215 ze Sarre v Kentu. Tyto nálezy jsou datovány již do 6. století, představují pro zličínský exemplář příliš pozdní analogie, stejně tak je neobvyklá i dvojitá arkáda zličínského nálezu (*Stephens 2006, č. 98, 147-149; Evison 2008, 17, obr. 25:141*). Porýnské sklárny však můžeme s jistou pravděpodobností favorizovat jakožto výrobce tohoto exempláře. Podobně aranžované vertikální tlusté nitě zdobí například kónický pohárek z Kolína nad Rýnem (*Doppelfeld 1966, obr. 181*).

Elegantní láhev s šikmou kanelurou a nitěmi

Hrob 144 (tab. 29:1)

Tento tvar vždy náleží k nejvíce elegantním příkladům pozdně antického skla v každém regionu, kde se nalezne. Nejinak je tomu i v případě hrobu č. 144 v Praze-Zličíně.

Vysoká láhev (50 cm) mimořádného tvaru s nálevkovitým ústím a nízkou pevnou nožkou zhotovená ze skla zeleno-šedého odstínu je známá ze syrské Palmyry, kde je datována do širokého intervalu 5.-7. století (*Ruprechtsberger (ed.) 1993, 399 s obrázkem*). Podobný tvar, jenž je patrně egyptského původu, je znám i z kolekce Ernesto Wolfa a datován do druhé poloviny 5. století (*Stern 2001, 297, č. 160*). Podstatnou otázkou v tomto bodě je, zdali se v případě zličínského exempláře jedná o východní či naopak západní provenienci.

Analogická láhev o výšce 40 cm, jež je podobně jako zličínský exemplář dekorována úzkým šikmým kanelováním, pochází z bohatého hrobu č. 51 na pohřebišti v Bräunlingenu v oblasti alemanské, kde je datována do pozdního 5. století (*Wieczorek / Périn (eds.) 2001*, 170, obr. 4.14.3.1). Soudě pouze na základě obrázku v publikaci, je exemplář z Bräunlingenu vybaven spíše nožkou, jež byla zhotovena pomocí kleští, kterými se baňka při výrobě v dolní části zaškrtila a heftovací tyče jejímž tlakem proti budoucí nádobě se docílilo vytvoření podstavy (tzv. pushed-in foot x solid foot). Taktéž exemplář z Prahy-Zličína je vybaven nožkou tohoto typu. S „dutou“ nožkou se setkáváme také v případě exemplářů z časně merovejského prostředí ve Francii (*Feyeux 1995*, 114, tab. 8:T.31.0, T.31.2hi). Dalšími analogiemi jsou láhev ze Sevilly ve Španělsku, jež je datována široce do 3.-5. století (*Gudiol y Cunill 1925*, 8, 22). Podobný tvar láhve byl pak publikován i ze severokavkazského hrobu 11 v Sopinu (*Kazanski – Mastykova 2007*, 190, obr. 13:11).

Do této skupiny elegantních tvarů nepochybně patří i elegantní džbánec se stěnami podobně jako ve zličínském případě zdobenými šikmým kanelováním z Épiasis-Rhus v severozápadní Galii, jež je datován ještě do 4. století (*Arveiller-Dulong – Sennequier – Vanpeene 2003*, 156, obr. 24-25). V souvislosti s tímto tvarem je možno konstatovat, že mnoho příkladů skleněných džbánek prošlo během své výroby fází, kdy připomínaly právě láhev ze zličínského hrobu č. 144, a teprve po připojení rukojeti získaly finální tvar (pro instruktivní přehled jednotlivých fází výroby džbánek viz: *Kazanski 2002*, 60, obr. 79). Láhev tedy tvořila výrobní mezičlánek různých typů džbánek jak na Východě, tak i na Západě. Další příklady dekorované šikmým kanelováním jsou známé například z Panonie, konkrétně z hrobu 70 na lokalitě Jánosházapuszta, a dále z neznámé lokality. Tyto nálezy jsou datované do 4. století (*Barkóczy 1988*, 25, tab. 54, č. 489 a 491). Tyto exempláře jsou vybaveny druhotně připojenou pevnou nožkou (tj. východní technologie), což jak vidíme je též preferovaný způsob v případě láhví ze Soluně 3.-4. století (*Antōnaris 2009*, 208, 483, 19:323). Naopak „dutá“ nožka bylo technologické know-how, které se nepoužívalo na Východě (pro číse na nožce viz např.: *Çakmakçı 2009*, 53, tab. 3). Za východostředomořskou či černomořskou považuje láhev z Bräunlingenu též Denise Beilharzová (2011, 228). Na druhou stranu tento technologický postup spíše favorizuje západní provenienci v případě zličínské láhve.

Pohárek typu Gellep/Rheinsheim

Hrob 157 (tab. 32:8)

Pohárky typu Gellep/Rheinsheim představují nepochybně import skla porýnské proveniencí. Jeho zlomky se nacházejí například mezi několika sty skleněných střepů, jež se podařilo najít na centrální lokalitě Runder Berg u Urachu v Alemánii. Tento bohatý soubor je vedle pohárů typu Gellep/Rheinsheim tvořen příklady láhví s baňatým tělem a válcovitým hrdlem, pohárků typu Snartemo, Kepston, kónickými pohárky s výzdobou girland tvořených nitěmi typu Hailot, zvoncovitými pohárky, miskami s prohnutými stěnami, nebo miskami s broušeným či foukáním do formy vytvořeným dekorem. (Koch 1987, 36-232).

Kromě Runder Bergu se pohárky typu Gellep nacházejí především v hrobových konextech časně merovejského prostředí. Příkladem mohou být exempláře z pohřebiště Samson ve Vieuxville, či Corbois, kde se datují do pokročilého 5. až počátku 6. století. Je odvozen z pohárku typu Mayen pozdně římského období (Alénus-Lecerf (ed.) 1993, 37-39, obr. 10; Alénus-Lecerf 1995, 63, obr 10:2-4; Koch 1987, 83-85, obr. 31). Příklady těchto pohárů známe dale ze severu Francie (např. Breny: Kazanski 2002, obr. 76:54), Nizozemska (Donderberg u Rhenen: Wagner – Ypey (eds.) 2012, 584, č. 820), ale i mimo bývalé římské teritorium, například v dolním Pomohání (například hroby č. 14 a 42 v Eschbornu: Ament 1992, 31, tab. 7:9, 11:3, 18:5), v Alemannia (Koch 1987, 81, obr. 30), Durynsku (Schmidt 1961, tab. 28:e), a nakonec i z Čech.

Speciální pozornost věnuje nověji pohárkům typu Gellep/Rheinsheim Denise Beilharzová. Autorka zjišťuje, že pohárky uvedeného typu jsou rovnoměrně distribuovány jak na rýnském levobřeží, tak i pravobřeží, včetně oblasti přítoku řeky Neckar. Krom toho se objevují též v Anglii a ojediněle též ve středním Německu a dolním Polabí. Tvarově navazují na starší exempláře typu Mayen. Předpokládá tak, že k jejich distribuci přispíval především říční obchod a posléze i námořní kontakty a služba germánských žoldnéřů v provinciích. Z tohoto pohledu představuje zličínský exemplář nejvýchodněji doložený import tohoto typu. Dílny, vyrábějící tento typ poháru, jsou hledány v dnešní Belgii. Nejstarším exemplářem tohoto spektra je pohárek z ženského hrobu v Beelenu z poloviny 5. století. Tvarově navazující na typ Gellep jsou pohárky typu Rheinsheim z přelomu 5. a 6. století, které se oproti předchozím liší pouze vytaženým okrajem (například hrob č. 12 ze Samsonu z poslední třetiny 5. století) (Beilharz 2011, 166-170, obr. 104).

3.13) Starožitnosti

Hrob č. 41 (tab. 9:4)

Hrob č. 57 (tab. 12:5)

Z pohřebiště v Praze-Zličíně známe dva nálezy, které můžeme charakterizovat jako starožitnosti. Jedná se o korálek s očky halštatského stáří z hrobu č. 41 a dále zlomek kobaltově modrého skleněného náramku z hrobu č. 57. V obou případech lze uvažovat o symbolickém významu.

„Zálibu“ obyvatelstva doby stěhování národů ve „starožitnostech“ dokumentuje například nález spony s „kousající“ zvířecí hlavičkou, něm. „Tierkopffibel Ia1“ z bohatého hrobu v Měcholupech (Demetz 2000, 22). Dalším příkladem starožitnosti je například zlomek laténského náramku z hrobu 15 v Klučově (Svoboda 1965, tab. 56:7).

Příkladem zlomku laténského náramku z modrého skla v inventáři z druhé poloviny 5. století je exemplář z hrobu 1098 na pohřebišti v hornobavorském Altenertingu (Sage 1984, 271, tab. 136:1098/7). Laténské skleněné náramky v kontextu pozdní doby římské jsou dále popsány v Sülzdorfu v Durynsku (Teichner 2004, 82, tab. 1:21, 1:22).

Problematictější je interpretace přítomnosti zlomky skleněného laténského náramku v rámci nálezového souboru ze sídliště v Baldersheimu v Pomohání, kde je mimo komponenty pozdní doby římské rovněž doloženo osídlení grossromstedtské kultury (Pescheck 1978, tab. 55:8). Dalším příkladem laténského artefaktu v raně merovejském kontextu je keltská stříbrná mince s otvorem, jež byla nalezena v hrobě č. 84 ve Výmaru (Schmidt 1961, 10).

Dalším příkladem je skleněný korál z hrobu č. 41. Obdobně starý korál je znám ze Sirmia, hrobu č. 4.2006 (Popović – Kazanski – Ivanišević (eds.) 2017, 201, tab. 1:6).

Příklady ukládání „starožitností“ do hrobů jsou známé v podobě pozdně halštatské a časně laténské spony v hrobech merovejského období na pohřebištích v Cadarache (hrob č. 31) a z okolí Grenoblu ve Francii (Pouyé – Allouis – Bonifay 1994, 69-70, obr. 38:t31; Colardelle 1983, 92, obr. 43). Dalším příkladem z merovejského období je zlomek plechového náramku laténského stáří z hrobu 305 na lokalitě Aesch-Saalbüntten ve Švýcarsku (Marti 2000, 70, obr. 31:9).

Starožitnosti jsou dokumentovány také v časně nomádkém prostředí stupně D2. Konkrétně se jedná o římsko-provinciální kolínkovou sponu ze stupně B2-C1, která byla nalezena v hrobě I/1929 v Krakovanech-Strážích (Tejral 2010, obr. 15:5).

Tyto příklady svědčí jednak o vnímání starších reliktních sídlištních a hrobových struktur obyvatelstvem pozdní doby římské a doby stěhování národů, dále příležitostné exploataci a

specifickém symbolickém významu předmětů. Přítomnost osadníků časně fáze doby stěhování národů dokládají nálezy z oppid na Závisti, Stradonic a Manchingu (*Gebhard 1991*, tab. 85:1371; *Jansová 1971*).

3.14) Keramika

Během výzkumu pohřebiště v Praze-Zličíně bylo nalezeno celkové množství 32 kusů keramických nádob, které reprezentují jak „domácí“ labsko-germánskou produkci, tak „importovanou“ keramiku robenou na kruhu. Podobně jako v případě předchozích položek materiální kultury, i tomto případě je možné vysledovat řadu nadregionálních vztahů v rámci středoevropského barbarika.

3.14a) Keramika v ruce robená

Důležitým srovnávacím souborem pro v ruce robenou keramickou náplň vinařické skupiny představuje především oblast dolního Polabí v Německu. Zde prozkoumaných jedenáct pohřebišť jak rázu kostrového, tak ritu žárového představuje s celkovým množstvím přes 6000 exemplářů nádob pokladnici pro typologická schémata v rámci labsko-germánského kulturního okruhu. Zdejší oblast trojúhelníku mezi tokem Labe a Vezery je možno rozdělit na základě charakteristických keramických souborů a spon na dvě teritoria: pohřebiště perlbergské skupiny kolem města Stade, kam patří například Issendorf, a nekropole skupiny Westerwanna v severozápadní části regionu. Toto regionální členění se zdá být důležité i vzhledem k předpokládané migraci na Britské ostrovy, neboť statistické rozšíření určitých typů nádob naznačuje, že některé lokality ve východní Anglii, jako např. Spong Hill leží uvnitř spektra keramických tvarů perlbergské skupiny, a tedy vykazuje určitou bližší afinitu s materiálem z Issendorfu a Süderbrarupu, větší než se skupinou Westerwanna. Ukazuje to na vzájemné obchodní a militární vztahy, spojené se zámořskou migrací části obyvatelstva. Zároveň se ukazuje bližší vztah této východní skupiny ke keramické náplni Šlesvicka-Holštýnska (*Weber 2000*, 123-142). Tento způsob argumentace může být inspirativní i pro oblast vinařické skupiny, kde však v rámci nám známých pohřebišť celého 5. století disponujeme pouze zlomkem výše uvedeného počtu komparativních nádob. Zároveň je nutno poukázat někdy na obtížně klasifikovatelné vztahy mezi oběma regiony, tj. dolním Polabím a vinařickou skupinou, což je dáno z části též někdy obtížnou odlišitelností lokální labsko-germánské keramické

produkce od možných nových impulzů. Ty byly zatím pozorovány pouze v případě starého nálezů z Běsna u Loun (*Svoboda 1965*, tab. 37).

Z hlediska tvarového spektra labsko-germánské keramické produkce je nejdůležitější publikací posledních let zpracování nálezového spektra keramiky v široké nadregionální komparaci (zahrnující částečně i české území) z lokality Plänitz, Kr. Ostprignitz-Ruppin, od *Mortena Hegewische (2007)*, které je vychozím bodem pro mnohé další úvahy.

Důležitá je také otázka způsobu produkce, zdali se jednalo o výrobu domácí, či naopak řemeslnou. Martin Weber se přiklání k názoru, že v případě issendorfské keramiky se setkáváme s oběma formami produkce. Na jedné straně se zde vyskytují prosté nádoby, často asymetrické, špatně pálené a diletantsky působící,⁴⁰ kde se podomácká výroba přímo nabízí. Na druhou stranu převaha keramického materiálu vykazuje jasné znaky profesionálního zpracování, zahrnující například i leštění, upomínající tak ve výsledku keramiku na kruhu točenou. Na profesionálně organizovanou řemeslnou sériovou produkci ukazují především nádoby zdobené kolky a především distribuce tohoto zboží. V rámci nálezového spektra vinařické skupiny můžeme podobně uvažovat o domácí, semi-profesionální či přímo profesionální výrobě, čemuž by odděleně nasvědčovaly jednotlivé keramické formy (*Weber 2000*, 118-119).

Mísy s vykrajovaným límcem

Hrob č. 3 (tab. 1:8 = 2:2)

Hrob č. 66 (tab. 14:6)

Hrob č. 75 (tab. 15:1)

Hrob č. 153 (tab. 21:1)

⁴⁰ Jak v Čechách s oblibou píšeme, „...ve spěchu robené a proto do doby stěhování národů datované...“ (*Svoboda 1965*, 279).

Jedním z charakteristických keramických tvarů vinařického stupně je miska s vykrajovaným límcem, jež je známá dále z nálezů z Vinařic, Prahy-Veleslavína, Pcher u Slaného, neznámého naleziště v Praze, Prahy-Kobylis, Prahy-Radotína a Prahy-Julisky (Svoboda 1965, 94-95, obr. 31, tab. 22:2, 25:4, 5, 32:15, 35:1; 36:2, 5; 37:1) a rovněž z nálezů ze sídlištního kontextu v areálu akropole oppida na Závisti (Motyková – Drda – Rybová 1978, obr. 53). Mimo území severní poloviny Čech byl zaznamenán výskyt tohoto tvaru v materiálu z rozrušených hrobů ve Smolíně (Svoboda 1965, 97; obr. 67:2) a dále v jihozápadním Německu v Gültlingenu, Oberamt Nagoldu, Edingenu u Manheimu (Svoboda 1965, 97) a v hrobě 27 v Eschbornu (Ament 1992, tab. 10:2). Datování tohoto tvaru spadá do první a druhé třetiny 5. století.

Novějším nálezem je dvojice střepů tohoto tvaru z polozemnic č. 510 a 527 v Praze-Kobylisích (Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010, obr. 21:1, 24:1). Dalším novým nálezem je příklad z hrobu č. 193 ve Vliněvsi (Limburský – Likovský – Velemínský – Fleková 2010, 147, obr. 25:1) a právě exempláře z Prahy – Zličína.

Pro chronologii a sledování nadregionálních vztahů jsou důležité především nálezy z oblasti alamanské (např. Eschborn, hrob 27 – obr. 34:2) či středoněmecké (např. Ingersleben, hrob 2 – obr. 34:3), kde sledované mísy spadají vesměs do druhé třetiny 5. století (Svoboda 1965, 97; Ament 1992, tab. 10:2; Hansen 2004, 86-87, obr. 107). B. Svoboda odmítá představu odvození těchto misek z nádob s čočkovitými jamkami či fasetami v místech největší baňatosti, známé v pozdně římském prostředí jakožto keramika typu Prešťovice-Friedenhain a odvozuje zmíněný tvar od forem s řadou bradavkovitých pupíků, jakých požívali hrnčíři v severozápadní Evropě a severním Polabí. Předlohy pro tento keramický typ shledává autor též v Pohavolí a Staré Marce (Svoboda 1965, 94-95, obr. 31). Spojujícím článkem s východogermánským prostředím může být v tomto případě nádobka s vykrajovaným límcem z rozrušených hrobů ve Smolíně (Svoboda 1965, 97; obr. 67:2), případně mísa z Malenovic (Tejral 1982, 29, tab. 3:6). Oproti názoru B. Svobody dává T. Springer jednoznačně misky s vykrajovaným límcem do souvislosti s keramikou zdobenou oválným či čočkovitým fasetováním (tj. přešťovickým typem), vyčleňuje-li kartograficky geografické rozšíření keramiky s pojednávanou výzdobou (Springer 1985, obr. 4). Springerově představě společného původu patrně odpovídá společný výskyt misek s vykrajovaným límcem a misek s oválným fasetováním v prostředí kultur Černjachov-Sîntana de Mureș, konkrétně v pěti případech na lokalitě Slobozia-Chișcăreni v hrobech 18, 28, 12, 20, nebo Černjachově, kde je lze na základě doprovodného inventáře datovat do poslední třetiny 4. století, tedy již do stupně D1 (Levinschi 1999, 29, Abb. 7:1-5;

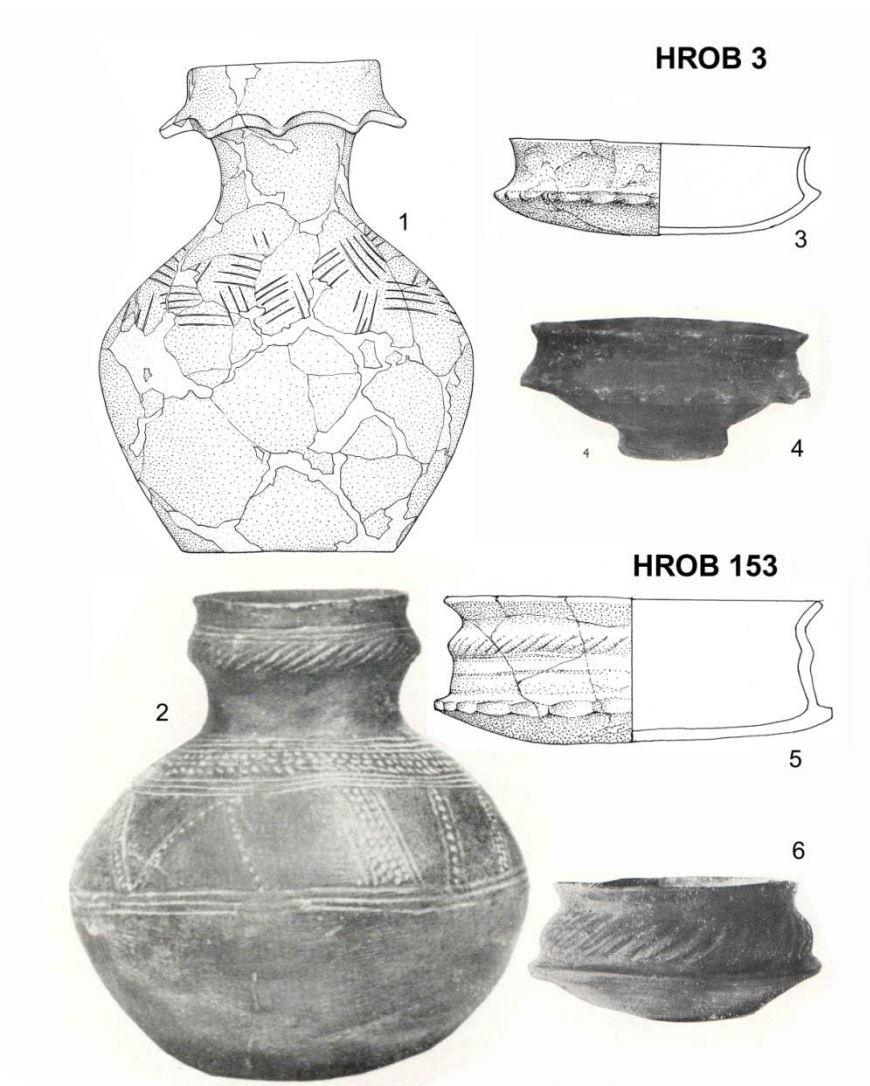
Schulze – Strocen 2008, 326-327, obr. 1:1, 13). Černjachovské příklady jsou ovšem vyrobené na kruhu, přesto však mohou představovat jednu z možných inspirací pro pozdější střeoevropské exempláře. Na druhou stranu se s miskami s vykrajovaným límcem setkáváme ojedinele i časném anglosaském prostředí, jak ukazují nálezy ze žárového pohřebiště v Barringtonu (Kennett 1989, 22, obr. 9:45-46).

Zvláštním exemplářem mezi zličínskými miskami je příklad z hrobu č. 153. Tato miska je na jednu stranu charakterizována vykrajovaným límcem, ovšem nezvyklá je kombinace s plastickým prstencem, zdobeným přesekáváním. Tento exemplář je tak hybridním typem, který sdílí prvky plastické výzdoby s miskou z patrně žárového hrobu z Běsna a Vinařic (*Svoboda 1965*, tab. 25:3, 37:1).

Láhev s ústím zdobeným vykrajovaným límcem

Hrob č. 3 (tab. 1:7 = 2:1)

Jedná se o naprosto unikátní řešení kombinující tvar baňaté láhve a misky s vykrajovaným límcem. Vykrajovaný límec se objevuje na jiném tvaru, než je miska, v případě láhve z Běsna, kde zdobí nejširší část výduti nádoby (*Svoboda 1965*, 37:4). Stejný tvar známe i z hrobu č. 3737 na žirové nekropoli v Issendorfu (*Häßler 2001*, tab. 34:3737). Z kostrového hrobu č. 900 pak pochází podobný tvar, jen plastický prsteneček, jenž lemují ústí, je hladký (*Häßler 2002*, tab. 25:900). Podobné zakončení, ovšem v podobě plastického šikmo přesekávaného prstence z Köthen v Durynsku (*Schmidt 1961*, tab. 18). Tento exemplář nás vrací k nálezu z Běsna (*Svoboda 1965*, tab. 37:1), neboť zde se nachází miska, jež je zdobena stejným plastickým prstencem, jaký ukazuje středoněmecký tvar. Takové plastické prstence pak spatřujeme i na láhvích vinařské skupiny z Vinařic, Prahy-Veleslavína (*Svoboda 1965*, obr. 24:15, 17, 36:3, objektu 1 v Praze-Dolní Liboci (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, 224) a nakonec hrobu č. 1 v Praze-Zličíně. Morten Hegewisch řadí nádobu z Köthen (a patří tam i zličínský exemplář) ke svému typu láhví s plastickými aplikacemi při ústí nádoby varianty G9-10, jež náležejí době stěhování národů a patrně vycházejí z tvarů na kruhu robených nádob (*Hegewisch 2007*, 149-151, obr. 108:9-10).

Obr. 48: 1, 3) Praha-Zličín, hrob č. 3, 2) *Köthen* (podle *Schmidt 1961*), 4, 6) Vinařice (podle *Svoboda 1965*), 5) Praha-Zličín, hrob č. 153.

Misky s oválným fasetováním (tzv. přešťovická mísa)

Hrob č. 59 (tab. 13:4)

V ruce robená mísa s plastickou výzdobou v podobě oválného fasetování z hrobu č. 59 nachází množství paralel v rámci keramické skupiny Přešťovice-Friedenhain. Jedno z jader této sídlištní komory se nacházelo v oblasti jižních Čech. Jedná se o samotné nálezy z eponymní lokality v Přešťovicích. Vedle pohřebiště v Přešťovicích se v jižních Čechách jedná o sídlištní nález ze Zlivi, kde se ovšem setkáváme i s vlivy, vycházejícími ze středního Podunají v podobě na kruhu robené keramiky a dalších artefaktů, které indikují přímý příchod nových osadníků z východu (např. *Zavřel 1997*, 260-264, obr. 1-6; *Tejral 1999b*, 243, obr. 32). V našem

sousedství se tato charakteristická keramika vyskytuje v údolích řek Sulz, Regen, Naab a Schwarzach. Thomas Fischer ve shodě s předchozími názory Bedřicha Svobody předpokládá příchod tohoto obyvatelstva z Čech v období druhé poloviny 4. století (Fischer 2018, 222).

Nálezy misek s oválným fasetováním mimo teritorium jižních Čech jsem shromáždil pro svou disertační práci. Jednalo se především o exempláře ze západních Čech. Jednalo se o nálezy z posledních dekád, o něž se zasloužili Milan Řezáč, Milan Metlička a Pavel Břicháček. Vedle již dříve známého nálezu z Plzně – Radobyčic, zahrady domu čp. 124 z roku 1939 (Maličský 1950, 33-34, Svoboda 1965, 64, 257; Šaldová 1981, 14) se jedná o další nález z téhož katastru (Plzeň – Radobyčice II), Vochova (Břicháček 2002, 15-16), Plzně – Vinice a Nýřan, okr. Plzeň-jih⁴¹. Nověji pak byly nálezy misek s oválným fasetováním popsány i z oblasti západního okraje Prahy. Na lokalitách Praha-Dolní Liboc I a II byl získán materiál, který jednoznačně odpovídá nálezům skupiny Přešťovice-Friedenhain v jižních a západních Čechách a v sousedním Bavorsku. Společně s nálezem mísy přešťovického typu z hrobu 7 v Litovicích (Pleinerová 2006, obr. 10; Kuchařík – Bureš – Jiřík – Pleinerová 2008, 223) a nálezem z hrobu č. 59 v Praze-Zličíně se jedná již o čtvrtou lokalitu na západním okraji Prahy s těmito charakteristickými nálezy. Vzájemný vliv keramické produkce v rámci přešťovické nekropole a vinařické skupiny byl naznačen Bedřichem Svobodou (1965, 101-103).

Mimo svoji domovskou oblast se tato keramika vyskytuje taktéž v Německu. Objevuje se na řadě lokalit v Pomohani v jihozápadním Německu, kde byl prokázán vliv vinařické skupiny a kde se vyskytují společně s nálezy charakteristické přešťovické keramiky – např. Kahl am Main (Teichner 1999, 51, 111, tab. 5:7 a 45). Také Dieter Quast a Max Martin si všímají spojitých vlivů vinařicko-přešťovických na lokalitách v Pomohani (Quast 2002, 277, 279; Martin 2002, 218-219). Konkrétně se jedná o nálezy v hrobech v Odenheimu, Edingenu a Gültingenu a sídlištním nálezem z Nebringenu. Dle názoru Dietera Quasta se jednalo o malé skupiny migrujících obyvatel, kteří se snad nechali zlákat službou v armádách pozdně antického impéria, či nástupnických barbarských států (Quast 1997, 175).

Mísy přešťovického typu jsou však známy i z oblasti severně od našich hranic v Pohavolí. Příkladem budiž dvojice nálezů z Peulingenu, Ldkr. Stendal a Vietzen, Ldkr. Stendal (Behm-Blancke 2004, tab. 65:4-5). Nechybí však ani v případě nálezů z Issendorfu (Häßler 2002, tab. 32:1053, 102:2680), kde se jedná o typ 10.2 (Weber 2000, tab. 13:10.2).

⁴¹ Za laskavou informaci děkuji Milanu Řezáčovi (Západočeské muzeum v Plzni).

Široce je diskutován vztah skupiny Prešťovice-Friedenhain k etnogenezi Bavorů. Mezi odpůrce této teze náleží například *Hubert Fehr (2010)*, k zastáncům naopak *Thomas Fischer (2018)*. Jaroslav Jiřík v tomto se v tomto smyslu se pokusil vytvořit vlastní hypotézu; vztah k historicky doloženým podunajským Svěbům (*Jiřík 2014*).

Dále zůstává otázníkem možnost inspirace při vzniku této charakteristické labsko-germánské keramiky v produkci na kruhu robené pozdní produkce kultury Černjachov-Sântana de Mureș (například: Tîrgșor, Mihălășeni, Slobozia-Chișcăreni, atd.; viz: *Diaconu 1965*: tab. 91, *Schultze – Strocen 2008*; *Șovan 2005*, tab. 245; *Levinschi 1999*; *Jiřík 2010*, 298).

Misky s šikmým kanelováním

Hrob č. 17 (tab. 4:16, 5:2)

Ze zličínského hrobu č. 17 známe hned dva exempláře misek, zdobených šikmou kanelurou. V současných nálezích ve středních Čechách jsou nejvýznamněji zastoupeny v rámci sídlištního materiálu v Praze-Ruzyni (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, 224-225, tab. 10:9, 11:8, 13:4, 14:12, 17:5). Misky s šikmým kanelováním jsou poměrně četné též v rámci pohřebiště v Plotištích nad Labem, kde tento typ nádob vyčleňuje Alena Rybová pod indexem D5a a datuje do 3. a 4. fáze trvání pohřebiště. V relativní chronologii se pohybujeme na základě jejího datování někde v intervalu druhé poloviny 4. až druhé poloviny 5. století. Tato keramika se v hojné míře vyskytuje v celém Polabí, Čechách, Bavorsku, středním a dolním Pomohání (zejména oblast Mainz-Regnitz) a na Moravě (*Springer 1985*, obr. 3). Původ této keramiky jsou spatřovány v Čechách a pomohanských Frankách doby římské (*Springer 1985*, 235). Výrazný podíl představuje tato keramika v kostrových hrobech v severozápadních Čechách, ale i v sídlištním materiálu v Dolních Chabrech v pozdní době římské (*Jiřík – Kostka 2006*).

Analogické tvary z lokalit Kirchheim unter Teck a Quedlingburg datuje Helga Schach-Dörgešová do období druhé poloviny 4. až počátku 5. století (*Schach-Dörgeš 1999*, 275, obr. 10). Obdobné tvary nacházíme rovněž na pohřebišti ve Straubingu, kde jsou řazeny ke skupině Prešťovice-Friedenhain (*Droberjar 1999*, tab. 26:10-11). Do doby kolem poloviny 5. století je bezpečně datován exemplář zdobený šikmou kanelurou z hrobu 217 na lokalitě Kahl am Main, kde se vyskytl společně se zlatým trojlaločným závěskem typu Úherce (*Teichner 1999*, tab. 56).

Původ labsko-germánské keramiky, zdobené šikmými kanelurami je hledán v mladší době římské, jak ukazuje materiál ze stupně C2 ze sídliště v Mengenu „Löchleackeru“, Kr. Breisgau (Bücker 2000, obr. 4:1-2). Zdejší nález s šikmým fasetováním s ostrou profilací nádoby představuje analogii pro exemplář ze sídliště v Liběšovicích (Jiřík 2007, obr. 17, 19:6). Ch. Bückerová (2000, 216-218) pojednává o typu nádob s šikmými kanelurami poměrně obecně, jako formální analogie uvádí keramiku skupiny Přešťovice-Friedenhain. Zmiňuje obecnější rozšíření takto zdobené keramiky v Germány osídlených oblastech ve 4. a 5. století. Nejstarší příklady lze z labsko-germánského prostředí zmínit ze stupně C2, kdy je uvedený typ doložen z hrobu 1 v Hasslebenu. Kromě sídlištního materiálu přinesl výzkum v Mengenu rovněž doklad pohřbů, přičemž v hrobě 1 byla nalezena šikmo kanelovaná nádoba, jež je možno datovat do období kolem roku 400.

Provinciální nálezy lze v prostředí sídliště v Mengenu „Lochleackeru“ datovat do relativně širokého intervalu od počátku 4. – do počátku 5. století. Nutno zmínit, že se pojednávány keramický materiál nevyskytuje na pohřebišti v Opočně, okr. Louny (Pleinerová 1995). Mezi nálezovým spektrem obou lokalit tedy patrně existuje rozdíl chronologický.

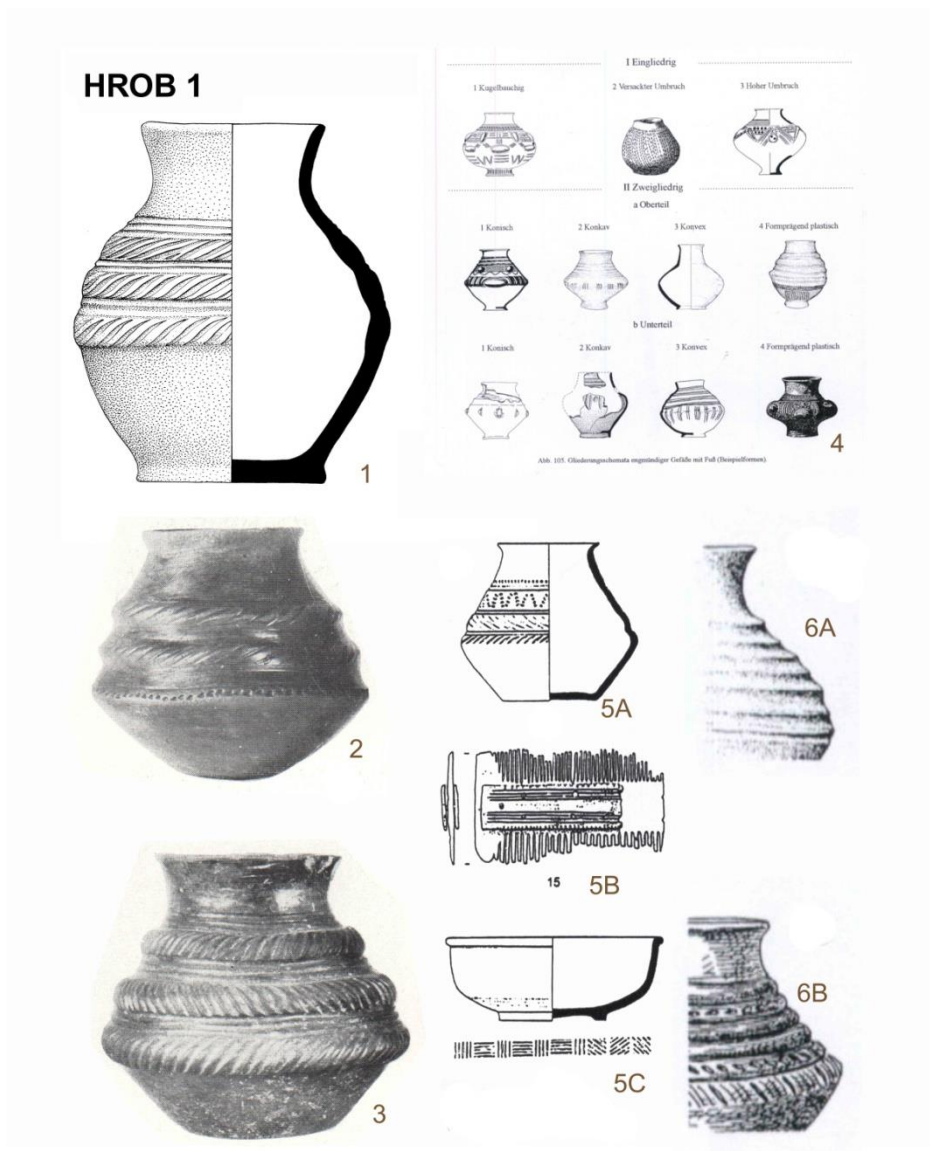
Chronologicky mladším je exemplář misky se šikmým kanelováním z pohřebišť v Liebersee (Befund 2353), kde se exemplář našel v kombinaci s železnou přezkou s prohnutým rámečkem a příčným vroubkováním z druhé poloviny 5. století (Bemmann – Wesely-Arents 2005, tab. 43).

Pohárek s oblou výdutí či ostrým lomem s trojicí prstenců po obvodu, zdobených přesekáváním

Hrob č. 1 (tab. 1:1)

Hrob č. 132 (tab. 26:9)

Tvar pohárku z hrobu 1 s výzdobou šikmo přesekávaných prstenců se svou zaoblenou výdutí mírně liší od pohárku z hrobu č. 132 s ostrým lomem. Přesto je můžeme přiřadit ke stejnému typu nádob vzhledem k obdobné plastické výzdobě. Tento tvar známe v rámci vinařických pohřebišť z Vinařic a Prahy-Veleslavína (Svoboda 1965, obr. 24:15, 17, 36:3). Taktéž sídlištní nález z Prahy-Liboci, dochovaný ve fragmentu, se hlásí k tomuto typu (Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008, 334, obr. 3:2).

Obr. 49:1) Praha-Zličín, hrob č. 1, 2-3) Vinařice (podle Svoboda 1965), 4, 6) profilace pohárů (podle Hegewisch 2007), 5) Bad Homburg-Honzenheim (podle Steidl 2000).

Morten Hegewisch tento tvar popisuje jako plasticky zdobenou formu v rámci svého typu F5-6 (Hegewisch 2007, 146, obr. 104:4, 105:4). Patří sem ovšem i Hegewischův typ D1, známý v Čechách z bohatého hrobu v Úhercích (Svoboda 1965, tab. 31:16). Tento nález je důležitý pro své chronologické aspekty, kdy jej datujeme do stupně D2b. Exemplář z hrobu č. 132 je také datován doprovodným inventářem, tentokrát do stupně D3.

Takto zdobené pohárky z vinařického prostředí se ovšem nacházejí uvnitř spektra stejně tvarovaných a plastickými prstenci a další aplikacemi zdobených pohárů z řady kostrových hrobů v Issendorfu v dolním Polabí (Häßler 2002, tab. 26:920, 34:973, 34:1110, 79:2082,

81:2146, 96:2523, 107:2795), kde se jedná o formu 3.6, případně 3.7 (*Weber 2000*, 130, tab. 12:3.6-3.7). Mimořádnou plastickou výzdobu vykazuje v rámci této skupiny hrob č. 2918, řazenou mezi tzv. „Buckelgefäße“ typu 3.7 (*tamtéž*, 112:2918).

Analogický tvar s ostrým lomem zdobený šikmým kanelováním a horizontálními žlábkami známe ve zlomku na našem území i ze sídlištního nálezů, konkrétně objektu č. 391 v Praze-Ruzyni, kde se tato forma vyskytla společně s dalším fragmentem pohárku, jehož tělo je zdobeno horizontálními žlábkami a dále miskou zdobenou šikmým kanelováním (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, obr. 11:15).

Pohárky s ostrým lomem výduti

Hrob č. 5 (tab. 3:2)

Hrob č. 176 (tab. 38:8)

Příkladem patrně ještě pozdně římským je exemplář z neznámého naleziště v Čechách (*Svoboda 1965*, tab. 17:4). Na druhou stranu v labsko-germánském prostředí se udržuje ostrá profilace nádob i na počátku merovejského období. Příkladem budiž exemplář z hrobu č. 22 v Praze-Podbabě a hrobu č. 36 v Záluží u Čelákovic (*tamtéž*, 100:14). Ještě bližší je pak exemplář z hrobu 18 v Mochově (*tamtéž*, tab. 78:8).

Dalším takovým příkladem je torzo pohárku z hrobu č. 19 na pohřebišti v Merseburg-Süd, kde se tvar vyskytl v kombinaci s jantarovými korálky osmičkovitého tvaru, náležející ještě pozdně římské tradici, a dále miskou vytáčenou na kruhu. Dle názoru B. Schmidta se v případě pohárku jedná o imitaci, vytáčenou na kruhu. Tento příklad je oproti zličínským exemplářům vybaven prstencovitou nožkou a tělo nádoby člení široké horizontální žlábkou (*Schmidt 1982*, obr. 10:2, tab. 9:1-2). Tento tvar se objevuje též v souborech v dolním Polabí, jak ukazují příklady z Issendorfu, hrobů č. 1105, 1568, 2148, 2557B, kde se jedná o formu 3.1 (*Häßler 2001*, tab. 81:2148, 97:2557; *Weber 2000*, 130, tab. 11:3.1). Na druhou stranu je v rámci východomerovejského okruhu nacházíme i v prostředí gepidském v Potisi (např. Hódmezővásárhely-Szent, István utca: *Bóna – Garam – Vida (eds.) 2005*, tab. 36:B1). Morten Hegewisch řadí tyto exempláře ke svému typu F, variantě 1 s krátkým kónickým nálevkovitým ústím (*Hegewisch 2007*, 149, obr. 104, 109:8).

Pohárky s ostrým lomem výduti a výzdobou horizontálních žlábků

Hrob č. 127 (tab. 25:1)

Hrob č. 153 (tab. 32:2)

Nepochybně nejbližším exemplářem pro nález z hrobu č. 127 je fragment z žárového pohřebiště v Preš'ovicích (Svoboda 1965, 101-103, obr. 8:5). Dalším důležitým a zároveň časným příkladem podobného pohárku pochází z kostrového hrobu č. 19 na pohřebišti v Merseburgu-Süd, kde se vyskytl v kombinaci s jantarovými osmičkovitými korálky, které náležejí ještě sklonku doby římské (*Schmidt 1982*, obr. 10:2). Pohárů, jejichž horní partie člení široké žlábky, si všimá i Morten *Hegewisch* (2007, 151, obr. 109:36-37). Takový pohár vyznačující s touto plastickou výzdobou pochází z Toušně u Mělníka (*Svoboda 1965*, 20:6).

V Čechách známe řadu příkladů misek, či dokonce pohárů, zdobených horizontálními žlábkami. Zmíňme se například o sídlištních nálezech z Prahy-Ruzyně, konkrétně objektů č. 390, 330, 406, 540 a 618. V posledním případě je chronologicky citlivým předmětem spona typu Rathewitz. Tento typ keramiky nachází paralely na velkém žárovém pohřebišti v Plotištích nad Labem (*Kuchařík – Bureš – Pleinerová – Jiřík 2008*, 224, obr. 10-11, 13, 15-16, 18). Obdobně zdobené tvary byly popsány i ze sídlištních situací v Praze-Kobylisích. Několik zlomků mís s širokými horizontálními žlábkami zde bylo zjištěno v objektu 510 a vrstvy B2 (*Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010*, obr. 21:4-5, 5a). Podobný tvar pochází dále například ze starého sídlištního nálezů z Liběšovic na Žatecku, kde bylo uvažováno o datování do stupně D1 (*Jiřík 2007*, 543, obr. 17:2). Tvar misky s největší výdutí členěnou horizontálními žlábkami je znám dále například z pohřebiště v Butzowě, „Hasselbergu“ (*Behm-Blancke 2004*, tab. 43:5). Další příklady lze uvést z pohřebiště Roten Berg bei Loitsche, Ldkr. Ohrenkreis, ve středním Polabí, kde byl vyčleněn zvláštní typ „schalenurne S5D“ s uvedenou profilací datovatelný do 4. století (*Gall 2005*, 48-49).

Zdá se tedy, že horizontální žlábkování vychází z keramické tradice 4. století a dále pokračuje v průběhu časné fáze doby stěhování národů.

Pohárek s globulární výdutí

Hrob č. 152 (tab. 31:13)

Nejbližším tvarem je pohárek pocházející z bohatého hrobu č. 2 ve Wolfsheimu ve středním Německu. Zde se tentýž tvar vyskytl společně s litou variantou spony typu Wiesbaden, přezkou se zoomorfně zdobeným rámečkem, hřebenem typu Thomas II a bohatým

náhrdelníkem. Datování hrobu z Wulfenu spadá do prostřední třetiny 5. století (*Schmidt 1961*, tab. 51:g; *Werner 1981*, 241-244), čímž potvrzuje i chronologické vztahy zličínského hrobu č. 152, jenž je datován obdobně zlomeným torzem spony typu Niederflorstadt-Wiesloch. Další příklad, opět pocházející ze středního Německa, konkrétně ze Seeburgu, Kr. Eisleben, je datován do Schmidovy II. chronologické skupiny, jež spadá do období 450-525 n. l. (*Schmidt 1961*, obr. 7c). Je tedy zřejmé, že tento tvar byl oblíben i v průběhu druhé poloviny 5. století a neomezoval se tedy jen na prostřední třetinu tohoto věku. Morten Hegewisch poukazuje na vývoj láhvi s globulární výdutí (typ H) směrem k nízkým tvarům i formám se štíhlou vysokou profilací. Chronologicky náleží době stěhování národů (*Hegewisch 2007*, 144-145, 142, obr. 103, 109:41).

Pohárek s esovitou profilací

Hrob č. 136 (tab. 28:1)

Jedná se o blízký tvar nazdobeným pohárkům s ostrým lomem výdutí. Podobný exemplář, náležející časné „durynské“ fázi, známe z dolnorakouského Straßu, Bez. Krems-Land (Tejral 2011b, 66, obr. 27:16).

Pohárek s esovitou profilací a rytou výzdobou

Hrob č. 26 (tab. 6:12)

Tento pohárek je v rámci českého nálezového spektra poměrně výjimečný. Poukázat lze především na afinitu s exempláři z oblasti dolního Polabí. Příkladem budiž dvojice nádob ze žárového i kostrového pohřebiště v Issendorfu (*Häßler 2001*, tab. 53:3859; *Häßler 2002*, tab. 12:656) či Liebenau, hrobu č. 149 (*Häßler 1990*, tab. 77:22). Blízké analogie opět představuje labskogermánský materiál časné fáze doby stěhování národů, srovnání nabízí například materiál z Meklenburska a Braniborska, kde je náš tvar řazen k Plettkeho typu A7a, tedy nádobám dvojkónické profilace s úzkým ústím a lineárním rytým ornamentem, s nožkou či bez nožky (*Hegewisch 2007*, 141, obr. 123).

Hrubý hrnec esovité profilace

Hrob č. 46 (tab. 10:17)

Hrob č. 169 (tab. 36:1)

Tyto tvary kuchyňské hrubé keramiky vycházejí ještě z tvarového spektra pozdní doby římské, například v rámci sídlištních nálezů ze Zlechova, Drslavic a Modré (*Tejral 2011*, 123 s literaturou, obr. 76:8, 80: 10-11, 81:9, 12-13).

V rámci stupňů D-E jsou však chronologicky naprosto necitlivé a nelze přeceňovat ani geografické vztahy. Blízkým tvarem je kupříkladu exemplář z objektu 18 v Dębczyně (*Machajewski 1992*, tab. 24). Známe je kupříkladu z kostrových hrobů v Issendrofu v dolním Polabí (*Häßler 2002*, tab. 116:3002, 3010). Z mladších příkladů zmiňme například exemplář z hrobu č. 592 ve Weingartenu v Bádensku-Würtembersku (*Roth – Theune 1995*, tab. 218:4). Jsou známé z též z gepidského prostředí v Potisí (*Bóna – Garam – Vida 2005*, tab. 5:1 vpravo). V případě spíše vakovitého tvaru z hrobu č. 169 můžeme uvést například hrob 4 na lokalitě Töröksentmiklós či Tiszaroff-Tiszagyenda v gepidském Potisí (*Bóna – Garam – Vida (eds.) 2005*, 41:4/1, 43:B1). Rovněž v Čechách se tento vakovitý tvar objevuje na pohřebištích spjatých s obdobím mladší fáze doby stěhování národů. Příkladem budiž nález z hrobu č. 29 na pohřebišti v Jiřicích či hrobu č. 21 v Praze-Podbabě. Na průběžnost tohoto tvaru na druhou stranu ukazuje exemplář z Vinařic (*Svoboda 1965*, tab. 25:9, 46:26, 63:6).

Hrubý hrnec válcovitého tvaru

Hrob č. 120 (tab. 23:14)

Tento exemplář představuje svého druhu hybridní tvar, který je velmi obtížně typologicky a chronologicky klasifikovat. Zdá se, že v tomto případě zastupuje podomáckou produkci.

Hrubý hrnec se zatačeným okrajem

Hrob č. 127 (tab. 24:18)

Tento tvar je v řadě provedení a typů výzdoby jedním z nejběžnějších na lokalitách labsko-germánského okruhu po celou dobu římskou a časnou fází doby stěhování národů (*Hegewisch 2007*, 126-132, obr. 96-100). V Čechách je v rámci vinařické skupiny znám z Dobroměřic u Loun, Nesuchyně u Rakovníka, Hostokryjí u Rakovníka, Prahy-Michle, Prahy-Dejvic,

Lobkovic u Brandýsa či Běsna (*Svoboda 1965*, tab. 23:1, 4, 7, 34:1, 35:7, 36:6, 37:3). Tento tvar je však znám i z mladších období, jak ukazují třeba nálezy z Prahy-Podbaby a Klučova (*tamtéž*, tab. 50:14-15, 58:14).

Hrubý džbán hrncovitého tvaru

Hrob č. 20 (tab. 5:9)

Geograficky nejbližší shodný tvar je exemplář z hrobu č. 41 v Praze-Podbabě, jenž je datován časnou sponou klešťovitou (*Svoboda 1965*, tab. 50:12). Další analogií je džbán z hrobu č. 2 ve Stehelčevsi, jenž je datován sponou typu Ficarolo (*Svoboda 1975*, 138, obr. 4:2; viz níže). Nověji získaným příkladem je džbán z hrobu 3/92 v Postoloprtech, kde rovněž spadá do časné merovejského horizontu (*Blažek 1997*, 12, obr. 1:6). Další analogie z pozdního 5. století nalézáme v nadregionálním srovnání v Potisí (např. hrob 16 na pohřebišti Szolnok-Zagyva, či Hódmezővásárhely-Kishomok: *Bóna – Garam – Vida (eds.) 2005*, tab. 37:16; *Bóna – Nagy 2002*, obr. 72, dole), či Durynsku (hrob 6 na pohřebišti Wörmitz, Kr. Halle: *Schmidt 1961*, tab. 22a). Je zajímavé, že velmi podobný tvar byl zjištěn i v hrobě z Venusia na jihu Itálie, jenž je datován sponou typu Siscia. Není bez zajímavosti, že tentýž typ spon se vyskytl též v hrobě č. 119, který však ve zličínském případě je poněkud starší (*Schulze-Dörrlamm 1986*, 635-637, obr. 49-51).

Napodobenina tzv. federátního džbánu

Hrob č. 41 (tab. 9:5)

Exemplář džbánu z hrobu č. 41 je naprosto jedinečným nálezem v tom smyslu, že představuje v ruce robenou imitaci římsko-provinciálních na kruhu točených prototypů, které známe ve středodunajském prostředí jakožto součást inventářů, spjatých s tzv. federátní kulturou. V rámci nálezů z Čech je nejnovějším přírůstkem exemplář, dochovaný ve fragmentech z kobyliškého sídliště (objekt č. 527) (*Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2011*, obr. 23:1).

Skupinu pozdní římsko-provinciální keramiky vhodně popsal a její typické znaky vyzdvihl *J. Tejral* (1972, 100-101, obr. 11:3), který rovněž upozornil na její odlišnosti vůči keramice typu Murga. V rámci pohřebišť vinařické skupiny byly tyto džbány nalezeny na řadě pohřebišť, především v oblasti pražské: Pruha-Podbaba, Juliska, Vinařice, Praha-Veleslavin, dva

exempláře z pohřebiště v Praze -Kobyliš, Řísut u Slaného, Kolína-plynárny, Chotěšic u Nymburka, a Litovic, z hrobů č. 5 a 15. Nejblíže obdobou je pak kus z Prahy-Podbaby, Julisky (Svoboda 1965, tab. 22:4). Příklady z Čech se bohužel zatím nevyskytly v kombinačních skupinách společně s dobře datovatelnými kovovými předměty. Tzv. federální džbány se hojně vyskytují, jak v kontextech pozdně římského panonského limitu (Ottományi 1989, 347, 517, obr. 122:19; Krekovič 1998, 37, tab. 8:7, 30:9; Grünwald 1979, 77-79), tak z prostředí barbarika, kde je známe z hrobů (souhrnně Tejral 1972, 101; Svoboda 1965, 106-107, tab. 27:8; Pieta 1999, obr. 6:2-4) i sídlišť (Blažek 1997, obr. 5:19-22; Tejral 1999, 242, 253, obr. 31; 43; 45). Tyto nádoby se v různých tvarových modifikacích v Podunají vyskytují od 20. let 4. století do 80. let 5. století (Friesinger – Kerchler 1981, 255, obr. 57). Optimum jejich výskytu v podunajských provinciích spadá do posledních desetiletí 4. století a do 1. třetiny 5. století (Ottományi 1989, 517). Důležitý je například hrob v Arpásu v Pannonii či Vídni-X-Inzersdorfu vykazující určité nomádské prvky, které jsou dále vybavené právě federálními džbány. Datování spadá do časného 5. století a průběhu stupně D2 (Tejral 2010, 100-102, obr. 11:4, 12:3).

V barbariku se na sídlištích začínají hojně objevovat až na počátku 5. století, pouze velmi vzácně se s doklady této keramiky lze setkat na sídlištích z pozdní doby římské, které zanikají kolem roku 400 (Varsik – Kolník 2009, 262-263). Na vícefázovém sídlišti v Nitre – Parovských Hajích byla tzv. federální keramika zaregistrována až ve fázi datované do 1. poloviny 5. století. V objektech z pozdní doby římské však chyběla (Pieta – Ruttkay 1997, 147-148).

Uvažujeme-li, že na kruhu točené příklady džbánů federální kultury představují ve skutečnosti imitaci skleněných džbánů s trojlaločným ústím syro-palestinské provenience typu Isings 124a a 124b (Dussart 1998, 184), pak exemplář z hrobu č. 41 v Praze-Zličíně je imitací druhého řádu.

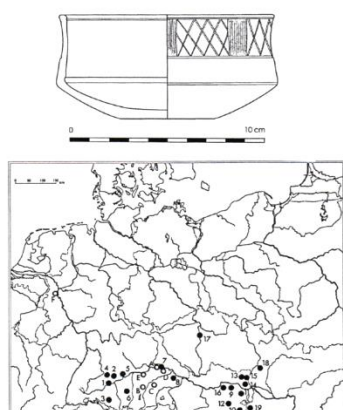
3.14a) Keramika točená na hrncířském kruhu

Tato nepočtená skupina nálezů představuje důležitou kategorii předmětů, které jsou dokladem dálkových kontaktů. V zásadě tak dodnes přetrvává stará představa Bedřicha Svobody, že tato skupina nádob představuje cizí importy, které ukazují jak na vztak k provincií v Podunají či Porýní, tak případně k již samostané barbarské tvorbě (Svoboda 1965, 103-104).

Miska robená na kruhu s výzdobou vlešt'ování

Hrob č. 26 (tab. 6:11)

Exemplář misky vytáčené na kruhu z hrobu č. 26 představuje do značné míry unikátní tvar, který nemá jednoznačné analogie v materiálu středoněmeckém (tzv. durynské mísy, jejichž profilace je v provnání se zličínským nálezem příliš členěná), ale spíše podunajském. Můžeme tedy náš exemplář přirovnat k produkci v rámci keramické skupiny Kaschau 6 a Altenerding – Aubing (obr. 50), jejichž koncentraci kolem roku 500 sledáváme v horním a středním Podunají. V tomto kontextu je zajímavý výskyt nádoby typu Kaschau 6 v Praze-Podbabě a typu Altenerding – Aubing ze Zbuzan. Thomas Fischer předpokládá existenci několika nezávislých center produkce této keramiky v jednotlivých oblastech, přičemž jejich původ lze hledat v pohybu hrnčířských dílen s původem ve středním Podunají (*Fischer 2002*, 125-128; *Zeman 1994*, 63; *Droberjar 2008b*, 139).

Obr. 50: vlevo: Mísa typu Altenerding – Aubing z Krefeldu – Stratum a distribuce keramiky typu Kaschau 6 a Altenerding – Aubing; vpravo: exemplář z hrobu č. 26 v Praze-Zličíně (podle: *Fischer 2002*; Foto J. Vávra).

Torzo spodní části nádoby, patrně mísy nebo džbánu

Hrob č. 42 (tab. 9:6)

Ačkoliv tento nález souvisí s bohatým, zlatem vybaveným hrobem, a tudíž by bylo zajímavé vědět, o jaký tvar se jednalo, stav dochování žel bližší determinaci nedovoluje. Teoreticky by se mohlo jednat o nějakou na kruhu točenou mísu, snad blízkou třeba exempláři z Mostu či Prahy-Podbaby, Julisky (*Svoboda 1965*, tab. 22:6, 60:6).

Zlomek mísy zdobený důlky

Hrob č. 64 (tab. 14:1)

Pro zlomek mísovité nádoby zdobené dvěma žebry a řadou důlků se nepodařilo nalézt odpovídající přesné analogie, vyjma podobného fragmentu, jenž byl nalezen v polozemnici č. 527 v Praze-Kobyliších (*Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010*, obr. 23:2). V obou případech je také obtížné určit, zda jedná o výrobek provinciální nebo barbarský.

Zlomek hrnce nebo džbánu(?)

Hrob č. 74 (tab. 14:16)

Bohužel v případě tohoto tvaru se setkáváme s příliš malým fragmentem nato, aby byl blížeji determinován. Pokud exemplář pocházel ze džbánu, pak pravděpodobně náležel některé z níže popsaných forem.

Horní část nádoby, patrně džbánu

Hrob 95 (tab. 18:13)

V hrobě č. 95 byl nalezen pouze fragment horní části o okraje původního keramického tvaru vytáčeného na kruhu, jenž patrně patřil džbánu s úzkým ústím a hrdlem členěným zhruba uprostřed úzkou horizontální lištou,

Nejbližší obdobou našeho fragmentu je soubor keramických džbánů, jejichž původ lze hledat v pozdně provinciálních dílnách středního Podunají. Zde lze poukázat například na exemplář džbánu s úzkým hrdlem, zdobeným analogickou lištou z hrobu č. 55 v Gerulátě-Rusovicích, kde patří ještě 4. století (*Kraskovská 1974*, tab. 32:1). Vlešťovanými motivy – patrně dle vkusu barbarských zákazníků – zdobené exempláře pak známe například v Breitebrunnu a Tullnu v Rakousku. Druhý exemplář je možno datovat na základě společného výskytu s pozdně římskou militární garniturou typu B podle H. W. Böhma (*Tejral 2011*, 241, obr. 184:2, 186:2). Do tohoto okruhu patří také elegantní tvar z hrobu č. 210 na pohřebišti Sacca di Goito (Mantua) v severní Itálii, kde se vyskytl společně s federátním pohárkem náprstkovitého tvaru a sponami post-černjachovské proveniencie (*Menotti 2006*, 55-57, obr. 2; *Sannazaro 2006*, 60-61, obr. 1). Rovněž i v pozdní černjachovské produkci najdeme analogie k našemu nálezu, například v sídlištním materiálu z Lazuri (Lázári)-Râtul lui Béla (Lazin –

Gindele 2010, 2, tab. 5:1-3). Tato produkce je pravděpodobně inspiračním zdrojem (například exemplář z hrobu č. 1619 na pohřebišti Uspenka) pro federátní keramiku v podobě džbánu s fasetovaným tělem v hrobě válečníka z Lébény (*Tejral 2011*, 245, obr. 187:2, 3). Datováním tento tvar tedy spadá do horizontu D2a Untersiebenbrunn.

Nutno však dodat, že podobné tvary s horizontální lištou, vedenou pod hrdlem se setkáváme i v keramické produkci na římském západě. Příkladem budiž dvojice takových džbánů pocházející z jednoho hrobu č. 1238 na pohřebišti v Gellepu II, kde se vyskytují dokonce v glazované verzi. Nicméně i zde jsou datované velmi časně, zhruba do poloviny 4. století (*Pirling 1966*, 48, 53-54, tab. 1:8a, 8b).

Džbán s kruhovým ústím zdobený vlešťováním

Hrob č. 101 (tab. 20:3)

Skupinu římsko-provinciálních keramických importů uzavírají příklady tzv. federátní keramiky. Na zličínském pohřebišti je doložen jeden exemplář na kruhu točeného a redukčně páleného džbánu s širokým kruhovým ústím a vlešťovanou výzdobou v podobě mřížky, který je možno zařadit do této skupiny. Tento tvar je produktem panonských a norických dílen ve 4. a podstatně části 5. století (*Friesinger – Kerchler 1981*, chronologické schéma na obr. 57). Jeho analogie můžeme spatřit například v podobě tvaru, označovaném v němčině jako „Henkelkrug“ například v hrobě č. 8 v Grafenwörthu v Dolním Rakousku, kde náleží první polovině 5. století (*Tejral 2011*, 133, obr. 89:5). I tento tvar se hlásí k post-černjachovské produkci, jak ukazuje také vlešťováním zdobený exemplář z Furmanovky (*Rusanova – Symonovich 1993*). Nicméně ve středodunajském prostoru nacházíme nezdobené prototypy této formy už v pozdně římském období. Příkladem budiž několik exemplářů z hrobů 1, 18, 21, 25, 140 a 142 v Gerulátě-Rusovcích (*Kraskovská 1974*, tab. 12:7, 20:4, 21:7, 22:9, 31:10, 53:14, 54:3).

Výskyt v hrobě č. 101 v Praze-Zličíně, kde známe tento tvar společně se sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch je důležitým indikátorem, že tento jinak federátní tvar přežívá do druhé třetiny 5. století.

Terra sigillata argonské produkce

Hrob č. 76 (tab. 15:5)

Významný je nález misky pozdní terry sillaty argonské produkce typu Chenet 319. Výrobky této pozdní argonské a dále severoafrické produkce jsou známé z oppida na Závisti a východočeských Slavhostic (*Motyková – Drda – Rybová 1991*, 62, Abb. 5:2, 6:1; *Brulet – Feller 2003*, obr. 56:60-66, 57:67-75; *Sakař 1956*; *Halama 2007*, 216).

K produkci terry sigillaty argonské produkce dochází v pozdní době římské ve východogalských dílnách. Nejstarší forma označovaná jako Chenet 320 navazuje svojí profilací s prstencovitou nožkou na vývojovou řadu ze starší doby římské, zejména na Dragendorf 44. Namísto původního reliéfního dekoru se však výrazněji uplatňuje radélková výzdoba. Pro výrobky pozdně antické je příznačná špatná kvalita engoby. Chronologické vztahy postulovaly již Unverzagt a Chenet na základě rozborů motivů radélkové výzdoby. Různé skupiny vzorů pak definoval Hübener a zejména Bakker. Výroba spadá do pokročilého 4. století až první poloviny 5. století. Produkce argonské terry sigillaty byla doložena například na lokalitě Avocourt 3 v někdejší východní Galii. Byly prozkoumány i samotné pece na vypalování terry sigillaty, poměrně složitá zařízení umožňující oxidační výpal pro stovky nebo tisíce nádob najednou při teplotě kolem 950°C (*Brulet – Feller 2003*; *Gazenbeek, 2003*). Mezi zde objevené nálezy patří tvary vyráběné technikou terra sigillata, vedle misek ak především talíře, poháry – např. se zprohýbanými stěnami – tzv. faltenbechery, hrnce a další. Mezi výzdobnými prvky se nejvíce uplatňuje výzdoba radélkem.

Milodary v podobě misek terra sigillaty argonské produkce jsou oblíbené především v oblasti Porýní a dnešní Belgie. Příkladem mohou být četné nálezy v Belgii, jako například hrob B na pohřebišti ve Spontinu, kde se vyskytl též pohár typu Snartemo, hrob D a E tamtéž, dále hrob A na lokalitě Flavon, hrob Tongrine datovaný militární opaskovou garniturou na přelom 4. a 5. století, či hrob č. 10 na lokalitě Jamiolle, kde nezdobený exemplář představuje blízkou obdobu pro exemplář ze Zličína (*Dasnoy 1965*, 174-176, 180-184, 207-212, 215, obr. 3:7, 7:6, 8:5, 14:1-2, 15:3, 16:2-4). Dále je znám podobný milodar třeba z nekropole Breny v severní Francii, hrobu č. 1418 (*Kazanski 2002*, tab. 22:7). V Porýní můžeme jmenovat například exemplář z hrobu č. 1090 v Gellepu (*Pirling 1966*, 44, tab. 3:34).

Důležité jsou vzhledem k tranzitnímu území směrem do Čech nálezy pocházející z oblasti Pomohání. Důležité je především sídliště a pohřebiště na lokalitě Kahl am Main. Zde se podařilo prokázat výskyt pozdní terry sigillaty argonské i severoafrické produkce (*Teichner 1999*, 90-92, tab. 10:2, 21:23-27, 51:5-6, 56:13, 56:26, 63:12). Na této lokalitě je možno dále upozornit na hrobové celky č. 217 a 218, v rámci nichž se kombinující v prvním případě příklad argonské terra sigillaty se zlatým závěskem typu Úherce a misku s šikmou kanelurou a

v druhém případě africkou terra sigillatu (talíř typu Hayes 91) s jazýčkem přezky „východogermánského“ typu (*Teichner 1999*, 90-92, tab. 56). Do první půle lze řadit exemplář zdobený radélkem a dále příklad mortaria, zhotovený technikou terra sigillata (analogický nálezu ze Závisti) z hrobu z roku 1926 na lokalitě Frankfurt-Praunheim Ebel (*Steidl 2000*, tab. 51:15-16). Dále sem patří exemplář z hrobu 9 z lokality Bad Homburg-Honzenheimu, jenž se vyskytl v kombinaci s pohárkem zdobeným plastickými prstenci (k tomuto typu keramiky viz výše) a který můžeme na základě varianty oboustranného hřebene řadit do druhé poloviny 5. století (*Steidl 2000*, tab. 5:16). Tyto nálezy nám prozrazují oboustranné vztahy mezi oblastí dolního Pomohání a českou kotlinou.

Terra sigillata pozdní argonské produkce se objevuje v merovejských hrobech ještě v průběhu první poloviny 6. století. Příkladem mohou být exempláře z bohatých hrobů objevených v roce 2002 na pohřebišti Prény – Bois-Lasseau, dep. Meurthe-et-Moselle v severovýchodní Francii (*Frauciel 2010*, 106-107, obr. na str. 107). Dalším podobně datovaným příkladem je hrob č. 20 na pohřebišti v Niedernai v Alsasku (*Zehnacker 1996*).

Důležité příklady pozdní terra sigillaty však s velkou pravděpodobností pocházejí z hrobů v Karpatské kotlině. Předně se jedná o hrob č. 7 na lokalitě Biharkeresztes-Kisfarkasdomb, kde se exemplář vyskytl společně párem jednodílných spon typu A 171, párem náramků s mírně kyjovitým zakončením, bohatým náhrdelníkem a hrotem oštěpu, který je specifickým milodarem tohoto ženského hrobu. K Mesterházy považuje tento nález za imitaci typu Dragendorf 37. Datačně spadá do stupně D1-D2, tedy na počátek 5. století (*Mesterházy 2007*, 273, 275-276, obr. 4). Tento příklad však není ojedinělý. Další dva podobné exempláře pocházejí z hrobů 34 a 35 na sarmatském pohřebišti Dunaharaszti (*Párducz 1950*, obr. 86/9-10). Pochopitelně určení provenience těchto příkladů je velmi obtížné, vzhledem k časovému odstupu od publikace a ne zcela kvalitní reprodukce. Přirozeně nelze vyloučit, že se jedná o již svého druhu starožitnost, která se takto dostala do hrobu. Ve skutečnosti však nelze vyloučit ani tu možnost, že v případě těchto nezdobených exemplářů se může jednat o importy z okruhu pozdní argonské sigillaty.

4) Prostorový vývoj pohřebiště – horizontální chronologie

4.1) Hroby chronologické fáze D2a

Do nejstaršího období stupně D2a, tedy do zakladatelského období spadá hrob č. 15 s pohárkem náprstkovitého tvaru.

Obdobnou dataci vykazuje pravděpodobně i fragment džbánu s odsazeným ústím, jenž se hlásí k post-černjachovské tradici keramiky robené na kruhu. Tento keramický fragment se našel v kombinaci s dalším fragmentárně dochovaným předmětem, a tím je prostřední část v podobě úzké krycí destičky a fragmenty čtyř vnitřních destiček původně trojvrstvého oboustranného hřebene.

Dalším příkladem časného hrobu je patrně též č. 165, jenž je vybaven jednodílnou sponou s vnějším vynutím a pevným zachycovačem. Není však vyloučeno, že tento exemplář mohl být deponován až v následujícím období D2b, neboť, jak ukazuje spona s podvázanou nožkou ze Smolína, tato konstrukce přečkala do prostřední třetiny 5. století. Také pár časných plechový spon typu Wiesbaden z hrobu č. 168 patří tomuto období.

4.2) Hroby chronologické fáze D2b (D2-D3)

V řadě případů, jak v rámci zličínského pohřebiště, tak obecně vinařické skupiny pozorujeme, že materiální kultura spojená s tzv. kulturou federátů, se vyskytuje v rámci „živé kultury“ do prostřední třetiny 5. století. Dokladem je příklad džbánu s oblým tvarem a vlešťováním vytáčeného na kruhu s oblým tvarem a vlešťováním v kombinaci se sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch z dětského hrobu č. 101. Podobným příkladem keramické nádoby vytáčené na kruhu známe ve fragmentu i ze „zlatého“ hrobu č. 42, jenž můžeme datovat na základě přítomnosti závěsků typu Úherce a sponek typu Zličín. Další pár těchto spon pak pochází z dětského hrobu č. 135. Hrob č. 42 pak můžeme v rámci pohřebiště synchronizovat s hrobem č. 61, ve kterém se kromě uvedených závěsků typu Úherce vyskytla taktéž spona zhotovená ze solidu císaře Honorie. Na keramické tvary federátní kultury navazuje i v ruce robený exemplář ze „stříbrného“ hrobu č. 41, jenž navazuje na formu tzv. federátních džbánů. Tento náález je jasným dokladem přežívání a oblíbenosti těchto tvarů hluboko do horizontu D3, ze kterého pochází i zličínská imitace.

Pravděpodobně do prostřední třetiny 5. století je nutno datovat i hrobový celek č. 76. Hrob byl vybaven šípkou s tulejí, dále kompletní miskou terry sigillaty argonské produkce, a pak především pohárkem náprstkovitého či zvoncovitého tvaru s tělem zdobeným šikmým kanelováním. Šíпка samotná představuje naprosto průběžný tvar. Chronologicky citlivější je zde pouze skleněný pohárek, jenž nachází poměrně unikátní analogii v hrobě č. 12/1955 v Šarovicích na Slovensku, který je datován do časného horizontu D2 (*Tejral 2007, 72, obr. 6:11*). Přesto je v tomto případě na místě obezřetnost: nelze vyloučit ani určité trvání užívání

skleněných pohárků tohoto typu a tedy datování do následujícího stupně D2b. Tuto představu podporuje i nezdobený exemplář terry sigillaty z hrobu v Frickingenu-Bruckfeldenu, kde se vyskytl v kombinaci s dvěma závěsky typu Úherce s šesti terčíky uspořádanými do trojúhelníku a zlatým prstenem. Tím tento nález lze synchronizovat s hrobem č. 42.

Hrob z Frickingenu-Bruckfeldenu ovšem nabízí další zajímavé souvislosti. Zmíněný zlatý prsten s centrální kamejí, zdobený dále páry spirálek nachází nečekanou analogii v exempláři z Terlingu u Chelmsfordu v Essexu v Anglii. Zde byl v roce 1824 nalezen při práci na silnici poklad sestávající dále ze zhruba tří set zlatých a stříbrných mincí, jež jsou zakončené ražbami Honoria a usurpátora Konstantina III. (*Christlein 1974, 567-568*). Není bez zajímavosti, že ražba císaře Konstantina III. byla nalezena taktéž v bohatém hrobě v Měcholupech na Žatecku, který je svým inventářem datovatelný do prostřední třetiny 5. století (*Svoboda 1965, 234*). Na základě těchto srovnání můžeme synchronizovat zličínské hroby č. 42, 61 a 135 s hroby v Úhercích, Měcholupech a Frickingenu-Bruckfeldenu. Ve všech těchto případech se nepochybně setkáváme s hroby příslušníků lokální elity.

Do prostřední třetiny 5. století náležejí příklady spon typu Bulles-Lauriacum z hrobu č. 98, kde se dále vyskytla drobná stříbrná perla v podobě polygonální kostky. Podobný exemplář polygonální kostky pochází i z hrobu č. 104, kde se vyskytl v kombinaci s esíčky ze zakončení náhrdelníku. Kombinaci stříbrné kostky a drobného gombíku ze stříbrného plechu pak známe i z hrobu č. 108. Zde je však inventář doplněn příkladem hřebene s jazykovitou rukojetí typu Thomas III, který výše nastíněné datování této skupiny hrobů potvrzuje. Dalším příkladem téhož typu hřebene je inventář z hrobu č. 113. Samostatně se drobný stříbrný gombík objevuje v hrobě č. 121. Hrob č. 14 z Kossevenu v rámci olstyňské skupiny na severu Polska názorně ukazuje synchronizaci skleněných pohárů typu Snartemo a parohových hřebenů typu Thomas III (*Nowakowski 2000, obr. 2*).

Obdobně pak můžeme synchronizovat dvojhrob z Teterowa, vybavený spathou, trojbrýťmi šípkami a skleněným pohárkem typu zachovalou dřevěnou pochvou se stříbrnými kováními, dále právě sadu trojbrýťých šipek, poháru typu Barshalder/Prša/Kapušany (*Hauke 2002, 234-235, obr. 3*) se zličínským hrobem č. 87. Tentýž typu pohárku se našel též v hrobě č. 1 na pohřebišti Ghenci-Akasztódomb/Movila Spänzuratoru. Hrob 2 na stejném pohřebišti byl vybaven stříbrnou sponou typu Groß Umstadt, ovšem chronologické a prostorové vztahy v rámci pohřebiště vlivem špatného stavu dokumentace neznáme (*Gindele – Némethi 2001, 290, obr. 6*). Je tedy svého druhu nepřízeň osudu, že v podstatě veškeré příklady skleněných pohárů tohoto typu známe z hrobů jako solitérní nálezy bez dalších průvodních milodarů.

V rámci pohřebiště Gelep II bylo možno synchronizovat další důležité artefakty. V hrobě č. 1232 se vyskytla časná spona typu Krefeld společně s kónickým skleněným pohárem, zdobeným šikmou kanelurou a nitěmi typu Gellep (*Pirling 1966*, tab. 106:1232). V hrobě č. 933 se analogický skleněný pohárek vyskytl společně se sponou typu Bulles/Lauriacum (*tamtéž*, tab. 76:933). V hrobě č. 9 na tomtéž pohřebišti se pak spona typu Krefeld zase vyskytla v kombinaci s přezkou se ztluštělým rámečkem typu Neubauer II se střechovitým průřezem jazýčku a dále nízkým pohárkem zvoncovitého těla na prstencovité nožce, zdobeného při ústí nitěmi (*tamtéž*, tab. 8:9). Tentýž pohár se vyskytl též v hrobě č. 231 ve Wenigumstadtu, který je datován sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch do druhé třtiny 5. století (*Stauch 2004*, tab. 156). Přesnou obdobou těchto spon nabízí pár spon ze zličínského hrobu č. 110. Velmi podobný pohárek, ovšem bez nožky a výzdobou vlnic v podobě girland, se našel i v hrobě 71A v Friedbergu-Bruchenbrückenu, v poloze „In den Klausen“, kde se vyskytl v kombinaci s perlou v podobě džbánku (*Steidl 2000*, tab. 57:71A). Díky tomu pak můžeme synchronizovat i exemplář analogické perly z dětského hrobu č. 1127 v Pritzieru a bohatého hrobu v Siniavce v severním Černomoří (*Schuldt 1955*; *Kazanski 2018*, 61, obr. 3:10). Významný je v tomto kontextu dále nález z Lorchu (Lauriaca) – cihelny, hrobu 25/1953, kde se vyskytla kombinace spony typu Bulles/Lauriacum s variantou spony typu Krefeld, jakou známe například z Vinařic, přičemž je důležitý názor Jaroslava Tejrala, že spony spadají do druhé třtiny 5. století (*Tejral 1997*, 342, obr. 20:1-3).

Pokud shrneme předchozí poznatky, můžeme v rámci fáze D2b, respektive D2-D3, synchronizovat následující zličínské hroby čísel 98 (spona typu Bulles-Lauriacum), 101, 110, 150, 152 (spony typu Niederflorstadt-Wiesloch), 123 a 175 (spony typu Groß Umstadt) a 172 (litá varianta spon typu Bratei, které se vyskytly se závěsky typu Solončy). V případě drobného knoflíku odlomeného ze spony během vykrádání hrobu č. 136 lze s opatrností uvažovat, že i tento exemplář původně tvořil celek se sponou typu Niederflorstadt-Wiesloch.

Do stupně D2-D3 (=D2b) patří hroby vybavené miskami s vykrajovaným límcem. V hrobě č. 3 se vyskytla v kombinaci láhvi s ústím originálně řešeným do podoby vykrajovaného límce, dále poměrně unikátní stříbrnou jehlicí s šikmo kanelovanou protáhlou hlavicí a především hřebenem s jazykovitou rukojetí typu Thomas III. Obdobné misky z hrobů č. 66 a 75 představují v rámci obou hrobových celků solitérní nálezy. Taktéž další labsko-germánský tvar – láhev s ostrou profilací z hrobu č. 5 a 176 spadá do prostřední třtiny 5. století. Zde se první exemplář vyskytl s přezkou se ztluštělým rámečkem typu Neubauer I. Nález pohárku s tělem zdobeným plastickými prstenci z hrobu č. 1, ačkoliv jde o v hrobě nález solitérní, rovněž náleží tomuto

období. Jeho analogie známe z Vinařic či Prahy-Podbaby (*Svoboda 1965*, tab. 22:7, 24:15-17). Taktéž keramické tvary labsko-germánské proveniencce (hybridní miska s vykrajovaným límcem a pohárek s ostře lomenou výdutí a tělem zdobeným žlábkou) z hrobu č. 153 taktéž náleží tomuto horizontu.

Charakteristickým tvarem, jenž spadá do tohoto období, je torzo misky tzv. přešťovického typu, které se vyskytlo v kombinaci s železnými přezkami s oválným rámečkem a rámečkem tvaru písmene “D” v hrobu č. 59. Tento nálezn tak vytváří chronologický rámezn i pro ostatní analogické tvary z oblasti západního okraje Prahy – především však pro dvojici nálezů z Prahy-Liboci a Litovic, z hrobu č. 7 (*Bureš – Kuchařík – Pleinerová – Jiřík 2008*, 201-203, 223-224, obr. 2:1, 5; *Pleinerová 2006*, obr. 10).

Dvojice přezek se ztlustělým rámečkem a střechovitým průřezem jazýčku pochází z hrobu č. 16, kde se vyskytly v kombinaci s medailonem typu Solončy. Závěsky typu Solončy, provedené v ažurové technice, pak známe z hrobu č. 53, kde se vyskytly s drobným stříbrným plechovým gombíkem a železným nožem. Solitérní stříbrný plechový gombík byl nalezen i v hrobě č. 103. Stříbrné přezky z obuvi s kruhovým ztlustělým rámečkem známe dále ze zličínského hrobu č. 122.

S jistou opatrností datujeme do prostřední třetiny 5. století též hřeben s trojúhelníkovitým držadlem z hrobu č. 54, jehož analogii spatřujeme ve dvojici exemplářů stejného tvaru z polozemnice č. 510 v Praze-Kobylisích (*Frolík – Jílek – Jiřík – Urbanová 2010*, 439-440, obr. 20:2). Tvarová škála nálezů z výzkumu v Praze-Kobylisích může být vodítkem i pro datování dalších, jinak prostých tvarů. Do tohoto či následného horizontu D3 lze datovat i železnou přezku s prohnutým rámečkem z hrobu č. 64, která se vyskytla v kombinaci s fragmentem na kruhu robené keramické nádoby, velmi blízké tomu, jenž pochází z polozemnice č. 527 v Praze-Kobylisích (*tamtéž 2010*, obr. 23:2). Taktéž torzo pohárku v ruce robeného s ostrým lomem výdutí můžeme synchronizovat s inventářem hrobu č. 5 (viz výše).

V rámci stupně D2-D3 je možno datovat pohárek typu Fürst z hrobu 78, jenž se vyskytl pouze v kombinaci s dvojicí korálků. Ten známe kupříkladu z hrobu č. 195 ve Vlíněvsi (*Limburský et al. 2010*, 142-143, obr. 25:3). Nepochybně nejlépe jej můžeme synchronizovat se známým nálezem knížecí hrobky z jihobavorského prostoru (*Fehr 2002-03*). Podobně lze patrně datovat i skleněný pohárek blízký typu Fürst z hrobu č. 129.

Patrně stejně lze datovat i velký pohár z hrobu č. 89 a stejný, jen menší tvar z hrobu č. 91, které svým náprstkovitým, či spíše se zvonovitě se rozšiřujícím ústím jsou sice ohlasem

dřívějších příkladů, hlásících se k náplni časné federální kultury, nicméně masivnost skla, stejně jako jeho proporce ukazují na mladší datování.

Dalším příkladem skleněné nádoby z tohoto období je pohárek typu Barshalder z hrobu č. 87. Díky synchronizaci hrobových celků z hrobu č. 1 v Ghenci, Vrchoslavic, Pršy, Kapušan a Teterowa v Meklenbursku (jenž sám vykazuje nomádské středodunajské prvky) můžeme tento tvar datovat do hunského období v Karpatské kotlině, tedy do stupně D2-D3 (*Tejral 2007*, 102, obr. 24:3, 5).

Do prostřední třetiny spadají též hroby č. 83 a 127, které disponují obuvními přezkami z trojúhelníkovitou záchytnou ploténkou s masivními nýty a oválným rámečkem, jež nacházejí analogie ve středodunajském prostoru D2-D3, či v hrobě válečníka z Arzignana ve Venecii. Trojicí masivních nýtů je vybavena i záchytná ploténky polokruhového tvaru přezky z hrobu č. 94. Zde se exemplář dále vyskytl v kombinaci s pohárem kónického až tulipánovitého tvaru, zdobeného horizontálními nitěmi, přecházejícími v arkády, který nachází analogii například v rámci souboru skla z alamanského centrálního sídla Runder Berg u Urachu (*Koch 1987*).

Taktéž jen pravděpodobně do prostřední třetiny můžeme datovat hrob č. 97 s příkladem oboustranného hřebene s širokými krycími centrálními destičkami, jehož analogie můžeme vyvodit ze soudobého středního Podunají.

Obdobně opatrně datujeme v rámci stupně D2 exemplář širokého stříbrného nákončí řemení z hrobu č. 84 s analogií v exempláři z hrobu 177 na lokalitě Modła, v oblasti Mława (*Woźniak 2013*, 437, obr. 2g).

4.3) Hroby chronologické fáze D3

Zličínské hroby č. 132 (vybavený stříbrnou přezkou s masivním kruhovým rámečkem a trapezovitou záchytnou destičkou, zdobenou po obvodu vrubořezem) a 143 (vybavený stříbrnou přezkou, zdobenou příčným vroubkováním) můžeme chronologicky vzájemně synchronizovat i na základě nadregionálních vztahů materiální kultury ve střední Evropě. Jak bylo řečeno, přezka z hrobu č. 132 odpovídá exemplářům z Kosina (Barabás-Bagolyvár), přezka z dětského hrobu 143 nachází nejbližší paralelu v bohatém hrobě z Tarnamery. Obě tyto lokality v Potisi, datovatelné do období D2-D3/D3, jsou vybaveny shodným skleněným pohárem typu Izvoare, série Kosino (*Gavritukin 2017*, 93, obr. 6:1.13). Zatímco inventář hrobu č. 143, sestávající právě z opaskové přezky, součástí kapsáře, šipky a skleněné láhve

neumožňuje jednoznačné kulturní přiřazení, hrob č. 132 sestává krom výše popsané opaskové přezky dále dvojicí obuvních přezek typu Neubauer I. a dále keramickou láhví labsko-germánské provenience. Můžeme tak v obou zličínských případech konstatovat synkretický charakter obou hrobů, vykazujících jak východogermánské, tak labsko-germánské vlivy.

V případě hrobu č. 5 v litevském Taurapilisu se objevila blízká přezka ke zličínskému exempláři z hrobu č. 132 v kombinaci se sponou typu Praha (Prag podle Schulze-Dörrlammové) (Hilberg 2009, 144, obr. 5.50). Tento typ spon byl rozšířen v druhé třetině 5. století především v Karpatské kotlině, Pobaltí, a Bobenheim-Roxhaeimeru v Porýní. M. Schulze-Dörrlamm (1986, 600-605) do této skupiny rovněž řadí tři exempláře z Prahy s lučikem omotaným drátem. Jedna ze spon typu Prag je doložena ve středním Podunají v řemeslnickém depotu ve Steinmandlu náležícím patrně již časně merovejskému prostředí. (Tejral 2002, 318, obr. 1:7).

Na východní prototypy navazuje i pár bronzových obuvních přezek z hrobu č. 80. V našem případě pokročilejší tvar oválného rámečku je patrně chronologickým ukazatelem stupně D3. Totéž patrně platí i o exempláři z hrobu č. 92, kde se vyjma štípané kamenné industrie zachoval pouze oválný rámeček drobné přezky. V tomto případě nelze jednoznačně vyloučit ani mladší datování.

Do tohoto období patrně spadá řada hrobů, kde se vyskytují stříbrné polygonální kostky z náhrdelníků. Je to příklad hrobu č. 14, dále hrob č. 35, jehož exempláře vykazují značnou afinitu s knoflíky stříbrné spony v bohatém hrobě v Blučině.

Další stříbrná kostička pochází z hrobu č. 41. Zde je však hlavním chronologickým ukazatelem pár spon z okruhu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf, které vyvozujeme ze středodunajského prostředí. Inventář doplňují dvě stříbrné přezky obuvi se ztlustělým rámečkem a kruhovým průřezem jazýčku a dalším bohatým inventářem, včetně imitace tzv. federálních džbánů. V rámci souborů z ostatních lokalit v Čechách můžeme hrob č. 41 synchronizovat s hrobem ze Stehelčevsi, jenž je pro místní zvyklosti netypicky vybaven zbraněmi v podobě sekery a kopí (Svoboda 1975, 137-138, obr. 3). Z Čech pocházejí (mimo Zličína) dva další exempláře spon podunajské typologické řady, jedna z Horních Kšel a druhá žel bez bližších nálezových okolností a kontextů (Svoboda 1965, tab. 19:7-8).

Taktéž přezka s železným prohnutým rámečkem, zdobeným příčným vroubkováním náleží tomuto období. Nález je doplněn mísou s šikmým kanelováním labsko-germánské tradice a dvojicí hrubých keramických tvarů.

Podobným tvarem jako je přezka z hrobu č. 41 je i nezdobený exemplář z hrobu 18, který se našel v kombinaci s dvojicí železných obuvních přezek, patrně s oválným rámečkem.

Jen rámcově do stupně D3 spadá datování hrobu č. 88, kde se zachovalo pouze drobné stříbrné nákončí úzkého jazykovitého tvaru, jehož nejbližší analogií je exemplář z výše pojednaného hrobu č. 143 a dále z několika hrobových celků ve středním Podunají (např. hrob č. 2 na IV. pohřebišti v Singidunu).

Nomádská trojhrbitá šipka z hrobu č. 70, jež se vyskytla společně s baňatou skleněnou láhví pozdně antické proveniencí, také patrně náleží stupni D3, jak naznačuje hrob knížete z Blučiny, vybavený jak podobnými šipkami, tak baňkou. Vzhledem k širokému datování analogií však nelze vyloučit ani časnější datování tohoto celku do prostřední třetiny 5. století.

Podobně je zřejmě datován i pár železných spon samostřílových typu Siscia z hrobu 119, jež se našly v kombinaci s přezkami se ztlustělým kruhovým rámečkem.

Navzdory jistým vztahům k náplni stupně D2-D3 je potřeba přistupovat obezřetněji ke zličínským sponám typu Krefeld, což platí i pro analogické spony z Vinařic a Prahy-Kobylis. V hrobě č. 144 ji nacházíme v kombinaci s elegantní láhví typu Bräunlingen-Palmyra. V hrobě 151 pak spona téhož typu nachází nejbližší analogii v Balgstädtu, Kr. Nebra (Schmidt 1961, tab. 32:c). Zatímco v prvním zmíněném hrobě náleží spona asi pětiletému dítěti (dá se tedy předpokládat, že do země přišla poměrně záhy poté, co byla vyrobena), v případě druhém pak ženě, zemřelé ve věku 40-50 let. Mírné opotřebení povrchu spony pak naznačuje, že přišla do hrobu naopak s jistým časovým odstupem od výroby. Proto s opatrností datujeme spony z těchto hrobů a zbytku vinařické skupiny v rámci stupně D3 (či dokonce D3-E1). Pohárek typu Gellep/Rheinsheim z hrobu č. 157 se našel v kombinaci s přezkou s oválným kostěným rámečkem a oválnou až ledvinovitou záchytnou ploténkou, díky čemuž také tento nález spadá do stupně D3. Inventář tohoto hrobu tak představuje unikátní kombinaci středodunajského prvku (přezka) se západním pohárkem.

4.4) Hroby chronologické fáze D3-E1 (E1)

Pravděpodobně do tohoto období spadá nález hrubého džbánu z hrobu 20, jenž nachází protiklady jak například v Praze-Podbabě, tak v nadregionálním srovnání v Potisi či Durynsku. Je zajímavé, že velmi podobný tvar byl zjištěn i v hrobě z Venusia na jihu Itálie, jenž je datován

sponou typu Siscia. Není bez zajímavosti, že tentýž typ spon se vyskytl též v hrobě č. 119, který však ve zličínském případě je poněkud starší.

Do období kolem roku 500 spadá i dvojice keramických nádob z hrobu č. 26, kdy v ruce robená láhev nachází formální analogie v oblasti dolního Polabí, a naopak na kruhu robená miska vykazuje jisté spojitosti s keramickým okruhem Kaschau 6/Altenerding. Dalším hrubým keramickým tvarem z pozdního období je patrně také nízký válcovitý hrnek z hrobu č. 120.

Dalším příkladem labsko-germánské spony je derivát typu Niederflorstadt-Wiesloch z hrobu 37, který se vyskytl v kombinaci s pohárkem středomořské proveniencí s analogiemi v Marseille, Monserratu na Sardinii, či Káhiře. Podobně datujeme i labsko-germánskou imitaci spon podunajských z hrobu č. 57, která nachází nejbližší analogii na pohřebišti v Záluží u Čelákovic. Tento nález vytváří tedy „tranzitní horizont“ mezi pohřebišti vinařické fáze a merovejského období. Obdobně provedenou výzdobu girland nese i poměrně unikátní baňatá láhev z hrobu č. 90. Z hrobu č. 162 pak pochází pár spon meklenburské řady v kombinaci se stříbrným drátěným nákrčníkem, jaký známe například z Prahy-Libně (Svoboda 1965, tab. 33).

Krásným příkladem pozdního skla je příklad pohárku/lampy z hrobu č. 93. Dalším příkladem z Čech je nález z Radonic nad Ohří a pak především množství exemplářů především ze západního Středomoří z přelomu 5. a 6. století. Pozdním tvarem je taktéž skleněný pohárek z hrobu č. 10. Skleněný pohárek z hrobu č. 49 s ojedinělou analogií v Horb-Altheimu představuje další příklad časně merovejského skla.

Taktéž kování kapsáře či brašny z hrobu č. 48 s analogiemi v Horb-Altheimu či Weingartenu nachází chronologické opory pro podobné datování. Podobně si chronologicky stojí i obdobný nález přezky a kování brašny z hrobu č. 63.

Naprosto výjimečný exemplář přezky z tohoto období byl nalezen v následném hrobě č. 24. Jedná se o vizigótskou přezku s původem z oblasti Hispánského poloostrova z období zhruba druhého decennia 6. století. Jedná se nepochybně o nejmladší předmět na pohřebišti, který otevírá otázku, zda tento pohřeb s primárním užíváním hřbitova stále souvisí – a představuje tedy nejzazší datum jeho využívání zličínskou populací, nebo jde o pohřeb jedince na již opuštěném hřbitově.

Hroby nedatované

Navzdory prezenci hrobové inventáře jsou některé hroby obtížně zařaditelné. Týká se to především hrobů, v jejichž výbavě se dochovaly pouze prosté chronologicky průběžné artefakty, jako například přezky s oválným či prohnutým rámečkem, nožem, nýtky, apod. Patří sem hroby č. 109, 112, 114, 116, 117, 118, 137, 145, 164, 169.

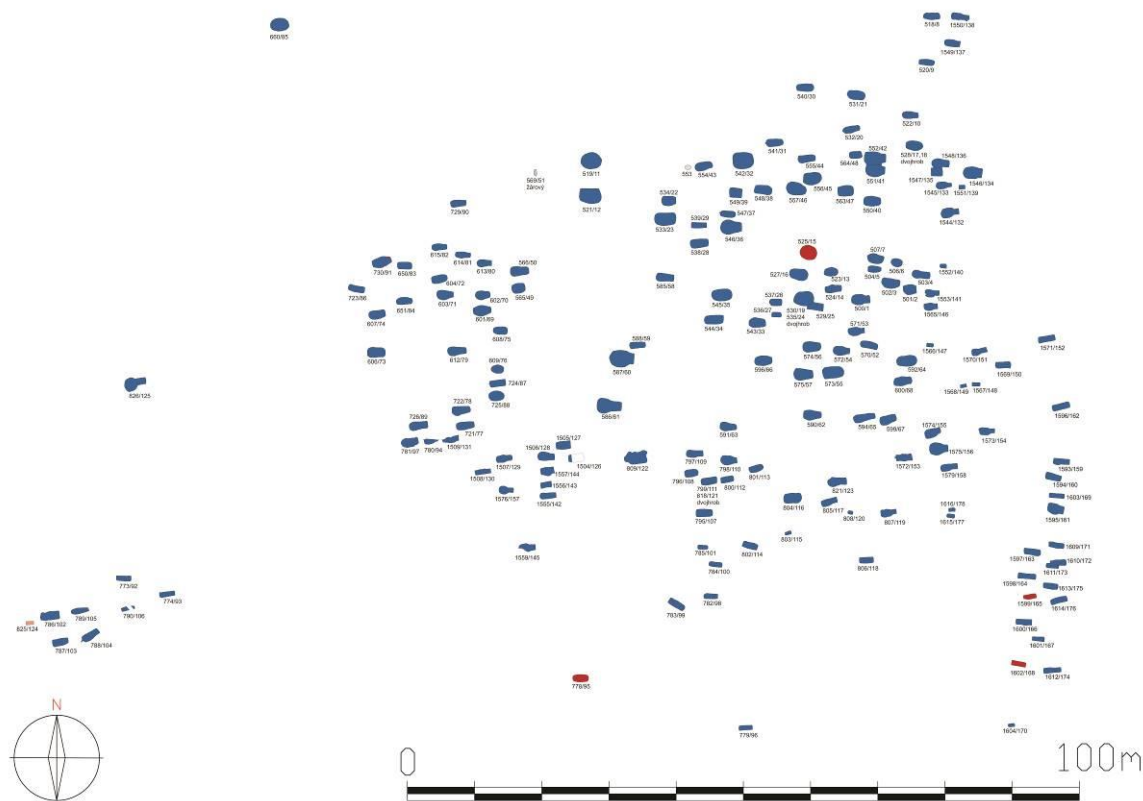
4.5) Prostorový vývoj pohřebiště v průběhu jeho užívání

V rámci pohřebišť vinařické skupiny v Čechách zaujímá pohřebiště v Praze-Zličíně několika primáty. Předně se jedná o jediné pohřebiště, o němž můžeme tvrdit, že bylo prozkoumáno ve své úplnosti. Díky modernímu způsobu dokumentace se tak můžeme vlastně poprvé za celé období výzkumu doby stěhování národů na našem území pokusit o prostorovou charakteristiku určitých jevů, ať už chronologické či sociální povahy.

Na druhou stranu, jsou naše možnosti limitovány hned několika nepříznivými okolnostmi. Hlavní z nich je fakt, že prakticky veškeré hroby byly již v minulosti druhotně narušeny a vyrabovány. Tento fenomén se dotkl rovněž hrobů nejhlubších (hroby č. 11 a 12), z jejichž inventáře nezůstalo prakticky nic kromě fragmentů dubových rakví. Druhým hlavním omezujícím faktorem je stav dochování lidských kostí. Další limitujícím jevem je dochovaný inventář, jenž není z hlediska chronologie citlivý. Výsledkem toho je, že jsme schopni chronologicky lépe uchopit 70 hrobů z celkových 176. Navzdory této neúplnosti je patrně možné na datovatelném fragmentu necelé poloviny hrobů sledovat určité trendy.

Nejstarším horizontem v rámci pohřebiště je stupeň D2a, do něžž můžeme datovat celkem pouze čtyři hroby (obr. 51). Tento počet je jistě do značné míry ovlivněn výše uvedenými faktory, nicméně porovnání s počtem ostatních datovatelných hrobů přeci jen ukazuje, že zástupci zakladatelské generace jsou poměrně nepočetnou skupinou. Patří sem hrob č. 15, jenž patří dítěti ve věku 4-7 let. Skleněný pohárek z tohoto hrobu se řadí k tzv. federátnímu sklu. Tento hrob je situován v jedné z centrálních skupin č. II. Hrob č. 95 navzdory torzovitosti inventáře rovněž nese stopy kultury federátů. Patří ženě ve věku asi 50 let. Oproti předchozímu hrobu je situován osamoceně, mimo hlavní části pohřebiště. Naopak prostorově jsou si blízké hroby č. 165 a 168 v rámci skupiny pohřebiště č. IV. Hrob č. 165 patří ženě ve věku 45-55 let, hrob č. 168 také ženě ve věku 55 let a více. V případě spon typu Wiesbaden z hrobu č. 168 lze hovořit o vztahu ke střednímu a dolnímu Pomohání. Spona z hrobu č. 165 nachází analogie v rámci pozdní przeworské kultury, ale analogie najdeme i v oblasti středního Podunají dané epochy.

Opět může být celá situace výsledkem torzovitosti, způsobené druhotným narušováním hrobů, nicméně ve stupni D2a nepozorujeme v rámci zakladatelské generace přítomnost hrobů, jež by bylo možné interpretovat jako příslušníky elity. Zdá se tedy, že pohřebiště v Praze-Zličíně vyrůstalo z počátečných skromných poměrů a teprve v období prostřední třetiny 5. století dochází ke konsolidaci poměrů a prosazení konkrétních jedinců a jejich rodinných příslušníků. Je zde také patrný heterogenní původ příslušníků zakladatelské generace, spojující jednak vlivy ze středního Podunají a oblasti Pomohání. Zatímco v případě hrobů č. 95, 165 a 168 se jedná o pohřby dospělých osob, jejichž původ lze pravděpodobně sledovat do zdrojových regionů, v případě dětského hrobu č. 15 se patrně jedná o jedince, který se na území Čech již narodil. Nicméně byl obklopen materiální kulturou spjatou s úvodní fází federátní kultury a jedinci, kteří jej pohřbili do výklenkového hrobu (nikoliv hrobu s výklenkem), tedy formy hrobové jámy, taktéž importované z východu. Lze pouze spekulovat, že kdyby tento jedinec místo v dětském věku zemřel jako dospělý, byl by jeho hrob vybaven charakteristickými prvky následujícího chronologického stupně D2b, podobně jako například ve „zlatém“ hrobě č. 42, jenž patří dámě zemřelé ve věku 24-30 let. Ve skutečnosti se v případě hrobů č. 15 a 42 mohlo tedy původně jednat o vrstevníky, kteří ovšem ačkoliv narození zhruba v rámci téže věkové skupiny, díky odlišnému věku dožití zemřeli v chronologicky následných horizontech. Dále by mohl být vrstevníkem hrobu č. 15 muž z hrobu č. 113, datovaný do stupně D2b, jenž zemřel zhruba ve věku 45-50 let, a zároveň, jehož inventář se projevoval jistým „konzervatismem“ v podobě „federátního“ typu hřebene typu Thomas III s jazykovitou rukojetí. Naproti tomu zmíněné ženy z hrobů č. 95, 165 a 168, zemřelé ve věku nad 50 let se narodily ve věkové skupině, jejíž eventuelní příslušníci, kteří zemřeli ještě v dětském věku, by byli datováni na základě materiální kultury ještě do předchozího období stupně D1, či dokonce pozdně římského stupně C3b. Věkovou vrstevnicí těchto žen by tak teoreticky mohla být například nedospělá dívka z hrobu č. 13 v Pohořelicích na jižní Moravě. V rámci pohřebišť tohoto horizontu by pak bylo teoreticky možné hledat rodinné příslušníky těchto tří zličínských dam ze zakladatelské generace.

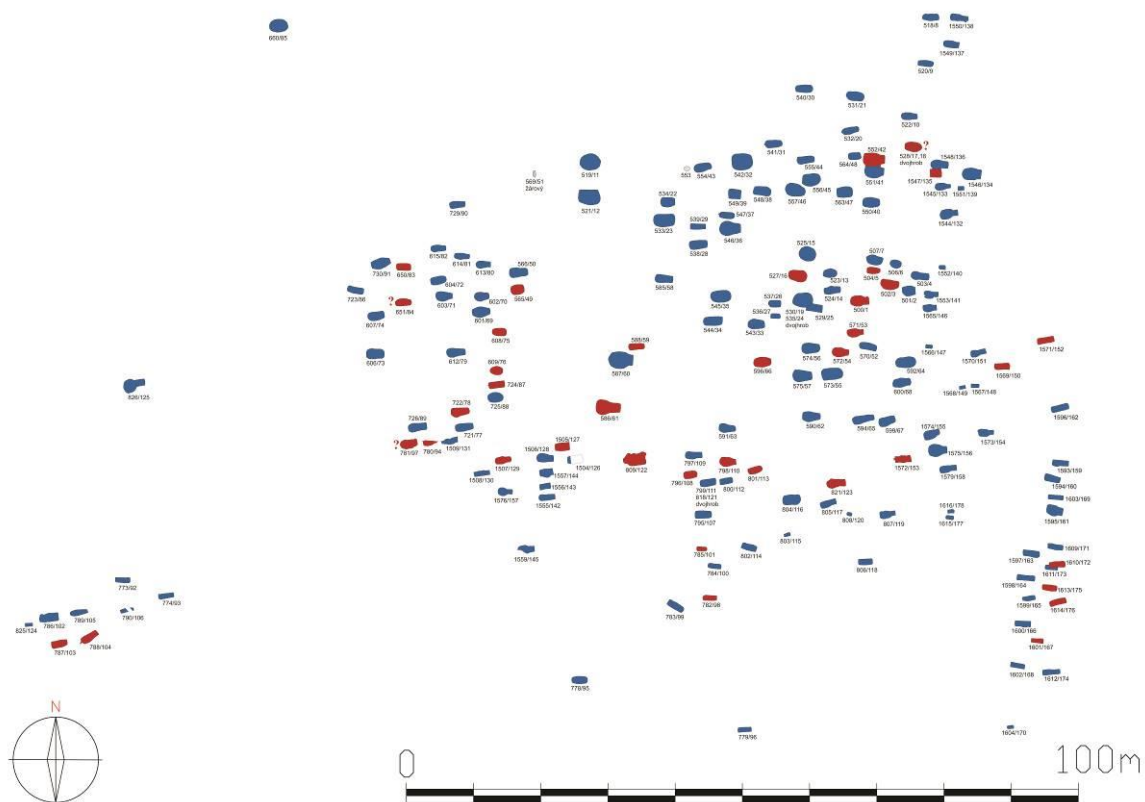
Obr. 51: Distribuce datovatelných hrobů chronologické fáze D2a.

Podobně by tomu tak mohlo být v případě hrobu tří až čtyřletého dítěte č. 101, jež je charakteristickými prvky datované zhruba kolem poloviny 5. století do stupně D2b. Jeho vrstevníci, kteří by zemřeli v dospělém věku, by patrně byli vybavení charakteristickými prvky materiální kultury následujícího stupně D3. Ryze teoreticky by tak mohl být ze stejné věkové skupiny muž z hrobu č. 132, zemřelý ve věku 35-45 let, jehož charakteristický inventář datujeme do stupně D3. Analogicky lze spekulovat, že například „zlatý“ hrob asi pětiletého děvčete č. 135 patřil jedinci ve zhruba stejné věkové skupině (či maximálně o generaci starší), než například hrob asi 25leté dámy z hrobu č. 5 v Unterhachingu v Bavorsku, jež zemřela kolem roku 500 s charakteristickým inventářem stupně E1 (viz níže).

Dotýkáme se tak zatím málo poznané dynamiky pohřebišť a materiální kultury v návaznosti na věkové skupiny zemřelých. Detailní provázání archeologického datování a věku zemřelých nám může poskytnout podrobný vhled do vývoje dané populace. Ukazuje nám, kteří z jedinců mohli být v rámci vícegeneračního pohřebiště současníky a kteří se naopak nikdy nemohli potkat. Tato analýza také teoreticky může vytipovat v rámci konkrétních pohřebišť jedince z jejich počáteční a závěrečné fáze užívání, jejichž příbuzné by bylo možné teoreticky

hledat (například pomocí antropologických a genetických metod) na lokalitách předchozí či naopak následné fáze.

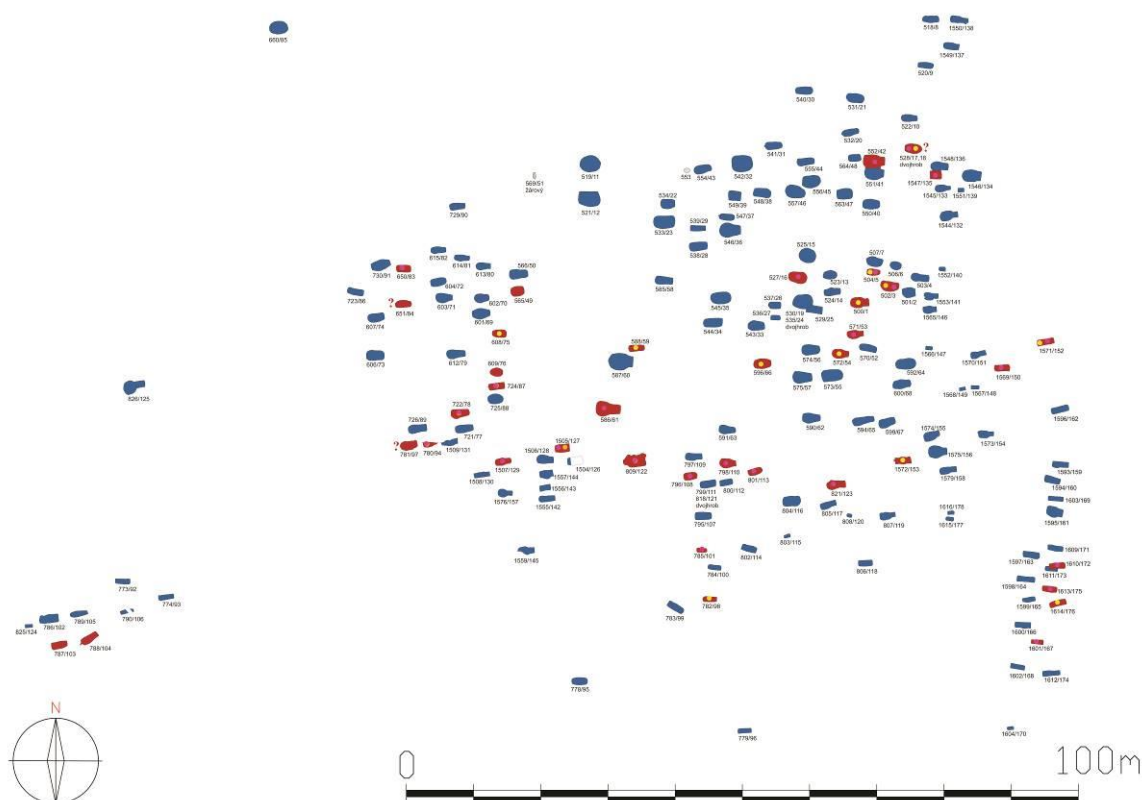
Podstatným rysem hrobů datovaných v rámci stupně D2b je skutečnost, že v rámci tohoto horizontu se objevují zástupci hrobů ve všech prostorových skupinách pohřebiště (obr. 52). V rámci stupně D2b se setkáváme s vyloženě dětskými jedinci v hrobech č. 101, 135, 76, 108, 49, a 167. Dá se předpokládat, že jejich „šťastnější“ vrstevníci, jež se dožili dospělosti, jsou pohřbeni v následující chronologické fázi D3, či dokonce D3/E1. Naopak hrob ze stupně D2b č. 78, vybavený charakteristickým pohárkem typu Fürst a náležející ženě ve věku 45-55 let, může podobně jako hrob č. 113 náležet do věkové skupiny dítěte z hrobu č. 15 (viz výše).

Obr. 52: Distribuce datovatelných hrobů chronologické fáze D2b (=D2-D3).

V rámci stupně D2b byla sledována synkreze středodunajských, federátních prvků a především labsko-germánské keramiky (obr. 53). Tento jev se nám projevuje v rámci vinařické skupiny i mimo zličínské pohřebiště kupříkladu v případě hrobu bohaté dámy z Úherců, kde se nám kombinují zlaté šperky, vycházející z federátní tradice, s labsko-germánským tvarem pohárku.

Obdobnou synkrezí můžeme sledovat i v případě hrobů v Praze-Zličíně. V některých případech se přímo oba kulturní proudy kombinují – podobně jako v Úhercích – v jednom hrobě (např. hroby č. 3, 5, 127 nebo 152). Zároveň není v podstatě možné v rámci jednotlivých prostorových skupin pohřebiště vyčlenit subareály, kde by se výrazně koncentrovaly jenom labsko-germánské nebo federátní/středodunajské prvky. Naopak, zdá se, že tyto základní dva kulturní proudy se projevují v rámci všech prostorových skupin pohřebiště.

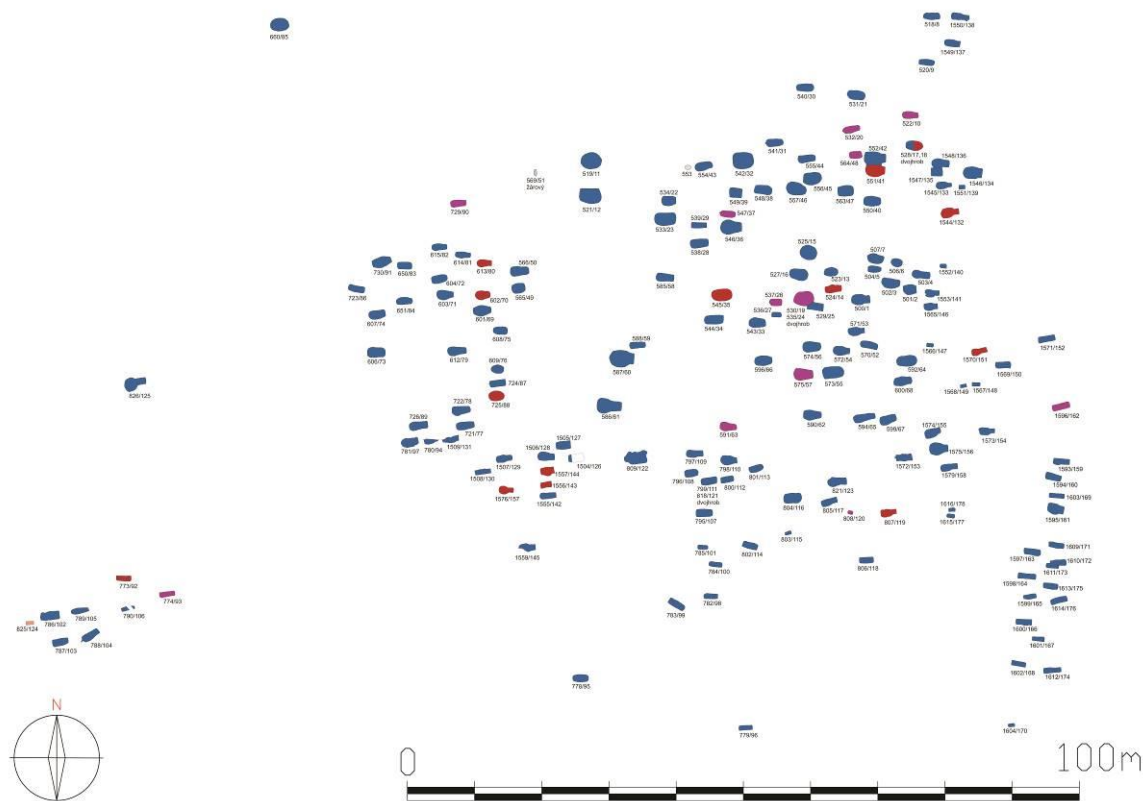
Obr. 53: Distribuce datovatelných hrobů chronologické fáze D2b (=D2-D3) s vyznačenými charakteristickými inventáři labsko-germánskými (žlutá tečka) a federátními-středodunajskými (fialová tečka).

V následujícím stupni D3 a posléze i D3/E1 (=E1) (obr. 54) opět pozorujeme pokračování pohřbívání v rámci všech prostorových podskupin pohřebiště – ovšem s jednou výjimkou: skupiny pohřbů č. IV v jihovýchodním okraji pohřebiště (obr. 54). Do této skupiny snad může spadat ještě hrob č. 162, ale není to zcela jisté, spíše by mohl být jedním z hrobů izolovaných. Ačkoliv je naše poznání dosti ovlivněno stavem zachování inventáře hrobů, můžeme se přesto domnívat, že právě v této části pohřebiště se přestalo pohřbívát jako v první, tedy ještě v předchozí fázi D2b. Zdáli to souvisí s možným odchodem části obyvatelstva, pochopitelně

nevíme. V rámci skupiny IV jsme u „zakladatelského“ hrobu č. 168 konstatovali vztah k oblastem při dolním Mohanu. Ve stupni D2b pozorujeme obecně pro celou vinařskou skupinu poměrně silné vazby opět na oblast pomohanskou (viz níže). Není proto zcela vyloučené, že se část zličínského obyvatelstva podílela na „kolonizační vlně“ do této oblasti.

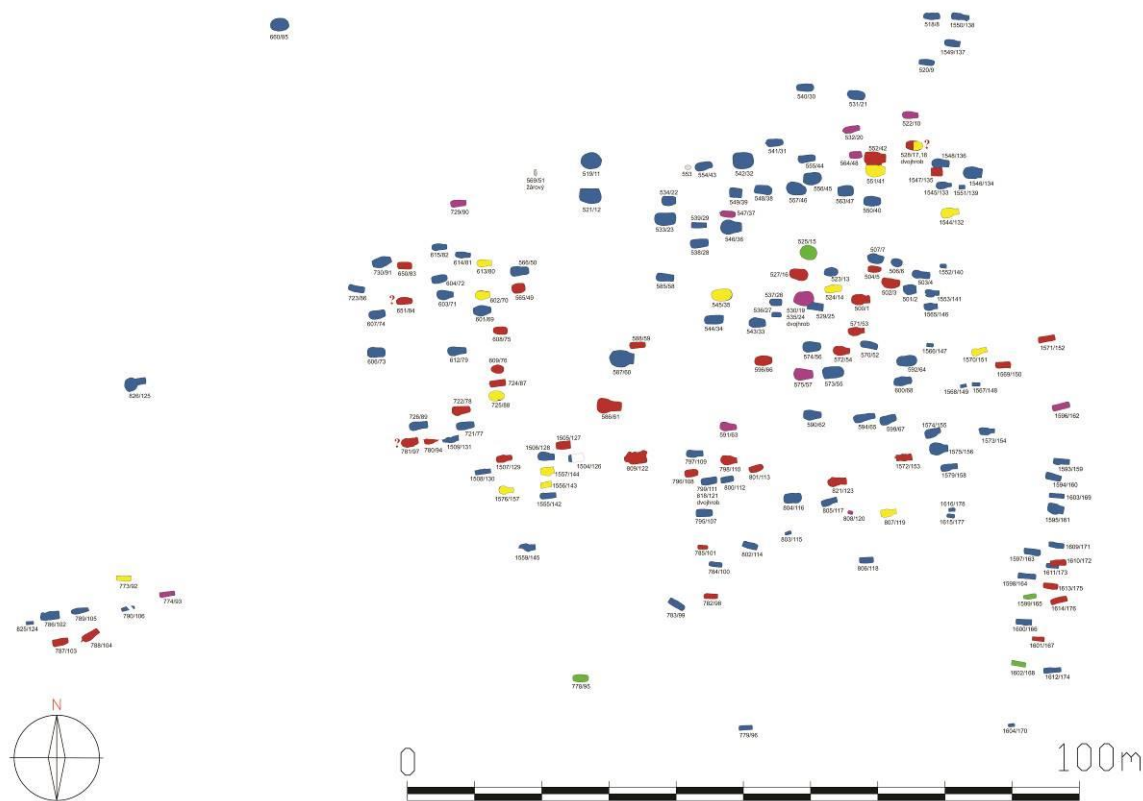
Z přehledu věkových skupin v rámci stupně D3 vyplývá, že dětskými hroby jsou č. 144, 70, 41 a 157. Je pravděpodobné, že současníci těchto dětí, kteří zemřeli až v dospělém věku, jsou pohřbeni s inventářem následujícího stupně D3/E1 (=E1). Je to příklad hrobu č. 10 ze stupně D3/E1 (=E1), jenž náleží muži ve věku přesahujícím 50 let.

V poslední fázi pohřebiště, stupni D3/E1 (=E1) shledáváme pouze jediný zřejmý dětský pohřeb, a to hrob č. 26 s věkem dítěte kolem 3-4 let. Pohřeb byl vybaven na kruhu robenou miskou, blízkou podunajské produkci z okruhu Kaschau 6/Altenerding a v ruce robeným pohárkem, původem z dolního Polabí v Německu. Vzhledem k tomu, že v této fázi mezi léty 500-510 bylo pohřebiště opuštěno, je pravděpodobné, že současníci (a příbuzní) jedince z hrobu č. 26, kteří se dožili dospělosti, jsou již pohřbeni na jiném pohřebišti. Pokud uvažujeme, že v rámci vinařických pohřebišť dochází v období kolem roku 500 n. l. k zásadnímu zlomu a prakticky opuštění celé řady z nich, kdy je jednou z možností odchod (části) jejich nositelů do jiných regionů (například oblast bývalých provincií Récie, Norika či naddunajských oblastí barbarika), je potřeba hledat příbuzné dítěte z hrobu č. 26 na některém z těchto vzdálených pohřebišť.

Obr. 54: Distribuce datovatelných hrobů v rámci chronologické fáze D3 (červeně) a D3/E1 (=E1) (fialově).

Pokud naše poznatky o prostorovém vývoji shrneme, můžeme konstatovat, že v počáteční fázi stupně D2a bylo založeno pouze několik hrobů, z nichž tři se staly základem pro prostorové skupiny II a IV. Hrob ženy č. 95 je hrobem izolovaným a je patrné, že v jeho blízkosti k rozvoji pohřbívání nedochází. Ve fázi D2b pozorujeme pohřbívání ve všem subareálech pohřebiště a kontinuitu pohřbívání sledujeme s výjimkou prostorové skupiny IV i v následujících stupních D3 a D3/E1 (=E1), kdy je pohřebiště opuštěno (obr. 55). Zároveň se jasně objevuje užitečnost kombinace poznatků, jež nezávisle plynou z archeologického bádání a determinace fyzické antropologie.

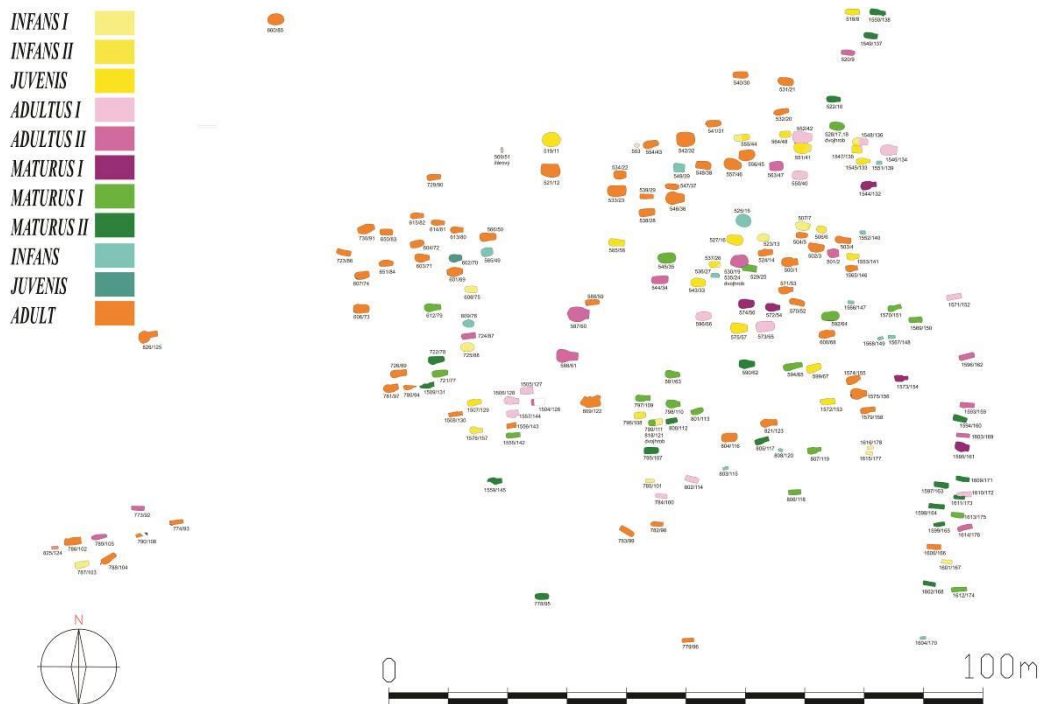

Obr. 55: syntéza distribuce datovatelných hrobů z průběhu trvání pohřebiště: a) D2a (zeleně), D2b (=D2-D3) (červeně), D3 (žlutě), D3-E1 (=E1) (fialově).

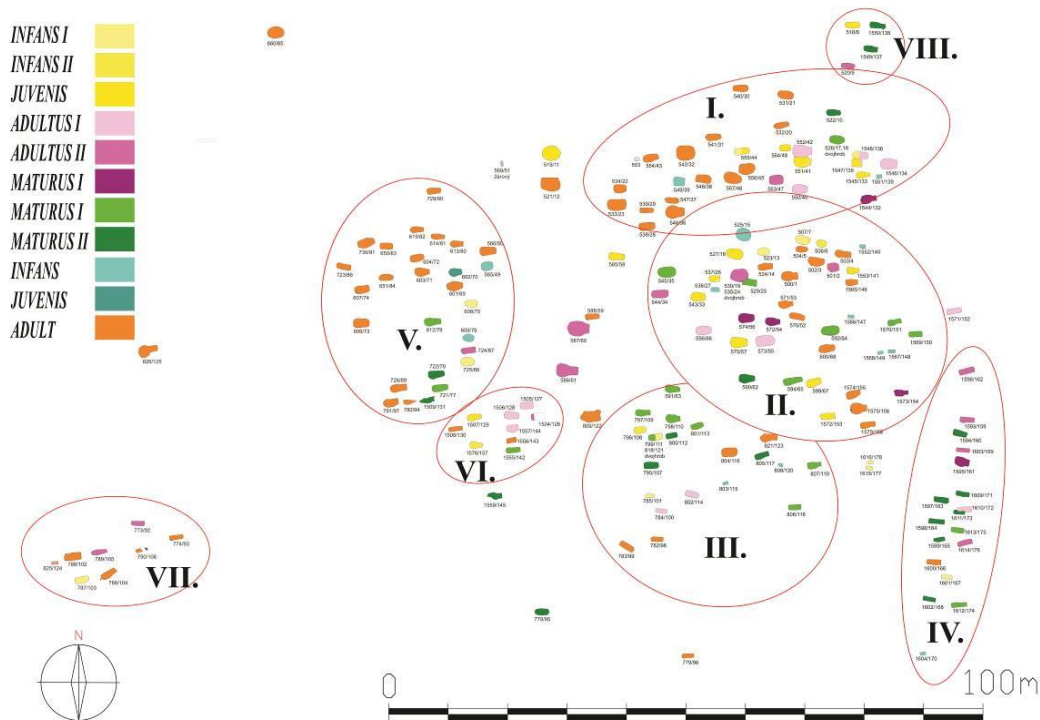
4.6) Prostorová distribuce věkových skupin na pohřebišti

Na základě antropologické determinace biologického stáří zemřelých jedinců a dále na základě rozměrů hrobů bylo možné vyznačit taktéž věkové skupiny v rámci pohřebiště (obr. 56-57). V zásadě můžeme pozorovat pouze jedinou zajímavou koncentraci dětských a nedospělých jedinců v prostorové skupině II. Zde se zdá, že hroby těchto mladších jedinců (č. 140, 141, 15, 16, 26, 27, 33, 57) poněkud obklopují hroby dospělých jedinců uvnitř skupiny. Na stranu druhou není zřejmé, zdali se opravdu v tomto případě jedná o úmysl, neboť výše uvedené dětské hroby náležejí do různých stupňů chronologie pohřebiště (např. hrob č. 15 úvodní fázi pohřebiště, hrob č. 26 pak jeho závěru).

V ostatních částech pohřebiště pozorujeme v podstatě rovnoměrné rozmístění jedinců různého stáří.

Obr. 56: Prostorová distribuce jedinců podle věkových skupin (antropologické určení provedly M. Víšková-Horáková a I. Jarošová).

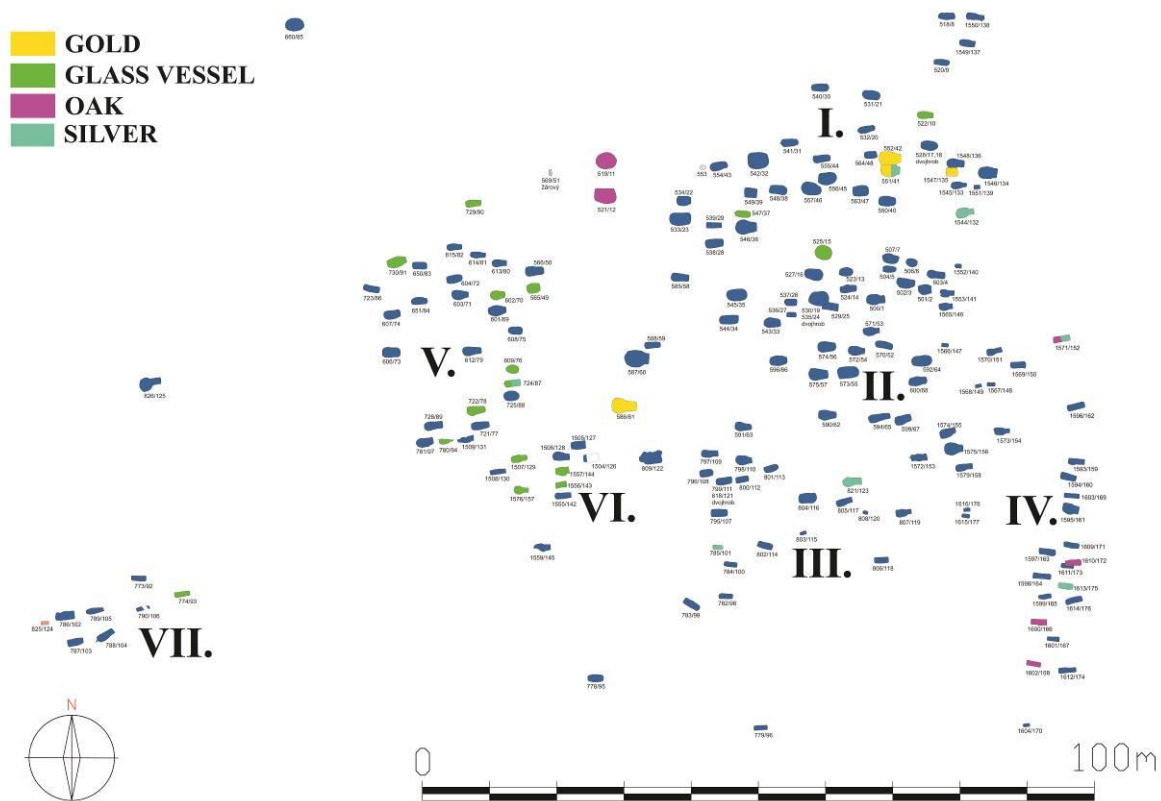

Obr. 57: Prostorová distribuce věkových skupin v rámci prostorového členění pohřebiště.

4.7) Prostorová distribuce hrobů, vybavených prestižními předměty a skleněnými nádobami

Nepochybně zajímavým fenoménem je prostorová distribuce předmětů, které jsou prestižního charakteru a které se váží na vysoké společenské postavení jedinců na straně jedné a prostorová distribuce skleněných nádob na straně druhé. Je pozoruhodné, že se oba fenomény v podstatě vylučují.

V případě předmětů prestižního charakteru máme na mysli především hroby vybavené zlatými šperky z hrobů č. 42, 135, 61 a dále 41, odkud známe ještě zlatou fólii z předmětu zdobeného ve stylu cloisonné. Pozorujeme, že hroby č. 42, 41 a 135 se nacházejí v prostorové skupině č. I. Hrob č. 61, společně s dalšími mimořádně hlubokými hroby č. 11, 12 a 60 jsou jakoby izolované hroby, tvořící předěl mezi skupinami hrobů č. I a II na straně jedné a V a VI na straně druhé. Navíc v hrobech č. 11 a 12, jinak vykradených, byly detekovány dubové rakve, které patrně náležejí k nákladněji vypraveným pohřbům. Skleněné nádoby ve výklencích se naopak vyskytují především v prostorových subareálech pohřebiště č. V a VI v západní části pohřebiště. Ve dvou případech (č. hrobů 10 a 37) známe skleněné nádoby ve výklenku také v prostorové skupině pohřebiště č. I., a vytvářejí zde svého druhu výjimku. V případě hrobu č. 15 v subareálu č. II z úvodní fáze pohřebiště se nejedná o uložení skleněného pohárku ve výklenku. Obdobně můžeme konstatovat výraznější koncentraci stříbrných šperků spíše ve východní části pohřebiště v rámci prostorových skupin I, II, III, IV (obr. 58).

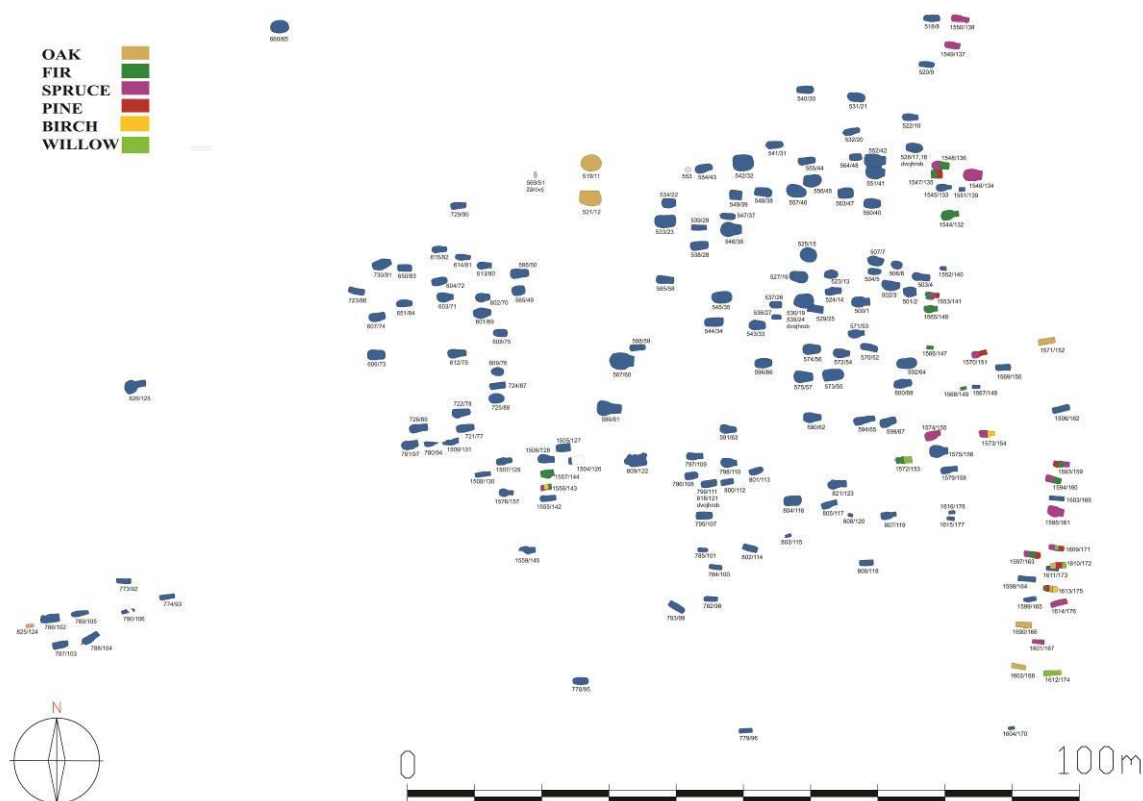
Obr. 58: Prostorová distribuce předmětů ze zlata, stříbra, skleněných nádob a dubových rakví.

4. 8) Prostorová distribuce dřevin, užitých k výrobě rakví, mobiliáře a dalších předmětů

Jedním z vodítek pro sledování společenských rozdílů na pohřebišti může být odlišnost nákladnosti rakví, zhotovených z různých druhů dřevin. Na pohřebišti v Praze-Zličíně byly determinovány jednotlivé druhy dřevin na základě prezenze uhlíků či fragmentů dřev ve výplních hrobů. Dost často se jednalo přímo o partie rakví, jindy se jedná o výplň hrobové jámy. V některých případech nelze vyloučit, že dřevěné uhlíky pocházejí z případných pochodní, jež byly užity druhotnými narušiteli hrobů, tak jak to známe již z případu v Popradě-Matejovicích (viz výše). Součástí inventáře byly pravděpodobně i případné kousky mobiliáře či dřevěné nádoby, tak jak to známe i z jiných pohřebišť. Na stranu druhou, nelze vyloučit, že v některých případech se jedná o kontaminaci, jež se do nitra hrobů dostala vlivem ponechání otevření vykrádacích šachet.

Naše poznání je poměrně limitováno omezeným množstvím provedených determinací v porovnání s celkovým počtem hrobů. Proto jsou naše závěry ohledně závislosti druhu dřeva, jež bylo užito pro výrobu rakví, omezeny na tento relativně malý vzorek hrobů (obr. 59).

Na základě určení J. Nováka se setkáváme s následujícími dřevinami: dub, jedle, smrk, borovice, bříza, vrba. Dubové rakve byly přítomny v robech č. 11 a 12, které se počítají k nejhlubším na pohřebišti. Dále byly zjištěny v hrobech č. 152, 166 a 168. Dále bylo dřevo dubu zjištěno v hrobech č. 173 a 175, zde se však vyskytují v kombinaci s dalšími dřevinami, nelze tedy rozhodnout o původní provenienci.

Obr. 59: Prostorová distribuce determinovatelných dřevin (druhové určení provedl J. Novák).

Z našeho pohledu je však velmi zajímavý hrob „zlatého“ dítěte č. 135. Zde se setkáváme se stopami jedle a borovice. V tomto případě se jedná o zjištění důležité, neboť tento hrob nebyl sekundárně narušen vykradači a tudíž oba druhy dřevin by měly s hrobem souviset. Zdá se tedy, že mezi dubovými rakvemi a zlatým inventářem (minimálně v případě dítěte) nemusí být přímá souvislost. Další ryze borovicové rakve byly patrně zjištěny v hrobech č. 134, 137, 138, 155, 161, 167 a 176. V hrobech č. 138, 167 a 176 známe předměty (či jejich fragmenty), zhotovené

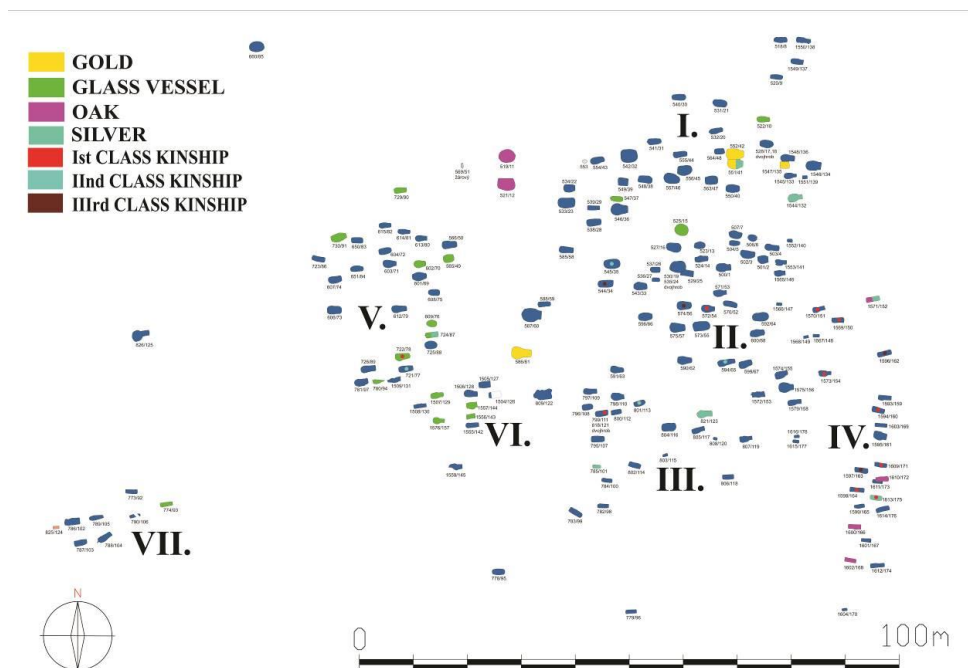
ze stříbra. Doložení případné provázanosti stříbrných inventářů a borovicových rakví však za tohoto stavu poznání limituje opět fenomén vyloupených hrobů.

4.9) Význam hrobových inventářů k poznání sociální stratifikace

Pokus o interpretaci sociálního rozměru kombinace hrobových inventářů, jejich prostorové distribuce a případné závislosti na druzích dřevin, z nichž byly vyráběny rakve, naráží na řadu problémů, z nichž ten hlavní je torzální dochovanou hrobů, způsobená druhotným narušením a vykrádáním.

Navzdory těmto nepříznivým okolnostem bylo možné prostorově odlišit hroby s prestižním inventářem (především zlaté šperky) a skleněnými nádobkami ve výklencích. V hrubých rysech se také podařilo načrtnout možnou závislost bohatých hrobů na druzích dřevin, z nichž byly vyrobeny rakve (dub, borovice).

Důležitou otázkou je ovšem, zdali případným prostorovým vztahům v rámci jednotlivých subareálů pohřebiště odpovídají i příbuzenské vztahy mezi zesnulými, tj. zdali jsme schopni v této fázi výzkumu odlišit příbuzenské skupiny a případně definovat další vztahy na základě potenciálně podobného inventáře.

Obr. 60: Prostorová distribuce předmětů ze zlata, stříbra, skleněných nádob a dubových rakví v závislosti na antropologicky doložených příbuzenských skupin (podle M. Víškové-Horákové a I. Jarošové).

Bohužel tuto problematiku můžeme za současného stavu výzkumu nastínit pouze v hrubých rysech. Na základě antropologických znaků se podařilo vyčlenit příbuzenské skupiny a) u hrobů č. 78, 11, 54, 151, 150, 154, 160, 171, 164, a 175, b) 77, 113, 65, 35, a c) 34, 56, 162 a 163. Důležitým zjištěním v tomto bodě je, že tyto příbuzenské znaky jdou napříč jednotlivými prostorovými skupina, chronologií a kulturním zabarvením inventáře (obr. 60).

Naprosto zásadním příspěvkem pohřebiště v Praze-Zličíně je doklad přítomnosti dětského hrobu č. 135, jenž byl bohatě vybaven zlatými šperky (obr. 61). Tento hrob byl nalezen nevykraden, což bylo patrně způsobeno částečným překryvem se sousedním hrobem č. 136, případně skutečností, že se jednalo o pohřeb dítěte (nicméně v jiných případech na zličínském pohřebišti útlý věk zemřelých nehrál při vykrádání roli). Díky tomu se podařilo zjistit velmi unikátní situaci a především inventář tvořený sadou zlatých šperků, sestávajících z dvojice spon typu Zličín, dvojicí zlatých obuvních přezek, dále zlatých spirálek, jež společně s miniaturními korálky doplňovaly honosný náhrdelník, a jantarového korálku. Tento inventář nám jasně ukazuje, že zde pohřbené asi pětileté děvče bylo příslušnicí místní nobility.

Obr. 61: Praha-Zličín, hrob č. 135 (Foto: J. Vávra)

Takto bohatě vypravený hrob dítěte je nejen v rámci pohřebišť vinařické skupiny zcela výjimečný. Neznamená to však, že bychom na našem území nedisponovali žádnými dalšími indiciemi, že zde byly přítomny artefakty spojené s dětskými příslušníky nejvyšších sociálních vrstev. Shodou okolností se jedná o dva příklady ojedinělých nálezů náramků s kyjovitým zakončením typu Blučina/Tournai.

Prvním z nich je miniatura zlatého náramku tohoto typu s kruhovým průřezem, jenž byl nalezen na katastru obce Holubice ve středních Čechách (obr. 62:1-2). Ohledně datování můžeme pomýšlet na jeho zařazení do období stupňů D2b či D3, dá se tedy předpokládat, že byl se zličínským hrobem č. 135 částečně současný.

Obr. 62: 1-2) Holubice, okr. Praha-Západ (Foto D. Daněček); 3) Nepřevázka, okr. Mladá Boleslav (Kresba J. Vlček).

Druhým artefaktem je také miniatura bronzového náramku s kyjovitým zakončením a polygonálním průřezem z Nepřevázky, okr. Mladá Boleslav (obr. 62:3). Tento exemplář, který nachází nejbližší tvarovou obdobu ve stříbrných exemplářích z depotu z Hřenska a Świelczy, ale též ve zlatých exemplářích z Lengerichu či pokladu v Thorsbergu (*Jiřík – Peša – Jenč 2008, 195-196*), můžeme datovat do první poloviny 5. století. Můžeme předpokládat, že i v tomto případě označovala miniatura náramku příslušnost dítěte k jeho sociální skupině.

Dalším příkladem bohatého dětského hrobu je v našem sousedství nález z hrobu č. 19 v Großörneru, Kr. Hettstedt v Durynsku, který náleží již Schmidtovu stupni IIb a který obsahuje vedle unikátní uzdy koňského postroje právě znovu zlatý náramek, respektive jeho miniaturu se ztlustělým zakončením typu Blučina-Tournai (*Schmidt 1961, tab. 66:i-u*).

Do období kolem roku 500 je datován též bohatý hrob č. 4 v Unterhachingu u Mnichova, kde bylo pohřbeno děvče ve věku pouhých tří let. Její hrob byl vybaven kromě spon

klešťovitých též zlatými nitěmi z brokátové tkaniny, jež zdobila účes dívky. Hrob č. 4 je dáván autorkou do vztahu k hrobu „princezny“ z hrobu č. 5, obě patrně náležely k lokální aristokracii (*Haas-Gebhardt ed. 2010*, 149-151).

Nálezy z hrobu č. 135 v Praze-Zličíně, Holubice, Nepřevázky, z hrobu č. 19 v Großörneru a hrobu č. 4 v Unterhachingu nám jednoznačně dokládají na našem území i v těsném sousedství přítomnost takového typu elity a s ní souvisejícího sociálního členění, v rámci něhož je sociální status jednotlivce děděn po předchozí generaci. Můžeme tedy v průběhu prostřední třetiny 5. století sledovat etablování konkrétních jedinců a jejich rodinných dynastií, s jejichž obdobou se setkáváme například o století později v některých starogermánských zákonících (viz níže). Hledáme-li však původ tohoto jevu, musíme se obrátit již do období stupně D2a. Asi nejvýznamnějším „zlatým“ dětským hrobem je nález z Untersiebenbrunn (*Nothnagel 2013*, 23-24).

6) Historický scénář vývoje doby stěhování národů v Čechách v evropských souvislostech

Obchod s drahými kovy

V rámci pohřebiště v Praze-Zličíně bylo možno pozorovat přítomnost velkého množství předmětů, jež byly vyrobeny z drahých kovů. Lze v zásadě konstatovat, že zdroj veškerého drahého kovu je nutno hledat na území bývalých provincií.

Jednou z možností je žold, jenž byl vyplácen barbarským federálům v pozdně antických armádách, ať již přímo římskou říší, nebo nástupnickými barbarskými státy. W. Hahn uvádí užívání stříbrných ražeb pro ceremoniální události. Další možností je vyplácení vojáků, zejména při tzv. *augustaticu*, tj. při nástupu panovníka a každý čtvrtý nebo pátý rok během oslav *Quinquennium*, kdy bylo každému muži vypláceno 5 solidů a 1 římská libra stříbra. Rovněž název velké mince *miliarensis* odkazuje k původnímu účelu ražby. Pokud bylo *augustaticum* rovněž v 5. století vypláceno v mincích, pak by se v případě počtu několika set tisíc mužů jednalo o výplatu v řádech milionů při každé příležitosti (*Hahn 1989*, 17). *Codex Theodosianus* (XIII, 2, 1) uvádí poměr mezi zlatem a stříbrem 1 : 14,4; čili 1 solidus odpovídá 1/5 libry stříbra (= počtu 12 *miliarensi*). Při obráceném převodu by bylo nutné za jeden solidus zaplatit 15 *miliarensi* nebo 30 *siliqui* (*Hahn 1989*, 15-17).

Dalším mechanismem, jímž se dostával drahý kov do oblastí středoevropského barbarika je tribut. K přílivu zlatých ražeb dochází na toto území zejména v průběhu první poloviny 5. století, což je možno dát do souvislosti s tributem, jenž byl každoročně vyplácen Hunům. V roce 443 se zavázali východní Římané platit Attilovi 2100 liber zlata ročně. Přičemž se nejedná o neobvyklou sumu vyplácenou barbarům jako tribut. Obdobně například císař León I. (457-474) vyplácel v roce 473 ostrogótskému králi Theodorichu Strabónovi 2000 liber zlata. V roce 478 pak souhlasil císař Zenón s jednorázovou platbou Theodorichovi v podobě 2000 liber zlata a 10 000 liber stříbra a poté k roční platbě v hodnotě 10 000 solidů ročně (*Thompson 1999, 194*).

Obchod se sklem

Soubor osmnácti příkladů skleněných nádob ze zličínského pohřebiště představuje důležitý doklad nadregionálních vztahů tehdejší české kotliny. Chceme-li sledovat obecný původ tohoto skla, musíme se podívat do oblastí primární i sekundární produkce skla a skleněných nádob.

V oblasti Levanty máme možnost sledovat doklady výskytu primárních skláren, které produkovaly primární surové sklo. Kupříkladu na lokalitě Bet She'arim byly nalezeny obrovské bloky surového skla, z nichž jeden dosahoval devíti tun a jeho rozměry 3,5 x 2,5 m, při tloušťce 55 cm. Pro celou oblast Sýrie, Galileje, a Izraele je předpokládán výskyt několika produkčních center (například Jerash – druhotně v chrámu Dia a Artemis, Decapolis – poblíž kostela Sv. Theodora, dále Hagoshrim, Beit She'an, atd.) (*Dussart 1998, 189–194*).

V Levantě však spatřujeme i doklady působení sekundárních skláren, které zajišťovaly výrobu finálních artefaktů. Kupříkladu podle názoru A. Sazanova bylo produkční centrum kónických pohárů lokalizováno na lokalitě Jalame v Izraeli. Tento ateliér byl datován na základě mincovních nálezů do druhé poloviny 4. století, ačkoliv zdejší soubor nálezů obsahuje i tvary, datovatelné do průběhu 5. až počátku 6. století. Taktéž produkce sklenic, zdobených modrými tečkami je považována za převážně syro-palestinskou produkci. Některé další jsou označovány za obecně “východořímské”, pocházející patrně ze sklárny v Chersonesu v druhé polovině 5. století (Sazanov 1995, 333). Pohárky s globulárního tvaru dekorované tečkami modrého skla, jaké známe posléze ze středního Podunají (Ságvár, Intercisa, Brigetio, Sopron, a Regöly) datované do pozdního 4. až počátku 5. století (*Barkóczy 1988, 24, tab. 76:144–146, 149–151, 153–156*) mají právě tento původ. Totéž platí pro pohárek náprstkovitého tvaru z Měcholup na Žatecku (Svoboda 1965, p. 110, tab. 28:6). Důležité artefakty byly nedávno

objevy během tzv. projektu Marmaraj při výzkumu tramvajové zastávky v Sirkeci v Istanbulu, kde byly nalezeny stopy produkce sekundární sklárny. Üzlifat Özgümüřová popisuje nálezy fragmentů skla z přelomu 4. a 5. století, mezi jinými kónické pohárky či lampy (s analogií ve Vinařicích), které zde byly nutně produkovány pro zákazníky hlavního města Konstantinopole (*Özgümüř 2010*, 125, obr. 8).

Podstatné jsou pro sledování obchodních tras se sklem vztahy v rámci Středozevního moře. Jde například o oblast dnešní jižní Francie, kde se předpokládá přítomnost řady sekundárních skláren, zpracovávajících surovinu dovezenou z Levanty. Dokladem toho jsou bloky surového skla zde nalezené, Jedná se konkrétně o nálezy z Marseille, la Bourse a l'Alcazaru, kde byly odhaleny bloky surového skla olivové barvy, jež jsou datovány do druhé čtvrtiny 5. století (*Foy et al. 2003*, 50, obr. 4c; *Foy – Picon 2005*, 100–102). V tomto regionu pozorujeme v průběhu 5. století kontinuitu výroby tvarů, známých od 4. století. Můžeme se tak setkat s pohárky typu Isings 96/106c/d, pohárky typu Isings 117, a též fragmentárně doloženým džbánem či láhví typu Isings 120/121 či 126/127. Tyto příklady více méně se „stereotypně opakujičích souborů téže barvy skla v Orientě, severní Africe a jižní Francii otevírají důležitou otázku, zdali byly importovány skutečně pouze ingoty surového skla, či dokonce polotovary finálních tvarů nádob (*Foy – Hochuli-Gysel 1995*, 151–186).

Taktěž část produkce v oblasti Porýní ve 4. století byla vyvozena či inspirována z primární oblasti v Levantě, Egyptě či Malé Asii. Eva Sternová v tomto bodě poznamenává, že nemohlo jít pouze o transit technologie, nýbrž toto know-how bylo nutně neseno přímo výrobcí skla, neboť získání znalostí z prostého studia hotových výrobků je nemožné (*Stern 2001*, 132). Mezi „východní“ tvary patří některé typy pohárků, džbány s úzkým hrdlem a baňatým tělem a nožkou. Patří sem i příklady pohárků zdobených modrými tečkami, či pohárky foukané do forem, nesoucích nepravidelný motiv včelích pláství. Zvláštní pozici zde však zastává tzv. diatretové sklo, *vas diatretum*, z Kolína nad Rýnem. Jedná se o pohárek, zhotovený z bezbarvého skla, na nějž je přitavena prořezávaná skleněná krajka z modrého skla s řeckým nápisem „píj a žij dobře“. Původ diatretového skla je obecně hledán v Sýrii či v ateliérech v Alexandrii (*Fleming 1999*, 110, obr. E.54).

Porýnská produkce pozdně antického skla měla zásadní význam pro následný vývoj merovejského skla. Přechodnou fází můžeme sledovat díky nálezů sklárny v Hambachu. Tento objev nereprezentuje pouze důležitý přesun skláren z městského prostředí do lesní oblasti, ale díky svému velkému tvarovému spektru ukazuje komplexní nabídku římským i barbarským

zákazníkům, jak ukazují korespondující nálezy z hrobů v Porýní (*Follmann-Schulz 2001*, 62–65, obr. 1–4; *Stern 2001*, 143).

Nejstarší obchodní trasa se sklem mezi římskou říší a barbarikem spojovala oblast severního pobřeží Jaderského moře se středodunajským prostorem, oblastí Polabí a Skandinávií (*Ekholm 1963*, 29–32, obr. 1). Tato trasa v podstatě opačným směrem kopíruje známou jantarovou stezku. Touto trasou se patrně dostal do hrobu v dolnolabském Wiepenkathenu taktéž neobvyklý pohárek na nožce s výzdobou v podobě tlustých nití, jenž je patrně východořímského či dokonce sásánovského původu (*Böhme 1974*, 142). Podobným příkladem je i miska zhotovená technikou millefiori z hrobu III v Zakrzówě v polském Slezsku, jenž je také nepochybně původem z Levanty (*Rau 1972*, 123, obr. 13).

Druhá cesta dle Gunara Ekholma následovala řeky Dněpr, Bug a Vislu, a představovala spojnici mezi pobřežím Baltského a Černého moře (*Ekholm 1963*; *Kazanski 2010*, 24, obr. 1). Zdá se, že důležitou roli zprostředkovatele zde sehrávala černjachovská kultura a tzv. “východogermánský komplex”. Ve východní Evropě se však projevuje působení ještě jiného zdroje, než je pobřežní oblast Levanty. Dalším zdrojovým regionem je oblast východní Sýrie a Mezopotámie. Vzhledem k menší frekvenci výzkumů je popis vývoje sklářských center v této oblasti mnohem komplikovanější. Mezi oblíbenými tvary, které zde byly nepochybně vyráběny, patří poháry či misky, zdobené vybručovanými ovály. Příkladem takto zdobeného skla známe již ze 3. století z římského pohraničního města Dura-Europos, ovšem mnohem běžnější je v období sásánovském v 6.-7. století. V tomto období se objevují polokulovité misky, vysoké válcovité poháry a láhve s tlustými stěnami s hluboko vybroušenými motivy ve formě oválů či včelích pláství. Kontinuita výroby mezi římskou produkcí v Dura-Europos od 3. století po sásánovskou produkci, známou z Kiše ukazuje na lokální východosyrskou výrobní tradici, ačkoliv precizní typologická řada 4.-5. století zůstává otevřenou otázkou. Klíčovým mezičlánkem mezi pozdně římskou a sásánovskou produkcí by mohly reprezentovat nálezy zdobené mělkými oválnými fasetkami z Ninive v Iráku (*Simpson 2008*, 149, obr. 2:4–6). Paralelou by však mohly být i černjachovské skleněné nádoby typu Frunzovka (*Rau 1972*, obr. na str. 167), případně kónické pohárky s dekorací v podobě jednotlivé silné nitě, jež na povrchu nádoby tvoří dekor nepravidelných romboidů (*Lichter 1998*, obr. 1:7–8). Přítomnost východořímského či dokonce sásánovského skla ve východní Evropě je doložena nálezem z bohatého hrobu z lokality Novaja Malačka, Chersonskaja obl., z hunského období, kde byl nalezen pohár na nožce, zdobený nepravidelně vedenou skleněnou nití (*Kropotkin 1970*, 109, obr. 73:6, 79:1–5) s velmi blízkou paralelou ve Wiepenkathenu, v německém dolním Polabí,

jež už byla uvedena nahoře. Dalším podobným exemplářem je prakticky totožný pohárek z Kara Agach v Kazachstánu (*Kropotkin 1970*, 112, obr. 76:7).

Původní vzájemné propojení regionů podél jantarové stezky bylo z hlediska distribuce skla přerušeno na přelomu 4. a 5. století. V tomto období získala na svém významu oblast toku Dunaje, jakožto významné říční trasy, po níž bylo přepravováno zboží z východní části říše. V následujícím období se právě po Dunaji dostává do střední Evropy soubor východořímského skla, včetně pohárků zdobených tečkami modrého skla. Střední Podunají je v tomto období významné přesunem různých barbarských skupin i formováním tzv. federátní kultury s charakteristickými pohárky náprstkovitého tvaru.

Do oblasti Čech se dostává velmi omezený počet dutého skla prostřednictvím obchodu na jantarové stezce v průběhu 4. století. Příkladem budiž “černjachovský” pohár s tlustými stěnami a vybrušovanými ovály z Berouna-Závodí, kde můžeme pomýšlet na východořímský či dokonce sásánský původ. Změnu z počátku 5. století reflektuje v Čechách soubor “federátních” pohárků s náprstkovitým tělem (například zličínský hrob č. 15). Zásadní změnu v orientaci obchodu se sklem pozorujeme v Čechách v období kolem poloviny 5. století. Setkáváme se tak s převahou tzv. merovejského skla z Porýní a Galie, které se k nám dostávali prostřednictvím vztahů v alemanské oblasti a v Pomohani. Jako nástupní území pro obchodníky se sklem do nitra barbarika, a tedy i do Čech lze považovat oblast kolem dnešní Mohuče. Podél této trasy v Pomohani docházelo nejen k výměně sklenic, ale i šperků z drahého kovu (např. spony), hřebenů, terry sigillaty argonské i severoafrické provenience a samozřejmě taktéž lidí (*Jiřík 2010*, 295).

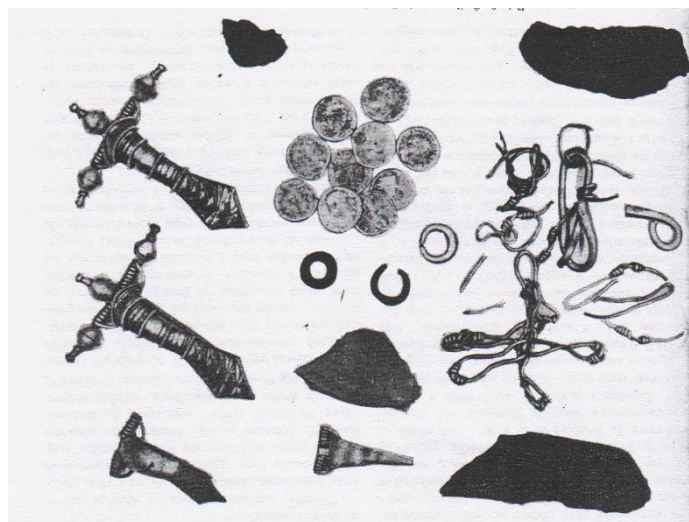
Jantarová stezka

Nálezy jantaru známe ze zličínských hrobů č. 3, 114, 129 a 167. Česká kotlina je na větev jantarové stezky zjevně napojena od mladší doby římské. Svědčí o tom například bohatý hrob v Hostivici (*Sankot – Theune 2012*, 157-166).

Florin Curta pro druhou polovinu 5. a především pro 6. století spatřuje dva důležité regiony, kde se setkáváme s koncentrací nálezů jantarových korálků. Jednak jde o oblast středního toku řeky Tisy, druhou je pak oblast krymská a severní Kavkaz. Nález z hrobu zhruba osmnáctileté dívky z pohřebiště v Hódmezővásárhely-Kishomok, odkud je znám soubor jak hotových korálků, tak i surového jantaru, názorně ukazuje, že k finální výrobě korálků mohlo docházet i v oblasti Potisi. V průběhu prvních tří století našeho letopočtu sledovala jantarová stezka říční

síť od Baltského moře, přes středoevropské provincie k Jaderskému moři. Jak ukazují nálezy depotů jantaru u řeky Visly, zůstává tato obchodní stezka užívána i v polovině 5. století (*Curta 2007*, 62-63, mapa 4.1).

Mezistanicí na cestě jednak do oblasti Karpatské kotliny a za druhé do prostoru moravských úvalů a české kotliny je nález depotu ve Świelcze ve Velkopolsku, jenž je datován na základě příkladu spon typu Wiesbaden a dendrochronologie před polovinu 5. století. Byla zde prozkoumána chata č. 1 s nálezem stříbrného pokladu šperků a mincí, konkrétně antikvovaných římských ražeb z 2. století. Mimo tento kontext byl nalezen v jámě č. 1 ještě sklad jantarových korálek a surového jantaru, který jednoznačně ukazuje na kontakty s Pobaltím (*Gruszczynska 1984*, 103-129) (obr. 63).

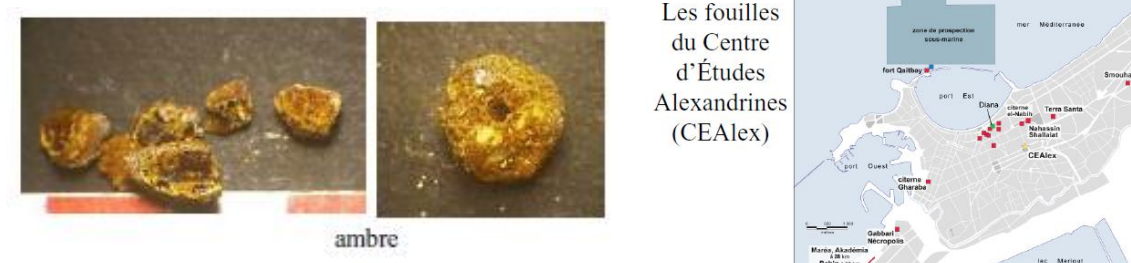

Obr. 63: Poklad ze sídlištního objektu ze Świelczy (podle: *Gruszczynska 1984*)

Pro naše poznání průběhu jantarové stezky v době stěhování národů je velmi důležité poznání dvou jejích extrémních bodů, které vymezují její rozsah na kontinentu a ve Středomoří.⁴² Prvním z nich je samotný zdroj v oblasti Baltského moře. Pro další úvahy o směrech distribuce jantarové suroviny je důležitý depot pocházející z katastru polské obce Basonia, distr. Opole Lubelskie, jenž byl nalezen již v roce 1914. Depot patrně obsahoval zhruba 300 kg surového jantaru a zhruba 30 kg finálních výrobků v podobě jantarových perel. Ty jsou také jediným vodítkem k datování nálezu. Jejich spektrum odpovídá typáři zpracovanému Magdalenou Templelmann-Maczyńskou (tedy TM 429-430, 436-437, 438-439, 440, 441-443). Jejich chronologii nověji upřesňuje Marcin Piotrowski, který datuje celý nález

⁴² Jantarové ozdoby v pozdní antice v provinciích poněkud vycházejí z módy. Výjimkou je například oblast Porýní (k tomu: Bursche 2008, 104, obr. na str. 103).

do období D2 první poloviny 5. století (Piotrowski 2017, 150-153). Lokalizace tohoto depotu ukazuje na rozhraní větvení jantarové stezky v této oblasti jednak do oblasti Evropy střední, za druhé do oblasti jihovýchodní Evropy a severního Černomoří.

Obr. 64: Alexandrie, Egypt. Příklady surového jantaru a perel z pozdně antických dílen. Podle P. Rifa Nil.

Druhým extrémním bodem je soubor surového i opracovaného jantaru, nedávno nalezeného v rámci pozdně antických šperkařských dílen v Alexandrii v Egyptě (za cennou informaci jsem vděčen autorce výzkumu Patricii Rifa Nil) (obr. 64).⁴³

Velmi zajímavé místo ve sledování jantarové stezky zde zaujímá soubor jantarových diskovitých perel s rytými linkami po obvodě. Setkáváme se s nimi již v Kelpinu a hrobě 126 v Plinkaigalisu v Pobaltí, dále Untersiebenbrunnu, Smolíně a Vranje ve středním Podunají a dále na severu Kavkazu (Djurso, hroby 306 a 500; Šapka-Čerkovny Cholm, hrob 9). Tyto dvě oblasti můžeme považovat za v zásadě výsledek hlavních trans jantarové stezky (Mastykova 2001). Naproti tomu koncentrace těchto perel v oblasti jihozápadního Německa (Gültlinhen, hrob z roku 1889) a Švýcarska (Basilej-Kleinhüningen, hrob 126) lze vnímat v kontextu vztahů těchto lokalit ke středodunajské kultuře stupně D3, a tedy druhotným protažením jantarové stezky z tohoto regionu (*tamtéž*, 358; *Beilharz 2011*, 225-235).

Lze konstatovat, že zmíněné nálezy ze Świelczy, Hódmezővásárhely-Kishomok, Basonie a Alexandrie vytvářejí základní osy jantarové stezky a distribuci jantarové suroviny na jih a jihovýchod, posléze směrem do provincií. Nálezy z vinařické skupiny představují v tomto kontextu nepočtený soubor hotových výrobků; zářející v tomto kontextu je naprostá absence nálezů surového jantaru (což ovšem může být způsobeno nedostatečným stavem výzkum sídlišť). Za současného stavu výzkumu lze říci, že teritorium české kotliny se nacházelo spíše

⁴³ Za laskavé poskytnutí obrázků děkuji Patricii Rifa Nilové

na vedlejší a méně důležité větvi jantarové stezky. Oproti období mladší doby římské tak, zdá se, import jantaru ztrácí na významu, byť ani tehdy nemáme doložen jantar v surové formě, nicméně co do počtu hotových předmětů disponujeme výskytem čtenějším.

Obchod se solí

Komoditou, která se hrávala významnou roli v nadregionálních kontaktech, byl v archeologických nálezech zcela efemérní minerál – kuchyňská sůl.

Sůl byla v prehistorickém období důležitý obchodní artikl, jenž byl užíván jednak jako ochucovací prostředek, za druhé jako konzervant potravin. Ve střední Evropě byly známé doly na sůl objeveny v dnešním Halštatu v Rakousku. Jejich datování spadá do období mladší doby bronzové a starší doby železné. Prosperita zdejší komunity je prokázána množstvím bohatých hrobů, jejichž inventář vykazuje nadregionální vztahy ve střední a jižní Evropě. V Halštatu je sůl produkována takřka kontinuálně s několika přerušeními (sesuvy půdy) do období římského či dokonce raného středověku. Taktéž další těžební revír v Salzburku má své kořeny v době bronzové (solný důl v Halleinu). Jeho význam roste především v období středověkém, během něhož přichází sůl do Čech prostřednictvím známé „Zlaté stezky“. Dále je obchod se solí zmíněn arabskými texty (*Pauliny 2001*, 10, 117). Význam soli pro různé barbarské populace je podpořen taktéž Tacitovou zprávou, v níž popisuje válku mezi Chatty a Hermundury, jejíž příčinou měla být kontrola nad slanými prameny. Někteří historici lokalizují tyto prameny do okolí dnešního města Halle ve východním Německu. Produkce tohoto důležitého minerálu byla poměrně primitivní – slaná voda (salze) byla nalita na hořící dřevo, a poté byly slané krystaly shromážděny na uhlí a z popela. Tato prostá metoda získávání soli byla například na Zelandu a Walkernu užívána ještě v 15. století (*Keyssler 1757*, 141). V průběhu doby stěhování národů byl region dnešního města Halle kontrolován Duryňky, jejichž kulturní vztahy, projevující se labsko-germánskými vlivy z niemebrské kultury a posléze z řadových pohřebišť časně merovejské fáze jsou dobře dokumentovány. Můžeme shrnout, že Čechy mohly mít a dosti možná i měly přístup ke dvěma nezávislým zdrojům soli, přičemž oba směry, na sever i na jih, jsou do určité míry významné i pro nadregionální kulturní vztahy.

6.1) Úvodní fáze pohřebišť vinařické skupiny a vlivy časně federátní kultury z Podunají

Úvodní fázi pohřebiště v Praze-Zličíně ilustruje hrob č. 15 s příkladem „federátního“ pohárku náprstkovitého tvaru a neobvyklého uložení těla zemřelého v podélném výklenku v hrobové jámě, kterýžto pohřební zvyk můžeme rovněž vyvodit z post-černjachovského prostředí. Dalším příkladem je velmi pravděpodobně hrob č. 95 s torzem na kruhu točeného džbánu pozdně antické/postčernjachovské tradice. Do této časné fáze spadá velmi pravděpodobně též hrob č. 168, který je vybaven časnými plechovými sponami typu Wiesbaden, které však ukazují na časné navázání vztahů k oblasti při středním a dolním toku Mohanu, případně Posálí. Do průběhu první půle spadá též datováním spona z hrobu č. 165, nelze tedy vyloučit, že i tento hrob nespadá do prvotní fáze pohřebiště.

Podobný obraz se naskýtá i v rámci ostatních pohřebišť vinařické skupiny, kde můžeme nejstarší fázi vztáhnout k projevům tzv. federální kultury, původem ve středním Podunají, kam patří keramika vytáčená na kruhu s vlešťovanými motivy, dále pohárky náprstkovitého těla a hřebeny typu Thomas III s jazykovitou rukojetí. V některých konkrétních případech však nelze vyloučit, že předměty byly archeologizovány až v průběhu následujícího stupně D2b (D2-D3). Nejistota platí zejména v případech, kdy se setkáváme v hrobovém kontextu pouze s ojedinělými nálezy bez dalších datujících opor (např. spon). V případě pohřebiště v Praze-Zličíně se pak například ukazuje, že všechny exempláře hřebenů typu Thomas III spadají právě do prostřední třetiny 5. století. Taktéž fragment hřebene typu Thomas III z polozemnice č. 510 z Prahy-Kobylis a fragment federátního džbánu z polozemnice č. 527 tamtéž spadají do poloviny 5. století (Frolík – Jilek – Jiřík – Urbanová 2010, 434-438, obr. 23:1).

Výše zmíněné džbány s vlešťovanými motivy jsou známé především z Prahy a ze středních Čech (Praha-Bubeneč: Juliska, Vinařice, Praha-Veleslavín, dva exempláře pocházejí z Prahy-Kobylis, dále Řisut u Slaného, Kolína – plynárny, Chotěšic u Nymburka, Litovic, hrobů č. 5 a 15) (Svoboda 1965, 106-109; Pleinerová 2006, obr. 7, 12). Dalším příkladem je nepublikovaný nálezy z oppida Závisti.

„Federátní“ duté sklo je na území Čech poměrně vzácné. Vedle zmíněného exempláře ze Zličína se jedná především o exempláře z Prahy-Kobylis a Prahy-Radotína (Svoboda 1965, tab. 27:7, 32:14). Pohárek náprstkovitého tvaru s výzdobou teček modrého skla je znám z Měcholup, bohatého hrobu, datovaného již do prostřední třetiny 5. století (*tamtéž*, tab. 27:6).

„Leitfundem“ úvodní fáze vinařické skupiny je ovšem hrob válečníka z Břízy na Litoměřicku. Ukazuje vztah ke kultuře tzv. východních federátů na území římských podunajských federátů sklonku 4. a počátku 5. století. Této problematice byla věnována

pozornost na jiném místě (*Jiřík 2007*, 131-135, Abb. 6). Hrob z Břízy zapadá do obecného rámce změn ve střední Evropě, které jsou charakterizovány především úpadkem žárových a novým výskytem kostrových pohřebišť převážně západo-východní orientace. Dieter Quast připisuje změnu pohřebního ritu z doby kolem roku 400 silnému vlivu římských podunajských provincií (*Quast 1997*, 175). Nejbližší obdobou velké opaskové přezky z tohoto hrobu je rovněž stříbrný exemplář nalezený v „obětišti“ F z Ejsbølgårdu na jihu Jutského poloostrova (*Andersen 2003*, 255, obr. 16). Oba nálezy spojuje naprosto shodně utvářený masivní kruhový rámeček členěný svazky příčných žebírek, takřka totožný masivní zoomorfně zdobený jazýček a taktéž tvar záchytné ploténky. Zde je dalším shodným znakem čtveřice nýtků v jejich nárožích, jihoskandinávský exemplář je krom motivů vytvářených niellem zdoben dále geometrickým vrubořezem, který však na českém exempláři absentuje. Přesto je podobnost základních znaků mezi oběma nálezy natolik nápadná, že lze uvažovat o produktech jednoho výrobního okruhu. Margit Nagy zahrnuje přezku z Ejsbølgårdu do heterogenní skupiny přezek s kruhovým rámečkem, masivním zoomorfně zdobeným jazýčkem a pravouhlou záchytnou ploténkou, které známe z lokalit Skalistoje, hrobu 154 v Kerči, hrobu 14 v Tiszadobu-Szigetu, oblasti Tolna, Hódmezővásárhely-Sóshalomu, hrobu 16 v Ártándu-Kisfarkasdombu a Zalkodu-Bánkodó dűlő. Spojujícím prvkem těchto exemplářů je motiv vytvářený geometrickým vrubořezem a niellem (*Nagy 2005*, 86, obr. 3). Niellem vytvářený motiv v podobě nekonečného ornamentu – je spojujícím prvkem se skupinou přezek Zámósc – Airan/Moult ze stupně D2a (viz výše). Navíc také postranice uzdy nás přivádějí k východnímu jezdeckému prostředí, jak ukazují analogie z hrobu, nalezeného v okolí Soči a především z kurganu 1 na lokalitě Mertwyje Soli, kde inventář dokresluje podobné, leč nezdobené přezky s pravouhlou záchytnou ploténkou (*Schulze-Dörrlamm 2011*, 125, obr. 31; k niellem vytvářeným „nekonečným“ ornamentům „Srickornamente“ viz např.: *Salin 1904*, 153-174). Odznakem válečníka byl v případě hrobu z Břízy nezachovaný meč, odznakem federáta římského vojska nebo příslušníka *scholae palatinae* byl zlatý nákrčník (*Speidel 1996*, 235-243).

Nomádský charakter hrobu z Břízy podtrhují i zde se vyskytující přezky s pravouhlým rámečkem, s nejbližší analogií v bojovníckém hrobě 2 v Giljači na severu Kavkazu (*Kazanski – Mastykova 2007*, Abb. 15A:2). Další obdobné přezky, ovšem vybavené segmentovou záchytnou ploténkou, jsou známé z Lyonu-Saint-Irénée, skotského Traprainu, Dombovaru a Tolny přičemž pravděpodobně představují výrobek pohraničních římských dílen z počátku až poloviny 5. století určený pro nomádské bojovníky v římské armádě (*Kazanski – Akhmedov 2007*, 253, obr. 5).

Analogiím ze severopontských stepí stupně D1-2 odpovídají i postranice koňského postroje s analogiemi například Coşoveni de Jos, dále v oblasti severního Kavkazu (Kumbulta), Abcházie (Şapka-Abgydzrahu, hrob 29), v oblasti toku Oky a Volhy (Gaverdoko, Borok II), na Uralu (Koča, Harino, Turaevo) (*Kazanski – Akhmedov 2007, 253*).

Horizont časně fáze federátní kultury reprezentují v širokém nadregionálním srovnání dva bohaté hroby v Untersiebenbrunnu v Dolním Rakousku. Ženský hrob v Untersiebenbrunnu obsahoval náušnice, zlatý nákrčník, zlaté řetízky, zlaté aplikace, původně našité na oděvu ženy, stříbrné, zlacené plechové východogermánské spony v polychromním stylu, další dvě stříbrné plechové spony, zlatý masivní náramek se zoomorfním zakončením a vložkami granátů v místě očí, prsteny, přezky, nákončí řemení, korálky, jehlici a toaletní set, kovové zrcátko, závěsky, skleněné nádoby a další předměty. Nezvyklou součástí ženského pohřbu je honosné udidlo koňského postroje. Dětský hrob byl vybaven cikádovitými sponami, toaletním setem, kovovým zrcátkem, korálky, trojvrstevným parohovým hřebenem a skleněnými nádobami, které měly být dle náleзовých okolností umístěny na trupu dítěte. Oba hroby reprezentují jedince náležející k tehdejší barbarské nobiletě. Mimořádný význam nálezu se stal v archeologické terminologii synonymem pro konkrétní horizont starší fáze doby stěhování národů, tzv. stupeň D2a, datovaný zhruba na počátek 5. století. (*Nothnagel 2013, 134*). Do téhož horizontu spadá i hrob „princezny“ z Airanu/Moult v Normandii. Hrdlo zemřelé zdobil honosný zlatý řetízek. Spodní oděv dámy je tvořen tunikou, jejíž výstřih byl pošit 160 zlatými aplikacemi. Mohutná stříbrná přezka se ztlustělým rámečkem spíná opasek. Svrchní plášť je upevněn dvěma, stříbrným řetízkiem vzájemně propojenými východogermánskými zlatými plechovými sponami s kabošony polodrahokamů (*Pilet 2007*). Tento hrob dokládá přítomnost příslušníků nejvyšší aristokracie východních barbarů na území západních provincií.

Vinařická skupina v Čechách není jediným teritoriem v barbariku, kde je doložena přítomnost federátní kultury mimo domovské území v provinciích ve středním Podunají. Jedná se především o oblast Dolního Rakouska, jihozápadního Slovenska a Moravy, kde Jaroslav Tejral či též Karol Pieta registrují množství lokalit, jak sídlišť, tak pohřebišť, odkud známe nálezy provinciálních džbánů s vlešťovanými motivy, či hřebeny s jazykovitou rukojetí typu Thomas III. Mezi významné lokality tohoto období první poloviny 5. století patří dolnorakouský Leobendorf, Bratislava-Devín, jihomoravská Lednice, Stillfried či Laa nad Dyjí. Dá se předpokládat, že prostředníkem pro šíření prvků federátní kultury do nitra Čech je právě naddunajské území barbarika.

Pozoruhodné vztahy k federální kultuře byly překvapivě sledovány v oblasti vizigótské Akvitánie a Hispánského poloostrova. I zde spadají charakteristické předměty do průběhu stupně D2. V případě přezky typu Lébény/Fürst z bohatého hrobu v Torrejón de Velasco (Madrid) není přesně jasné, zda se jedná o import předmětu barbary a jeho integraci v rámci souboru předmětů domácího západomediterránního původu (terra sigillata a skleněná nádoba), či jde o šíření odznaků symbolů statusu a aristokratické módy (*Vigil 2009*, 156-157).

Přímým post-černjachovským a federálním dědictvím jsou hřebeny typu Thomas III s jazykovitou rukojetí. Jeden z příkladů byl nalezen v rámci opevněného sídliště Castro Ventosa (Cacabelos, León) (Morin de Pablos 2007, 211-212, figs. 83-84). Dalším důležitým regionem, kde se setkáváme s federálním dědictvím, je údolí řeky Garonny. Toto území se zdá být důležitým především vzhledem k tomu, že v této oblasti můžeme hledat geografické souvislosti mezi nejčasnější fází a klasickou fází vizigótských pohřebišť. Především se jedná o příklady hřebenů s jazykovitou rukojetí typu Thomas III (Beucaire-sur-Baïse – La Turraque, Moncrabeau – Bapteste, Montréal-de-Gers – Séviac a Mireval-Lauragais – L’Estrade) (*Kazanski – Lapart 1994; Balmelle 2001*, 28-36, obr. 3; *Ournac et al. 2009*, obr. 330), které mají blízký vztah k exemplářům ve středním Podunají, vinařické skupině a Porýní. Této úvodní fázi vizigótského osídlení odpovídá i výskyt příkladů spon, charakteristických pro post-černjachovský a federální horizont (exemplář z vily v Port-Sainte-Foy-et-Ponchapt – Le Canet, Monségur – Neujon, Montmaurin – Lassalles a Valentine – Arnesp a z pohřebišť v Sainte-Bazaille – Sérignac) (*Kazanski 1994*, 168, obr. 7.2-4; *Kazanski 1998*, obr. 1:18, 6:1-3).

Srovnání mezi vinařickou skupinou a federální složkou vizigótské oblasti je užitečné především v tom smyslu, že nám ukazuje spektrum nálezů v obou oblastech, které procházejí sítí dálkového transportu. Zatímco ve vinařické skupině je rejstřík středodunajských importů pestřejší a kromě oděvních doplňků se setkáváme i s charakteristickou keramikou i dutým sklem, v rámci vizigótské oblasti je výběr nálezů zúžen právě jen na oděvní doplňky a toaletní potřeby. S vizigótskými pohřebišti se setkáváme v období kolem poloviny 5. století, kde se objevují šperky lokální produkce, ovšem nošené a kombinované podle černjachovské tradice, dále umělé deformace lebek a příklady “nomádských” náušnic. (*Pinar v tisku; Cazes 2008*, 69; *Paya 2010*, 284, obr. 8, 11; *Boudartchouk et al. 2012*, 162). Vedle toho se objevují lokální spony náležející typu Niederflorstadt-Wiesloch a Groß-Umstadt, které patrně též představují dědictví vývoje v rámci federální kultury, Deza and Madrona (*Dohijo 2007*, obr. 2; *Pinar 2008*). Závěrem lze konstatovat, že lokální vývoj v Akvitánii a částečně též v Hispánii představuje kombinaci přímých vlivů z pozdně černjachovské a wielbarské kultury a kultury federální.

Výskyt určitých rysů materiální kultury, jež jsou spjaté s federátní kulturou, mimo její původní rozšíření v oblasti středního Podunají jednoduše neznamená prostý import izolovaných předmětů na římský Západ a do nitra barbarika, nýbrž adopci určitých aspektů životního stylu, spojených s užíváním nového typu oděvu (spony, opaskové garnitury) a patrně též účesů (hřebeny ve vlasech), dále standardů vaření a stolování (skleněné nádoby, keramika, jako například džbány nebo mortaria) a nepochybně též pohřební zvyklosti, jako například inhumace s orientací západ-východ. V rámci vinařické skupiny, kde se posléze setkáváme se synkrezí podunajských a labsko-germánských prvků se patrně jedná jak o doklad migrace skupinek nového obyvatelstva z východu, jež přichází snad pod tlakem Hunů, tak zároveň o kulturní difúzi inovací a jejich standardizaci v rámci širokého území Evropy. Některé z těchto importovaných jevů mohou být dokonce religiózní povahy (například ariánství).

6.2) Hroby prostřední třetiny 5. století a vývoj mladší fáze federátní kultury

Nepochybně nejvýrazněji zastoupeným horizontem na pohřebišti v Praze-Zličíně je prostřední třetina 5. století, jíž můžeme v realtivní chronologii vyjádřit stupněm D2b, respektive přechodným stupněm D2-D3. Především se jedná o soubor bohatých hrobů č. 42, 61 a 135, ve kterých se kombinuje takřka výhradně zlatý inventář, sestávající (podobně jako v bohatém hrobě v Úhercích) z trojlaločnatých závěsků typu Úherce, spon typu Zličín, zlatých obuvních přezek a zlatých spirálek. Inventář hrobů č. 42 a 61 reprezentuje pouze „hubený“ zlomek původní skvostné výbavy, jež padla za kořist narušitelům hrobů již v minulosti. Poněkud odlišně je to v případě dětského hrobu č. 135, jež vykrádání unikl. Zároveň se tento hrob z celé trojice zdá být nejmladším, patrně náleží na konec stupně D2b, snad již s přesahem do stupně D3. Tyto hroby vykazují jasné podobnosti s hroby dalších příslušnic/příslušníků tehdejší elity, jako je hrob v Úhercích, Měcholupech nebo Prahy-Radotína, hrobu č. 1. Zlatá industrie, jež se v těchto hrobech objevuje, vykazuje jasnou návaznost se šperky nejvyšší aristokracie předchozího období D2a – Untersiebenbrunn, tedy nejvýznamnějších představitelů federátní kultury. Zároveň tyto hroby vykazují určitý vztah k současným hrobům ve Strachotíně a dále k pokladu z Nasobůrek (viz níže).

Dalšími charakteristickými šperky jsou spony typu Niederflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt z hrobů č. 101, 110, 123, 150, 152 a 175, dále spony typu Bulles-Lauriacum z hrobu

č. 98, lité varianty spon typu Bratei z hrobu 172, patří sem i hroby vybavené závěsky typu Solonči č. 16 a 53. Patří sem i všechny „federátní“ příklady hřebenů typu Thomas III s jazykovitou rukojetí z hrobů č. 3, 108 a 113, stejně tak hrob s trojúhelníkovitým držadlem typu Thomas II z hrobu č. 54.

Zvláštní místo zaujímají přezky s trojicí masivních nýtů z hrobů č. 80, 83, 94 a 127. tyto exempláře nacházejí analogie ve středodunajském prostoru hunského období. Dokladů vztahů k nomádskému prostředí je v Čechách poměrně poskrovnu. Příkladem budiž džbán typu Murga ze Zbuzan (*Svoboda 1965*, tab. 23:3). Dalším příkladem keramiky typu Murga je nález ze dna soujámí č. 77/78/79 na sídlišti z Holubice ve středních Čechách (*Zahnašová 2018*, 99-100). Navíc hrob č. 94 je dále vybaven skleněným pohárkem typu Fürst, který rovněž známe ze středodunajských souborů tohoto období. Dalším příkladem východního skla je pohárek typu Barshalder, jenž pochází z hrobu č. 87.

Dále sem patří misky s vykrajovaným límcem z hrobů č. 3, 66, 75 a přešťovická miska z hrobu č. 59. Náleží sem taktéž hrob s terrou sigillatou č. 76. Do prostřední třetiny 5. století náleží na základě dobře datovatelných analogií též labsko-germánská keramika z hrobů č. 5, 123, 157, 132 a 176.

Možno shrnout, že nejvyšší elita v rámci vinařické skupiny se hlásí svými šperky k internacionální módě, jejíž původ lze hledat v rámci aristokratické módy federátní kultury předchozího období stupně D2a. Pro ostatní sociální vrstvy představuje toto období dobu konsolidace, integrace a synkreze prvků různého původu. Na jednu stranu se zde projevují trvající vlivy z oblasti pozdní federátní kultury, jež můžeme v Podunají sledovat až do 40. let 5. století (viz níže) a dále prvky středodunajského okruhu hunského období, na stranu druhou především v keramice cítíme silné zastoupení domácího labsko-germánského elementu. Federátní původ můžeme sledovat i u „labsko-germánských“ spon typu Niederflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt, lze je vyvodit z post-černjachovských prototypů, což platí i pro lokální varianty z vizigótského prostředí. Na druhou stranu klasická a charakteristická varianta typu Niederflorstadt-Wiesloch z hrobu č. 110 představuje již ryze střeoevropskou evoluci tohoto typu spínadla. Podstatným rysem tedy je splývání různých kulturních rysů různého původu a je obtížné či takřka nemožné klasifikovat, které z těchto prvků jsou pro kulturní směřování vinařické skupiny v Čechách zásadní. Zda tato role připadá inovacím v kovové industrii východního původu či spíše řekněme konzervatismu v ruce robené labsko-germánské keramice.

Podstatným rysem tohoto období je skutečnost, že podobné transformační procesy můžeme sledovat v nadregionálním měřítku i v našem sousedství. Blízké svou strukturou a inventářem jsou vinařickým pohřebišťům hroby ve Strachotíně na Moravě zhruba z prostřední třetiny 5. století. Podobně jako na Zličíně i zde byly druhotně narušené a důkladně vykradené byly zejména ty hluboké (Tejral 2002b, 360) (obr. 65). Mezi předměty, které unikly vykradačům, se dochoval zlatý lunicovitý závěsek s filigránem, prsten zdobený cloisonné, závěsek ze solidu a zlatou fólií a v polychromním stylu zdobená rukojeť meče (tamtéž, obr. 4:19, 4:13). Motiv cloisonné v podobě opakující se svastiky, jaký známe z prstenu ze Strachotína, se znovu objevuje na stříbrném kování náležejícím patrně rukojeti nože z pozdně antické pevnosti Rtkovo-Glamija I. v Srbsku, zničené v polovině 5. století, a dále aplikaci ze spathy ze Sapaji (Špehar 2012, 46, obr. 17). V zásadě by nebylo překvapením, kdyby podobné předměty byly nalezeny rovněž na zličínské nekropoli.

Obr. 65: Strachotín. Výběr předmětů z hrobů. Podle Tejral 2002.

Dalším důležitým příkladem nálezového celku je soubor zlatých závěsků a řetízku z Nasobůrek na Moravě, který byl nalezen již v roce 1818 při budování silnice mezi Litoveli a Našiměřicemi na Olomoucku. Stal se posléze po rozličných peripetích (jež obvykle takové výjimečné nálezy provázejí) součástí vídeňského Mincovního a antického kabinetu, dnes

Umělecko-průmyslového muzea ve Vídni. Soubor sestává z šesti exemplářů lunicovitých závěsků, dvou závěsků typu Solončy (z toho jeden v technice à jour, druhý v podobě medailonu, dále závěsek v přihrádkovém barevném stylu a kapslovitý závěsek. Hlavním šperkem je pak zlatý řetízek mediteránního původu s analogií například ve známém nálezu z La Vallette del Valero či hrobů se vztahem k federátní kultuře v Untersibenbrunnu či Hochfeldenu. Součástí souboru byly patrně i další nedochované nálezy, jako patrně snad nákrčník.

Péter Prohászka, jenž se naposledy souboru z Nasobůrek (obr. 66) zevrubněji věnuje, dochází k interpretaci, že se s největší pravděpodobností jednalo (vzhledem k absenci zpráv o kostech a skeletu) o poklad minimálně tří náhrdelníků a datuje předměty do poslední čtvrtiny 5. století, případně na počátek století následujícího. Oporou jeho datace jsou analogie medailonů, zhotovené ažurovou technikou z hrobu 26 v Cortratu, 131 v Kolíně-Müngersdorfu, Kaiserdorfu, hrobu 300 v Schretzheimu či hrobu 106 v Soestu, jejichž datování postihuje široký interval od 4. do 7. století. Podobně je tomu i s analogiemi lunicovitých závěsků. Příklad z Nyrupu na dánském ostrově Zéland je datován do druhé půle 4. století, náušnice shodného tvaru pak pochází z langobardského období z Itálie (*Prohászka 2008*).

Obr. 66: Poklad z Nasoburek (podle: *Prohászka 2008*).

S odstupem dvou století od nálezů lze v zásadě pouze spekulovat o původním charakteru nálezů, přičemž se 100% jistotou nelze vyloučit ani hrobový nález (například naprostá dekompozice kosterních pozůstatků, jež byla pozorována v několika případech i v Praze-Zličíně). Také je problematické Prohászskovo datování, kdy autor zcela ignoruje již tehdy známé analogie z Úherců z druhé třetiny 5. století. Nověji pak lze argumentovat chronologickými vztahy ke zličínským nálezům a tak lze soubor provázat s materiálem, známým z druhé třetiny

5. století, přičemž přítomnost zlatých řetízků jako v Untersiebenbrunnu a Hochfeldenu naznačuje vztah k elitnímu prostředí v rámci tzv. federální kultury v průběhu její mladší fáze.

V naddunajském prostoru barbarika plynule přesahuje jihomoravská sídelní komora do oblasti dnešního Dolního Rakouska. Zde patří mezi nejvýznamnější lokality tohoto období nepochybně centrální sídlo v prostoru bývalého keltského oppida Oberleiserbergu. Alois Stuppner chronologicky rozdělil osídlení lokality do čtyř fází, první fázi druhé poloviny 4. století charakterizuje vznik samotného knížecího dvorce s rezidencí v západní části zastavěné plochy. Druhá a třetí fáze sídla odpovídá počátku a první polovině 5. století. Během těchto dvou etap dochází k vnitřnímu členění hlavní budovy, sloužící jako rezidence velmože. V průběhu poslední fáze, datované do poloviny 5. století došlo k přestavění hlavní budovy po vzoru pozdně antické reprezentační a palácové architektury. Po vzoru provinciálních staveb zde bylo vybudováno hypokaustum, objevuje se zde keramická střešní krytina. Ve východní části areálu je vybudována vstupní budova s věží a portikem. Materiální kultura z prostoru sídla byla publikována pouze částečně a naše znalost se omezuje na výčet importů a zajímavých kusů bez bližších chronologických vztahů v rámci jednotlivých definovaných fází rezidence. Mezi římsko-provinciální import náleží příklad mortaria, zlomek skleněného pohárku typu Fürst, či římské mince včetně antikvovaných, jež dle názoru autora představovaly zdroj kovu. Zvláštní kapitolu představuje drobná kovová industrie. Předně se jedná o již uvedený zlatý závěsek typu Úherce, zdobený granulací, dále zlatý lancetovitý závěsek, chalcedonovou perlu, jakou známe například z hrobu dámy z Měcholup,⁴⁴ či minerál, konkrétně kvarcit-pyrit, osazený stříbrným drátkem, nikoliv nepodobným exempláři z hrobu 41 v Praze-Zličíně. Na „domácí“ tradice pozdní doby římské navazuje spona s jednodílnou konstrukcí a pevným zachycovačem. Výjimečným nálezem je fragment plechového kování v podobě koňské hlavičky, jež dle soudu autora představoval ozdobnou aplikaci štítu po vzoru nálezu štítu langobardského období ze Stabia. Keramické nálezy jsou tvořeny jak příklady charakteristických na kruhu točených misek, zdobených svazky hřebenových vlnic (blízkou analogií je např. nález z Nebovid v Čechách, kde se jedná o import z prostředí středního Podunají), dále příklady hrubých hrcovitých tvarů, ale i zlomkem tzv. přešťovické mísy. Dle názoru Aloise Stuppnera dochází k násilnému zániku sídla v druhé polovině 5. století, o čemž svědčí především nálezy hrotů

⁴⁴ Podobná perla pochází i z hrobu v Tiszakarád-Inasa v maďarském Potisí, náležející prvním dekadám 5. století, tedy ještě v období těsně předhurským (Tóth 2003, 293-294, obr. 21). Dalším příkladem vztahu hrobu v Měcholupech je nález kovoliteckého depotu ve Steinmantelu v Dolním Rakousku, kde se vyskytly příklady kování v nydamském geometrickém stylu, nikoliv nepodobném sponě z Měcholup (Tejral 1997, 348-349).

šipek, jak například trojhrbité, tak i hrotu ke střele do balisty. Autor nabízí též historický interpretační rámec; prvním vysvětlením by mohly být z Jordana známé události kolem krále Svěbů Hunnimunda, druhou možností je ztotožnění zániku sídla s trestnou výpravou Odoakerova bratra Onoulfa proti Rugiům, kteří za vlády Frederica ustoupili od břehů Dunaje zpátky do barbarika (což by ukazovalo na fakt, že krátká válečná tažení mimo území bývalých provincií byli schopni organizovat a financovat i nástupníci Západořímského impéria) (*Stuppner 2006, 24-39; Jiřík – Kostka 2006, obr. 21:6*).⁴⁵

Z pohledu výzkumu v Praze-Zličíně a v rámci vinařické skupiny představuje knížecí sídlo na Oberleiserbergu velice inspirativní lokalitu. Předně zde nacházíme řadu artefaktů, zvláště příkladů drobné kovové industrie či keramiky, které mají analogie v rámci pohřebišť vinařické skupiny (viz výše), ale i samotné situování mocenského sídla v prostoru někdejšího keltského oppida je analogickou situací pro nálezy z prostoru hradiště Závist u Zbraslavy (*Motýková – Drda – Rybová 1990*). Lze tedy shrnout, že v průběhu druhé třetiny 5. století disponujeme pro oblast vinařickou, tak pro naddunajskou oblast barbarika řadou dokladů poměrně intenzivních kontaktů.

Z hlediska vývoje tvarového spektra zlatých šperků pozdní federální kultury stupně D2b je velmi důležitý poklad z Młoteczna, dříve něm. Hammersdorf v oblasti severovýchodního Polska byl objeven v roce 1886 (obr. 67). Je tvořen dvěma chronologickými složkami. Mezi starší předměty náleží honosná zlatá spona, zdobená filigránem, granulací a vložkami polodrahokamů v polychromním stylu, dále zlatý řetízek, naznačující, že se jednalo původně o sponu párovou, zlatý medailon Konstantina II., tři zlaté závěsky, dva fragmenty stříbrných plechových nádob východořímské provenience, do mladší fáze doby stěhování národů náležejí dva příklady zlatých nákrčníků typu Pietrowice. Patrně nejvýznamnějším předmětem je právě zlatá spona, jež se tvarem blíží stříbrným sponám z Kiełpina a Świelina v Pomořansku. Dle názoru Kazimierze Godłowského se tedy mohlo jednat o předmět domácího původu, při jehož výrobě bylo užito technik, známých například v Karpatské kotlině (například zlatá spona se zoomorfními knoflíky z II. pokladu v transylvánském Șimleu Silvaniei – viz níže) nebo severního Černomoří. Původní kontext uložení pokladu z Młoteczna je nejasný.

⁴⁵ Výzkum v Oberleiserbergu otevírá celou řadu otázek, na jejichž zodpovězení snad přispěje finální publikace lokality a argumentace chronologického vývoje zástavby ve vztahu k dokladům hmotné kultury. Otázkou také zůstává, zdali uvedený zánikový horizont v druhé polovině 5. století představuje skutečně jedinou násilnou událost tohoto typu na lokalitě, či naopak zdali každé nové stavební fázi nepředcházela destrukce té předchozí. S tím pak souvisí další otázka a tou je četnost nálezů militarií a jejich vztah k finální fázi osídlení.

Podle starší teze F. E. Peisera se mohlo jednat o pozůstatek bohatého hrobu nebo depotu. Alexander Bursche zase přichází s názorem, že by se mohlo jednat o pozůstatek „obětní bažiny“, jaké známe například z Dánska. Nejednotný charakter nálezů je vzhledem k širokému datování obtížné zařadit i kulturně, kdy můžeme spekulovat o mladší až závěrečné fázi „východogermánské“ wielbarské kultury nebo již přiřazení ke kultuře Dollkheim-Kovrovo, náležející Baltům.

Obr. 67: Młoteczno. Zdroj: Archiv des ehemaligen Prussia-Museums in Königsberg im Museum für Vor- und Frühgeschichte, Staatliche Museen zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz. Berlin.

Pro sledování mladší fáze tzv. federální kultury je potřeba se zaměřit na dva geograficky extrémní regiony, kde se s projevy tohoto okruhu setkáváme. Tím prvním jsou dvě oblasti v dnešním Rumunsku a na pomezí sousedního Srbska, druhým regionem je vizigótská Akvitánie. Zatímco druhý jsme si již představili v rámci vývoje celého stupně D2, druhá oblast si ještě zaslouží naši pozornost.

Prvnímu z regionů na území dnešního Rumunska a Srbska se věnuje Perica Špeharová (2012). Jedná se o krajinu s dramatickou konfigurací kolem hlavního toku Dunaje a zároveň pohraniční území římsko-provinciální, s řadou pevností, které zdejší úsek mezi Lederatou a Aquae limitu lemují. Autorka jmenuje dohromady 28 lokalit s nálezy „barbarské“ provenience. Z řady lokalit jsou publikovány nálezy komponentů pozdně římských militárních opaskových garnitur, známých z celého prostoru rýnsko-dunajské hranice z konce 4. a první poloviny 5. století (např. Drobeta, Boljetin, Ravna). Speciální místo v rámci této skupiny lokalit představuje hrob č. 7 z lokality Donje Butorke. Hrob je součástí pohřebiště, nacházejícím se poblíž někdejší pozdně antické pevnosti Pontes, dnešní vesnice Kostol. Deset zde prozkoumaných hrobů mělo orientaci Z-V, hlavou k západu. Pouze hrob sedmý byl vybaven milodary, sestávajícími z komponentů pozdně římského militárního opasku, zdobeného vrubořezem v kombinaci s přezkou se ztluštělým rámečkem a pravoúhlou záchytnou ploténkou východogermánské provenience, provinciálním dvouuchým džbánem a skleněným pohárkem vejčitého tvaru a s modrými tečkami (jaký známe například z analogií ze severopontského prostředí, či například Měcholup v Čechách). Tento hrobový nález je unikátní tím, jak spojuje předměty pozdně provinciálního charakteru a východogermánské provenience (Špehar 2012, 42, obr. 9).

Východogermánského původu je ovšem celá řada předmětů. Z pozdně římské pevnosti v Hinovu pochází parohový hřeben s jazykovitou rukojetí typu Thomas III, vedle toho unikátní nález fragmentu hunského kotlíku s tzv. houbovitými výčnělky a dále železné umbo s fasetovaným tělem tzv. dobrodzieňského typu, jež podle některých autorů souvisí s pozdní przeworskou kulturou (Špehar 2012, 37-38, obr. 3).

Výčet exemplářů hřebenů s jazykovitou či dokonce s omegovitou rukojetí typu Thomas III tím ovšem nekončí. Další exempláře pocházejí z pevností Nova, Saldum, Pontes, Korbova či Borđeje. Soubor dokonce čtyř exemplářů byl publikován pevnosti Felix Romuliana, kde se vyskytl v kombinaci s železnými sponami typu Viminacium.

V rámci těchto pevností nechybí ani keramický a kovový inventář, jenž odráží náplň federátní kultury. Charakteristická keramika s vlešťovanými motivy, jakou nacházíme i ve středním Podunají, byla nalezena v pevnostech Tekija, Donje Butorke či Radujevace. Z Kragujevacu dále pochází zlatá přezka se ztluštělým rámečkem typu Neubauer I, z Parićinu spona typu Bratei a z Kruševacu zlatá přezka se ztluštělým kruhovým rámečkem a pravoúhlou záchytnou ploténkou, zdobenou v polychromním stylu cloisonné (Špehar 2012, 38-45). Výjimečným je nález hrobového celku č. 18, jenž náležel děvčeti ve věku 12-14 let. Byl vybaven párem stříbrných zlacených spon z okruhu Bratei/Vyškov (Špehar 2002, 42, obr. 11).

Všechny tyto lokality spojují dvě velmi důležité vlastnosti. Jednak, jak bylo řečeno výše, odrážejí kulturu východogermánských federátů v římských službách, za druhé pro tyto lokality i pro samotnou kulturu federátů v této oblasti disponujeme datem *ante quem*. Tento úsek limitu totiž podlehl velké hunské invazi v létech 441-442, přičemž hranice mezi hunskou říší a římským impériem byla posunuta na základě Attilových požadavků o 5 dní pěší chůze na jih od původní hranice (Špehar 2012, 35, 46). Oproti jádru kultury federátů, tedy střednímu Podunají, kde Panonie podléhá hunskému vlivu již ve 20. letech 5. století, spatřujeme na tomto území kontinuitu kultury federátů až do prostřední třetiny 5. století. Podstatnou část hmotné kultury, jež je barbarské provenience, můžeme vyvodit z předmětů post-černjachovského horizontu. Naproti tomu zde chybějí doklady nálezů, jež spojujeme s „klasickými“ příklady hunské dvorské kultury, jako jsou například spony typu Smolín. Tyto charakteristické znaky spojují rozličná území se vztahem ke kultuře federátů, ať již se jedná o toto území na dunajské hranici, vinařickou skupinu v Čechách, nebo vizigótskou Akvitánii.

Druhým mikroregionem v rámci území dnešního Rumunska je pás lokalit v oblasti Transilvánie, vymezený dnešními městy Oradea a Kluž. Shodou nepříznivých okolností se jedná o soubor lokalit, které jsou postiženy neblahým stavem poznání, neboť většina zde zmíněných nálezů pochází z nesystematických výzkumů. Přehled těchto lokalit představuje dvojice autorů Robert Gindele a János Némethi. Mezi lokalitami, které autoři zmiňují, lze poukázat především na sídliště v Foieni-Cărămidărie, odkud pochází charakteristická keramika s vlešřovanými motivy a třemi sponami s tordovaným lučíkem typu Praha (Prag) podle Schulze-Dörrlammové. Zajímavé nálezy pocházejí také ze sídliště v Ghenci-Lautărie, kde se zachoval parohový hřeben s jazykovitou rukojetí, blízký exemplářům, jež jsme výše popsali z pevnosti Felix-Romuliana. Pozornost si však zaslouhuje především pohřebiště v Ghenci-Akasztódomb/Movila Spănzuratori, kde hrob č. 1 obsahoval skleněný pohár typu Barshalder/Prša/Kapušany, hrob č. 2 pak stříbrnou sponu typu Groß Umstadt (Gindele – Némethi 2001, 290-292, obr. 5-7). Tento exemplář je blízký svým tvarem nálezům z Prahy-Zličína č. 123, Prahy-Michle, Marpotu, či dále hrobu 8 na lokalitě Windisch-Obenburg (Fischer 1989, 4:7-8, 10).

Spony okruhu Groß Umstadt/Niederflorstadt-Wiesloch se však vyskytují i na dalších lokalitách ve středním Podunají. První z nich je hrob na lokalitě Erdő-Kövesd, kde se pár spon typu Niederflorstadt-Wiesloch vyskytl v kombinaci s parohovým hřebenem s nízkým trojúhelníkovitým držadlem, zdobeným protomy koňských hlaviček, a také opaskovou přezkou se ztluštělým kruhovým rámečkem, zoomorfně zdobeným trnem a odlomenou záchytnou

ploténkou. Další příklad spony typu Niederflorstadt-Wiesloch pak pochází ze Singiduna/Bělehradu⁴⁶, odkud známe i materiál, jenž je možné spojit s federáty: litá imitace černjachovských plechových spon typu Carnuntum-Oslip, spona s podvázanou nožkou, a opasková garnitura tvořena nákončím, zakončeným dvěma laloky, a přezkou opasku s oválným rámečkem, zoomorfně zdobeným trnem a oválnou záchytnou ploténkou (Tejral 2011a, obr. 129-130). Pro oblast Panonie Secunda také disponujeme důležitými historickými daty; roku 427 vydobyla východořímská vojska na Hunech zpět tuto provincii včetně města Sirmia a veškerá dunajská opevnění. Ke změně dochází v roce 433 v důsledku smlouvy uzavřené Aetiem a Ruou, kdy postoupila západořímská vláda provincii Panonia Prima za pomoc poskytnutou v boji proti armádě císařovny Placidie, sestávající z gótských jednotek povolanych z Galie. V souvislosti s anekcí Panonie byly hunskou hegemonií usídleny v bývalé provincii rovněž skupiny Gótů. Nelze však vyloučit, že tito barbari pocházeli z předchozího období a byli již v pohraničním pásu Panonie a Valérie usídleni již od 80. let 4. století. V roce 441 dobyli Hunové Viminacium (dnešní Kostolac) a srovnali jej se zemí; tentýž osud podkal i pohraniční město Margus a Singidunum (dnešní Bělehrad) a tažení skončilo toho roku dobytím důležitého města Sirmia (Thompson 1999, 81-84). Taktéž v případě Bělehradu můžeme počítat s datem *ante quem* pro prvky kultury federátů, tedy rok 441 n. l. Další tažení z roku 443, jemuž padla za oběť města Naissus (dnešní Niš), Sardica (dnešní Sofie), Filipopolis a Arcadiopolis, lze do jisté míry považovat za závěrečné datum pro prvky federátní kultury na Balkáně.

Zatímco tedy v průběhu druhé třetiny postupně ve středním Podunají začínají převládat prvky spjaté s dvorskou kulturou hunského kmenového svazu, v některých okrajových částech jak v oblastech západních provincií, tak i v prostoru bývalého barbarika pak pokračuje vývoj prvků federátní kultury, mimo původní oblast výskytu. Ve střední Evropě jsou tedy těmito nejvýznamnějšími enklávami zmíněná oblast v Transilvánii a pak vinařická skupina v Čechách. Pod tlakem Hunů tak lze sledovat disperzi těchto prvků západním a severním směrem.

Vraťme se k oblasti Transilvánie, kde jsme popsali několik lokalit hunského období, spjaté s federátní kulturou. V tomto regionu byly totiž nalezeny mimořádné památky prostřední třetiny 5. století ze Szilágysomlyó (dnes Șimleul Silvanei, okr. Sălaj, Rumunsko) pochází dva komplexní nálezy, které byly dost možná součástí *jednoho jediného* pokladu. První byl objeven

⁴⁶ Jan Bemmann upozorňuje, že spona z Bělehradu náleží do speciální varianty Drösing/Bělehrad, jež sice s hlavní skupinou typu Niederflorstadt-Wiesloch spojuje řada rysů, přesto tvoří zvláštní skupinu s trojúhelníkovitou záhlavní destičkou, kde jsou knoflíky pouze iluzivním prvkem, nikoliv konstrukčním, jako u originálních spon typu Niederflorstadt-Wiesloch (Bemmann 2008, 4, obr. 3).

roku 1797, druhý při sázení brambor v roce 1889 v bezprostřední blízkosti prvního. Michael Schmauder dospěl po pečlivé antikvární analýze k poměrně širokému rozmezí pro datum sestavení pokladu. *Terminus ante quem* tvoří uložení pokladu do země v druhé čtvrtině 5. století, *terminus post quem* pak počátek teaurace, čili shromažďování pokladu, který může být díky medailónům stanoven mezi roky 360 a 370.

Vedle zlaté onyxové císařské spony, která je výjimečná svým pečlivě vybroušeným dvoubarvým chalcedonem, je dalším zajímavým předmětem z pokladu deset párů velkých plechových spon, jak je známe z již zmíněných bohatých ženských hrobů první poloviny 5. století (Regöly, Untersiebenbrunn, Airan, Velť), jeden pár zlatých terčovitých spon, pár stříbrných spon, vykládaných zlatým plechem a emailem na hlavici lučíku, a pár polychromovaných spon ze stříbrného plechu, jež byly všechny zhotoveny technikou, která je pro tuto skupinu charakteristická: vlastní stříbrný korpus je vykládaný zlatým plechem, na nějž jsou nanášeny různé druhy zdobení: vykládání drahými kameny ala cabochon, přihrádkovým stylem, tzv. cloisonné, pro nějž je příznačné umísťování drahých kamenů do přihrádek geometrických tvarů, dále pak granulace, filigrán.

První poklad ze Szilágysomlyó je výjimečný i patnácti zlatými medailony. Zatímco u dvou z nich se jedná o barbarské napodobeniny, ostatní pocházejí přímo z římské říše: ražby císařů Maximiana Herkula, Konstantina, Konstance, Valense, Valentiniana a Graciána. Vedle medailonů je dále znám prsten se zoomorfní výzdobou, fragment zlatého nákrčníku, dvě plaketky s figurální výzdobou, fragmenty spon, zlaté kroužky a především náhrdelník tvořený řetízkem a 52 závěsků o celkové hmotnosti 712,8 g. Zajímavé je, že první poklad obsahuje i předmět, jenž patřil ke světu žen: zlatý řetízek s mnoha přívěsky v podobě miniaturních nástrojů a užitkových předmětů. Závěsky znamenitě zachycují předměty každodenního života, náradí, náčiní, zbraně. Vidíme tak pluh a krojidlo, klíče, kleště, nůžky, oštěp, štít, sekeru, žebřík, trojzubec, lopatu, srp, monoxilon s veslařem, vegetabilní motivy a centrální závěsek tvořený osazeným krystalem. Podle názoru Birgitt Arheniusové je možné uvažovat o spojitosti s pozdně antickým Isidiným kultem nebo germánskou Freyou. Tyto předměty spolu s onyxovou císařskou sponou z druhého pokladu jasně demonstrují úzké vztahy horních vrstev barbarské společnosti k římskému impériu.

Druhý ze souborů v Szilágysomlyó byl nalezen v listopadu roku 1889. Poklad obsahuje celé spektrum dekorativních předmětů, které Matthias Hardt označuje souhrnně pojmem *ornamenta*. Byl zde nalezen kupříkladu pár zlatých spon s lučíkem zdobeným lvíčky, pár spon tvaru umbra (štíťové puklice) patrně sásánovského původu, dále šest párů spon, jejichž analogie

známe z hrobu v Moultu. Vše vykládáno indickými almandiny. Zachoval se též zlatý náramek a tři zlaté mísy. Asi nejzajímavějším předmětem je bezpochyby zlatá onyxová spona o celkové hmotnosti 455,8 g, kterou můžeme řadit do okruhu tzv. císařských spon. Konstrukčně představuje hybridní exemplář kombinující spony terčovité a spony s cibulkovými knoflíky. Celému předmětu dominuje veliký oválný onyx lemovaný zlatými příhrádkami stylu cloisonné. Specifická jsou také kruhová zakončení, nesoucí drahé kameny a zdobící hlavici i nožku spony.

Pro nedostatek analogií je poněkud obtížné blíže odhadnout datování vzniku předmětu. Michael Schmauder uvažuje o 70.-80. letech 4. století, nevyklučuje však ani trochu dřívější datum. Každopádně byl tento prestižní předmět používán po delší dobu, o čemž svědčí jeho uložení s předměty datovanými do první půle 5. století. (*Depeyrot 2009, 246-283*).

S přílivem nových kulturních inovací ve střední Evropě souvisí i jeden důležitý fenomén, spjatý jak s kulturou federátů, tak především s nomádkým prostředím – umělé deformace lebek. Příklad deformované lebky ukazuje U. Kochová na základě pohřbu 106 v Pleidesheimu, jenž náležel do autorkou rozpoznané první rodinné skupiny, společně s jedinci pochovanými v hrobech 65, 109 a 246 (*Koch 2001, 391*). Z této skupiny je zajímavý hrob 65, jenž byl vybaven dvěma sponami typu Niederflorstadt-Wiesloch, jejichž „exaktní“ analogie se sice rovněž nacházejí v geografickém prostředí jihozápadního Německa, avšak v pohřbech, kde autorka shledává jisté východogermánské inhumační praktiky. Hrob 65 dále vykazuje jistou afinitu k soudobému prostředí České kotliny na základě přítomnosti obdobného náramku, jaký je znám i z Mochova (*tamtéž*).

Pozoruhodné změny jsou také publikovány z oblasti horního Pomohání, kde Jochen Haberstroh v případě výšinného sídliště v Reisbergu u Burgellernu rozlišuje dvě fáze destrukce. Ta první datována do období horizontu Untersiebenbrunn (či Smolín) a je charakterizována výskytem „východogermánských“ opaskových garnitur a „nomádkých“ trojhrbitých šipek. Autor se rozpakuje ohledně připsání těchto nálezů, vzhledem k jejich „internacionální“ povaze, které jsou známé jak z ryze nomádkých souborů, tak v rámci kultury federátní (dodejme včetně vinařické skupiny; charakteristická trojhrbitá šipka pochází kupříkladu ze zličínského hrobu č. 70 či sídliště na Závisti). Druhý horizont destrukce na Reisbergu spadá dle autora do Childerichova období a lze jej dle autora spojit s vinařickou skupinou. Naprosté opuštění lokality hledá autor v kontextu durynských zájmů v Pomohání na sklonku 5. století (*Haberstroh 2003, 226, obr. 14:7-8*).

Otevřeme zde otázku, do jaké míry je askripce materiální náplně v rámci těchto dvou horizontů destrukce na Reisbergu oprávněná. Nelze totiž opomenout fakt, že spony typu

Niederflorstadt-Wiesloch, jejíž jeden exemplář právě z Reisbergu pochází, jsou do značné míry současné s prvky federátní kultury v rámci prostřední třetiny 5. století. Lze proto navrhnout že se v rámci prvního horizontu setkávají prvky kultury federátní s artefakty tzv. protomerovejského období. Druhým horizontem je pak období, jež můžeme datovat na základě přítomnosti šipek se zpětnými háčky sklonku 5. století.

Důležitým momentem se zdá interpretace prvního zánikového horizontu na Reisbergu v kontextu historických zpráv. V oblasti horního Pomohání je registrován nárůst osídlených lokalit od konce markomanských válek, přičemž nové obyvatelstvo je kulturně úzce spjato s labsko-germánským okruhem. Tomu konečně nasvědčují i písemné prameny uvádějící v oblasti jižního Německa pro 3.-4. století především Alamany a Juthungy. Druhé jméno se v mladší době římské, konkrétně roku 260 n. l., objevuje poprvé, ovšem na genezi tohoto kmene vrhá nové světlo nápis odkrytý v roce 1993 v Augsburgu a zmiňující blíže neznámou bitvu mezi Římany a těmito barbary: „*Victoria ob Barbaros Gentis Semnonum sive Iouthungorum...*“, který takto naznačuje spojení mezi oběma kmeny Juthungy a Semnony (Haberstroh 1995, 10).

V průběhu let 429/430 se vrchní vojevůdce Západořímské říše pokouší konsolidovat původní římské území na Dunaji. Součástí tohoto tažení je i vojenská kampaň proti Juthungům. Juthungové jsou patrně poraženi v roce 430, součástí téhož tažení bylo potlačení vzpoury na území Norika a Raetie (Bury 1923, 244).⁴⁷ Dle názoru W. B. Andersona (1963, XV) předcházela válečným operacím proti Juthungům válečná kampaň proti Ripuárským Frankům ve snaze vytlačit je zpět za Rýn z jeho levého břehu. K tomu mělo dojít v roce 428. Již v tomto období se Aëtius spoléhal do značné míry na své federáty, tvořené Huny. Nicméně týž autor (v poznámce a komentáři k událostem na str. 139), jež popisuje Sidonius, spjatým s porážkou Burgundů v roce 436, polemizuje s názorem J. B. Buryho, jenž líčí postup hunského kontingentu jako nezávislé vojenské síly. W. B. Anderson naopak zdůrazňuje fakt, že to byly římské síly, které byly během kampaně proti Burgundům aktivně použity. Pokud by to byla pravda i v případě Juthungů, znamenalo by to, že ještě jednu generaci před krachem

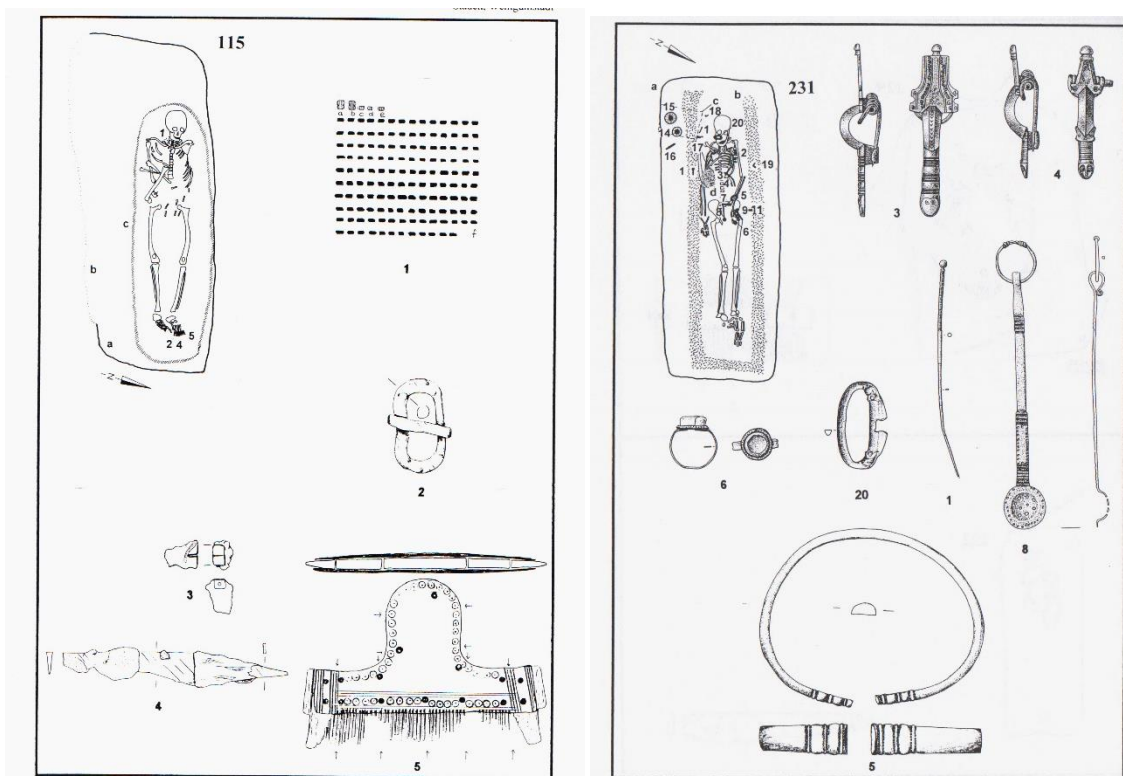
⁴⁷ „Aetium interea, Scythico quia saepe duel lest edoctus, sequeris; qui, quamquam celsus in armis, nil sine te gessit, cum plurima tute sine illo. nam post luthungos et Norica bella subito victor Vindelico Belgam, Burgundo duem trux presserat, absolvit iunctus tibi.

„...brzy jsi následoval Aetia, neboť ve věcech vedení války se mnohému naučil od Skytů, a on slavný svými zbraněmi, neučinil bez Tebe žádný skutek, ačkoliv Ty jsi mnohé činil bez něj. Poté co se vypořádal s Juthungy a válkou v Noriku, poté co porazil Vindeliky, ve spojení s Tebou vstoupil do Belgie, sužované Burgundy (Sidonius VII: Panegric on Avitus, 230-235, viz též předmluvu W. B. Andersona k této edici).

západořímského vojenského a finančního systému byli Římané schopni provádět poměrně rozsáhlé válečné operace nejen na území říše (jak dosvědčuje Hydatius např. roku 431 a 438 proti hispánským Svěbům, 432 opět proti Frankům a naposledy 439 proti Vizigótům – byť tehdy neúspěšně, neboť došlo k porážce Litoriových Hunů, římských federátů), ale i hluboko na území barbarika, ať už v případě Burgundů, nebo zejména v případě Juthungů. Pokud by k vojenskému tažení Aëtius využil barbarské federáty, byl západořímský vojevůdce schopen tyto válečné akce minimálně plánovat a financovat.

Bylo by možné, že by se tyto akce nějakým způsobem projevíly v numizmatickém materiálu, známém z oblastí severně od Dunaje? Aëtiovi je skutečně připisována jedna emise ražeb jménem Valentiniana III., nicméně její datace spadá až do roku 443, kdy ji nechá razit pro zbývající území Galie pod římskou kontrolou (*Lafaurie 1976*, pozn. 4). Proto přicházejí v úvahu ražby císaře Valentiniána z jeho časnějšího období. Na našem území jde například o nálezy solidů z Vrbčan a Prahy-Střešovic s mincovnou v Ravenně, dále ražbu z Ronova nad Doubravou blíže nejasné mincovny a tremissis ze Slavkova na Moravě, opět ražený v Ravenně (*Militký 2015*, 57). V maďarském Csákváru, respektive v případě hrobu válečníka č. 734, uvažuje Michel Rouche v případě čtyř zlatých mincí Honoria a Theodosia II., datovatelných před rok 430 o italském žoldu, souvisejícím s angažmá Hunů pod organizací Aëtia (*Rouche 2011*, 121).

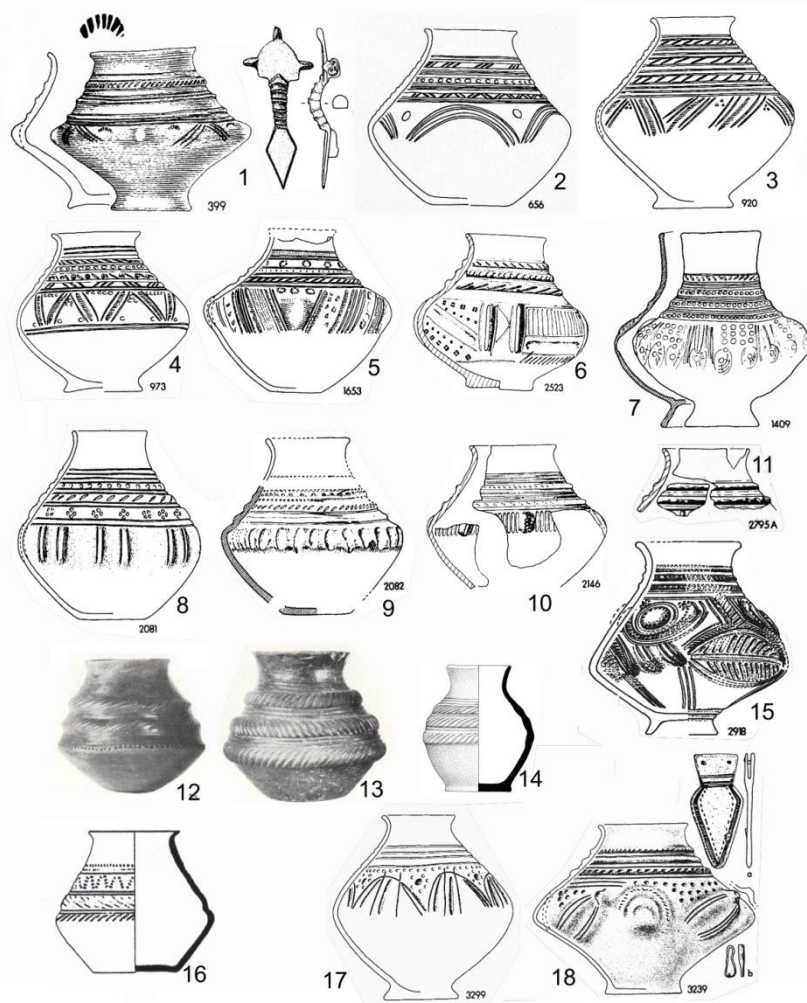
Vrátíme-li se k archeologické situaci na horním toku Mohanu, pak jsou relevantní vlastně dvě možnosti. Buď se obyvatelstvo ze sousední vinařské skupiny na vyvrácení této sídelní komory přímo podílelo, nebo následně z této situace těžilo a posléze zaplnilo vzniklé mocenské vakuum. Dokladem by toho mohly být nejčasnější hroby z řadového pohřebiště ve Wenigumstadtu (obr. 68) na severu Bavorska, kde máme doložen jednak přímý vztah materiální kultury hrobů prostřední třetiny 5. století k oblasti české a které zároveň představuje prostorovou spojnicí mezi pohřebišti vinařické skupiny v Čechách a materiálně a kulturně spřízněnými lokalitami v dolním Pomohani ze stejného období (*Eschborn, atd.*).

Obr. 68: Hroby 115 a 231 na pohřebišti Wenigumstadt (podle *Stauch 2004*).

Oblast dnešního Pomohání však není zdaleka jedinou, kde se setkáváme s projevy vlivů federátní kultury v prostředí labsko-germánského okruhu. Je to tedy především oblast dnešních Čech, kde se kulturní projevy obou oblastí projevují. V rámci vinařických pohřebišť jsme mohli konstatovat silné vlivy federátní kultury jak v pohřebním ritu, tak v materiální náplni hrobů (orientace inhumací Z-V, příklady kovové industrie, skleněných nádob i keramiky). Naproti tomu vlivy labsko-germánského kulturního okruhu spatřujeme především v tvarové náplni v ruce robené keramiky. Jak jsme mohli konstatovat v kapitole věnované keramice, tvarosloví v ruce robené produkce v rámci vinařické skupiny se v zásadě nachází uvnitř tvarového spektra, jež známe v o něco bohatší skladbě v německém dolním Polabí (obr. 69). Alena Rybová se tomuto problému věnuje v rámci úvah ohledně kontinuity velkého žárového pohřebiště v Plotištích nad Labem hlouběji do 5. století. Autorka pozoruje neustálý příliv obyvatelstva z oblasti Šlesvicka-Holštýnska a západního Meklenburska počínaje přelomem 3.-4. století, dále znovu silně obecně z oblasti severního a severozápadního Německa ve století 4. a poněkud slaběji v 5. věku. Dle autorky si tyto malé skupinky nově příchozích zachovávají tradici žárového ritu a postupně se sžívají s domácí populací. Dle názoru Aleny Rybové se tyto skupinky infiltrují do především okrajových částí tehdejší oikumeny, kam pohřebiště

v Plotištích náleží. Také předpokládá, že se může jednat o předchůdce historicky doložené migrace Langobardů směrem do Podunají (*Rybová 1988, 529*). Otázku kontinuálního vývoje pohřebiště v Plotištích nad Labem a jeho přežití hlouběji do 5. století jsme si položili při zpracovávání rozsáhlého sídliště v Praze-Ruzyni. Tehdy se nám podařilo charakterizovat hluboké přežívání labsko-germánského živelu v rámci obou lokalit, přičemž jsme se pokusili charakterizovat skupinu lokalit typu Plotiště nad Labem/Praha-Ruzyně. Její projevy pak sledujeme v konkrétních nálezech labsko-germánské keramiky i v případě pohřebiště v Praze-Zličíně (např. hroby č. 127 a 153 – viz výše).

Obr. 69: 1-11, 15, 17-18) Issendorf, kostrové hroby, 12-13) Vinařice (podle *Svoboda 1965*), 14), Praha-Zličín, hrob č. 1.

Je tedy pravděpodobné, že kontinuální labsko-germánské vlivy nejsou pouze otázkou okrajových oblastí východních Čech, nýbrž naopak i centrálních oblastí. Zatímco však

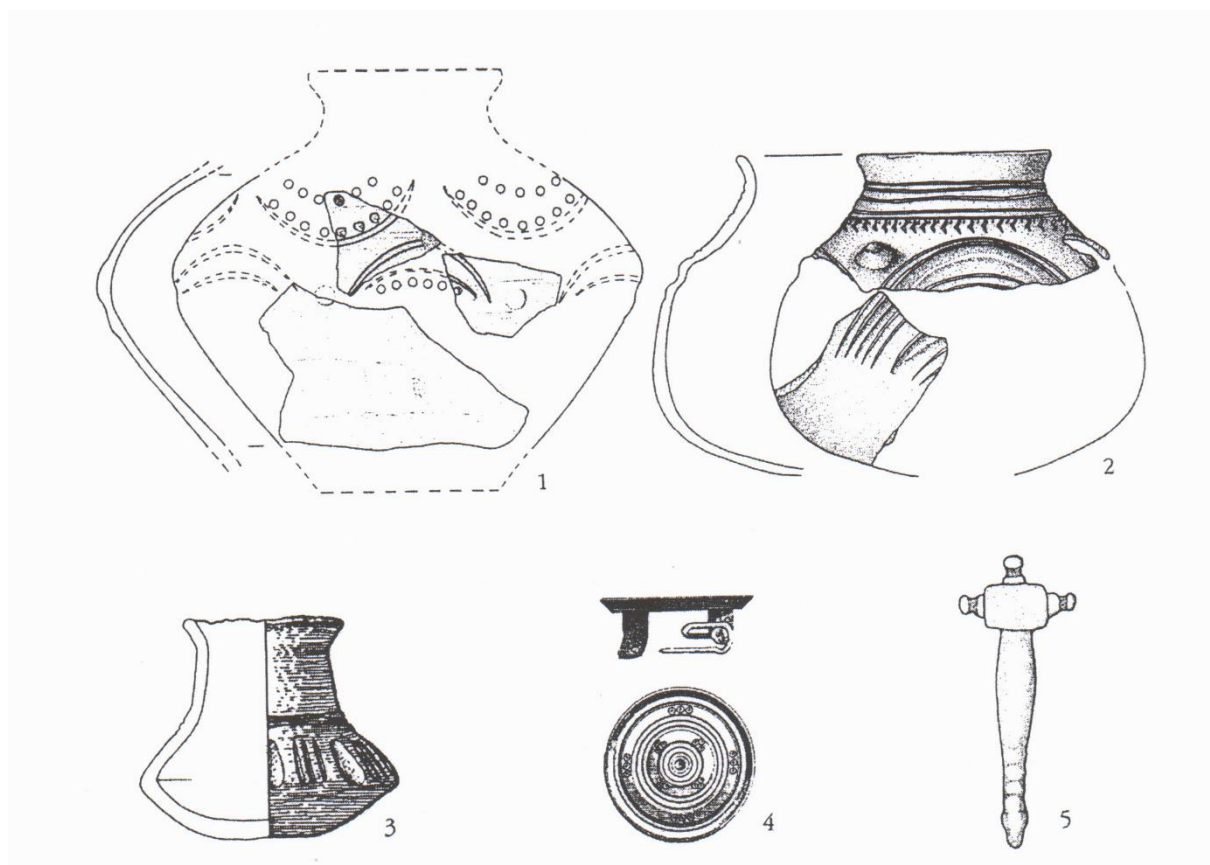
v Plotištích nad Labem si labsko-germánské obyvatelstvo udržuje žárový ritus, v centrálních oblastech, zdá se, i v případě hrobů s inventářem labsko-germánským byl „vynucen“ ritus kostrový. Nemusí to však platit bez výjimky.

Jistou otázkou je možnost, že některá pohřebiště vinařického stupně by teoreticky mohla být birituální. Takovým nepřímým dokladem by mohl být objekt č. 569/51 v rámci pohřebiště v Praze-Zličíně, jehož jasnou provázanost s pohřebištěm se ovšem nedaří prokázat. Nutno si uvědomit, že během skrývky lokality byla odtěžena vrstva ornice o mocnosti až 50 cm. Dá se tedy předpokládat, že pokud by se v rámci pohřebiště kostrového nacházela i skupina hrobů s žárovým ritem, tedy pohřby uloženými v urnách, mocnost odtěžené zeminy by nedávala příliš velkou šanci na zachování tohoto nálezového horizontu. Taková situace byla však pozorována během výzkumu rozsáhlého pohřebiště v bavorském Altenerdingu. Zde byly v severní části pohřebiště nalezeny střepy (pozdní?) terra sigillata, které byly druhotně přepálené a pocházely z horních vrstev nekropole, porušených orbou. V některých případech byly v druhotných situacích v zásypech mladších kostrových hrobů nalezeny kromě střepů sigillaty též přepálené kosti (Losert – Pleterski 2003, 604).

Dalším dokladem toho, že se nepohřbívalo žárovým ritem pouze na jihu Čech v rámci přešťovického pohřebiště, ale i v severní polovině Čech je s největší pravděpodobností nález z Prahy-Michle a (Svoboda 1965, 80-81, 261, tab. 34:1) a Běsna u Loun (Svoboda 1965, 237-38, tab. 37). Jednalo se o nález osmi keramických popelnic s popelem a kůstkami, nalezených ve vrcholových partiích pole západně od vsi, v hloubce asi 25 cm z roku 1893. Nicméně indicie v podobě zmínky o přítomnosti tkalcovských závaží může být důležitou v tom smyslu, že by se ve skutečnosti mohlo jednat o sídlištní objekt. V ruce robená keramika nachází nejbližší analogii na našem území v náplni pohřebiště ve Vinařicích a Úhercích (Svoboda 1965, 101). Nejbližší analogií plasticky bohatě zdobené nádoby z Běsna (Svoboda 1965, tab. 37:6) nalzáme v sídlištních nálezech z Großkuchenu a Eßlebenu v alemanské oblasti. Zejména první nález je zajímavý, neboť pochází z nálezů v cisterně, jež je dendrochronologicky datována mezi léty 368 a 389 n. l., což představuje důležité datum post quem (Schach-Dörger 1997b, obr. 65:21, 28; k tomu dále: Hegewisch 2007, 171, obr. 122:6-7).

Důležité ovšem je, že s projevy dolnolabského kulturního okruhu se zdaleka nesetkáváme pouze v případě české kotliny a naddunajské části bývalého barbarika. Jde kupříkladu o oblast levobřeží Rýna Rheinhessenu, kde se s nečetnými nálezy dolnolabské proveniencie či oblasti při Severním moři setkáváme ve Wormsu, Speyeru-„Vogelgesangu“, Flonheimu, Bad Kreuznachu, Speyeru-„Burgfeldu“ a Boppardu. Spektrum nálezů zahrnuje jak keramiku, tak i

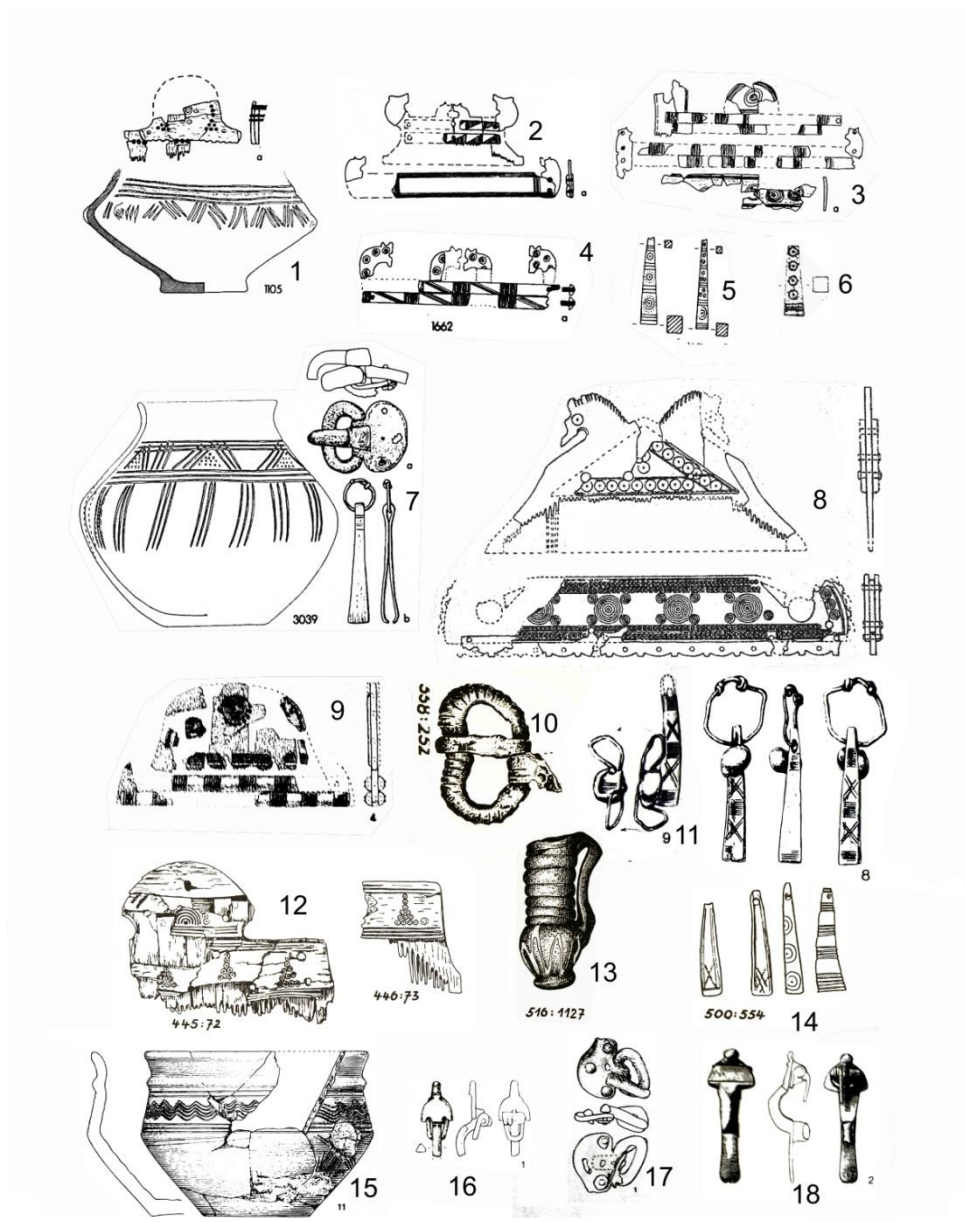
kovové nálezy (*Bernhardt 1999*, 44, obr. 19) (obr. 70). Rozptyl charakteristických dolnolabských nálezů mimo svoji „pravlast“ zahrnuje kromě „klasické“ anglo-saské migrace na Britské ostrovy, tedy i oblast středního Podunají, Čech a Porýní a je tak odrazem oportunistu kolonistů tohoto období.

Obr. 70: Nálezy s původem v oblasti při Severním moři mezi řekami Rýnem a Nahe ve spolkové zemi Porýní-Falc: 1-2 Speyer – „Im Vogelsgang“, 3) Flonheim, Kr. Alzey-Worms, 4) Bad Kreuznach, hrob (podle *Bernhardt 1999*)

V případě labsko-germánského substrátu vinařické skupiny lze jen těžko rozhodnout, zdali se jedná o obyvatelstvo v Čechách kontinuálně usdlé v severní polovině Čech od sklonku doby římské, nebo, jak uvažuje Alena Rybová v trochu jiných souvislostech, o skupinky nově přichozích z dolního Polabí až v průběhu 5. století. Také není jasný osud obyvatelstva v oblasti horního Pomohání, jež snad můžeme, jak jsme viděli, s jistou dávkou pravděpodobnosti ztotožnit s Juthungy. Jak víme z příkladu Burgundů, ani totální porážka vojevůdcem Aetiem a jeho spojenci neznamena naprostý zánik gens, ačkoliv došlo k pouze jeho „pacifikaci“ a usazení v provinciích na území, známém jako Sapaudia (*Gaillard de Sémainville 2003*, 29-34).

Je tedy možné, že i za zánikem sídlištní struktury v oblasti horního Pomohání nestojí naprostá anihilace zdejšího obyvatelstva, ale jeho možné přesuny v rámci sousedních sídelních komor.

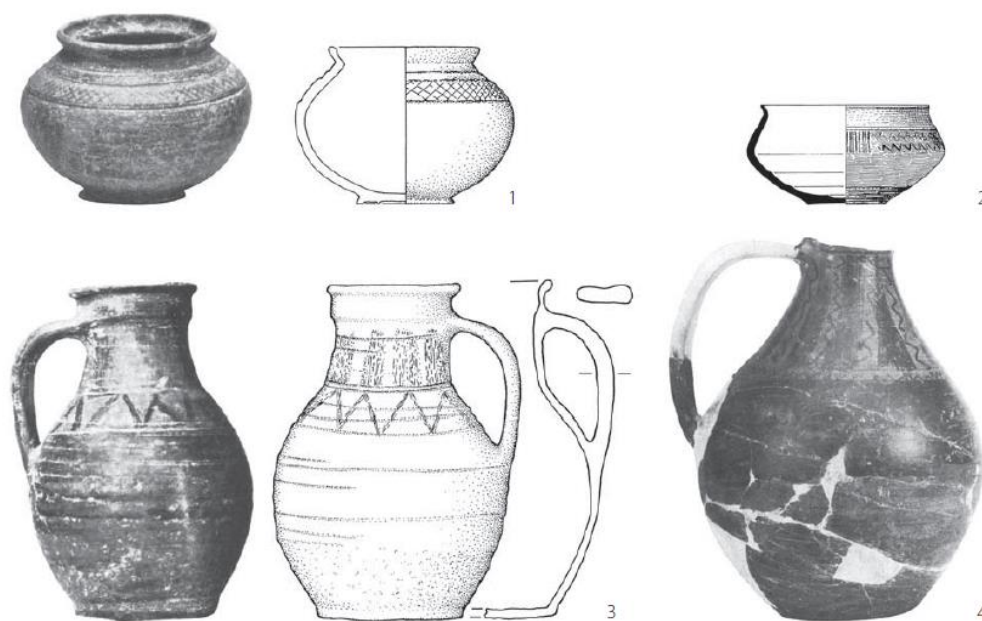

Obr. 71: Středodunajský a obecně „východogermánský“ import v oblasti dolního Polabí: 1-9) Issendorf (podle Weber 2000; Häßler 2001), 10, 12-14) Pritzler (podle Schuldt 1955), 11, 15-17) Liebenau (Häßler 1990), 18) Hamburg-Schnelsen (podle Bemann 2008).

Velmi důležité jsou importy ze středodunajského prostředí v oblasti dnešního středního Německa, jež spadají do období D2 (obr. 72). Jan Bemann ukazuje, že se jedná především o příklady keramiky robené na kruhu s vlešťovanými motivy. Konkrétně jde o nádobu z hrobu 2 na lokalitě Trebitz, Lkr. Saalkreis, kde se vyskytuje navíc v kombinaci s hřebenem typu

Thomas III a párem niemberských spon varianty B. Dalším příkladem je podobný tvar z hrobu č. 3 v Ingersleбенu, Lkr. Erfurt. Výjimečnými příklady jsou rovněž džbány typu Murga, jež se ve středním Podunají zpravidla pojí na výskyt v rámci pohřebišť hunského období, z hrobu 13 na pohřebišti v Schönburgerské ulici v Naumburgu a Gerbstedtu, Lkr. Mansfelder Land. Podle některých názorů tato importovaná keramika představovala zdroj inspirace a technologického know-how pro pozdější charakteristickou „durynskou“ produkci keramiky zdobené vlešťováním. Ve stejném období se objevuje v Durynsku i původně nomádský zvyk umělé deformace lebek (*Bemmann 2008*, 30, 57, obr. 26).

Můžeme shrnout, že v oblasti dnešních Čech, Pomohání a středního Německa dochází v průběhu prostřední třetiny 5. století k silné interakci domácího labsko-germánského okruhu s vlivy ze středního Podunají, ať se již jedná o druhou fázi tzv. federátní kultury, tak i projevy prostředí hunského okruhu. Do jisté míry se tak u nás setkáváme s obdobou situací, kterou známe o něco lépe z bývalých západořímských provincií, kde nově příchozí, vesměs východogermánského původu silně interaguje s domácím provinciálním obyvatelstvem. Genetický „drift“, jímž tehdejší populace střední Evropy nutně procházely, by se mohl projevit nejen heterogenním archeologickým materiálem, ale též v materiálu antropologickém.

Obr. 72: Středodunajské prvky v materiální kultuře v Durynsku: 1) Trebitz, hrob 2, 2) Ingersleben, hrob 3, 3) Gerbstedt, 4) Naumburg, Schönburger Str., hrob 13 (podle: Bemmann 2008).

Množství předmětů, které můžeme ať už přímo či nepřímo odvodit ze středodunajského prostředí kultury federátů, pochází z lokalit v dolním Polabí (obr. 71). V řadě případů je zřejmé,

že jde o originální importy v tomto prostoru, u některých předmětů však není naprostá jistota, zdali se nejedná o místní napodobeninu.

Na pohřebišti v Issendorfu jde především o exempláře hřebene s jazykovitou rukojetí typu Thomas III, z nichž některé jsou dochovány dokonce i s pouzdem. (Weber 2000, 59-61). Zvláštním tvarem je exemplář z urnového hrobu č. 3660, jenž je vybaven trojúhelníkovitým držadlem, zdobeným dále protomy koňských hlaviček. Jde o krásný příklad vztahu k obdobným exemplářům z hrobu federátů v Lébény nebo Balleure z horizontu D2a (Häßler 2001, tab. 11:3660; Kazanski 1997, obr. 9). Příkladem z prostřední nebo poslední třetiny 5. století je též exemplář přezky s oválným rámečkem a záchytnou ploténkou téhož tvaru z hrobu č. 3036 (Häßler 2002, tab. 117). Dalším typem předmětu, který známe například z hrobu 1651 a 3797 v Issendorfu (Häßler 2001, tab. 37), dále Liebenau z hrobu v sektoru č. N10/B1 (Häßler 1990, tab. 80:8-9), jsou parohové prismatické závěsky.

Další významné importy ze středního Podunají z prostřední třetiny 5. století byly publikovány právě z birituálního pohřebiště v Liebanau; konkrétně se jedná o urnu z hrobu R12/B2 vytáčenou na kruhu, zdobenou svazkem vlnic, která byla objevena v kombinaci se sponou typu Groß-Umstadt. Tentýž typ pak byl dokumentován z kontextu O12/B2. Středodunajské provenience je zjevně i přezka s oválným rámečkem i záchytnou ploténkou s trojicí nýtů z hrobu Q13/B1 a dále z jiného kontextu pohřebiště pak přezka s oválnou záchytnou ploténkou s řadou masivních nýtů, lemujících její okraj (Häßler 1990, 45, 54, tab. 7:1; 11-12; 34:1 69:2, 106: 1-2). Spjatost především v ruce robených keramických tvarů s náplní vinařické skupiny byla již diskutována výše.

Taktéž z pohřebiště v Pritzieru pochází řada podobných nálezů: hřebenů s jazykovitou rukojetí typu Thomas III, tzv. pyramidálních prismatických parohových závěsků, či skleněná perla v podobě džbánku z dětského hrobu č. 1127 s analogií v bohatém hrobě v Siniavce v severním Černomoří (Schuldt 1955, 86, 93, 94, obr. 445-72, 446:73, 516; Kazanski 2018, 61, obr. 3:10). O něco později do období stupně D3 je datována přezka s prohnutým vroubkováním zdobeným rámečkem z hrobu č. 252 (tamtéž, 71, obr. 358: 252).

Vliv středodunajské drobné kovové industrie (konkrétně plechových spon velkého i malého formátu) na evoluci dolnolabských variant spon s polokruhovou záhlavní destičkou se třemi knoflíky a rombickou nožkou, které Jan Bemmman souhrnně označuje za spony meklenburské a Herbert Kühn pak jako spony typu Breitenfurt, byl nastíněn výše. Do tohoto okruhu náleží též chronologicky nejstarší typ Pritzier/Perdöhl, dále forma Oldenforf/Issendorf

a konečně samotná spona z Breitenfurtu, jejichž chronologie spadá do poloviny až druhé poloviny 5. století (*Bemmann 2008*, 6, obr. 4-5, 8; *Kühn 1974*, 869-877).

V roce 2010 publikoval Jaroslav Jiřík názor, že v průběhu druhé třetiny vznikla v rozličných oblastech střední Evropy politická a ekonomická síť propojující zdejší regionální elity. Tento názor vycházel z toho, že distribuce rozličných typů spon, zahrnující spínadla typu Groß Umstadt a Niederflorstadt-Wiesloch, dále pozdější lité deriváty spon typu Wiesbaden, a dalších komodit, kterým se váží na příslušníky elity, se vylučuje s tzv. „podunajskou“ módou, spjatou s jádrem hunského kmenového svazu a jeho dvorské kultury. Zároveň byla ve střední Evropě konstatována shodná distribuční síť zlatých mincí západořímského a východořímského původu, jež v zásadě kopíruje hranici mezi těmito politickými útvary a Atillovou „říší zla“ na Dunaji. Jinými slovy, zatímco se ve 30. a 40. letech orientuje říše Hunů na vztahy s říší východořímskou, převaha západořímských mincí na západ od Česko-moravské vrchoviny ukazuje názorně orientaci těchto sídelních komor na ekonomické struktury západořímského impéria a jeho nástupnických států, jako je například říše Vizigótů a Burgundů. V tomto duchu byl interpretován též pozdně antický import, sestávající ze skleněných nádob (Isings typ 117, nalezený v bohatém hrobě z Úherců, kónický pohár typu Isings 106, známý z rozrušeného hrobu v Kolíně, pohárek z hrobu č. 37 v Praze-Zličíně, lampy/pohárky z Radovesic nad Ohří a Prahy-Zličína, č. hrobu 93) a pozdně antické argonské sigillaty, či dokonce severoafrické sigillaty (v Čechách především kolekce z oppida Závisti), přičemž klíčovou úlohu prostředníka mohli již sehrávat právě Burgundi a Vizigóti, tedy již nikoliv impérium samotné. Pozdně antický import by pak odrážel nikoliv přímé vztahy s impériem, ale naopak vztahy barbarických říší na Západě a elit ve středoevropském barbariku (Jiřík 2010, 287-295; ke vztahu mezi vinařskou skupinou a oblastmi na Západě viz *Jiřík – Pinar Gil – Vávra*, v tisku).

Mimořádně zajímavý je v tomto kontextu též výskyt vizigótských zlatých mincí ražených ve jménu císaře Valentiniána III., které byly raženy za vlády Theodoricha I. (419-451) v Toulouse. Ukazují na ekonomické vztahy mezi říší Vizigótů a vinařickou skupinou a dalšími regiony. Prvním příkladem je nález vizigótské imitace solidu císaře Valentiniána III., pocházející ze Semich, okr. Kolín. Jiří Militký popisuje tento exemplář jako solidus druhé série, ražený v Galii v průběhu let 439-455 (*Militký 2000*, 129-130, obr. 1B). Další příklady známe ze dvou míst v Dolním Sasku; první ze solidů pochází z lokality Feldmark Ahrbergen über Hildesheim a byl nalezený v roce 1965, a stejná ražba pak pochází opět z ojedinělého nálezu z lokality Harsum (*Berger 1980*, 146-147, č. kat. 7023 a 7027). Je zajímavé, že právě k těmto typům ražeb se pravděpodobně vztahuje restriktivní nařízení, známé z *Lex Burgundionum* krále

Sigismunda, kodifikované na základě předchozích právních ustanovení v roce 517 n. l., které omezuje jejich distribuci patrně vzhledem k jejich ryzosti. Totéž se týká ražeb Valentiniána (respektive patrně jejich vizigótské napodobeniny), dále vizigótských ražeb z dob krále Alaricha, patrně též jeho předchůdce Eurica, a konečně ženevských ražeb Sigismundova strýce Godigisela (*Oddy 1980*, 133). Znamená to tedy, že k jejich distribuci do Čech a do oblasti mezi Labem a Vezrou došlo buď dříve, případně jinou cestou.

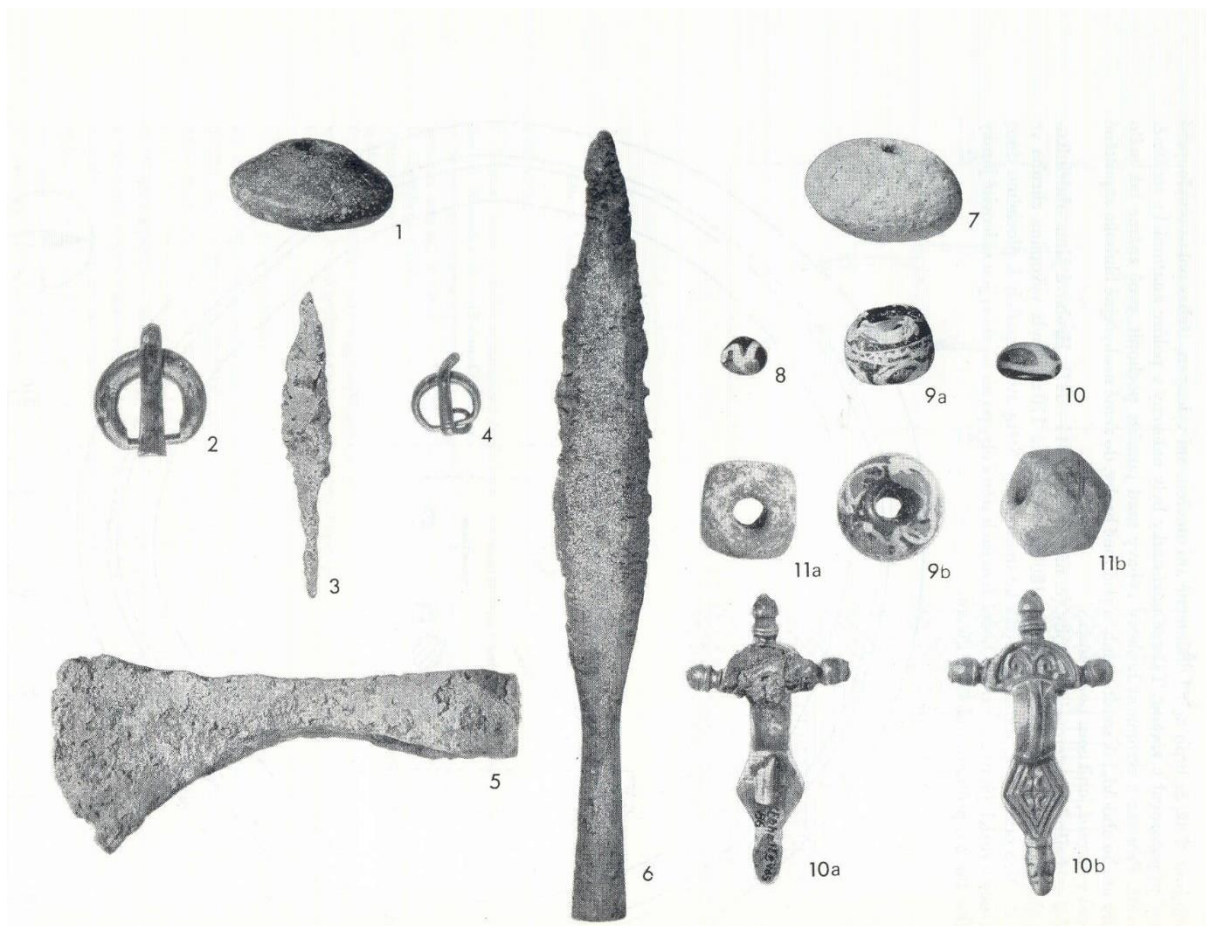
6.3) Hroby druhé poloviny 5. století a „východogermánská renesance“ stupně D3

V rámci zličínského pohřebiště představují „leitfundy“ středodunajsko-mediteránního komplexu hroby č. 41 se sponami typu Bákódpusza-Sokolnice-Gursuf, zoomorfni přezkou a fólií z předmětu, zdobeného ve stylu cloisonné. Tyto spony dále známe z Horních Kšel u Kolína a neznámého naleziště v Čechách (*Svoboda 1965*, tab. 19:7-8). Tentýž typ spon známe z druhého hrobu ze Stehelčevsi (obr. 73). V hrobě č. 1 pak byly zjištěny přezky se ztluštělým rámečkem kruhového až omegovitého tvaru (*Svoboda 1971*, obr. 3). Příkladem šperku zdobeném ve stylu cloisonné je zlatý závěsek z hrobu č. V v Praze-Podbabě (*Svoboda 1965*, tab. 42:1). K smíšeným vlivům podunajsko-mediteránním patří taktéž část hrobového inventáře z hrobu č. 21 v Praze-Podbabě, sestávající z oboustranného hřebene s prolamovanými křížky a drobné obuvní přezky (*Svoboda 1965*, tab. 46:1, 24). Patří sem patrně již i exempláře „východogermánských“ spon typu Siscia z hrobu 119, které se vyskytly v kombinaci s přezkami se ztluštělým kruhovým rámečkem.

Středodunajské opaskové a obuvní přezky tohoto horizontu se dále objevují ve zličínských hrobech č. 157, 132, 143, 17, 18, 94, 80, polyedrické kostky z náhrdelníku pak v hrobech č. 14 a 35. Polyedrické kostky z posledně jmenovaného hrobu vykazují afinitu ke knoflíkům na sponě z bohatého hrobu v Blučině. Podobný vztah vykazuje hrob č. 70 s trojbríťou šipkou a skleněnou baňkou. Vztahy k blučínskému hrobu a horizontu vykazují i soubory mimo Prahu-Zličín. Nověji je možno přiřadit ke středodunajským impulzům též lunicovité kování pochvy honosné spathy typu Blučina z Hostimi, či bronzovou přezku v přihrádkovém stylu z Korna, obojí na Berounsku (*Profantová 2018*, 256-262, obr. 2-5). Ze středních Čech pochází taktéž příklad zlatého náramku s kyjovitým zakončením (*Droberjar 2001*). Dá se tak s trochou nadsázky říci, že inventář knížecího hrobu z Blučiny bychom byli v Čechách schopni

„poskládat“ na základě nálezů z různých lokalit, což patrně ukazuje, že prvky spjaté s nejvyšší aristokracií středodunajského kulturního okruhu byly ve skutečnosti mnohem rozšířenější.

Na druhou stranu je nutno konstatovat, že středodunajské vlivy nejsou jedinými v tomto období. Zmiňme například spony typu Krefeld ze zličínských hrobů č. 144 a 151 a dále z Vinařic a Prahy-Kobylis. Podobně se v tomto období v tomto období objevuje porýnské duté sklo, například typ Gellep/Rheinsheim z hrobu č. 157. Nutno ovšem připomenout, že většina předmětů jak podunajsko-mediteránního okruhu, tak porýnské provenience se až na výjimky (hrob č. 41) nevyskytuje v ryzí podobě, ale naopak v kombinacích, jež spojují prvky heterogenního původu. Kupříkladu v hrobě č. 144 se sponkou typu Krefled je doložen příklad mediteránní láhve typu Bräunlingen/Palmyra. V hrobech č. 17 a 132 se naopak vedle podunajských přezek vyskytuje labsko-germánská keramika. Tyto kombinace na jednu stranu ukazují kontinuální příliv středodunajských prvků, spjatých s předlangobardským horizontem, ale zároveň ukazují jejich integraci v rámci stávajících sociálních a kulturních struktur, na druhou stranu (zatím) vylučují jakékoliv přímočaré interpretace ohledně možnosti přílivu nových osadníků, jakkoliv je podobná situace zjištěná v jihozápadním Německu, Švýcarsku a dále na římském Západě. Spíše lze uvažovat o možnosti, že jde o kontinuitu určitých kulturních trendů a kontaktů, k jejichž etablování došlo v souvislosti s přílivem federálních prvků v předchozím období.

Obr. 73: Stehelčevy, okr. Kladno, kovové a skleněné nálezy hrobů 1 a 2 (podle Svoboda 1975).

Pokus o národopisný nástin situace ve středním Podunají SD-fáze 2 = Childerichova období či časně merovejského horizontu (460-480 n. l.) nám ukazuje velice komplikovanou mocenskou a etnickou situaci. Její pochopení je přitom velice důležité i pro ostatní středoevropská teritoria, uvážíme-li, že v tomto období se setkáváme s výraznými podunajskými vlivy nejen v Čechách, ale i v Durynsku, jihozápadním Německu, Švýcarsku a v případě Childerichova hrobu s inventářem vykazujícím promíšení časně byzantskými prestižními předměty i v Belgii (např. *Quast 1993; Kazanski – Mastykova 2007, 188-190*).

Území jižní Moravy dominovali v druhé polovině 5. století podle dostupných pramenů patrně Herulové (*Tejral 1973, 322-4, 332; Tejral 2007, 111*). Etablování herulského *regnum* ve středním Podunají znamenalo určitou mocenskou změnu v regionu. Důležitá je zmínka Prokopia o herulských výbojích na úkor sousedních *gentes* a především o odvádění tributu Langobardy. Bez významu také není popis osídlovací politiky Herulů, kdy na své území přivedli zajatce ze sousedního Norika zjevně ve snaze „rozmnožit“ svoji populaci (*Prokopios, Války, 6.14.8; Steinacher 2010*).

Pobyt Ostrogótů po odchodu z Panonie na Balkán uzavírá pobyt v Moesii. Stopy jejich přítomnosti snad prozrazují nálezy z pohřebiště situovaného v městě *Novae/Svišťov* v Bulharsku. Nejdůležitějším areálem indikujícím na základě nálezů vztahy k barbarům je pohřebiště lokalizované před západní branou města (lokalita VIIIA) s 83 pohřby. Z inventáře stojí za zmínku například slonovinová pixida, 3-4 přezky, náramky. Mimořádný význam má několik zlatých předmětů ukazujících na prostředí barbarské nobility: náramek s kyjovitým zakončením „Kolbenarmring“, dvě cikádovité spony a jedna spona ve tvaru orlice zdobená ve stylu cloisonné s analogií v Apahidě v Transylvánii. Ljudmil F. Vagalinski navrhuje ztotožnění zde pohřbeného obyvatelstva se skupinou Theodoricha Velikého, která je ve městě písemnými prameny doložena mezi léty 476-488 před odchodem do Itálie (*Vagalinski 2002, 53*).

Přesun části Svěbů pod vedením Hunimunda do oblasti Alamanie podporují snad i archeologické nálezy v podobě spon (např. typ Sokolnice-Bákodpuszta-Gursuf). Právě tímto přesunem je možné vysvětlit přítomnost středodunajských prvků v alamanském materiálu. Týká se to zejména pohřebišť v okolí Basileje, kde je možno mluvit na základě morfologické shody spon přímo o genetických vazbách: Dabronc-Weingarten, Dabronc-Hemmingen, Tác-Heidenheim, Jobbágyi-Basilej-Kleinhüningen, Sopoya-Charnay, Miszla-Basilej-Gotterbarmweg (*Straub 2002, 14, Abb. 3*).

Jednoznačná identifikace archeologického materiálu s konkrétní etnickou skupinou představuje klasický problém a diskuse na téma přesídlení Svěbů do oblasti horního Podunají pokračují (*Martin 2002, 218-219*). Nelze tedy vyloučit ani v případě Alamanů vícestupňovou etnogenezi, která provází vývoj i jiných barbarských skupin. Tyto závěry podporuje bádání i dalších autorů. Je zajímavé, že řada nekropolí v oblasti alamanské začíná fází SD-1/2 právě importy z oblasti středodunajské. Příkladem budiž pohřebiště Weingarten u Bodamského jezera.

Naprosto klíčový pohled prezentuje Denise Beilharzová při publikaci pohřebiště Horb-Altheim v jihozápadním Německu. Jako doklady vztahu ke střednímu Podunají v období poloviny a poslední třetiny 5. století uvažuje autorka řadu rysů uspořádání hrobů i materiální kultury, kam patří výklenky v hrobech, spony, přezky a keramika. Jako nejbližší analogii zmiňuje autorka doposud nepublikované pohřebiště v Herrenbergu s analogickým výskytem výklenků jakožto „východního“ vlivu. V této oblasti se zdaleka nejedná o ojedinělou lokalitu. V Rottenburgu-Sülchenu byla objevena keramická pec se sádkou „podunajské“ tradice, kdy je pravděpodobné, že zde dochází k adaptaci importované technologické a tvarové tradice. Nejde zjevně o výjimečný jev, lokality podobného charakteru spatřuje Denise Beilharzová na okrajích

sídlíšní komory v oblasti Oberen Gäu a Schwarzwald, kde se patrně nacházelo více lokalit s migranty z prostoru středního Podunají; ve Schwarzwald jde o lokality Altheim, Nagold, Gültlingen na západě, dále na východ se jednalo o Wurmlingen, Schönbuch, Entringen a zmíněný Herrenbuch. Mezi nejskvostnější nálezy, spjaté s podunajským okruhem, patří v případě těchto lokalit příklady honosných spath s rukojetí obloženou zlatým plechem z Wurmlingenu, Entringenu a Gültlingenu. K podunajským/mediteránním importům pak patří ještě honosné přezky ve stylu cloisonné (horizont Blučina – Tournai), a přilba baldenheimského typu z Gültlingenu.

Dle názoru autorky zásadní pro strukturování sídelní oikumeny v oblasti jihozápadního Německa a přilehlé oblasti Švýcarska hrála stále někdejší římská infrastruktura a především síť silničních spojnic. To se projevuje i situováním dalších lokalit se zjevně „podunajskou“, případně východostředomořskou náplní. Na předním místě se jedná o pohřebiště v Bräunlingenu, kde si pozornost zasluhuje hrob ženy č. 51 s přechodové fáze SD1-SD2. Tento hrob vybaven zlatým prstenem se skleněnou gemou, dále párem stříbrných vrubořezových spon z okruhu Bákodpuszta-Sokolnice-Gursuf, párem náramků s kyjovitým zakončením, a vzpomínanou výjimečnou skleněnou láhví patrně původem z Levanty či Černomoří. Další lokalitou je Fridingen an der Donau, kde je mužský hrob č. 24 vybaven úzkým saxem podunajské provenience a keramickým džbánem z téhož okruhu, a dále solidem Libia Severa (461-465 n. l.). Obdobné promíšení podunajské a středomořské komponenty prozrazují dále ženské hroby vybavené diskovitými sponami opět z Fridingenu a dále z hrobu č. 19 ve švýcarském Flaachu. Podobné vztahy ke střednímu Podunají konstatuje i v případě Schleheimu a zmíněných lokalit kolem Basileje. Ve Schleheimu jde především o mužské hroby č. 391 a 406 z druhé poloviny 5. století, které jsou shodně vybaveny dlouhým saxem východní provenience, dále hrob 391 pak náušnicemi lunicovitého tvaru a hřebenem se zvířecími protomy. Autorka dále konstatuje prostorovou výlučnost těchto pohřebišť mezi Neckarem a horním Rýnem se vztahem ke střednímu Podunají vzhledem k oblasti při ústí Mohanu do Rýna, která naopak vykazuje značné vlivy z prostředí české kotliny. K nejstarším dokladům vztahu tohoto území ke střednímu Podunají patří nálezy z poloviny 5. století, jsou tak v zásadě synchronní s vinařskými vlivy v Podunají. Tím však vlivy z této oblasti nekončí, naopak ve fázi SD-2 tyto vlivy sílí, naopak ve fázi SD-3 můžeme pozorovat integraci materiální kultury těchto migrantů se starousedlíky. Oblast jihozápadního Německa představuje z geografického hlediska důležitý kontaktní či nástupní prostor s římskými provinciemi a taktéž následnými barbarskými státy, přičemž expanzivní tendence Alemanů na rýnském levobřeží

jsou zaznamenány historickými zprávami hned rok po vraždě vojevůdce Aëtia roku 454/455. Autorka taktéž pomýšlí, že za vzájemnými vztahy obou regionů, tedy Podunají a Alemánie, stojí nejisté mocensko-politické poměry po pádu hunské říše a jako příklad takových vztahů zmiňuje známý příběh o Hunnimundovi (*Beilharz 2011*, 225-235, obr. 138).

Časté a poměrně rychlé politické a mocenské zvraty po pádu hunské moci ve středním Podunají mohou do značné míry vysvětlovat podunajský import do sousedních oblastí. Poměrně divoká fluktuace moci postupně přecházející z Gepidů a jejich spojenců na Ostrogóty a po jejich odchodu na Heruly si bezpochyby vyžadovala reakci sousedních *gentes* v podobě uzavírání spojenectví či odvodu tributu.

Na území sousední galských provincií jsou nejstaršími doklady přítomnosti středodunajských prvků bohaté hroby skupiny Althußheim, Hochfelden, Mundolsheim a Airan/Moult v Normandii. Jejich datování spadá ještě do prostřední třetiny 5. století. Do následujícího období D3/E1 pak náleží známý soubor z Childerichova hrobu v Tournai a dále hrob válečníka z Pouanu, které se řadí vedle hrobů z Apahidy a Blučiny k nejvýznamnějším představitelům tohoto období a odrážejí dvorskou kulturu nejvyšší barbarské aristokracie, jejíž móda vstřebává impulzy z dílen působících v Ravenně a Konstantinopoli. Barbarské elity středního Podunají prezentují svoji přítomnost v Galii například prostřednictvím velkých plechových spon typu Smolín (např. Lezoux nebo hrob 1094 na lokalitě Arcy-Sainte-Restitue). Mezi nejvýznamnější příklady středodunajského importu v Galii patří vrubořezové spony s polokruhovou záhlavní destičkou z okruhu Sokolnice-Bakodpuszta-Gursuf, dále spony typu Prša-Levice a Praha (Prag) podle Schulze-Dörrlammové. Jako historický rámeček uvažuje Michel Kazanski možné spojenectví mezi Gepidy a Burgundy, ale i službu vojenských jednotek s původem ve středním Podunají v pozdně římské armádě a v armádách barbarských států v oblasti západních provincií, například u merovejských Franků nebo Vizigótů. O přítomnosti ostrogótského Vitimera mezi Vizigóty nás informují i písemné prameny (*Kazanski 1997*, 290-296, obr. 5-17). Ke středodunajským importům se řadí i například i přezka v polychromním stylu ve Fontenay-le-Marmion (*Pilet 2001*, 422, obr. 4).

Zajímavé nálezy také přinesly výzkumy v někdejšímu centru vizigótské moci v Akvitánii – v Toulouse. Jejich přehled přináší Sylvie Bachová, Jean-Luc Boudartchouk a Jean-Paul Cazes, Patricia Rifa a Françoise Stutz (2002, 534-541, obr. 215). Předně se jedná o středodunajský import v podobě spony typu Mistrín z poslední čtvrtiny 5. století. Dále spony typu Rathewitz ukazují na kontakty s oblastí durynsko-alamanskou (případně českou). Rovněž tito autoři akcentují přítomnost podunajských Gótů, vedených Vidimerem. Středomořský

import reprezentuje přezka v barevném stylu z Toulouse-Esquirol-Metro. Joan Pinar Gil a Gisela Ripoll Lopez dále nověji charakterizují nález vrubořezem zdobené přezky z hrobu č. 562 v Toulouse-San Sernín jako typ Lavoye-Cutry-Trivières. Tento typ je znám dále z hrobu 263 v El Carpio de Tajo, hrobu 9 z Giroussens-Les Martels a hrobu 5 v Mailhac-La Cout a je datován na přelom 5. a 6. století. Dle názoru autorů náleží tento typ mezi „Proto-Schilddornschnalle“ a navazuje na prototypy rozšířené ve Středomoří a Černomoří v průběhu druhé poloviny 5. století. Podobný původ mají i přezky zdobené v barevném stylu cloisonné, ať už s oválným či pravoúhlým rámečkem. Dalším důležitým příkladem středodunajského importu představují zlaté, přeloženo s jistým eufemismem, rohlíčkovité či lunicovité náušnice, něm. „hörnchenförmige Ohringe“, které zde známe z nálezů v hrobu 509 v Toulouse-St.-Raymond, Le Monastère-Mas Marcou, Courbillac-Herpes, hrobu 24 v Villarzel-Cabardès-Le Moural des Morts a Conimbrigy. Mezi stopy migrantů náležejí, podobně jako v jihozápadním Německu, i zde hroby se zbraněmi. Jde předně o hrob č. 196 na lokalitě Le Vernet-Le Mouraut a v portugalské Beje, vybavené skvostnými příklady spath blízkými typům Blučina a Althußheim. Taktéž hroby vybavené úzkým saxem jako například z Guereñu-Ozabal jsou interpretovány v tomto duchu. Představují tak dlouhou sérii hrobů s touto zbraní, rozšířenou od Hispánie po Kavkaz (*Pinar Gil – Ripoll Lopez 2007, 7-10, obr. 1-7*).

Heterogenní charakter těchto předmětů, datovaných na skloněk vizigótské nadvlády v oblasti však ukazuje, že vizigótské království bylo ve skutečnosti otevřeno široké migraci z barbarských oblastí, což nepochybně bylo vedeno snahou o udržení moci a prosperity říše. Zároveň, jak zdůrazňují Joan Pinar Gil a Gisela Ripoll Lopez, zdejší barbaři adaptují brzy internacionální módu spjatou se sebe prezentací pozdně antických elit. Nemožnost etnického určení nositelů těchto prvků dále podtrhuje obecné trendy, rozšířené napříč celou Evropu. Výrazněji se dle jejich nálezu hlásí k středodunajským vlivům skupina lokalit vybavených zbraněmi v oblasti Mesety v Kastilii. Taktéž velké plechové spony, jaké známe například z hrobů 79 a 526 v Duratónu jsou odrazem vztahů ke střednímu Podunají a inspirací plynoucí z nadregionálních vztahů (*Pinar Gil – Ripoll Lopez 2007, 85-91*).

Druhá polovina 5. století, někdy charakterizovaná jako „východogermánská renesance“, představuje celoevropský proces výměny materiální kultury a reflektuje potřebu sebe prezentace vojenských elit. Tento internacionální styl, který sice vychází z prostředí středního Podunají, se odráží i v materiální kultuře na pohřebišti v Praze-Zličíně a obecněji též vinařické skupině. V rámci tohoto kulturního uskupení představuje jeden z hlavních vlivů v průběhu stupně D3, který ovšem doplňuje vlivy z oblasti durynsko-alemanské a franské.

6.4) Hroby z přelomu 5. a 6. století a problém „labsko-germánské renesance“

Do tohoto období spadá následující řada zličínských hrobů č. 37, 57, 162 s deriváty spon typu Niederflorstadt-Wiesloch a spon podunajských a meklenburských. Patří sem i hroby s pozdními keramickými tvary jako z hrobu č. 20, 26,

Příkladem pozdního skla mediteránního původu je lampa/pohárek z hrobu č. 93. S tímto nálezem koresponduje exemplář z Radonic nad Ohří, odkud pochází i jazýček časně spony „Schilddornschnalle“ s almandinovými vložkami, snad blízký typu Acquasanta/Pliening, č. hrobu 151, s pravouhlou záchytnou ploténkou (*Svoboda 1965*, tab. 28:7; 80:5). Dalším příkladem je pohárek ze zličínského hrobu č. 49.

Závěrečná fáze byla doposud klasifikována pouze na základě ojedinělých nálezů, případně jednotlivých artefaktů z vinařických pohřebišť. Dosud jsme tedy byli schopni rozeznat tuto fázi na základě přítomnosti spon typů Rathewitz, případně Krefeld (budeme-li věřit jejich pozdějšímu datování) na pohřebišti ve Vinařicích (*Svoboda 1965*, tab. 24: 1, 7), spony typu Weimar/Arcy-Sainte-Restitue z Ratenic na Nymbursku (*Droberjar – Stolz 2005*, 523, obr. 1), spony typu Pritzler-Perdöhl z Litně-Dolních Vlenců na Berounsku (*tamtéž*, 524-525, obr. 2). Nepochybně sem patří též bohatý hrob z Prahy-Libně (*Svoboda 1965*, tab. 33:1-6), kde spatřujeme tentýž nákrčník jako v hrobě č. 162 v Praze-Zličíně. Závěrečná fáze je poznána například i v případě pohřebišť v Lužci nad Vltavou, kde můžeme sledovat tuto pozní fázi na příkladech spon klešťovitých z hrobu č. 10 a Estagel z hrobu č. 17 (*Korený – Kytlicová 2007*, 421, obr. 7:13-14, 9:2; *Droberjar 2008b*, 138, obr. 6:7).

Zatímco všechny výše uvedené příklady jsou dokladem vztahů s labsko-germánskými oblastmi či Porýním kolem roku 500, zličínský hrob č. 24 vykazuje odlišné vazby. Zde nalezená přezka je totiž vizigótského původu a její původ je třeba hledat v dnešním Španělsku.

V horizontu D3/E1, E1 většina pohřebišť vinařického stupně končí. V absolutní chronologii se pohybujeme v období mezi léty 490-510 n. l. Patrně není bez zajímavosti, že k těmto zásadním strukturálním změnám dochází v souvislosti sílících vlivů z durynské oblasti v Posáli. Někdy je také starší fáze merovejského období v Čechách označována za fázi durynskou. V tomto období jsou zakládána nová pohřebišť jako Mochov, Záluží u Čelákovice,

Hostivice a další. Pouze některé plochy nekropolí z předchozího vinařického období jsou využívány i nadále. Týká se to patrně Prahy-Podbaby nebo Zbuzan. Zároveň se objevují vztahy k novým územím v Podunají, jako například k Bavorsku. Totéž platí i pro oblast alemanskou. Kupříkladu na jistou afinitu s pozdně vinařským/časně merovejským prostředím poukazuje U. Kochová při rozboru hrobů 65, 106, 109 a 246 na alemanském pohřebišti v Pleidesheimu (*Koch 2001*, 391).

Pohlédneme-li na nadregionální vztahy durynské říše v první třetině 6. století, pak nelze přehlédnout zásadní orientaci na říši Ostrogótů v Itálii. Těmto vztahům odpovídá původ řady předmětů, jež byly nalezeny v centru durynské moci v Posáli. Kupříkladu podle Ch. Hansenové náleží spona z Gisperslbenu (hrob 2) a Stössen (hrob 69) 3. středoněmecké fázi (cca 470-530) a představuje východogótský typ (*Hansen 2004*, 33, 128, obr. 17, 136). V. Bierbrauer a A. Koch datují typ Reggio Emilia do pokročilé poloviny 5. století až prvního desetiletí století následujícího.

Fragment tohoto typu byl nedávno nalezen též v Praze Starém Městě, ovšem v raně středověkém kontextu. Ačkoliv nevíme, zda spona typu Reggio Emilia nalezená ve městě byla do Čech importována již v době stěhování národů, nebo teprve v souvislosti s raně středověkými aktivitami, množství dalších dokladů kontaktů nám dovoluje se zamyslet nad vztahy mezi Germány usídlenými severně od Dunaje, tedy především Durynky, a prostředím říše Ostrogótů, odkud výše pojednaná spona pochází.

První užší kontakty mezi Ostrogóty a Durynky lze vztáhnout k roku 451, kdy se obě skupiny účastnily Attilova západního tažení do Galie. Durynská expanze do oblasti Récie je známá z historických zpráv, když Durynkové vyplnili roku 480 Pasov, ale i z archeologických nálezů (*Keller 1986*, 591-592, obr. 11; *Koch 1998*, 546-549; *Tejral 2002a*, 329-333). V tomto období expandují rovněž panonští Gótové, kteří po porážce koalice složené ze Svěbů, Skirů, Sarmatů v bitvě na řece Bolia obsazují Pannonii horní. Po obsazení Itálie na počátku 90. let 5. století spojuje říši Ostrogótů s durynským územím hranice na horním Dunaji (*Lotter 1968*, 202-203).

Na konci 5. a v první třetině 6. století jsou kontakty mezi oběma germánskými říšemi dokumentovány na základě historických zpráv, kdy následník durynského trůnu Herminafid stvrdil dynastické svazky sňatkem s neteří ostrogótského krále Theodoricha. Říše Ostrogótů v Itálii zažívá za vlády Theodoricha Velikého na počátku 6. století významný rozmach. V letech 504-505 rozšiřuje Theodorich své državy ve středním Podunají. Po Odoakerovi zdědil část Dalmácie a Savii. Po porážce gepidského krále Trasericha získal Pannonii Druhou včetně města

Sirmia. Vládnoucí dynastie Amalů přebírá dočasně kontrolu nad vizigótským panstvím v Hispánii a nezanedbatelně zasahuje do dění v severoafrické říši Vandalů prostřednictvím ozbrojené přítomnosti Ostrogótů, jež sloužila jako doprovod ostrogótské princezny Amalafridy při jejím sňatku s vandalským vládcem Trasamundem. V oblastech na sever od Alp rozvíjí Theodorich čilé diplomatické kontakty zvláště s Duryňky, Varny a Heruly namířené zejména proti Frankům (Heather 2002, 236-237). Právě Frankové jsou novým mocenským činitelem ve střední a západní Evropě poté, co vyhnali Vizigóty z Aquitánie a podmanili si Alamany roku 506. Další úlohu sehráli Langobardi, kteří kolem roku 508 poráží Heruly a obsazují území Moravy.

Spony typu Reggio Emilia představují důležitý doklad kontaktů mezi Duryňky a Ostrogóty, nejsou však jediným archeologickým svědectvím. Obdobné geografické rozšíření má totiž i keramická skupina Kaschau 6 a Altenerding – Aubing, jejichž koncentrace kolem roku 500 se nachází v horním a středním Podunají, tedy v severních příhraničních oblastech Theodorichova panství. V tomto kontextu je zajímavý výskyt nádoby typu Kaschau 6 v Praze-Podbabě. Thomas Fischer předpokládá existenci několika nezávislých center produkce této keramiky v jednotlivých oblastech, přičemž jejich původ lze hledat v pohybu hrnčířských dílen s původem ve středním Podunají (Fischer 2002, 125-128; Zeman 1994, 63). Zdá se, že politické uspořádání na sklonku 5. a na počátku 6. století přispělo k vytvoření podmínek pro vznik lokálních obchodních sítí podél Dunaje a příležitostně i na sever od jeho toku. Důležitost oblasti při severní dunajské hranici je zdůrazněna přežíváním vojenské organizace pozdního císařství. Theodorich byl úředníky v Konstantinopoli považován za hlavního římského generála (*magister utriusque militiae*), pověřeného správou Itálie. Na základě právní fikce tedy gótský král stanul v čele římského vojska, které po vyhnání Římanů tvořili pouze Germáni. Důstojníci armády nosili římské označení: velitelé, tribuni a prefekti. Podobně jako *comites civitatum* a *duces provinciarum* v čele gótských jednotek ve vnitrozemí, které lze považovat za nástupce římských *comitatenses*, i jednotky usazené v *castella* v hraničních provinciích *Raetia*, *Pannonia*, *Dalmatia* a *Savia* lze považovat za následníky *limitanei* z předchozího období. Žold byl vojákům vyměřován v naturáliích a penězích přinejmenším v období válek, čili nežili pouze z půdy systému *hospitalitas* (Contamine 2004, 31). V našem sousedství byly rozpoznány ostrogótské opěrné body v Noriku – Globasnitz/Hemmabergu, či dále na řadě míst v dnešním Slovinsku – Rifnik, Korinski Grib, Gradec pri Veliki Strmici, Zidani Gaber nad Mihovim atd. (Glaser 2006; Ciglenečki 2006). Právě vojenská přítomnost mohla být určitým hybatelem

rozvoje těchto lokálních trhů, přičemž ty mohly navazovat na lokální výrobní tradice místních populací podunajských Románů, Svěbů, Rugiů a předků Bavorů.

Dalším příkladem je lamelová helma ze Stößenu pocházející z italské dílny na počátku 6. století (*Schmidt 1961*, 156-7, 176, Abb. 61). V poslední době provedl kartografický přehled jejich rozšíření Michael Müller-Wille, přičemž jejich koncentrace se nacházejí v oblastech ovládaných Byzantinci, Ostrogóty a Alamany. V mladším období nechybí ani v oblastech ovládaných Franky (*Müller-Wille 2006*, 143, Abb. 15).

S kontakty mezi Duryňky a Ostrogóty souvisí rovněž výskyt časně byzantských zlatých ražeb z první půle 6. století.

Ve středním Německu se jedná o byzantské ražby císaře Anastasia I. a Justiniána I. včetně jejich barbarských imitací (10 kusů) a ostrogótskou ražbu krále Athalaricha (*Schmidt 1961*, 157-159). V Čechách jde o nálezy ražeb Anastasia I., Justina I. a Justiniána I. celkem z 5 lokalit (*Militký 2004*, 64-65, Tab. 6).

Ostrogóti sice razí za Theodoricha vlastní zlaté mince, jejichž kontramarky imitují antiquované římské bronzové oběživo, což je vysvětleno kontinuitou jeho využívání, nicméně vznikají tyto ražby se zpožděním a po určitou dobu se podobně jako Frankové a Vandalové zdají být bez vlastního oběživa. Dokladem užívání časně byzantských ražeb barbary na římském území je kontinuální výskyt těchto ražeb v západním Středomoří a v Galii na konci 5. a na počátku 6. století. Důležitý je rovněž výskyt byzantských ražeb v severní Evropě, kde jsou například nálezy mincí z dánských ostrovů kladeny jednoznačně do vztahu s Ostrogóty, kdy příliv těchto ražeb končí Justiniánem, kdy zároveň končí i ostrogótské panství v Itálii (*Depeyrot 1996*, 132-133).

V oblasti při dunajské hranici ostrogótského panství byla nalezena řada předmětů, především spon, jejichž původ lze na základě jejich geografického rozšíření hledat v Posáli. Jedná se například o spony typu Mistrín, které však jsou dalším vývojem spon podunajských, dále tzv. klešťovitých spon durynského typu, durynské spony se záhlavní destičkou tvořenou protomy hlaviček dravých ptáků ve vzájemné opozici a spony se záhlavní destičkou tvořenou vzájemně odvrácenými protomy hlaviček dravých ptáků, spony typu Straß a typu Eisleben-Stößen z období kolem roku 500 a průběhu první poloviny 6. století. Pro naše území je důležité, že tyto spony se vyskytují hojně rovněž v severní polovině Čech, přičemž u spon klešťovitých se dokonce uvažuje o vývoji z prototypů ve vinařické skupině (*Losert – Pleterski 2003*, 99-122, Verbreitungskarte 3-10). Na základě této situace lze uvažovat jednak o durynské účasti na

tržních či snad i militárních strukturách na částečně s Ostrogóty společně dunajské hranici a zároveň na vývoji (politickém?) v oblasti severní poloviny Čech.

Dále existuje několik vzácných importů přímo v gótském prostředí na Apeninském poloostrově s původem v durynském prostoru. Přímo z Ravenny pochází pár durynských hybridních spon (*Vinsky 1972-73*, 226, tab. 12:69). Dále se jedná například o jazýček přezky nalezený při výzkumu opevněného sídla v S. Antonio v italské Ligurii. Uvedený jazýček pochází z přezky s pravouhlým či křížovým záchytným kováním, které vyvozují Paolo de Vingo a Angelo Fossati z Durynska v období od 2. poloviny 5. století. Podle názoru autorů je tento jazýček indicií přítomnosti mužského hrobu, jenž nachází protějšek v hrobech ve Výmaru, Euschirken a Flonheimu v jižní a centrální části Německa, které jsou vybaveny přezkami, jejichž jazýčky jsou vykládány almandiny. Analogický nález jazýčku pochází dále z *Crypta Balbi* v Římě, kde patrně honosný exemplář přezky odrážel vyšší status jejího majitele (*de Vingo – Fossati 2001*, 477-479, Tav. 65:6).

Mimo Apeninský poloostrov, ovšem v oblastech pod ostrogótským vlivem je známá durynská spona typu Rathewitz z nálezu nedaleko vizigótského centra Toulouse (*Ebel-Zepezaueer 2000*, 36) a dále dvě durynské spony typu Straß, varianty 2, ze *Salony* nedaleko Splitu v Dalmacii (*Vinsky 1972-73*, 225, Tab. I:1; *Buljević – Ivčević – Mardešić – Višič-Ljubić 1994*, 222, obr. 20-21).

Nález spony typu Reggio Emilia v Praze může být indicií, že ostrogótský vliv nebyl patrný pouze v mateřské oblasti durynské moci, ale i v české kotlině, durynskému vlivu tehdy podléhající. S podobnou situací, jakou pozorujeme kolem roku 500 v Čechách, se ještě v mnohem větší míře setkáváme na Moravě a v naddunajské oblasti barbarika. Jaroslav Tejral zde přičítá k časným labsko-germánským formám např. keramiku robenou v ruce, ale především celé spektrum spon „durynské“ provenience. Někdy se v tomto směru hovoří dokonce o durynské fázi. Se sponami „durynské“ provenience se setkáváme především v případě pohřebišť v Lužici, Holubici, Boroticích, Mušově a Kyjově. Jedná se konkrétně o typy Naumburg/Kölleda/Cutry, drobné spony klešťovitě, typ Burladingen. Tyto typy lze obecně datovat do 3. fáze podle Ch. Hansenové, tedy do období 470/480-530 n. l. Jaroslav Tejral si rovněž všímá podobného vývoje, jenž spojuje rozsáhlé oblasti Durynska, Čech, Bavorska, Moravy a naddunaského území Rakouska v rámci vývoje východomerovejského okruhu. Pro nekropole typu Holubice-Lužice je durynská fáze úvodní (*Tejral 2011b*, 33-47, obr. 10-13).

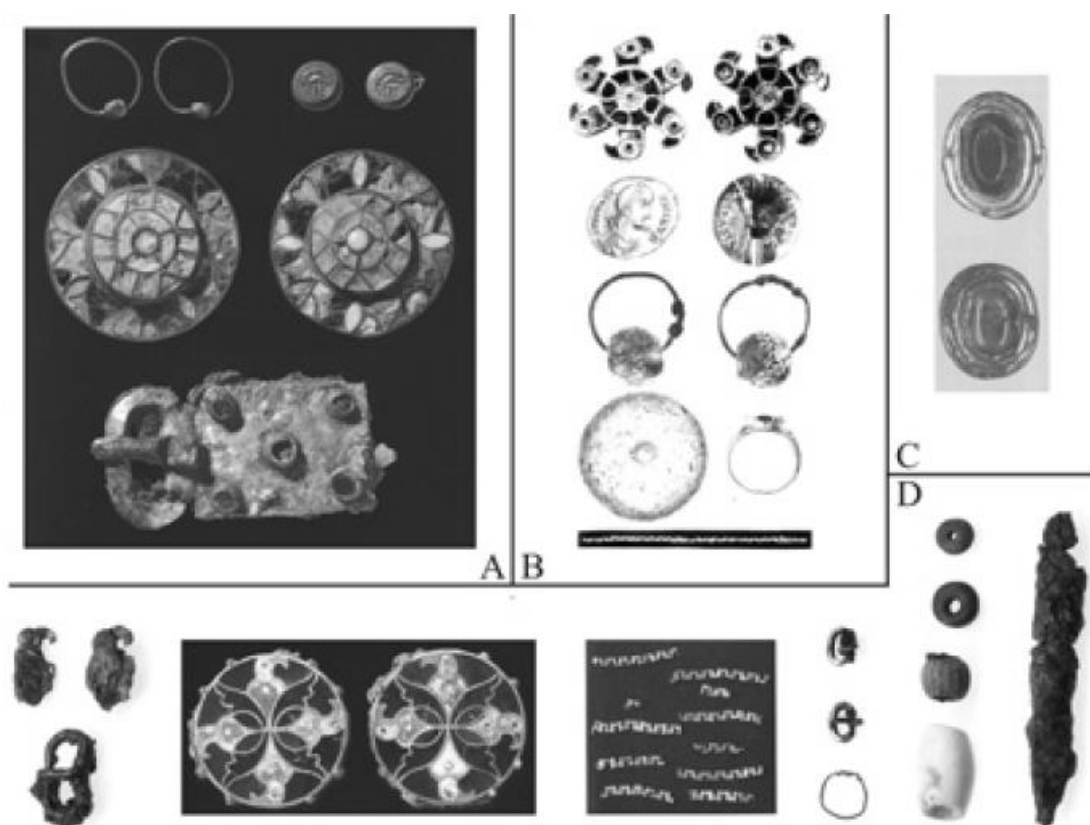
Strukturální změny, s nimiž se v Čechách po roce 500 setkáváme je patrně nutno vnímat v kontextu konsolidace durynské moci severně od Dunaje a vzájemnými vztahy s říší Ostrogótů

v Itálii. Archeologicky se tyto změny projevují zakládáním nových pohřebišť časně merovejského období v Bavorsku a ve středním Podunají. Lze tedy předpokládat, že v rámci nových mocenských struktur se obyvatelstvo z Čech může podílet na formování budoucích raně středověkých *gens* Bavorů a Langobardů.

Velmi zajímavé vazby můžeme pozorovat mezi zličínským pohřebištem a pohřebištem z období kolem roku 500 v Unterhachingu u Mnichova (obr. 74, 75). V hrobě č. 6 se opakuje inventář v podobě kování brašny s přezkou, součástí křesací soupravy, starožitnosti v podobě bronzové šipky a železné přezky s prohnutým rámečkem, zdobeným příčným vroubkováním (*Haas-Gebhard (ed.) 2010*, 122-123). V hrobě 8 se objevuje skleněná perla s modrým podkladem a střídajícími se bílými a červenými tečkami (*tamtéž*, 128), jako známe ze zličínského hrobu č. 93. Hrob č. 4 v Unterhachingu je vybaven durynskými klešťovitými sponami (*tamtéž*, 149), podobně jaké známe z pohřebiště v Lužci nad Vltavou z jeho závěrečné fáze (*Korený – Kytlicová 2007*, obr. 7:13-14).

V těchto intencích můžeme patrně sledovat nadregionální vztahy i příslušníků nobility ze zličínského pohřebiště, konkrétně z hrobů č. 135, 42, 41 ze skupiny hrobů I. a hrobu č. 61 jenž se nachází v linii hlubokých hrobů mezi skupinami I./II. a V./VI.

Dáma z hrobu č. 5 na pohřebišti v Unterhachingu byla pohřbena v luxusním hedvábném brokátovém rouše a byla vybavena dvojicí diskovitých spon, zdobených ve stylu cloisonné, jejichž motiv nachází analogii ve zlaté přezce s ledvinovitou záchytnou ploténkou, nalezenou na neznámém místě v Itálii. Oba tyto komponenty odpovídají mediteránní tradici. Podobně tomu je i v případě dámy z hrobu č. 185 ve Villa Clelia – Imola, kde jsme se taktéž setkali s dvojicí diskovitých spon v přihrádkovém stylu, dále dvojicí spon zhotovených ze zlatých solidů a opět brokátové tkaniny s červeným podkladem. V obou případech se na těchto diskovitých sponách shodně uplatňuje motiv hlaviček dravých ptáků, což z nich činí blízké exempláře. Taktéž v obou případech můžeme spojit tyto dva hroby s mediteránní tradicí a obchodními sítěmi, které prostřednictvím těchto produktů, vážících se na jedince vysokého statusu, propojovaly v průběhu 6. století Středomoří a blízké oblasti bývalého barbarika v nadregionální sytém (*Pinar Gil 2015*, 273-277, obr. 17; *Haas-Gebhard (ed.) 2010*, 70-71). Hrobový inventář unterhachingské „princezny“ doplňuje pár ptačích spon, chalcedonová perla (podobně jako je tomu ve zličínském hrobě č. 42), pár skleněných perel, kostěný hřeben, železná přezka s prohnutým rámečkem, a pár bronzových obuvních přezek, keramická miska robená na kruhu, zdobená vlešťováním z okruhu Kaschau 6/Altenerding-Aubing a kováním truhličky (*Haas-Gebhard (ed.) 2010*, 152-186).

Obr. 74: A: Louviers, hrob č. 118, B: Imola – Villa Clelia, hrob č. 185, C: Cutry, hrob č. 872, D: Unterhaching, hrob č. 5 (podle: Pinar Gil 2015).

Specializované šperkařské dílny, pracující jak se šperky ve stylu cloisonné, tak s hedvábnými tkaninami a brokáty (což, jak jsme si ukázali, může odrážet spektrum výrobních postupů jedné dílny) vytvářely distribuční síť svých výrobků mezi náročnými zákazníky. Do jaké míry tato distribuční síť odpovídala i politickým, mocenským a sňatkovým vztahům, zůstává otevřenou otázkou. V případě hrobu 5 v Unterhachingu a hrobu č. 185 ve Villa Clelia (obr. 74), jež jsou oba shodně datovány do období kolem roku 500 n. l., můžeme za platformu pro vznik takových kontaktů elit považovat ostrogótské panství krále Theodoricha v Itálii a Noriku. Vztah k hrobům ze Zličína se však zdá být složitější už proto, že se zdají být chronologicky minimálně o generaci starší, datované do období D2b, D3. Zmíněné hroby 41, 42, 61 a 135 na zličínském pohřebišti tak mohou představovat co do symbolické náplně sociálního statusu předchůdce elit z doby kolem roku 500. Zdali byli tito jedinci provázáni i v osobní rovině je v tuto chvíli otázkou spíše pro antropologický a archeogenetický výzkum. V případě bavorských nálezů z elitního prostředí se pak můžeme zřejmě setkávat s hroby

příslušníků elity, o nichž hovoří *Lex Baiwariorum*: „*De genealogia, qui vocantur huosi, drozza, fagana, hahaligga, anniona: ist sunt quasi primi post agilovingas, qui sunt de genere ducali; illis enim duplam honorem concedamus et sic duplam compositionem accipiant. Agilovinga vero usne ad ducem in quadreplum conponat, quia summi principes sunt inter vos*“ (*Lex Baiwariorum*, I.III, 1).

Obr. 75: Vlevo: výběr charakteristických nálezů z pohřebiště v Praze-Zličíně; vpravo: výběr charakteristických nálezů z pohřebiště v Unterhachingu (podle *Jiřík et al. 2015; Haas-Gebhard (ed.) 2010*).

6) Závěr

Pohřební ritus

Pohřebiště v Praze-Zličíně náleží do okruhu podobných nekropolí v rámci tzv. vinařické skupiny, které jsou základem našich znalostí o vývoji na území severní poloviny Čech v průběhu 5. století. Jejich založení v průběhu první třetiny 5. století znamená zásadní zvrát v porovnání s předchozím vývojem pohřebního ritu v průběhu celé doby římské. Archeologicky se nám tak projevují přítomností hrobů s orientací ve směru západ – východ, tedy hlavou směřující k západu a pohledem k východu, s možnými drobnými odchylkami vůči světovým stranám. Tento pohřební ritus má nepochybně pozdně antické kořeny. Je zajímavé, že s hroby téže orientace se setkáváme v rámci pohřebišť pozdní černjachovské kultury a posléze též i u hrobů post-černjachovského horizontu, jenž připisujeme federátům. Nicméně nutno dodat, že i v tomto případě nelze přehlédnout, že na šíření určitých inovací v rámci barbarských kultur jihovýchodní Evropy sehrává kultura pozdních provincií ústřední roli. Jinými slovy, nositelé tzv. federátní kultury jsou v tomto směru mediátoři provinciálních vlivů. Vinařická pohřebiště v Čechách jsou důležitá z hlediska chronologického. Jsou zakládána patrně již v průběhu první třetiny 5. století, snad někdy ve 20. letech, a k jejich rozmachu dochází v průběhu druhé třetiny téhož věku. Současně pozorujeme šíření hmotné kultury, nějakým způsobem spjaté s tímto kulturním uskupením dále na Západ. Není bez zajímavosti, že v některých případech začínají řadová pohřebiště na území Německa právě „vinařickou“ fází (např. Wenigumstadt, atd.). „Protomerovejská“ pohřebiště na našem území pak představují důležitou spojnici mezi kulturou federátů ve středním Podunají a právě merovejskými řadovými pohřebišti.

Hledání původu a významu umístění výklenků v hrobech nad hlavou zesnulých vyžaduje obeznámení se smyslem peri-funerálních rituálů v nadregionálních souvislostech a ve světle písemných pramenů. Pozdně antické ariánství, rituál křtu za mrtvé a výklenky samotné (ať už jako součást sepulkrální či sakrální architektury) však představují tři vzájemně paralelní příběhy, jejichž eventuální prolínání je záležitostí duševního cvičení. Přesto však, i když tento postup nepřinesl kýžený výsledek v podobě finální interpretace, jeho význam spočívá v načrtnutí možností budoucího bádání. Z hlediska chronologického je výskyt výklenků v hrobech v Praze-Zličíně důležitý i z toho důvodu, že se v zásadě omezuje na horizont, jenž nepřekračuje výrazně období po roce 500. To se týče i výskytu skleněných nádob samotných (za nejmladší pak platí například poháry typu Kempston z Prahy-Kobyliš a Prahy-Veleslavína, či pohárky/lampy z Prahy-Zličína č. 93 nebo Radonice nad Ohří), a naopak častého výskytu zbraní v hrobech 6. století.

Speciální a diskutovanou kapitolou je v rámci pohřebního ritu tzv. druhotné narušování hrobů. Vysvětlení rozdílu v interpretaci autorů, pocházejících ze západní Evropy a zastávající stanovisko rituálně motivovaných sekundárních intervencí do hrobů, při nichž pouze dochází k rekvizici rodinného majetku, na straně jedné, a autorů s původem v okruhu zemí visegrádského uskupení, řekněme s pragmatickým přístupem k vysvětlení tohoto jevu, na straně druhé, by bylo patrně příliš zjednodušující interpolací. Je sice pravda, že především čeští autoři zastávali v minulosti názor, že motivací při narušování hrobů byla především ziskuchtivost pachatelů těchto činů. Na druhou stranu ani názor A. Klevnäsové, že hnací silou pro narušitele hrobů byla analogie krevní msty, není v rozporu s tvrzením, že se jedná o zločin. Budeme zde citovat Stanislava Doležala a Jiřího Vávru, kteří se i k této možnosti vyjadřují: „Zastavme se nyní u problému vynuovení práva v germánských společenstvích a otázky krevní msty, která se v nich vyskytovala. Podle některých názorů je vývojově nejstarším prostředkem vynuovení práva ve všech kulturách vzetí práva do vlastních rukou – krevní msta. Pokud přihlédneme k významné práci Etnologie práva amerického kulturního antropologa českého původu Leopolda Pospíšila, je třeba hodnotit krevní mstu spíše jako „opozici vůči právu“. Podle L. Pospíšila je odvetný boj „zásadně jiný než právo“, protože „se vyskytuje mezi dvěma skupinami, které ignorují nadřazenější politickou autoritu nebo jí dokonce vzdorují (a tím je manifestací meziskupinových jevů), právo se vždy týká jen určité skupiny intraskupinového urovnání sporů skupinovou autoritou. Krevní msta se z tohoto úhlu pohledu jeví jako porušení práva, a proto je autoritou sankcionována“ (Doležal – Vávra 2015, 134-135). Toto platí, pokud uvážíme, že k narušování a vykrádání hrobů dochází v rámci jedné populace daného území. Analogie krevní msty při interpretaci vykrádání hrobů nás tedy v žádném případě neodvádí od designace tohoto činu jakožto zločinu. Zároveň nás to utvrzuje v názoru, že starogermánské zákoníky neodrážejí pouze restriktce týkající se vykrádání hrobek v rámci církevního majetku, nýbrž naopak je dosah těchto nařízení plošný. Pokud platí názor, že především ve středoevropském prostoru dochází k vylupování hrobů během populační výměny a během migrací (např. Langobardi, apod.), pak tento jev, jinak svými projevy blízký tomu, jenž by byl výsledkem krevní msty, odráží nepochybně jinou právní rovinu. Není totiž vyloučeno, že z pozice politické autority byl takový jev (tedy vyzdvihování cenností z hrobů předchozí či dokonce konkurenční populace, gens) vnímán nejen za legální, ale naopak za žádoucí.⁴⁸ Jinými slovy jev, který je v rámci vlastní populace vnímán za zločin, nabývá za

⁴⁸ Jako analogie může posloužit známá epizoda z expedice Hernána de Soto na jihu USA, kdy kronikář popisuje vyloupení hrobek předáků kmene Cofachiqui, kdy se vojáci zmocnili velkého množství perel (Garcilaso de la Vega: La Florida 3, XIV; edice: Clayton, L. A. et al. 1993: The De Soto Chronicles. The Expedition of Hernando de

mimořádných okolností známku legálnosti. Nakonec pak není v rámci jednoho pohřebiště, jakým je například Praha-Zličín, možno vyloučit pozorování prolínání více právních rovin současně, od ryze zločinného chování, jež se projevuje vyloupením staršího hrobu při kopání mladšího, přes projevy analogie krevní msty, po organizované a systematické vyloupení celého pohřebiště během populační změny. V rozporu pak s tím není ani pozorování různých rituálních či magických praktik, jež jsou v některých případech vyloupených hrobů detekována, neboť tyto jevy odrážejí jinou rovinu, než právní, řekněme transcendentní. Dodejme, že obě roviny se vzájemně nevylučují.

Z hlediska chronologie pak představují doklady vykrádání hrobů nejen z Prahy-Zličína, ale v rámci celé vinařické skupiny v Čechách mimořádný doklad, spojující časově obdobné jevy, známé z přelomu pozdní doby římské a časně fáze doby stěhování národů (Poprad-Matejovce, Pielgrzimowo, Ranževoje a další) na straně jedné a řadovými pohřebišti západní Evropy merovejského období na straně druhé.

Hmotná kultura

Již dříve rozpoznávaným jevem v rámci vinařické skupiny je poměrně intenzivní působení z oblasti středodunajského kulturního okruhu, jež se nám projevuje v podobě výskytu charakteristických prvků tzv. federální kultury, zahrnující kovovou industrii, keramické a skleněné nádoby a nakonec patrně i kostrový rítus s orientací východ-západ (např. Jiřík 2010, 276-287). Tento vliv pozorujeme i v rámci zličínského pohřebiště, kde můžeme konstatovat působení prvků federální kultury až do stupně D2b (D2-D3), což ovšem odpovídá i samotné situaci v Podunají. V průběhu prostřední třetiny 5. století se k tomuto základnímu proudu přidružuje dále materiál z prostředí Karpatské kotliny (některé typy přezek, trojhrbité šipky, keramika typu Murga, apod). Působení tohoto okruhu pak vyznívá ve stupni D3, který můžeme synchronizovat s předlangobardským vývojem na Moravě. Z prototypů v rámci aristokratické kultury barbarských federátů můžeme vyvodit některé tvary šperků, jež máme doloženy ve vinařické skupině. Předně se jedná o zlatou industrii v podobě závěsků typu Úherce, sponky typu Zličín, ale patrně můžeme vysledovat i návaznost vývojové řady spon typu Niedeflorstadt-Wiesloch a Groß Umstadt na prototypy z jihovýchodní Evropy. Tento prvotní impulz pak měl

Soto to North America in 1539-1543, vol. II. Tuscaloosa – London). Španělský král považoval v principu podobné jednání za legální, neboť mu přinášelo kýžený výnos v podobě regálu.

patrně rozhodující roli pro vývoj další variant a typů spon lučkových ve středoevropském prostoru.

Na základě pozorování Martina Webera v dolním Polabí je možné rozdělit na základě statistického zastoupení tvarů nádob jednotlivé regiony či mikroregiony v rámci labsko-germánského okruhu do jakýchsi „clusterů“, které ukazují nejen tvarovou afinitu keramických sérií, ale jsou patrně i odrazem společných socio-ekonomických vztahů. Tento fakt dobře odráží skutečnost, kdy keramické soubory z anglických lokalit ve Spong Hillu a Caistoru-by-Norwich leží uvnitř „clusteru“ perlbergské (issendorfské) skupiny, nikoliv sousední skupiny westerwanské (Weber 2000, 134-135, 140-142, obr. 8-10). Podobným způsobem lze nepochybně uvažovat i o ostatní regionech náležejících k labskogermánskému okruhu. Narážíme však na nepříjemný fakt, že jednotlivé regiony jsou vzájemně obtížně souměřitelné co do četnosti dochovaných (a datovatelných) nádob. Platí to především pro oblast vinařické skupiny. Zatímco v oblasti dolnolabského levobřežní disponujeme více než šesti tisíci tvary, v případě vinařické skupiny můžeme ve velmi optimistickém případě hovořit o několika málo stovkách. Poněkud zajímavější se jeví situace v rámci sídelní komory, kde je rozšířen typ keramiky Přešťovice-Fridenhain, tedy v oblasti jihozápadních Čech a sousedního Bavorska. Tato skupina není omezena pouze na stereotypně se opakující tvary misek s oválným fasetováním a šikmou kanelurou. Do budoucna bude nepochybně zajímavé podívat se na „přešťovický cluster“ z tohoto úhlu statistického vyhodnocení.

V rámci zličínského pohřebiště a obecně v rámci celé vinařické skupiny pozorujeme přítomnost nejen domácí keramické složky, ale též vnější vlivy, Ty se netýkají zdaleka pouze jen na kruhu točené keramiky, která bývá již tradičně interpretována jako import. V případě souboru z Prahy-Zličína se jednalo o doklady přítomnosti federátní keramiky z hrobů č. 95 a 101 a misky typu Kaschua 6 z hrobu č. 26. V rámci vinařické skupiny pozorujeme poměrně intenzivní vlivy ze sousedních keramických „clusterů“ labsko-germánského okruhu. Na pohřebišti ve Zličíně samotném a na dalších třech lokalitách na západním okraji Prahy se jedná například doklady tvarů nepochybně pocházejících z „přešťovického clusteru“, v podobě misek s oválným fasetováním. Naopak vztahy k souborům v dolním Polabí byly již dříve konstatovány v případě patrně hrobových nálezů z Běsna. Tím ovšem výčet dokladů kontaktů nekončí. Zdá se být pravděpodobné, že uvnitř spektra perlbergské (issendorfské) skupiny se nacházejí i „vinařické“ pohárky jejichž horní polovina je členěna plastickými prstenci. V rámci skupiny perlbergské i westerwanské se pak objevují i pohárky s rytými liniemi, tak jak je známe z hrobu č. 26. Na druhou stranu putovaly do dolního Polabí příklady „podunajské“

kovové a parohové industrie. Zatím též ne zcela poznaným je vztah k produkci v oblasti durynské v Posáli. Exemplář ze zličínského hrobu č. 152 však ukazuje i na tyto vztahy. Na vzájemné propojení keramické produkce ukazuje také například výskyt misek s vykrajovaným límcem i ve středoněmeckých sooborech, tedy tvaru, který považujeme v rámci vinařické skupiny za „domorodý“ (*Svoboda 1965, 94-97*).

Zdá se, že k novým impulzům v rámci vinařické skupiny z okolního labsko-germánského prostředí dochází s různou intenzitou v průběhu celého 5. století, což do jisté míry odpovídá pozorování Aleny Rybové pro žárovou nekropoli v Plotištích nad Labem. Můžeme snad však také hovořit o určitých obdobích, kdy se vzájemné kontakty mezi různými skupinami zintenzivňují. Pro vztahy s dolnolabským prostředím můžeme poukázat především na období druhé třetiny 5. století (D2b) a pak především pro závěr 5. století (D3-E1). Není bez zajímavosti, že především druhé zmíněné období je v rámci nálezů z Čech spojeno s větší intenzitou vztahů k sousední oblasti v Posáli, což se nám projevuje v závěru vinařických pohřebišť i v kovové industrii. Je patrně důležité, že v tomto období pocházejí nové impulzy nikoliv z jednoho, ale naopak z různých labsko-germánských „clusterů“ a tento heterogenní labsko-germánský materiál se nám tak projevuje například na Moravě starším stuoněm langobardského osídlení, jež je zde příznačně označován jako durynská fáze. Je tedy pravděpodobné, že tyto změny, jejichž důsledky pozorujeme v oblasti naddunajské a dále v oblasti Norika, které pak můžeme uchopit i z hlediska historického, jsou výsledkem hlubokých strukturálních změn, které postihují celý labsko-germánský prostor a následně v podobě expanze zasahují i oblasti mimo něj.

Typo-chronologické členění nálezů též bylo nápomocno při sledování prostorového uspořádání a vývoje pohřebišť v Praze-Zličíně. V podstatě vůbec poprvé mohl být v rámci nějaké vinařické lokality takový pokus učiněn, čemuž napomohla „šťastná“ náhoda, že bylo prozkoumáno celé pohřebiště. V kombinaci poznatků, plynoucích z fyzické antropologie a případně paleo-dendrologie, bylo možné sledovat i další strukturální fenomény, například možnost ukončení pohřbívání v rámci prostorové podskupiny pohřebišť č. IV v průběhu prostřední třetiny 5. století. Dále asi poprvé byla položena otázka ohledně možnosti stanovení současnosti konkrétních jedinců na pohřebišti v rámci jednotlivých věkových skupin. Pokud si uvědomíme, že jednotlivé chronologické stupně jsou postulovány v rámci zhruba třiceti let, pak můžeme vznést otázku ohledně současnosti jedinců zemřelých ve věku dětském a naopak ve věku dospělém či pokročilém v rámci sousedních chronologických stupňů. V případě nejstarší a nejmladší fáze pohřebišť má toto pozorování význam překračující časový horizont lokality.

Znamená to tedy, že příbuzní těchto osob jsou pohřbeni na jiných pohřebištích, dosti možná i v jiných regionech. Toto zjištění má potenciální význam pro následovný antropologický, případně genetický výzkum (například nově navrhovaný projekt Emagen prof. Joachima Burgera, JGU Mainz).

Literatura:

Primární literatura:

Jordanes: Gótské dějiny. Římské dějiny (ed. Stanislav Doležal, 2012. Praha).

Lex Baiwariorum (de Schwind, E., ed. 1926), in: Monumenta Germaniae Historica. Leges Nationum Germanicarum, Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi, Tom. V., Pars II. Hannover.

The Canonical Prayerbook of the Mandaean (Leiden: Brill, 1959).

: překlad: *La liturgie des sacrements du baptême et de la confirmation*. (ed. Salib, C. 1968, Cairo).

Sidonius, Poems and Letters (ed. Anderson, W. B. 1963, London).

Epistula Apostolorum (ed. Alock, A. 2012 Rukopis překladu koptského textu, publikovaný online: https://www.roger-pearse.com/weblog/wp-content/uploads/2013/01/epistula-apostolorum_alcock_2012.pdf

Sekundární literatura:

Aibabin, A. – Kharedinova, E. 1999: Les ensembles clos de la phase initiale de la nécropole de Louchistoe en Crimée. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident Romain et L'Europe Centrale à L'Epoque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, Brno, 275-308

Aibabin, A. I. – Khairedinova, E. A. 2001: New early assemblages from Luchistoe cemetery in the Crimea. In: Istvánovits, E. – Kulcsár, V. (eds.), International connections of the barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th Centuries A.D. Proceedings of the International Conference Held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza. Nyíregyháza, 249-266.

Alénus-Lecerf, J. (ed.) 1993: Trésors de Wallonie. Les verres mérovingiens, Musée Ourthe-Ambève, Comblain-au-Pont, 1 juillet-31 octobre 1993, Comblain-au-Pont.

Alénus-Lecerf, J. 1995: Contribution à l'étude des verres provenant des tombes mérovingiennes de Belgique, in: In: Foy, D. (ed.), Le verre de l'Antiquité tardive et du Haut Moyen Âge. Typologie – Chronologie – Diffusion. Val D'Oise, 57-83.

Alföldi, M. R. 2001: Gloria Romanorum : Schriften zur Spätantike : zum 75. Geburtstag der Verfasserin am 6. Juni 2001 / Maria R.-Alföldi. Stuttgart.

Ament, H. 1992: Das alamannische Gräberfeld von Eschborn (Main-Taunus-Kreis). Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen. Band 14. Wiesbaden.

Antōnaras, A. Ch. 2009: Rōmaïkē kai palaiochristianikē yalurgia. 1os ai. p. Ch.-6os ai. m. Ch.; paragōgē kai proïonta; ta angeia apo tē Thessalonikē kai tēn periochē tēs, Athēna.

Arrhenius, B. 1982: Merovingian Garnet Jewellery. Emergence and social implications. Stockholm.

Arveiller-Dulong, V. – Sennequier, G. – Vanpeene, N. 2003: Verreries du nord-ouest de la Gaule. Productions et importations. In: Foy, D. – Nenna, M.-D. (eds.), Échanges et commerce du verre dans le monde antique. Actes du colloque de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre, Aix-en-Provence et Marseille, 7-9 juin 2001 (= Monographies instrumentum 24), Montagnac, 147-160.

Bach, S. – Boudartchouk, J.-C. – Cazes, J.-P. – Rifa, P. – Stutz, F. 2002: Le mobilier funéraire, témoin d'influences culturelles et d'une possible présence germanique. In: Paillet, J.-M. (ed.), Tolosa – Nouvelles recherches sur Toulouse et son territoire dans l'Antiquité. Collection de l'école française de Rome 281. Toulouse, 533-543.

Bardill, J. 2004: Brickstamps of Constantinople 1. Oxford.

Barkóczi, L. 1988: Pannonische Glasfunde aus Ungarn. Studia Archaeologica 9. Budapest.

Bartleheim, M. – Heyd, V. 2001: Cult after burial: petterns of post-funeral treatment in the Bronze and Iron Ages of Central Europe. In: Biehl, P. F. Bertemes, F. – Meller, H. (eds.), The Archaeology of Cult and Religion. Budapest, 261-276.

Bärzu, L. 2010: Ein Gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen das Gräberfelder Nr. 3 von Bratei. Archaeologica Romanica IV. Cluj-Napoca.

Baur, P. V. C. 1934: The Painting in the Christian Chapel. Preliminary Report of Fifth Season of Work October 1931 – March 1932 of Excavations at Dura-Europos Conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. New Haven.

Becker, M. 2014: Die Kammer als Grab – Gommern und Vergleichbares. In: Abegg, A. – Lau, N., eds.), Kammergräbern im Barbaricum – Zu Eiflüssen und Übergangsphänomen von der vorrömischen Eisenzeit bis in die Völkerwanderungszeit. Internationale Tagung, Schleswig, 25-27 November 2010. Schriften des Archäologischen Landesmuseums Ergänzungsreihe 9, Neumünster – Hamburg, 229-240.

Behm-Blancke 2004: Kultur und Stammesgeschichte der Elb-Havelgermanen des 3.-5. Jahrhunderts. Opfer und Magie im germanischen Dorf der römischen Kaiserzeit (Neue Ausgrabungsergebnisse). Studien zur Geschichte und Kultur der Germanen. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 38. Langenweissbach.

Beilharz, D. 2011: Das frühmerowingerzeitliche Gräberfeld von Horb-Altheim. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Bd. 121. Stuttgart.

Bemmann, G. – Bemmann, J. 1998: Der Opferplatz von Nydam: die Funde aus den älteren Grabungen: Nydam-I und Nydam-II. Bd. 1. Neumünster.

Bemmann, J. 1999: Körpergräber der jüngeren Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit aus Schleswig-Holstein. Zum Aufkommen einer neuen Bestattungssitte im überregionalen Vergleich. Studien zur Sachsenforschung 13 – Die Altsachsen im Spiegel der nationalen Sachsenforschung, Neue Forschungsergebnisse, 5-45.

Bemmann, J. 2001: Die Niemberger Fibeln und die Chronologie der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Slovenská archeológia 49, 59-101.

Bemmann, J. 2010: Völkerwanderungszeitliche Artefakte aus dem Schwarzmeergebiet in der Sammlung Pierre Mavrogordato. In: Urbaniak, A. et al. (eds.), Terra Barbarica – Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina, Tomus II, Łódź – Warszawa, 41-56.

Bemmann, J. – Wesely-Arents, E. M. 2005: Liebersee. Ein polykultureller Bestattungsplatz an der sächsischen Elbe. Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Bd. 48. Dresden.

Berger F. 1980: Niedersachsen und Bremen. In: Alföldi M. (Hrsg.), Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Deutschland, Abt. VII, Bd. 4-9. Berlin.

Berndt, G. M. – Steinacher, R. 2016: The ecclesia legis Gothorum and the Role of „Arianism“ in Ostrogothic Italy. In: Berndt, G. (ed.), Arianism: Roman Heresy and Barbarian Creed. London – New York, 219-230.

Bernhard, H. 1982: Germanische Funde der Spätantike zwischen Straßburg und Mainz. Salburg Jahrbuch 38, 72-109.

Bernhard, H. 1999: Germanische Funde in römischen Siedlungen Pfalz. W: T. Fischer, G. Precht, J. Tejral (red.), Germanen beiderseits des spätantiken Limes (= Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno 14). Brno, 15-46.

Bick, J. 1908: Wiener Palimpseste – Teil 1: Cod. Palat. Vindobonensis 16; olim Bobbiensis : Lucanus, Pelagonius, Acta Apostolorum, Epistulae Iacobi et Petri, Epistula apocrypha Apostolorum, Dioscurides, Fragmentum medicum. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaft in Wien, Bd. 157/159. Wien.

Bierbrauer, V. 1989: Bügelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Südosteuropa. Jahreschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 72, 141-160.

Bierbrauer V. 1991: Das Frauengrab von Castelbolognese in der Romagna (Italien). Zur chronologischen und historischen Auswertbarkeit des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Südosteuropa und Italien. Jahrbuch RGZM 38, 541-592.

Bierbrauer, V. 2008: Castra und Höhengiedlungen in Südtirol, im Trentino und in Friaul. In: Steuer, H. – Bierbrauer, V. (eds.), Höhengiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria. Berlin – New York, 643-714.

Bitner-Wróblewska, A. – Kontny, B. 2006: Controversy about three-leaf arroheads from Lithuania. Archeologia Lithuania, 7, 104-122.

Blaich M. C. 1999: Die alamanischen Funde von Nagold, Kr. Calw. Fundberichte Baden-Württemberg 23, 307-365.

Blažek, J. 1997: Die neuen und unbekanntten Funde der späten römischen Kaiserzeit und die Völkewanderungszeit in Nordwestböhmen. In: Tejral J. – Friesinger H. – Kazanski M. (Hrsg.), Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, Bd. 8. Brno, 11-22.

Bockamann, R. 2016: The Non-Archaeology of Arianism – What Comparing Cases in Carthage, Haïtra and Ravenna can tell us about „Arian“ Churches. In: Berndt, G. (ed.), Arianism: Roman Heresy and Barbarian Creed. London – New York, 201-218.

Böhme H. W. 1974: Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts. Zwischen unterer Elbe und Loire. Studien zum Chronologie und Bevölkerungsgeschichte. Text und Tafeln. C. H. Becksche Verlagbuchhandlung. München.

Böhme H. W. 1986: Das Ende der Römerherrschaft in Britannien und die Angelsächsische Besiedlung Englands im 5. Jahrhundert. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 33/2, s. 469-574.

Böhme, H. W. 1988: Zur Bedeutung des spätrömischen Militärdienstes für die Stammesbildung der Bajuwaren, in *Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488-788*, Bachran, W. – Dannheimer, H. (Hrsg), München, 23-37.

Böhme, H. W. 1989: Eine elbgermanische Bügelfibel des 6. Jahrhunderts aus Limetz-Villez (Yvelines, Frankreich). *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 19, 397–406.

Bollók, Á. 2016: A fifth-century scriptural Amulet from Hács-Béndekpuszta in its Mediterranean Context. In: *Bollók, Á. – Csiky, G. – Vida, T. (eds.), Between Byzantium and the Steppe. Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday*. Budapest, 31-61.

Bolman, E. S. – Davis, S. J. – Pyke, G. 2010: Shenoute and a Recently Discovered Tomb Chapel at the White Monastery. *Journal of Early Christian Studies*, vol. 18/3, 453-462.

Bóna, I. 2002: Szolnok-Szanda (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok). In: *Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (eds.), Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariæ*, vol. 1, Monumenta Gepidica, Budapest, 197-238.

Bóna, I. 2002a: Barabás-Bagolyvár (Kom. Szabolcs-Szatmár-Bereg). In: *Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (eds.), Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I*. Budapest, 17-21.

Bóna, I. 2002b: Szolnok-Szanda (Kom. Jász-Nagykun-Szolnok), In: *Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (eds.), Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I*. Budapest, 197-237.

Bóna, I. – Nagy, M. 2009: Hódmezővásárhely-Kishomok (Kom. Csongrád), In: *Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (eds.), Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet I. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariæ*, vol. 1, Monumenta Gepidica, Budapest, 34-189.

Bóna, I. – Garam, É. – Vida, T. (eds.) 2005: Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II. *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae*, vol. 2. Monumenta Gepidica. Budapest.

Brieske, V. 2001: Schmuck und Trachtbestandteile des Gräberfeldes von Liebenau. *Kreis Nienburg/Weser. Studien zur Sachsenforschung* 5.6. Oldenburg.

Brigiolo, G. P. 2008: Das Reich der Ostgoten in Italien. In: (Aillagon, J.-J. et al Hrsg.) *Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog vom 22. August bis 7. Dezember 2008* Bonn. 227-229.

Brightman, F. E. 1900: Serapion of Thmuis, the Sacramentary of. *The Journal of Theological studies*, vol. 1., 88-113, 247-277.

Břicháček, P. 2002: Nové nálezy z Vochova. Pěší zóna 10. Revue pro památkovou péči, archeologii, historii, výtvarné umění a literaturu, 15-16.

Bücker, Ch. 2000: Untersuchungen zur Gefäßkeramik der frühen Alamannen im Breisgau. In: (Biegert, S. – von Schnuebein, S. – Steidl, B. – Dörte, W. Hrsg.): Beiträge zur germanischen Keramik zwischen Donau und Teotoburger Wald. Kolloquium zur germanischen Keramik des 1.-5. Jahrhunderts am 17.-18. April 1998 Frankfurt a. M. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, Band 4. Bonn, 215-225.

Buljević, Z. – Ivčević, S. – Mardešić, J. – Višič-Ljubić, E. 1994: Artes minores Salonae christinae, in: Salona Christiana, Izložba u povodu XIII. Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Split 25. 9. – 31. 10. 1994, ed. by Emilio Marin, Split

Burkitt, F. C. 1900: The Vulgata Gospels and the Codex Brixianus. The Journal of Theological Studies I, 129-134.

Bury, J. B. 1923: History of Later Roman Empire, vol. 13.1. New York.

Bursche, A. 2008: Die Entwicklung der Handelsbeziehungen zwischen Rom und den Barbaren. In: Aillagon, J.-J. et al. (eds.), Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog vom 22. August bis 7. Dezember 2008 Bonn Bonn, 98-104.

Burzler, A. – Höneisen, M. – Leicht, J. – Ruckstuhl, B. 2002: Das frühmittelalterliche Schleithem – Siedlung, Gräberfeld und Kirche. Schaffhauser Archeologie 5. Monographien der Kantonsarchäologie Schaffhausen. Schaffhausen Bd. 2.

Carson, R. A. G. et al 1994: The Roman Imperial Coinage, vol. X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395-491. London.

Cerrillo Martín de Cáceres, E. 1988: La Iconografía arquitectónica desde la Antigüedad a la época visigoda: ápsides, nichos, veneras y arcos. Anas, 191-194.

Ciglinečki, S. 2006: Insediamenti Ostrogoti in Slovenia. In: Buora, M. – Villa, L. (eds.) Goti nell'arco alpino orientale. Archaeologia di frontiera 5, Udine, 107-122.

Codreanu-Windauer, S. 1997: Pliening im Frühmittelalter. Bajuwarisches Gräberfeld, Siedlungsbefunde und Kirche. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A – Fundinventare und Ausgrabungsbefunde, Bd. 74. Kallmünz.

Colardelle, M. 1983: Sépulture et traditions funéraires du Ve siècle au XIIIe siècle dans les campagnes des Alpes françaises du Nord, Grenoble.

Contamine, P. 2004: Válka ve středověku. Praha.

Curta, F. 2007: The Amber Trail in Early Medieval eastern Europe. In: Chazelle, C. – Lifshitz, F. (ed.), Paradigms and Methods in Early Medieval Studies. New York, 61-79.

Cook, W. R. 1988: Eschatology in John's Gospel. Criswell Theological Review 3, 1, 79-99.

Çakmakçi, Z. 2009: A Typological Approach to the Glass Goblet Production from Late Antiquity to the Middle Ages in the Light of Recent Finds, Lafli, E. (ed.), Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean, Colloquia Anatolica et Aegaea. Acta congressus communis omnium gentium smyrnae 2. Izmir, 49-66.

Čiperová, M. – Pavelka, J. – Šmejda, L. 2015: Detekce stop mléka v porézní keramice z neolitu jihozápadních Čech a otázka trávení laktózy u evropských populací v minulosti. In: Čapek, L. (ed.), Stedověká keramika v Čechách a na Moravě – otázky, metody, výsledky. Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, roč. 7/2, 193-211.

Čižmář, M. 2011: das Gräberfeld von Holubice. In: Tejral, J. et al. (eds.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Schriften des Archäologischen Instituts de AW CR in Brno. Brno, 129-224.

Dannheimer, H. 1962: Die germanische Funde der späten Kaiserzeit und des frühen Mittelalters in Mittelfranken. Germ. Denkmäler Völkerwanderungszeit A7. Berlin.

Dannheimer, H. L. 1998: Auf den Spuren der Baiuwaren. Archäologie des Mittelalters in Altbayern. München.

Dasnoy, A. 1965: Queleques ensembles archéologiques du bas empire proviant de la région namuroise (Spontin, Flavion, Tongrinne, Jamiolle, Jambes, Treigne). Annales de la Société Archéologique de Namur 53, 169-231.

Delrue, P. 2007: Trilobate arrowheads at ed-Dur (U.A.E, Emirate of Umm al-Qaiwain). Arabian archeology and epigraphy 18, 239-250.

Demetz, S. 2000: Fibeln mit beiseenden Tierkopf (TKF – Tierkopffibeln). In: ROMANAM AMICITIAM PRAETULISSE. Sborník národního muzea v Praze. Řada A – Historie, 15-36.

Depeyrot, G. 1996: Les monnayages barbares sont-ils la continuité du monnayage romain? In: King, C. E. – Wigg, D. G. (eds.), Coin finds and coin use in the Roman World. The thirteen

Oxford symposium on coinage and monetary history 25.-27.3. 1993. Studien zu Fundmünzen der Antike, Bd. 10. Berlin, 129-137.

Depeyrot, G. 2009: Les Trésors et les Invasions. (Les enfouissements d'or et d'orfèvrerie de 375 à 491). II. Europe centrale et occidentale. Collection Moneta 86. Wetteren.

Diaconu Gh. 1965: Tîrgșor, Necropolia din secolele III-IV e.n., Biblioteca de Arheologie VIII, București.

Dohijo, E. 2007: La necrópolis hispanovisigoda del área foral de Termes, Pyrenae, 38-1, 129-162.

Doležal, S. – Vávra, J. 2015: Zličín nebo rituál. In: Jiřík, J. et al. (eds.) 2015: Hroby barbarů v Praze-Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů. Praha, 132-149.

Doppelfeld, O. 1966: Römisches und Fränkisches Glas in Köln (= Schriftenreihe der Archäologischen Gesellschaft Köln 13). Köln.

Droberjar, E. 1999b: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině. Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie. Praha.

Droberjar, E. 2001: Zlatý náramek typu Tournai-Blučina ze středních Čech. Archeologie ve středních Čechách 5, 517-527.

Droberjar, E. 2002: Opomenuté nálezy spon z doby stěhování národů z Kladna a Lovosic. Archeologie ve středních Čechách 6.2. 409-413.

Droberjar, E. – Stolz, D. 2005: Nové nálezy germánských a slovanských spon z 5. a 7. století ve středních Čechách. Archeologie ve středních Čechách 9, 523-530.

Droberjar 2008a: Thüringische und Langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: Bemann, J. – Schmauder, M. (Hrsg.), Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008. Bonn, 229-248.

Drower, E. S. 1962 (1932): The Mandaean of Iraq and Iran: Their Cults, Customs, Magic Legends, and Folklore. Leiden.

Dübner-Manthey, B. 1990: Zum Amulettbrauch in frühmittelalterlichen Frauen- und Kindergräbern. In: Affeldt, W. – Vorwerk, U. (eds.), Frauen in Spätantike und Frühmittelalter. Sigmaringen, 65-87.

Dumanov, B. 2012: The Late Antique Workshop of Jewellery south of the Lower Danube. Direct and indirect Evidence of Local Production. In: Vagalinsky, L. (ed.), *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th C. AD)*. Sofia, 405-428.

Dussart, O. 1998: Le verre en Jordanie et en Syrie du sud (= *Bibliothèque archéologique et historique* 152). Beirut.

Ebel-Zepezauer, W. 2000: Studien zur Archäologie der Westgoten vom 5.-7. Jh. N. Chr. *Iberia Archaeologica* 2. Mainz.

Eger, Ch. 2001: Byzantinische Heiligenfibeln. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 66, 149-155.

Ekholm, G. 1963: Scandinavian Glass Vessels of Oriental Origin from the First to the Sixth Century. *Journal of Glass Studies* 5, 29-37.

Evison, V. I. 2008: Catalogue of Anglo-Saxon Glass in the British Museum (= *British Museum Research Publication* 167), London.

Gebhard, R. 1991: Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.

Eger, Ch. 2001: Byzantinische Heiligenfibeln. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 66, 149-155.

Fehr, H. 2002-03: Bemerkungen zum völkerwanderungszeitlichen Grabfund von Fürst. *Berichte der Bayerischen Bodendenkmalpflege* 43/44, 209-228.

Fehr, H. 2010: Am Anfang war das Volk? Die Entstehung der bajuwarischen Identität als Problem der archäologischen und interdisziplinären Frühmittelalterforschung. In: Pohl, W. – Mehafer, M. (Hrsg.), *Archäologie der Identität. Methodenprobleme der Frühmittelalterforschung*. Wien. 211–231.

Fehr, H. 2012: Friedhöfe der frühen Merowingerzeit in Maiern – Belge für die Einwanderung der Baiowaren und Andersens germanischen Gruppen? In: Fehr, H. – Heitmeier, I. (eds.), *Die Anfänge Bayerns. Von Raetien und Noricum zur frühmittelalterlichen Baiouaria*. St. Ottilien, 311-336.

Feyeux, J.-Y. 1995: La typologie de la verrerie merovingienne du nord de la France. In: Foy, Danièle (ed.), *Le verre de l'Antiquité tardive et du Haut Moyen Âge. Typologie – Chronologie – Diffusion*. Val D'Oise, 109-150.

Filson, F. V. 1939: The Significance of the Early House Churches. *Journal of the Biblical Literature*. Vol. 58/2, 105-112.

Fischer, T. 1999: Neue Forschungen im spätrömischen Kastell „Haus Bürgel“. Stadt Monheim, Kreiss Mettmann. In: Gudea, N. (ed.), Roman Frontier Studies. Proceedings of XVII International Congress of Roman Frontier Studies. Zaláu, 337-347.

Fischer, T. 2002: Ein glättverziertes Knickwandschälchen des Typs Altenerding-Aubing von Krefeld-Stratum. In: Tejral, J. (Hrsg.) Probleme der früheren Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19, 125-128.

Fischer, T. 2018: Zum Forschungsstand der Gruppe Friedenhain-Přešřovice. Eine kritische Bestandsaufnahme. Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz und in Regensburg, Bd. 12, 217-250.

Fleming, S. J. 1999: Roman Glass. Reflections on Cultural Change, Philadelphia.

Foy, D. et al. 2003: Caractérisation des verres de la fin de l'Antiquité en Méditerranée occidentale. Emergence de nouveaux courants commerciaux, In: Foy, D. – Nenna, M.-D. (eds.), Échanges et commerce du verre dans le monde antique. Actes du colloque de l'Association Française pour l'Archéologie du Verre, Aix-en-Provence et Marseille, 7-9 juin 2001 (= Monographies instrumentum 24), Montagnac, 41-85.

Foy, D. – Hochuli-Gysel, A. 1995: Le verre en Aquitaine du IVe au IXe siècle. Un état de la question. In: Foy, D. (ed.), Le verre de l'Antiquité tardive et du Haut Moyen Âge. Typologie – Chronologie – Diffusion. Val D'Oise, 151-186.

Foy, D. – Bonifay, M. 1984: Éléments d'évolution des verreries de l'Antiquité tardive à Marseille d'après les fouilles de La Bourse (1980). Revue archéologique de Narbonnaise 17, 289-308.

Frauciel, M. 2010: Prény, Bois Lasseau, évaluation n° 83. Direction Régionale des Affaires Culturelles Lorraine. Service Régional de l'Archéologie. Bilan Scientifique de la Région Lorraine 2002. Metz, 106-107.

von Freeden, U. 2003: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Dittigheim. Ber. R.-G. Komm. Bd. 84, 5-48.

Fremersdorf, F. 1955: Das Fränkische Gräberfeld Köln Müngersdorf. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Bd. VI. Berlin.

Friesinger, H. – Kerchler, H. 1981: Töpferöfen der Völkerwanderungszeit in Niederösterreich. Ein Beitrag zur völkerwanderungszeitlichen Keramik (2. Hälfte 4.-6.

Jahrhundert n. Chr.) in Niederösterreich, Oberösterreich und dem Burgenland. *Archaeologia Austriaca* 65, 193-266.

Frisch, T. G. – Toll, N. P. 1949: The Bronze Objects. Fascicle 1. Pierces Bronzes, Enameled Bronzes, and Fibulae. In: Rostovtzeff, M. I. et al. (eds.), Excavations at Dura-Europos. Conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Final Report IV. New Haven.

Fünfschilling, S. 2009: Glass from the Canadian Excavations at Carthage. In: Lafli, E. (ed.), Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean, Colloquia Anatolica et Aegaea. Acta congressus communis omnium gentium smyrnae 2. Izmir, 383-390.

Gavritukin, I. O. 2000: Final tradicij kultur rimskogo vremeni v vostočnom Prikarpatje. In: (Maćczyńska, M. – Grabarczyk, T, Hrsg.) Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa. Łódź.

Gavritukhin, I. 2017: Glass Vessels of the Final of the Chernyakhov Culture. In: Na hranicích impéria – Extra Fines Imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám, Brno, 83-109.

Gall, F. 2005: Zwei Gräberfelder vom Roten Berg bei Loitsche, Ldkr. Ohrenkreis. Veröffentlichungen des Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle.

Gazenbeek, M. 2003: L'Argonne dans l'Antiquité: Étude d'une région productrice céramique et de verre. Gallia, 60, 269-317.

Gebhard, R. 1991: Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.

Göbl, R. 1978: Antike Numismatik, Bd. 2. Katalog und Tabellen. München.

Gindele, R. – Nemeti, J. 2001: Probleme der Erforschung der frühen Völkerwanderungszeit im Nordwesten Rumäniens. In: Istvánovits, E. – Kulcsár, V. (eds.), International connections of the barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th Centuries A.D. Proceedings of the International Conference Held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza. Nyíregyháza, 285-298.

*Glaser, F. 2006: L'Epoca Ostrogota nel Norico (493-536), le chiese sull'Hemmaberg e la necropoli nella Valle. In: Buora, M. – Villa, L. (eds.) Goti nell'arco alpino orientale. *Archaeologia di frontiera* 5, Udine, 83-105.*

*Godłowski, K. 1980: Zur Frage der völkerwanderungszeitlichen Besiedlung in Pommern. *Studien für Sachsenforschung* 2, 63-106.*

Goethert-Polaschek, K. 1985: Römische Gläser im Rheinischen Landesmuseum Trier. Führungsheft, Trier.

Gomola, A. 2014: Conceptual Blends with Shepherd(s)/Sheep Imagery in Selected Patristic Writings. Studia Religiologica 47, 275-284.

Gomolka-Fuchs, G. 1991: Die Kleinfunde vom 4. bis 6. Jh..In: Burkhard Böttger et al. (eds.), Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, 4. Ergebnisse der Ausgrabungen 1875-1981 (= Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike 17), Berlin, 167-205.

Gorbach, A. 2016: Das spätantike Gräberfeld-West von Zwentendorf – Austris. Archäologische Forschungen in Niederösterreich, Neue Folge, Bd. 3. Krems.

Gröbbels, J. W. 1905: Der Reihengräberfund von Gammertingen, München.

Hansen, Ch. M. 2004: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. Basler Hefte zur Archäologie, Band 2. Basel.

Harhoiu R. 1990: Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien. Dacia 34, 169-208.

Haas-Gebhard, B. (ed.) 2010: Karfunkelstein und Seide. Neue Schätze aus Bayerns Frühzeit. Munich.

Häßler, H.-J. 2001: Das sächsischen Gräberfeld von Issendorf, Ldkr. Stade. Teil. 3. Studien zur Sachsenforschung 9,3. Oldenburg.

Häßler, H.-J. 2002: Das sächsischen Gräberfeld von Issendorf, Ldkr. Stade. Teil. 4. Die Körpergräber von Issendorf, Niedersachsen, 5.-6. Jahrhundert. Studien zur Sachsenforschung 9,4. Oldenburg.

Häßler, H.-J. 1990: Das sächsische Gräberfeld bei Liebenau, Kr. Nienburg (Weser), Teil 4. Studien zum Sachsenforschung 5,3. Veröff. Urgesch. Slg. Landesmuseums Hannover 31. Hildenstein.

Häßler, H.-J. 2001: Das sächsischen Gräberfeld von Issendorf, Ldkr. Stade. Teil. 3. Studien zur Sachsenforschung 9,3. Oldenburg.

Häßler, H.-J. 2002: Das sächsischen Gräberfeld von Issendorf, Ldkr. Stade. Teil. 4. Die Körpergräber von Issendorf, Niedersachsen, 5.-6. Jahrhundert. Studien zur Sachsenforschung 9,4. Oldenburg.

Heather, P. 2002: Gótové. Praha.

Hauke, J. 2002: Eisenzeitliche und frühmittelalterliche Reichtumszentren, Zentral- und Handelsplätze an der südlichen Ostseeküste. In: Larsson, L. – Hårdh, B. (eds.), Central Places in the Migration and Merovingian Period. Acta Archaeologica Lundensia, vol. 39, Lund, 231-245.

Hegewisch, M. 2007: Plänitz. Ein kaiser- und völkerwanderungszeitliches Gräberfeld im Kreis Ostprignitz-Ruppin. Zugleich eine Studie zur Entwicklung der spätkaiserzeitlichen elbgermanischen Keramik. Bonner Beitr. z. Vor- u. Frühgesch. Arch. 7. Bonn.

Herdick, M. 2000: Vom Mineral zum Prestigeobjekt. Überlegungen zur Fertigung und kulturhistorischen Bedeutung der Meerschaum- und Magnesitschnallen. Concilium medii aevi, Bd. 3, 327-347.

Hilberg, V. 2009: Masurische Bügelfibeln. Studien zu den Fernbeziehungen der völkerwanderungszeitlichen Brandgräberfeldern von Daumen und Kellaren. Daumen und Kellaren – Tumiany i Kielary, Bd. 2. Schriften des Archäologischen Landesmuseums, Bd. 9. Neumünster.

Chavarría Arnau, A. 2017: Finding invisible Arians: an archaeological perspective on Churches, Baptism and religious Competition in 6th Century Spain. Hortus Artium Mediev., vol. 23/2, 674-685.

Chrapunov, I. M. 1998: Sklep IV st. n. e. iz mogilnika Družnoje. Archeologija 4, 118-127.

Christlein, R. 1974: Grabfunde des 5. Jahrhunderts von Frickingen, Ortsteil Bruckfelden, Kreis Überlingen. Fundberichte Baden-Württemberg, Bd. 1, 565-572.

Ioniță I. 1994: Römische Einflüsse im Verbreitungsgebiet der Sântana-de-Mureș-Černjachov-Kultur. Archeologia Moldovei XVII, s. 109-116

Istvánovits E. – Kulcsár V. 1999: Sarmatian and Germanic people at the Upper Tisza region and the south Alföld at the beginning of Migration Period. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'èpoque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 67-94.

Ivanišević, V. 1999: Le début de l'èpoque des Grandes Migrations dans l'Illyricum du Nord. In: Tejral, J. – Pilet, Ch. – Kazanski, M. (eds.), L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'èpoque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 95-107.

Jiřík, J. 2007: Vybrané sídlištní situace mladší doby římské až časná fáze doby stěhování národů v severozápadních Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.), Archeologie barbarů 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, sv. II, s. 535-564.

Jiřík, J. 2010: Bohemian Barbarians: Bohemia in Late Antiquity. In: Curta, F. (ed), Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages, vol. 32. Brepols, 263-317.

Jiřík, J. 2012: Böhmen in der Spätantike und der Völkerwanderungszeit unter besonderer Berücksichtigung der Beziehungen zu Baiern und Thüringen. In: Fehr, H. - Heitmeier, I. (Hg.), Die Anfänge Bayerns. Von Raetien und Noricum zur frühmittelalterlichen Baiuvaria. Munich, 359-402.

Jiřík, J. 2014: Svébové mezi Arahariem a Hunimundem. Praehistorica 32/2, 113-124.

Jiřík, J. et al. (eds.) 2015: Hroby barbarů v Praze-Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů. Praha.

Jiřík, J. – Pinar Gil, J. – Vávra, J. 2019: Raiders, Federates and Settlers: Parallel Processes and direct Contacts between two distant Regions, from the final Phase of the Chernyakhov Culture to the Decline of the Vinařice Group in Bohemia and the Birth of the Visigothic-Period Cemeteries in Castile". In: Boube, Emmanulle (ed.): Du royaume goth au Midi mérovingien. XXXIVe journées internationales d'archéologie mérovingienne de l'AFAM. Toulouse. 335-364.

Jiřík, J. – Vávra, J. 2008: Druhá etapa výzkumu pohřebiště z doby stěhování národů v Praze-Zličíně. In: (Droberjar, E. – Komoróczy, B. – Vachútová, D., eds.) Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37, Brno, 517-530.

Jiřík, J. – Vávra, J. 2019: Between Glassblower and Funeral Feast. Münchner Nordische Studien. V tisku.

Kazanski, M. 1997: La Gaule et le Danube a l'époque des Grandes Migrations. In: Tejral J. – Friesinger H. – Kazanski M. (Hrsg.) Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Materialien der internationalen Fachkonferenz, Kravsko 17.-20. Mai 1995. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, Bd. 8. Brno, 285-320.

Kazanski, M. 1998: Les fibules germaniques orientales et danubiennes en Gaule (périodes C2-D2). Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, 375-386.

Kazanski, M. 2002: La nécropole gallo-romaine et mérovingienne de Breny (Aisne) d'après les collections et les archives du Musée des Antiquités Nationales (= Europe médiévale 4), Montagnac.

Kazanski, M. 2010: Skandinavskaya mehovaya trgovlya i ›Vostochnoy put‹ v epochu pereselenija narodov (Scandinavian Fur Trade and the ›Eastern Route‹ during Great Migration). *Stratum plus – kulturnaya antropologiya i archeologiya* 4, 17-127.

Kazanski, M. 2015: La Tombe „principe“ de L'Époque Hunnique à Concești et son contexte historique et cultural. In: Vida, T. (ed.), *Romania Gothica II. The Frontier World – Romans, Barbarians and Military Culture. Proceedings of the International Conference at the Eötvös Loránd University, Budapest, 1-2 October 2010.* Budapest, 111-128.

Kazanski, M. 2016: Fibules digitées de tradition „danubienne“ de l'époque des Grandes Migrations, découvertes en Gaule du Sud. *Archéologie du Midi Médiéval*, 34, 37-49.

Kazanski, M. 2017: On the Funerary Rite of a Hunnic-Time „Princely“ Burial at Concești. In: *Na hranicích impéria – Extra Fines Imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám*, Brno, 197-208.

Kazanski, M. 2018a: Le costume féminin „princier“ de tradition germanique orientale a l'époque des grandes migrations en Espagne e ten Gaule du sud et ses reminiscences dans le royaume hispano-wisigothique, In: Quiroga, J. L. (ed.), *In Tempore Sueborum – El tempo de los Suevos en la Gallaecia (411-585). El primer reino medieval de Occidente. Volume de Estudios.* Ourense, 60-84.

Kazanski, M. 2018b: Vojinskije pohrebenija bosporskoj znati posthunnskogo perioda (vtoraja polovina V – pervaja polovina VI vv.). *Stratum Plus*, No. 5, 75-86.

Kazanski, M. – Mastykova, A. 2007: Machtzentren und Handelswege in Westalalien im V.-VI. Jahrhundert. In: Tejral, J. (ed.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit* (= *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 26), Brno, 173-197.

Kazanski, M. – Mastykova, A. 2017: Les antiquités germaniques à l'est Européen au Bas-Empire et à l'époque des Grandes Migrations. État des recherches. In: López Quiroga, J. et al. (eds.), *Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe. Historical, Archaeological and Bioarchaeological Approaches. Archaeological Studies on Late Antiquity and Early Medieval Europe (400-1000 A. D.)*, vol. 5, BAR International Series 2852, Oxford.

Keller E. 1986: Germanenpolitik Roms im bayerischen Teil der Raetia Secunda während des 4. und 5. Jahrhunderts. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 33/2, 575-592.

Keller E. 1986: Germanenpolitik Roms im bayerischen Teil der Raetia Secunda während des 4. und 5. Jahrhunderts. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 33/2, 575-592.

Kennett, D. H. 1989: Anglo-Saxon Pottery (= Shire Archaeology 5), 2nd ed., Aylesbury.

Keyssler, J. G. 1757: Travels through Germany, Bohemia, Hungary, Switzerland, Italy, and Lorrain. Vol. IV. London.

Klevnäs, A. M. 2013: Whodunnit? Grave Robbery in Anglo-Saxon England and the Merovingian Kingdoms. BAR International Series 2582.

Klevnäs, A. 2015a: Give and take: grave goods and grave robbery in the early middle ages. In: Klevnäs, A. – Hedenstierna-Jonson (eds.), Own and be owned – Archaeological approaches to the concept of possession. Stockholm Studies in Archaeology 62, Stockholm, 157-188.

Klevnäs, A. 2015b: Abandon Ship! Digging out the Dead from the Vendel Boat-Graves. Norwegian Archaeological Review 48, 1-20.

Koch, A. 1998: Bügelfibeln der Merowingerzeit im westlichen Frankreich, Teil I-II. RGZM Monographien Bd. 41, 1-2. Mainz.

Koch, R. 1997: Eine germanische Fibel der frühen Völkerwanderungszeit aus dem Zenngrund. Beiträge zur Archäologie in Mittelfranken 3, 144-148.

Koch, R. 1998: S-formige Schliesshaken für Halsketten aus dem 4. und 5. Jahrhundert n. Chr. Beiträge zur Archäologie in Mittelfranken 4, 211-220.

Koch, U. 1997: Der Runde Berg bei Urach VIII. Frühgeschichtliche Funde aus Bein, Geräte aus Ton und Stein aus den Plangrabungen 1967-1984. Heidelberger Akademie der Wissenschaft. Kommission für Alamannische Altertumskunde Schriften, Bd. 14. Heidelberg.

Koch U. 2001: Das alamanisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg. Konrad Theiss Verlag. Stuttgart.

Kolník, T. 1979: Skvosty antiky na Slovensku. Dávnoveké umenie Slovenska, sv. 5 – Ars Slovaca Antiqua, vol. 5. Bratislava.

Kowalski J. 2000: Chronologia grupy elbląskiej i olstńskiej kręgu zachodniobałtyjskiego (V-VII w.). Zarys problematyki. Barbaricum 6, 203-266.

Kraskovská, L. 1974: Gerulata-Rusvce. Rímske pohrebisko I. Bratislava.

Kropotkin, V. V. 1970: Rimskiye Importnyye Izdeliya v Vostochnoy Evropye (= Archeologiya SSSR. Sbod Archeologicheskikh Istochnikov D1-27). Moskva.

Krupa, T. N. 2007: Issledovanie archeologičeskogo tekstilja iz raskopok pozdněskifskogo Ust-Almingskogo mogilnika. In: Zajcev, J. P. (red.), Drevnjaja Tavrika. Posvjaščajetsja 80-letiju Tatjany Nikolajevny Vysotskoj. Archeologičeskije issledovanija, seria osnovana v 2003 godu, 157-172.

Kühn, H. 1965: Die germanische Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz. Die Germanische Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit, Teil 1. Graz.

Kühn, H. 1974: Die Germanische Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeuschland. Die Germanische Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit, Teil 2. Graz.

Künzl, E. 2011: Auf dem Weg in das Mittelalter: Die Gräber Constantins, Theodorichs und Chlodwigs. In: Daim, F. – Drauschke, J. (eds.), Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Bd. 84, 1, Mainz, 3-22.

Lafaurie, J. 1976: Monnaies décriées dans le second appendice de la „Lex Burgundionum“. BSFN 31, 73-75.

Larese, A. – Zerbinati, E. 1998: Vetri antichi di raccolte concordiesi e polesane (= Corpus delle collezioni archaeologiche del vetro nel Veneto 4). Venezia.

Lau, N. 2014: Kammergrab und Gräberfeld von Pilgramsdorf (Pielgrzymowo) – Ein Fundplatz zwischen kulturellen Kontext und überregionalen Einflüssen. In: Abegg, A. – Lau, N., eds.), Kammergräbern im Barbaricum – Zu Eifflüssen und Übergangssphänomen von der vorrömischen Eisenzeit bis in die Völkerwanderungszeit. Internationale Tagung, Schleswig, 25-27 November 2010. Schriften des Archäologischen Landesmuseums Ergänzungsreihe 9, Neumünster – Hamburg, 199-228.

Lau, N. – Pieta, K. 2017: Die Antike Öffnung des Kammergrabes von Poprad-Matejovce. In: Na hranicích impéria – Extra Fines Imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám, Brno, 255-265.

Lăzărescu, V. – Dobos, A. 2009: An unpublished fibula in the area of Sic, County Cluj. *Marmatia*. 9. 171-182.

Lazin, G. – Gindele, R. 2010: “Contribuții la probleme legate de evoluția ceramicii în epoca Romană târzie și în prima epocă a migrațiilor în Bazinul Tisei superioare. Atelierele ceramice de la Lazuri (Lázári)-Râtul lui Béla”, in: Măgureanu, A. – Gáll, E. (eds.), *Între stepă și Imperiu – Between the Steppe and Imperium*, Bucharest, 1-40.

Lee, I. 2011: Early Glass in Korean Tombs – cultural Context. In: *Glass along the Silk Road from 200 BC to 1000 AD*. Mainz, 211-219.

Levinschi A. 1999: Gräberfeld der späten Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur. In: Gomolka-Fuchs G. (ed.), *Die Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur, Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995*, Bonn, 23-32.

Levada, M. 2013: Sösdala: The Problem of Singling Out an artistic Style. In: Khrapunov, I. – Stylegard, F.-A. (eds.), *Inter Ambo Maria – Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*. Kristiansand – Simferopol, 213-235.

Limburský, P. – Likovský, J. – Velemínský, P. – Fleková, K. 2010: Kostrové pohřebiště vinařické skupiny ve Vliněvsi, okr. Mělník. Stěhování národů, populační skupina, vykrádání hrobů. *Památky archeologické* 101, 111-168.

Lopez Quiroga, J. 2006: “¿Dónde vivían los 'Germanos'? Poblamiento, habitat y mundo funerario en el occidente europeo entre los siglos V y VIII. Balance historiográfico, problemas y perspectivas desde el centro del reino 'Godo' de Toledo”. In: Morín de Pablos, J. (ed.), *La investigación arqueológica de la época visigoda en la Comunidad de Madrid*, Zona Arqueológica, 8, Alcalá de Henares, 309-363.

Losert. H. – Pleterski, A. 2003: Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren. Teil I. a II. Berlin – Bamberg – Ljubljana.

Lotter, F. 1968: Zur Rolle der Donausueben in der Völkerwanderungszeit. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 76, 275-298.

Mackeprang, M. B. 1952: *De Nordiske Guldbrakteater*. Jysk Archaeologisk selskabs Skrifter, II. Aarhus.

Mączyńska, M. 2013: A Gold Brooch from Młoteczno (Hammersdorf), Braniewo Powiat, in North-Eastern Poland. In: Khrapunov, I. – Stylegard F.-A. (eds.), Inter Ambo Maria – Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea. Kristiansand – Simferopol, 249-266.

Mączyńska, M. – Jakubczyk, I. 2017: Das Gräberfeld Żerniki Wielkie/Gross Sürding – Alte und neue Probleme: In: Na hranicích impéria – Extra Fines Imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám, Brno, 287-299.

Madyda-Legutko R. 1986: Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, BAR International Series 360, Oxford.

Magomedov B. 1993: La stratification sociale de la population de la culture Černjachov. In: Vallet F. – Kazanski M. (eds.) La noblesse Romaine et les Chefs Barbares du IIIe au VIIe siècle. Association Française d' Archéologie Mérovingienne et Musée des Antiquités Nationales. vol. IX. Paris. 133-137.

Magomedov, B. 1999: Siedlungen der Černjachov-Sîntana de Mureş-Kultur. In: G. Gomolka-Fuchs (Hrsg.), Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995. Bonn, 69-87.

Magomedov, B. 2001: Černjachovskaja kultura. Problemy Etnou. Monumenta studia Gothica, tom 1. Lublin.

Magyar, Z. R. 2007: Sopinae. A Study of Cultural Influences in Fourth Century Southern Pannonia. Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti, Archeologie – Istorie – Muzeologie 13, 41-58.

Machajewski, H. 1992: Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty. Poznań.

Mainstone, R. 1988: Hagia Sophia. Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church. London.

Majeska, G. P. 1998: Notes on the Skeuophylakion of St. Sophia. Vyzantijskij vremennik 55, 212-215.

Maličský, J. 1950: Předslovanská hradiště v jižních a západních Čechách. Památky archeologické 43, 21-42.

Manzelli, V. – Pinar Gil, J. 2017: La tomba 185 del cimitero di Villa Clelia a imola: elementi di cronologia relativa e assoluta. In: Pinar Gil, J. (ed.), Small Finds e Cronologia (V-IX secc.). Esempi, metodi e risultati. Roma, 93-139.

Marinescu G. – Gaiu, C. 1989: Die Nekropole bei Fîntînele „Rît“, Gem. Matei, Jud. Bistrita-Năsăud aus dem 4. Jahrhundert u.Z., Dacia 33, 125-145.

Marti, R. 2000: Zwischen Römerzeit und Mittelalter. Forschungen zur frühmittelalterlichen Siedlungsgeschichte der Nordwestschweiz (4.-10. Jahrhundert), Text und Katalog. Archäologie und Museum, Bd. 41, Liestal.

Martin M. 1993: Observations sur l'armement de l'époque mérovingienne précoce. In: Vallet F. – Kazanski M. (eds.), L'armée Romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle. Paris, 395-409.

Mastykova, A. V. 2001: Amber beads with incised linear decoration in the Great Migration Period. In: Istvánovits, E. – Kulcsár, V. (eds.), International connections of the barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th Centuries A.D. Proceedings of the International Conference Held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza. Nyíregyháza, 341-351.

Menotti, E. M. 2006: Note relative alla necropoli tardo antica della 'Strada Calliera' a Sacca di Goito (MN). In: Buora, M. – Villa, L. (eds.), Goti nell'arco alpino orientale, Archeologia di Frontiera, 5. Udine, 53-57.

Mesterházy, K. 2007: Bemerkungen zum Gepidischen Corpus. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae 58, 265-293.

Militký, J. 2000: Nálezy tzv. barbarských napodobenin pozdně římských solidů v Čechách. (Příspěvek k problematice nálezů zlatých mincí z období stěhování národů). In: ROMANAM AMICITIAM PRAETULISSE. Sborník národního muzea v Praze. Řada A – Historie, 129-140.

Militký, J. 2004: Finds of Roman and early Byzantine Gold Coins on the territory of the Czech Republic. Slovenská numizmatika XVII, 53-76.

Mitrea B. – Preda C. 1965: Necropole din secolul al IV lea e. n. în Muntenia, Acad. R. S. R., Biblioteca de archeologie X., București.

Modrijan, Z. – Milavec, T. 2011: Late Antique fortified settlement Tanovcov Grad near Kobarid: Finds. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24, Ljubljana.

Montague, R. J. 1960 (1924): The Apocryphal New Testament. Oxford.

Morin de Pablos, J. 1994: Estudio histórico-arquológico de los nichos y placas-nicho de época visigoda en la Península Ibérica; Origen, funcionalidad e iconografía. Madrid.

Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1978: Závist. Keltské hradiště ve středních Čechách. Památníky naší minulosti 9. Praha.

Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1991: Some notable imports from the end of roman period at the site Závist. In: P. Charvát (ed.): Archeology in Bohemia 1985-1990. Praha, 56-63.

Nagy, M. 2005: Hódmezővásárhely-Sáhalom (Kom. Csongrád). In: Cseh, J. et al. (eds.), Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, Budapest, 80-96.

Nautin, P. 1967: La conversion du temple de Philae en église chrétienne. Cahiers du Archéologiques 17, 1-43.

Neubauer, D. 2001: Ostgermanen beiderseits des Rheins? Ein Beitrag zu völkerwanderungszeitlichen Schnallen in Mittel- und Westeuropa. In: Pfomer, J. (Hrsg.) Zwischen den Zeiten. Archäologische Beiträge zur Geschichte des Mitteleuropa; Festschrift für Barbara Scholkmann. 133-155.

Nibley, H. W. 1987: Baptism for the Dead in Ancient Times,” *Improvement Era*, December 1948–April 1949, předisk jako kapitola č. 4 v: Baptism for the Dead in Ancient Times. In: Mormonism and Early Christianity. Salt Lake City, 100–167.

Nibley, H. W. 1975: The Message of the Joseph Smith Papyri: An Egyptian Endowment. Salt Lake City, 93–96, 277, 282, 285–86.

Nikitina G. F. 1965: Grebni černjachovskoj kultury. Sovetskaja Archeologija. 1, 147-159

Nothnagel, M. 2008: Die völkerwanderungszeitlichen Bestattungen von Untersiebenbrunn, Niederösterreich. Nepublikovaná diplomová práce. Universität Wien. Wien.

Nothnagel, M: 2013: Weibliche Eliten der Völkerwanderungszeit. Zwei Prunkbestattungen aus Untersiebenbrunn. Archäologische Forschungen in Niederösterreich, Bd. 12, St. Pölten.

Nowakowski, W. 2000: Die Olstyn-Gruppe (Masurgermanische Kultur) in der Völkerwanderungszeit – Das Problem ihrer chronologischen und territorialen Grenzen. In:

Oanță-Marghitu, R. (ed.) 2014: Aurul și Argintul. Antic al României. București.

Oddy, W. A. 1980: The Moneta Genavensis of the *Lex Burgundionum*. *Revue Numismatique*, 6e série, XXII, 131-135.

Orlandi, S. – Gregori, G. L. 2008: Die Epigraphik der römisch-barbarischen Zeit. , In: (Aillagon, J.-J. et all Hrsg.) Rom und die Barbaren. Europa zue Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog vom 22. August bis 7. Dezember 2008 Bonn. 277-281.

Ottományi, K. 1989: Late Roman Pottery. In: D. Gabler (ed.): The Roman fort at Ács-Vaspuszta (Hungary) on the Danubian limes. BAR int. ser. 531/1. Oxford, 492-570.

Painter, K. S. – Kent, J. 1977: Wealth of the Roman world : gold and silver AD 300–700, British Museum Press. London.

Párducz, M. 1950: Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns, III, Archaeologia Hungarica 30, Budapest.

Paulsen, D. L. – Mason, B. M. 2010: Baptism for the Dead in early Christianity. Journal of the Book of Mormon and Other Restoration Scripture, vol. 19, 22-49.

Pescheck, Ch. 1978: Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken. Text und Tafeln. München.

Peschlow, U. 2008: Luxusgüter der Spätantike. Skizzen zu Kenntnisstand und Problemen der Elfenbeinforschung. In: Elfenbein und Archäologie. INCENTVS-Tagungsbeiträge 2004-2007 – Ivory and Archaeology. Proceedings of INCENTVS-meetings 2004-2007. Mainz, 75-89.

Petković S. 1998: Meaning and Provenance of Horses` Protomes Decoration on the Roman Antler Combs. Starinar 49, 215-228.

Petrescu, F. 2010: Cultura Sântana de Mureş-Cerneahov, Archeologie și Istorie. In: Măgureanu, A. – Gáll, E. (eds.), *Între stepă și Imperiu – Between the Steppe and Imperium*, Bucharest, 41-71.

Pilet, Ch. 2001: Témoignes de modes germaniques dans la Lyonnaise sekonde (Normandie actuelle): bilan provisoire. In: Istvánovits, E. – Kulcsár, V. (eds.), International connections of the barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th Centuries A.D. Proceedings of the International Conference Held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza. Nyíregyháza, 419-429.

Pilet, Ch. 2007: Du „Trésor d’Airan“ à la tombe de la „Princesse de Moul“. In: Tejral, J. (ed.), *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit.* Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 26. Brno, 219–248.

Pinar Gil, J. 2007: Some Remarks on Early Fifth-Century Gold Necklaces with Pin-Shaped pendants – With Regard to an Ancient Find from La Valleta del Valero (Soses, Lleida, Spain). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 58, 165-185.

Pinar, J. 2008: Bemerkungen zum spätantiken Fund aus Guereñu-Ozábal (Iruraiz-Gauna, Álava), Madrider Mitteilungen, 49, 395-424.

Pinar, J. 2015: Local Realities and Continental-wide Fashions. Some Paradoxes on 5th-6th Century Clothing Ornamenta in the West. In: Doschung, D. – Danner, M. – Radtki, Ch. (eds.), Politische Fragmentierung und Kulturelle Kohärenz in der Spätantike. Morphomata, Bd. 26. Paderborn, 249-290.

Pinar, J. – Ripoll, G. 2007: Männergräber in Aquitanien, Septimanie und Hispanien (ca. 450-520). Neue Überlegungen. Acta Praehistorica et Archaeologica, vol 39. Wilfried Menghin zum 65. Geburtstag. 65-92.

Piotrowski, M. 2017: Depositi non funerari tra V e IX secolo nel voivodato di Lublino (Polonia sud-orientale): un approccio metodologico. In: Pinar Gil, J. (ed.), Small Finds e Cronologia (V-IX secc.), Esempi, metodi e risultati. Roma, 141-180.

Pirling, R. – Siepen, M. 2000: Das römisch-germanische Gräberfeld von Krefeld-Gellep 1983-1988 (= Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit Serie B, 18). Stuttgart.

Popović, I. – Kazanski, M. – Ivanišević, V. (eds.) 2017: Sirmium à L'Époque des Grandes Migrations. Centre de Recherche d'Histoire et civilisation de Byzance, Monographies 53 / Institut Archéologique de Belgrade, Monographies 60. Leuven – Paris – Bristol.

Possenti, E. 2014: Archäologische Belege östlicher und byzantinischer Herkunft in der Venetia im 5. und 6. Jahrhundert. Archaeologica Austriaca 96, 133-146.

Pouyé, B. – Allouis, M.-F. – Bonifay, M. et al 1994: Une nécropole de l'antique tardive à Cadarache (Saint-Paul-Lès-Durance, Bouches-du-Rhône). Archéologie médiévale 24, 51-135.

Profantová, N. 2018: Der Beschlag von einer Spathascheide und eine Cloisonné-Schnalle aus Mittelböhmen. Indizien für die Anwesenheit von Elitegruppen im 5. Jahrhundert? In: Aparaschivei, D. – Bilavski, G. (eds.), Studia Romana et Mediaevalia Europaensia. Miscellanea in Honorem annos LXXXV Peragentis Professoris Emeriti Dan Gh. Teodor Oblata. București – Brăila, 255-276.

Prohászka, P.: 2008: Ein völkerwanderungszeitlicher Schatzfund aus Mähren und seine europäische Beziehungen. In: Bemann, J. – Schmauder, M. (Hrsg.), Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008. Bonn, (eds.ú, Kulturwandel in Mitteleuropa, 331-342.

Quast D. – Siegmann M. 2000: Amulett? – Heilmittel? – Schmuck? Unauffällige Funde aus Oberflacht. Archäologische Korrespondenzblatt 30, 279-294.

Quast, D. 2002: Höhengiedlungen – donauländische Einflüsse – Goldgriffspathen. Veränderungen im archäologischen Material der Alamania im 5. Jahrhundert und deren Interpretation. In: Tejral, J. (Hrsg.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 19, Brno. 273-295.

Quast, D. 2005: Völkerwanderungszeitliche Frauengräber aus Hippo Regius (Annaba/Bône) in Algerien. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 52, 237-315.

Quast, D. 2006: Die frühalamanische und merowingerzeitliche Besiedlung im Umland des Runden Berges bei Urach. Stuttgart.

Quast, D. 2014: Die Steinkammergräber aus Wrocław-Zakrzów. In: Abegg, A. – Lau, N., eds.), Kammergräbern im Barbaricum – Zu Eiflüssen und Übergangssphänomen von der vorrömischen Eisenzeit bis in die Völkerwanderungszeit. Internationale Tagung, Schleswig, 25-27 November 2010. Schriften des Archäologischen Landesmuseums Ergänzungsreihe 9, Neumünster – Hamburg, 323-342.

Quasten, J. 1947: The Painting of the Good Shepherd at Dura-Europos. Medieval Studies, vol. 9, 1-18.

Rafalovič I. A. 1986: Dančeny. Mogilnik černjachovskoj kultury. Kijev.

Ramqvist, P. R. 1992: Högom. The excavations 1949-1984. Högom Part I. Archaeology and Environment 13. Unea – Kiel.

Rau, G. 1972: Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weichsel-Raum. Acta Praehistorica et Archaeologica 3, 109-214.

Riemer, E. 2011: Byzantinische und romanisch-mediterrane Fibeln in der Forschung. Daim, F. – Drauschke, J. (eds.), Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Bd. 84, 1, Mainz, 283-335.

Ristow, S. 2001: Neue Sichtweise auf die Ergebnisse der Kölner Domgrabung. *Archäologie in Deutschland* 2/2001, 70.

Ronig, F. 1998: Was der Liber Ordinarius des Trierer Domes über die Einbeziehung der Kunstwerke in die Liturgie aussagt. In: Kohlschein, F. – Wünsche, P. (eds.), *Heiliger Raum. Architektur, Kunst und Liturgie in mittelalterlichen Kathedralen und Stiftskirchen. Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen* 82. Münster, 100-116.

Roth, H. 1978: Bemerkungen zur Deutung und Funktion der Goldblattkreuze in Baden-Württemberg. *Fundeberichte aus Baden-Württemberg* 1, 642-649.

Roth, H. – Theune, C. 1995: Das frühmittelalterliche Gräberfeld bei Weingarten (Kr. Ravensburg). *Katalog der Grabinventare. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg*. Stuttgart.

Rouche, M. 2011: *Attila. La violence nomade*. Paris.

Ruprechtsberger, E. M. – Zouhdi, B. 1993: Syrisches Glas aus byzantinischer Zeit. In: Ruprechtsberger, E. M. (ed.), *Syrien. Von den Aposteln zu den Kalifen*. Linz, 278-281.

Rusanova, I. P. – Symonovich, J. A. 1993: Slavjane i ich sosedi v konce 1 tysyačeletija do n.je. – pervoj polovine 1 tysyačeletija n.je. *Archeologija SSSR*. Moskva.

Rusev, N. 2012: Burial Rituals in the Period of Late Antiquity in the Territory of the Province of Second Moesia. In: Vagalinsky, L. (ed.), *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th C. AD)*. Sofia, 381-403.

Rybová, A. 1988: Brandgräberfeld des 5. Jahrhunderts in Böhmen. Nürnberg, in: *Germanen, Hunen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*, 528-536.

Rybová, A. – Soudský, B. 1962: Libenice – keltská svatyně ve středních Čechách. Praha.

Sage, W. 1984: Das Reihengräberfeld von Altenerding in Oberbayern I. *Katalog der anthropologischen und archäologischen Funde und Befunde. Text und Tafeln. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Serie A, Bd. 14*.

Salin, B. 1904: *Die altgermanische Thierornamentik. Typologische Studie über germanische Metallgegenstände aus dem IV. bis IX. Jahrhundert, nebst einer Studie über Irische Ornamentik*. Stockholm.

Sankot, P. – Theune, C. 2012: Das germanische Grab 2536 in Hostivice, okr. Praha-západ, Tschechien. *Germania* 90, 145-184.

Sannazaro, M. 2006: Elementi di abbigliamento e ornamentali 'barbarici' da alcune sepolture della necropoli tardoantica di Sacca di Goito, In: Buora, M. – Villa, L. (eds.), Goti nell'arco alpino orientale, *Archeologia di Frontiera*, 5. Udine, 59-72.

Sazanov, A. 1995: Verres à decor de pastilles blues provenant des fouilles de la Mer Noire. Typologie et chronologie. In: Foy, D. (ed.), *Le verre de l'Antiquité tardive et du Haut Moyen Âge. Typologie – Chronologie – Diffusion*. Val D'Oise, 331-341.

Schiltz, V. 2011: Tillya Tepe, the Hill of Gold: A Nomad Necropolis. In: Hiebert, F. – Cambon, P. (eds.), *Afghanistan. Crossroads of Ancient World*. London, 219-293.

Smith, R. W. 1957: Glass from the Ancient World. The Ray Winfield Smith Collection. A Special Exhibition 1957, New York.

Schneider, A. M. 1941: Die Grabung im Westhof der Sophienkirche zu Istanbul. Berlin.

Schretter, S. 1993: Fibeln vom Hemmaberg: Ausgrabungen 1990-1992. *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten*, 187-204.

Schuldt, E. 1955: Pritzler. Ein Urnenfriedhof der späten Römischen Kaiserzeit in Mecklenburg. Deutsches Akademie der Wissenschaften zu Berlin Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte, Bd. 4, Berlin.

Schuldt, E. 1976: Ein Urnenfriedhof der späten Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Mecklenburg. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte der Bezirke Rostock, Schwerin und Neubrandenburg. Berlin.

Schultze, E. – Strocen, B. 2008: *Ovalfacettierte Keramik - eine Untersuchung zur Chronologie der Černjachov-Kultur*. W: B. Niezabitowska-Wiśniewska, M. Juściński, P. Luczkiewicz, S. Sadowski (red.), *The Turbulent Epoch. New materials from the Late Roman Period and the Migration Period* (= Monumenta Studia Gothica 5). Lublin, 315-328.

Schulze-Dörrlamm M. 1986: Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelknopffibeln des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 33/2, 593-720.

Schulze-Dörrlamm, M. 1999: Münzfibeln der Karolingerzeit. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 29, 271-288.

Schulze-Dörrlamm, M. 2000: Germanische Spiralplattenfibeln oder romanische Bügelfibeln? Zu den Vorbildern Elbgermanisch-fränkischer Bügelfibeln. Archäologisches Korrespondenzblatt 30, 599-613.

Schulze-Dörrlamm, 2011: Heilige Nägel und heilige Lanzen. In: Daim, F. – Drauschke, J. (eds.), Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Bd. 84, 1, Mainz, 97-171.

Snyder, G. F. 1985: Ante Pacem: Archaeological Evidence of Church Life Before Constantine. Macon.

Sommer, M. 1984: Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich, Bonner Hefte z. Vorgeschichte 22, Bonn.

Soon-Seop, H. 2013: Gold Culture of the Silla Kingdom and Maripgan. In: Lee, S. – Patry Leidy P. (eds.), Silla – Korea's Golden Kingdom. New York, 31-68.

Șovan, O.-L. 2005: Necropola de tip Sântana de Mureș de la Mihălășeni, (Judetul Botoșani) (= Bibliotheca Archaeologica „Hieranus“ Monographica I). Târgoviște.

Sotinel, C. 2008: Arians and Catholics in Ravenna. In: Aillagon, J.-J. (ed.), Rome and the Barbarians: The Birth of a New World. Milano, 383-384.

Souter, A. 1905: The Original Home of Codex Claromontanus (DPaul). Journal of Theological Studies VI, 240-243.

Spors-Gröger, S. 1997a: Die handgemachte frühalamannische Keramik aus den Plangrabungen 1967-1984. Heidelberger Akademie der Wissenschaft. Kommission für Alamannische Altertumskunde Schriften, Bd. 17. Heidelberg.

Schach-Döriges, H. 1997b: Zusammengesülte und vermengte Menschen. Suebische Kriegerbünde Arden sesshaft. In: Fuchs, K. (ed.), Die Alamannen. Katalog výstavy Stuttgart. Stuttgart, 79-102.

Schach-Döriges, H. 1999: Zur frühalamannischen Siedlung nordwestlich der Altstadt von Kirchheim unter Teck, Kr. Esslingen. Fundberichte aus Baden-Württemberg, Bd. 23, 262-305.

Schnitzler, B. – Arbogast, B. – Frey, A. 1973: Les trouvailles mérovingiennes en Alsace, 1. Bas-Rhin (= Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer 41,1), Mainz.

Simpson, J. 2008: Sasanian Glass from Nineveh. AIHV Annales du 16ème congrès. London 2003, Nottingham, 146-151.

Stauch, E. 2004: Wenigumstadt Ein Bestattungplatz der Völkerwanderung und des frühen Mittelalters im nördlichen Odenwaldvorland, Universitätsvorschungen zur prähistorischen Archäologie 111-112. Bonn.

Steidl, B. 2000: Die Wetterau vom 3. bis 5. Jahrhundert n. Chr. Materialien zur Vor- und Frühgeschichte von Hessen. Wiesbaden.

Stephens, W. 2006: Early Medieval Glass Vessels Found in Kent (= BAR British Series 424), Oxford.

Stern, E. M. 2001: Römisches, byzantinisches und frühmittelalterliches Glas. 10 v. Chr.-700 n. Chr. Sammlung Ernesto Wolf. Ostfildern-Ruit.

Stiaffini, D. – Borghetti, G. 1994: I vetri Romani del Museo Archeologico nazionale di Cagliari (= Mediterraneo tardoantico e medievale, Scavi e ricerche 9), Cagliari.

Stuppner A. 2002: Amulette und Anhänger vom Oberleiserberg bei Ernstbrunn, NÖ. In: Kuzmová K. – Pieta K. – Rajtár J. (Hrsg.), Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für T. Kolník zum 70. Geburtstag Nitra 2002, 377-386.

Stuppner, A. 2006: Rund um den Oberleiserberg. Archäologische Denkmale der Gemeinde Ernsbrunn und Niederleis. Wien.

Stuppner, A. 2008: Der Oberleiserberg bei Ernsbrunn – Ein Herrschaftszentrum des 5. Jahrhunderts n. Chr. im mittleren Donaauraum. In: Rom und die Barbaren. Europa zur Zeit der Völkerwanderung. Ausstellungskatalog. 202-205.

Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.

Svoboda, B. 1975: Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného. Památky archeologické 66, 133-151.

Swift, E. 2000: Regionality in dress accessories in the late Roman West. Monographies instrumentum 11. Éditions monique mergioe. Montagnac.

Szameit, E. 1997: Ein Völkerwanderungszeitliches Werkzeugdepot mit Kleinfunden aus Niederösterreich. Ein Vorbericht. In: Tejral J. – Friesinger H. – Kazanski M. (Hrsg.), Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, Bd. 8. Brno, 233-257.

Šaldová, V. 1981: Westböhmen in der späten Bronzezeit. Befestigte Höhensiedlungen. Praha.

Špehar, P. 2012: The Danubian Limes between Lederata and Aquae during the Migrating Period. In: Ivanišević, V. and M. Kazanski (eds), The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration. Paris–Beograd, 35-56.

Taniichi, T. 2011: Sassanian and Post-Sassanian Plant Ash Glass delivered to Japan. In: Glass along the Silk Road from 200 BC to 1000 AD. Mainz, 239-246.

Teegen, W.-R. 1998: Die germanische Ringfibeln der römischen Zeit. W: Kunow, J. (red.), 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren internationale Arbeitstagung, 25. - 28. Mai 1997, Kleinmachnow, Land Brandenburg (= Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5). Wünsdorf, 339-349.

Teichner, F. 1999: Kahl am Main. Siedlung und Gräberfelder der Völkerwanderungszeit. Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A, 80. Kallmünz.

Teichner, F. 2004: Die germanische Siedlung Sülzdorf in Südthüringen. Weimar Monographien zur Ur- und Frühgeschichte, Bd. 40. Weimar.

Tejral, J. 1985a: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů, Památky archeologické 76, 308-397.

Tejral J. 1988: Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donaauraum. Archeologia Austriaca 72, 223-304.

Tejral, J. 1997: Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonaauraum. In: Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donaauraum. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, 321-392.

Tejral J. 1998: Die Besonderheiten der germanischen Siedlungsentwicklung während der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Mähren und ihr Niederschlag im archäologischen Befund. Bonn. In: Leube A., (Hrsg.), Haus und Hof im östlichen Germanien. Tagung Berlin vom 4. Bis 8. Oktober 1994. 181-207.

Tejral J. 1999a: Archäologisch-kulturelle Entwicklung im norddanubischen Raum am Ende der Spätkaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit. In: /Tejral J. – Pilet Ch. –

Kazanski M. eds./ L'Occident romain et l'Europe centrale au debut de l'époque des Grandes Migrations. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 13, 205-271.

Tejral J. 1999b: Die spätantiken militärischen Eliten beiderseits der norisch-pannonischen Grenze aus der Sicht der Grabfunde. In: Germanen beiderseits des spätantiken Limes. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 14, 217-292.

Tejral, J. 2002a: Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: Tejral, J. (Hrsg.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 19, Brno, 313-358.

Tejral, J. 2002b: Region pod Pavlovskými vrchy v době stěhování národů. In: Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 20, Brno, 355-364;

Tejral J. 2008: Ein Abriss der frühmerowingerzeitlichen Entwicklung im mittleren Donauraum bis zum Anfang des 6. Jahrhunderts. In: Bemmann, J. – Schmauder, M. (eds.), Kulturwandel im Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten den Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008. Bonn, 249-283.

Tejral, J. 2010: Zur Frage der frühesten Hunnischen Anwesenheit in Donauländischen Provinzen am Beispiel des archäologischen Befundes. Slovenská archéologia 58, 81-122.

Tejral, J. 2011a: Einheimische und Fremde. Das norddanubische Gebiet zur Zeit der Völkerwanderung. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně, v.v.i., Bd. 33. Brno.

Tejral, J. 2011b: Zum Stand der Langobardenforschung im Norddanubischen Raum. In: Tejral, J. et al. (eds.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Schriften des Archäologischen Instituts de AW CR in Brno. Brno, 11-73.

Tejral, J. et al. (eds.) 2011c: Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Schriften des Archäologischen Instituts de AW CR in Brno. Brno.

Tejral, J. 2015: Spätantike Körperbestattungen mit Schwertbeigabe in römisch-barbarischen Grenzzone Mitteleuropas und ihre Deutung. W: T. Vida (red.), Romania Gothica II. The frontier world: barbarians, Romans and the military culture. Budapest, 129-236.

Testa, R. T. 2008: Culture and Christianity in Late Antiquity. In: Aillagon, J.-J. (ed.), Rome and the Barbarians: The Birth of a New World, 480-485.

Tomka, P. 2005: Die Rolle des mittleren Donauabschnittes in der Völkerwanderungszeit. In: Carnap-Bornheim C. – Friesinger, H. (Hrsg.), Wasserwege: Lebensadern – Trennungslinien, Neumünster, 125-147.

Toniolo, A. 2000: Vetri antichi del Museo Archeologico Nazionale di Este (= Corpus delle collezioni archeologiche del vetro nel Veneto 6), Venezia.

Toth, Á. 2003: Germanic Peoples in the Great Hungarian Plain during the 5th Century. W: Z. Visy (red.), The Migration Period. Hungarian Archaeology at the turn of the Millenium. Budapest, 293-294.

Trumbower, J. A. 2001: Rescue for the Dead: The Posthumous Salvation of Non-Christians in Early Christianity. Oxford – New York.

Türkoğlu, S. 1983/84: Excavations of the Saint Sophia Skevophylakion. AMY9 (1983/84) 10-11 (resumé tureckého článku).

Tvedtnes, J. A. 1989: Baptism for the Dead: The Coptic Rationale, Special Papers of the Society for Early Historic Archaeology, no. 2, September 1989. Jerusalem.

Uboldi M. 1995: Diffusione delle lampade vitree in età tardoantica e altomedievale e spunti per una tipologia. Archaeologia Medievale 22, 93-145.

Van Gennepe, A. 2004: The Rite of Passage. London.

Vávra, J. – Jiřík, J. – Kubálek, P. – Kuchařík, M. 2007: Pohřebišťe z doby stěhování národů v Praze-Zličíně, ul. Hrozenkovská – průběžná zpráva o metodice a výsledcích výzkumu. In: (Droberjar, E. – Chvojka, O., eds.) Archeologie barbarů 2006. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3. České Budějovice, 565-577.

De Vingo, P. – Fossati, A. 2001: Gli elementi da cintura. In: Mannoni, T. - Arobba, D. (eds.) S. Antonino: un insediamento fortificato nella Liguria bizantina. Collezione di monografie preistoriche ed archeologiche / Istituto internazionale di studi liguri; 12. Bordighera, 475-483.

Vinsky, Z. 1972-73: O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni, Vjestnik Arheološkog muzeja u Zagrebu ser. 3, sv. 6-7, 177-227.

*Vladkova, P. 2012: On the working of bone and horn in *Novae*. In: Vagalinsky, L. et al. (eds), The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th C. AD). Sofia, 211-249.*

Waldhauser, J. 2001: Libenice počtvrté: recenze místo diskuse. Archeologie ve středních Čechách 5, 417-440.

Wallis Budge, E. A. 1929: The Bandlet of Righteousness: An Ethiopian Book of the Dead. London.

Wamser, L. (Hrsg.) 2004: Die Welt von Byzanz – Europas östliches Erbe. Glanz, Krisen und Fortleben tausendjähriger Kultur. Begleitbuch zur Ausstellung „Die Welt von Byzanz – Europas östliches Erbe. Krisen und Fortleben tausendjähriger Kultur“. Eine Ausstellung der Archäologischen Staatssammlung – Museum für Vor- und Frühgeschichte vom 22. 10. 2004 bis 3. 4. 2005, München.

Weber, M. 2000: Das sächsische Gräberfeld von Issendorf, Ldkr. Stade. Teil. 2. Studien zur Sachsenforschung 9,2. Oldenburg.

Weber, P. 1928: Der Domschatz zu Trier: seine Geschichte und sein heutiger Bestand. Deutsche Kunstführer an Rhein und Mosel. Augsburg.

Westermann-Angerhausen, H. 1987: Spolie und Umfeld in Egberts Trier. Zeitschrift für Kunstgeschichte 50, 305-336.

Whitehouse, D. 1997: Roman Glass in the Corning Museum of Glass, 2 vols., Corning, New York.

Wieczorek, A. – Périn, P. (eds.) 2001: Das Gold der Barbarenfürsten. Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien (= Publikationen des Reiss-Museums Mannheim 3). Stuttgart.

Woźniak, M. 2013: Some Remarks on the Settlement Structures of the Wielbark Culture in the End of the Roman Period and Early Migration Period in the Middle-Eastern Poland (Masovia and Podlachia), In: Khrapunov, I. – Stylegard F.-A. (eds.), Inter Ambo Maria – Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea. Kristiansand – Simferopol, 435-453.

Yeroulanou, A. 2011: Common Elements in the „Treasures“ of the Early Christian Period. In: Daim, F. – Drauschke, J. (eds.), Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter. Teil 1. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Bd. 84, 1, Mainz, 337-361.

Zahnašová, M. 2018: Sídliště z doby římské v Holubicích. Rukopis nepublikované diplomové práce. Ústav pro archeologii, FF UK v Praze. Praha.

Zavřel, P. 1997: Der gegenwärtigen Forschungsstand der spätrömischen Zeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen. In: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (eds) Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum. Brno, 259-272.

Zehnacker, M. 1996: Niedernai „Kirchbuehl“ : une nécropole mérovingienne en plaine d'Alsace, DFS de sauvetage urgent, S.R.A. Alsace, AFAN, Strasbourg.

Zeman, J. 1994: Na kruhu robená keramika z pozdní fáze doby stěhování národů v Čechách. *Præhistorica XXI. Varia archaeologica* 6, 53-68.

Zhiyong, Y. 2011: Some Thoughts on Glass Finds in the Tarim Oasis from the past ten years. In: *Glass along the Silk Road from 200 BC to 1000 AD. Mainz*, 191-202.

Literatura:

Zinko, E. A. 2003: Poznoantično Pantikačesko sklepi. *Archeologija* 2003, 4, 124-134.